

ca. 1800. 0. 2787 / 39. II.
RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR

SZERKESZTI CSÁSZÁR ELEMÉR

39.

BERZSENYI DÁNIEL KÖLTŐI MŰVEI

BEVEZETÉSSSEL

ÉS JEGYZETEKSEL ELLÁTTA ÉS KIADTA

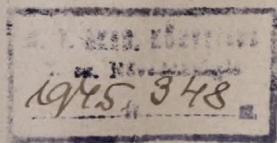
MERÉNYI OSZKÁR DR.

BUDAPEST, 1936.

A KAPOSVÁRI BERZSENYI TÁRSASÁG TÁMOGATÁSÁVAL
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

251149

ELŐSZÓ.

Ez a kiadás Berzsenyi Dániel halálának százéves évfordulója alkalmából készült, és szerény hozzájárulás akar lenni a költő halhatatlan emlékének ünnepléséhez.

Hála a kaposvári Berzsenyi Társaság áldozatkészségének, a Magyar Tudományos Akadémia erkölcsi támogatásának és anyagi segítségének, íme megjelenhetett 1936-ban Berzsenyi összes költői műveinek kritikai kiadása.

Hálás köszönetet kell itt mondanom elsősorban Császár Elemér dr. egyet. ny. r. tanár úrnak, aki e centenáris kiadás minden mozzanatát a legnagyobb érdeklődéssel figyelte, s bölcs tanácsaival, személyes fáradozásaival előmozdította, pártfogolta, lehetővé tette a mű megjelenését. Voinovich Géza dr. főttkár úr a Magyar Tudományos Akadémia részéről a legelölkényebben támogatta a nemes ügyet, s az ő támogatásának köszönhető az Akadémiának erkölcsi és anyagi hozzájárulása is.

De különös hála és köszönet illeti meg a kaposvári Berzsenyi Társaság igazgatótanácsát és annak illusztris elnökét, báró Weissenbach Iván vm. főjegyző urat, azért a nemes adományért, amely elsősorban alapozta meg e kiadás megjelenését.

A kiadás nagy munkájában nagy mértékben volt segítségemre Török Pál dr. egyetemi m.-tanár úr és Kozocsa Sándor dr. múzeumi könyvtáros úr; az előbbi az Akadémia, az utóbbi a Nemzeti Múzeum kézirat-

anyagának felhasználásában támogatott nagy jóindulattal és megértéssel. *Gálos Rezső* egyetemi ny. rk. tanár úr szíves volt ezévben megjelent Berzsenyi-tanulmányának korrektúráját elküldeni, s így még a kiadás megjelenése előtt betekinthessem nagybecsű munkájába.

Különös melegséggel mondok köszönetet a *Berzsenyi-családnak*, amely szerető megértéssel segítette elő a niklai hagyaték felkutatását, és munkámban teljes önzetlenséggel támogatott. Ugyancsak szíves köszönettel tartozom *dr. Bánóczy László* úrnak és nejének, akik a birtokukban lévő kéziratok áttanulmányozására és megszerzésére adtak lehetőséget.

Az itt még érezhető hiányok pótlására legközelebb megjelenő Berzsenyi-tanulmányaimban, valamint a kiadatlan Berzsenyi-levelek sajtó alá helyezése alkalmával fogok kiterjeszkedni; a teljes Berzsenyi-bibliográfia és Tárgymutató összeállítására is ugyanott lesz alkalmam.

Budapest, 1936 október 11.

Merényi Oszkár dr.

BEVEZETÉS.

I. BERZSENYI KÖLTŐI PÁLYÁJA.

Berzsenyi Dániel élete nem volt gazdag eseményekben, de azért nem volt belsőleg szegény. Életfordulatainak sajátos jelleme rányomja bélyegét egész fejlődésére. Az első korszak 1776-tól körülbelül 1795-ig, soproni diákéveinek befejezéséig tart. Ezt az időt az előkészület korszakának lehet nevezni; megtalálhatók benne költői jellemének alapsajátságai: a nagy hirtelenség, a forró vérmérséklet („forró ömledezés“), azután a vágy a korlátoktól való szabadulás után (a katonaélet ábrándja), belső egyensúlytalanság, végül a nagy tárgyak szeretete. (Lev. Kazinczyhoz 1808 dec. 13-án.) A német műveltség hatása alatt (Gessner) bizonyos szentimentalizmus is erőt vett rajta. (A német dalokat, amelyeket ekkor hallott, később is emlegette.) Egyéniségének igazi kibontakozása azonban az innen 1802-ig tartó időszak, amely Kis János és később Kazinczy elismerését hozza meg. Ebbe a korszakba esik első mélyebb szerelme is, azután nagy lelki megrendülése, a szombathelyi táborozás hatása, házassága és első költői munkássága. Erősen szenzitív korszak ez, de döntő költői pályájára, mert élete értelmét — inkább elhagyva a pusztán egyéni vagy misztikus érzelmekört — a nemzeti közösség szolgálatában látja. Klasszikus formáinak belső, élményszerű okát ebben látjuk. Ez fordulatot ad életének, nagy emberi csúcsok felé lendíti. Ekkor már korlátok között is szépnek fogja fel az életet a forma tökéletességében. Ez vezet át a harmadik

korszakba, amely költői tehetsége teljes érettségében mutatja Berzsenyit. (1802—1808.) Kazinczy barátsága már csak megkoronázása a kész műnek. Berzsenyi döntő vezetője nem Kazinczy, hanem Horatius volt. Kazinczy jórészt csak irodalmi érvényesülését segítette elő, s Berzsenyi nem egy hatalmas költeményének tökéletes befejezése fűződik az ő művészi ízléséhez. Az ő külső hatása alatt költőnk verseiben jelentkező dekoratív elem nem éltetője Berzsenyi költészetének már ebben a korban sem. A költő tovább megy a maga útján, de 1808 után új irányban is. Levélváltása Kazinczyval (csaknem valamennyi levél érdekes emberi dokumentum) mutatja, hogy eszmélkedő korszakban van. (1808—1817.) Tudatosodik, ami eddig talán öntudatlan volt benne, s megírja remek epistoláit. Állandó vonatkozásban van az örök, nagy eszméssel, s látjuk, hogy megvan benne a törekvés a legmagasabb kifejlődés felé. 1817-ben megírja a *Himnusz Keszthely Isteneihez* című költeményét, s költészete szimbolikus magasságba lendül. Az életnek önmagából való magyarázatát itt a lelki műveltség szépsége emeli fel. 1817: Kölcsey bírálatának megjelenése. Innen 1830-ig elég sívár, szomorú korszakot él át a költő, különösen betegsége éveiben. Józan és rideg fordulatot igyekszik adni életének azzal a makaességgel, amely annyira természetéhez tartozott. De 1830-ban Széchenyi és Mailáth újra önmagára eszméltetik. Újra átérzi, hogy a legmélyebb és legigazabb élet a nemzeti közösségben oldódik fel. Ismét a magyar sors echója lett, s az életet épűgy visszahangozza, mint a halált, hiszen mindketten a sors hírnökei.

Ezeknek a fordulatoknak megfelelően Berzsenyi költészetében a költői magatartásnak különböző formáit ismerjük.

Az egyik a Matthisson-utánzó édeskés költő magatartása; Berzsenyi felolvad a könnyben és az érzelmi siránkozás túlaradásaiban:

Látom, csak azért forrtanak
 Öszve árva szíveink,
 Hogy holtig sirdogáljanak
 Záporozó szemeink.

(Az elválás reménye.)

A siráncokzás epedéssel párosul egy másik hasonló költeményben:

Mutasd neki, mint hervadok,
 Szemem miként sirdogál,
 S mondd, hogy érte ellankadok,
 Mint egy gyenge virágszál.

(A csermelyhez.)

Ezt betetőzi a holtig sírás paroxizmusa:

...Minden reggel siralomra
 Nyitom fáradt szememet...
 Ha magányos kamarámban
 Keservemmel zárkózom,
 Könnyel ázott nyoszolyámban
 Utánad óhajtozom...

(Szerelmes bánkódás.)

Ez nyilvánvalóan csak felvett szerepe, álarca a költőnek. Ez a költői attitűd érzelmes, groteszk és sikerületlen játék.

A másik magatartás sokkal közelebb áll a költő lelkéhez — ezért hat meggyőzően. Ez az ódaköltő magatartása. Erő és önérzet hatja át itt minden sorát. Az ábrándozó költőből költő-Herakles lesz. Minden szava olyan mint a „trombita összeszorított hangja“. Komoly arca szent lelkesedéstől fénylik. Az örökkévalóságnak szól éneke remek ódáiban. *(A magyarokhoz.)*

De nem maradhat meg mindig ebben a magasságban. Le-lehúzzák az élet terhei, nehéz órái, az emberi sorstudat. Bezárul előtte a végtelenség kapuja, megszűkülnek a

határok. Az emberi törekvés újabb és újabb akadályba ütközik. Elmúlik az élet, a boldogság, az ifjúság, a szerelem. Az elégiák Berzsenyije mélytekintetű, csüggedt férfi, aki sötét köpenyébe burkolva fázósan ül az őszi diófák alatt. (*Levéltöredék barátnémhoz.*)

De nem sülyyed soha céltalanságba és kétségbeesésbe. Az isteneknek és az embereknek is megvan a sorsuk. A költőknek különösen nagy a rendeltetésük és hivatásuk. Ők az emberiség tanítói, s alkotásaikkal előbbre viszik az emberiség ügyét. Ez az epistolák Berzsenyije. Remek költői levelei és bölcselő költeményei az értelem, a művészet, az emberiesség és az ész dicsőítését foglalják magukba kihültebb, de nem kevésbbé szent meggyőződéstől ihletett alakban.

Költészete változatos fordulataival, különféle formáiban hozzásimul korához, mert korával közös világnézet hatja át. Berzsenyi bizonyos mértékig konzervatív felfogású költő, s e konzervativizmus kora nemesi osztályának meggyőződése. Felfogásának jellemző vonásait költészetében sok helyen megtaláljuk. Nyíltan ki is fejezi költészetének a nemesi világhoz tartozását, de ő ezt a világot speciálisan, éltetően magyarnak tartotta. Talán legszebben a *Barátimhoz* című költeményben. De másutt is azért dicsőíti a mult hőseit, mert:

...örökre larakták

A magyar alkotmány bérctalpait a maradéknak.

(*Horváth Ádámhoz.*)

Az alkotmány, az erkölcs, az ész örök voltának, örök érvényességének s általában az élet állandóságának (Fábián István) kultusza innen magyarázható Berzsenyi költészetében. Felfogása így szinte páratlanul álló rendszer, s ez politikai, művelődési és irodalmi téren egyaránt megnyilatkozik. Hitébe azonban némi kétely vegyül, s a költőnek vannak tragikus dilemmái. (Halász Gábor.) Az élet állandóságával szemben áll a halál romboló ereje.

A megszentelt multtal harcol a fejlődés, a halál gondolata. A dicsőített kultúra megmételtyezi az egyszerű, tiszta erkölcsöket. A kutató értelem feltárja a mult gyengeségeit és kritikai boncolókés alá veszi legendáit. Így küzdenek a költő lelkében a mult és jelen szellemi erői.

Berzsényi talán akkor a legnagyobb, amikor ezeket az ellentéteket sikerül feloldania: a magyarság iránti szeretete, életbölcseisége és vallásossága segítségével.

Költészetében, pályája folyamán tehát megtalálhatók kora lelkének és társadalmának lappangó áramlatai és ellentétei is, de talán nem ez a legértékesebb, amit kora társadalmának köszönhet, hanem az életforma, amely lehetővé tette, hogy teljesen beleélje magát a római világba, Horatius és Plutarchos világába, amelynek eszményei annyira hasonlóak voltak az övéhez és társadalmi osztálya legkülönbjeinek életformájához és eszményeihez. De meg is sebeztek lelkét kora rendjének rácsai. A konzervatív és maradi apa zsarnoksága — meg nem értve fia természetét — olyan bilincseket rakott rá, amelyeket egész életében nem tudott lerázni. — A falusi magány, amelyre életmódja kárhoztatta, gazdaságának ezer baja, külső életének helyzetéből folyó rejtett alsóbbrendűsége: mind olyan körülmények voltak, amelyekből érezhette, hogy ezek az életformák hátrányára válnak. Néha gyűlölettel szól falusi környezetéről:

Van itt is ember, de mondd, milyen ember?

Inség, gonoszság néz ki vad szeméből,

S lesujt pipádért, hogyha nem vigyázzsz...

(*Vitkovits Mihályhoz.*)

A város felé való vágyódása (ami levelezéséből is kitűnik), akárcsak nagy ellenfelénél, Kölcseynél, nála is szakítást jelent legalább vágy képében a régi szociológiai formával és a régi ideálokkal. Kitűnik, hogy a régi életmódot nem tartotta megfelelőnek a magasabb kulturális

törekvések, az alkotási vágy számára és a szellemi hivatás teljesítésére:

Rendeltetésünk nem magányos élet
S örök komolyság és elmélkedés,
Hanem barátság és társalkodás...
Szívemnek ember és rokon kebel kell,
Kivel vegyítse érzeményeit,
Elmémnek elme, mely megértheti,
S melyben sugárit tükröztetheti...*

(*Vitkovits Mihályhoz.*)

Józansága és megalkudni tudása azonban legtöbbször megakadályozta abban, hogy másban keresse az élet tartalmát önmagára nézve, mint bölcseségben és lemondásban...

Berzsenyi költői pályája lényegében, mint minden igazi költőé, szerves, belülről meghatározott folyamat, amelyben nem kívülről jövő mesterkelt hatások a döntőek. Ihletkörei is ehhez képest alakulnak. Motívumsorozataira élete különböző korszakaiban nem az újszerűség, hanem inkább az átélés módosulása jellemző. Nyílt alanyisága mindinkább háttérbe szorul, költészete társas jellegű költészet lesz. Erre vall, hogy nagyobb költeményei mindinkább nagy nevekhez fűződnek, s önmagát is mindjobban tárgyas távolságban kezdi látni. Ez a közös jellemvonása nemzeti, irodalmi és bölcséleti ihletkörének általában. De ezeknek az ihletköröknek egységük van: a költő énjének, a költő lelkének legmélyén. Alkotó tevékenységének belső folyamatában főszerepe van az erő és a hit harcának a gyengeséggel és kétségbeeséssel. Leg-

* Jellemző erre Döbrenteihez 1831-ben írt levele is: „Nem szokott örömmel, hanem fájdalommal nyitám leveled, mind azért, mivel tudtam azt, hogy veszélyek közt lebegsz, mind azért, mivel leveled mélyen érezteti velem legszebb reményeimnek... enyészetét. Egészen el valék már készülve, hogy házamat végképen elhagyjam, s Hazám szép Lelkei között új életet s hozzám illőbb életet kezdjek...” (Ak. M. Irod. Lev. 120.)

nagyobb magaslaton akkor áll a költő, amikor átadja e belső drámaiságát és hősiességét szeretett magyarságának és hőseinek. E törekvése közben verseit a lélek kifejezésének korlátlan vágya jellemzi. Megvan benne a vágy, hogy felolvadjon a végtelenségben, innen a nyelv dagálya is. Felemelkedik a költő a tér mitikus végtelenségébe, áthatol az idők korlátaiban: ez ennek a váagnak mély kifejezése.

Pályájának mindenkor közös és azonos törekvése azonban, hogy e lírai hevét egyre súlyosabb tartalommal kösse össze, s ebben a törekvésben találkoznak ihletkörei; talán legszebben a *gróf Mailáth János*hoz írt költeményben, amely szinte összefoglalása a Berzsenyi-mítosznak: találkozik és mély egységben forr össze benne harc, szépség, haza és tudomány.

II. EGYÉNISÉGE ÉS VILÁGNÉZETE.

Berzsenyi költészetének forrása tehát elsősorban ő maga; önmagából merít lelkesedést tárgyaihoz, önmagából ad lelket és tüzet verseihez. Az ódához is egyénisége vezette. Két nagy belső élmény hatása jelentkezik költészetében. Az egyik: nagy lelki megrázkódtatása, igazi, komoly, hősi énjének felismerése. A másik a nemzeti közösség élménye és az a tudat, hogy a költészet voltaképp szolgálat, a közösség eszményeinek, céljainak, sorsának szolgálata. Amilyen szükségesek voltak az utóbbiak ahhoz, hogy meghatározzák költészetének tárgyi feltételeit, éppoly lényeges volt az első, hogy fenntartsa és megerősítse költészetének belső igazságát.

Ez a belső átalakulás nagy fellángolásokban mutatkozik. Múzsája nemesített énje, s amíg ez az én, hősiességébe vetett hite él, addig töretlen alkotóereje is. E nagy belső aktivitás, énjének ez a felfokozása ódáiban, természetesen nála csak belső, művészi élmény marad, életére

— egyéniségének és helyzetének megfelelően — nem hat alakítólag pozitív értelemben. Berzsenyi saját életének nem pozitív alakítója, inkább nagy belenyugvó, nagy sztoikus, aki a csapások ellen bölcs türelemmel védekezik, amíg bírja.

Ideálja azonban élete végéig a hősiség, alapvető érzése a hősiség csodálata. Nagyon nehezen nyugszik bele ennek a hősi világba az elmúlásába, amelynek idejéről azt mondja:

Mint egy Pygmalion szobra, karom hevén
Életre gyúlni látsza honnom...

A Mailáth-óda e variánsának lázas vágyakozása s a szürke életbe beletörődés kényszeredettségé még ekkor is sejtetik az elmúlt hősi világ romjait. De a hősiesség fátylóját a költő rögtön átnyújtja Mailáthnak és Széchenyinek: hadd vigyék ők tovább, hadd teremtsenek dicső utat és célt.

Így hőseibe és nemzeti felfogásába is belevisz bizonyos romantikus elemet: ifjú, hősi, határtalanságra vágyó énjét, s ez költeményeinek lírai alapvonása. Az átmenetet még jól látjuk *A magyarokhoz* című költemény első variánsában. Ebben még klasszikusan zárt a befejezés, és a lényeg is az, mert a történelemben csak ismétlődést lát, és a később elhagyott befejezésben újra világosan visszatér a magyarság sorsához, ezáltal zártabbá téve költeményét. Később életérzése romantikusabb lesz, mihelyt az antik fátumhoz hozzájárul az újabbkori erkölcsi tudat és általában a végtelen fejlődés élménye s ezzel együtt egy jobb jövő sejtelme, egy új korszak reménye. Utolsó versében is biztatja Mailáthot, énekelje meg Széchenyit:

Óh énekelj őt, a diadal fiát!
Eurus-szülte pején mint viva, nyerve díjt,
Mint áldozá fel ezreit, hogy
Ész művein kecsesülne nyelvünk,
Mely újra szülje a lerogyott magyart...

(A jobb jövő gondolata már *A felkölt nemességhez* és *Hg. Esterházy Miklóshoz* írt versében is nyilvánvaló.)

Verseinek épúgy, mint egyéniségének, így kettős lelke van: klasszikus, amikor az élet állandóságát látja és a fátum kegyetlen idilljében gyönyörködik; romantikus, amikor hősi eszményképeit rajzolja, amikor nagy energiák, szenvedélyek feszítik, amikor prófétai átkozódásban fakad ki és küzd a tétlenség és a tespedés ellen. (L. *A magyarokhoz* c. vers variánsait.) Csak akkor tér vissza újra a klasszikus körbe s akkor némul el, amikor a romantikus illúzió, a hősiesség romantikus mágiája elmúlik.

Egyéniségében legértékesebb az emberinek ez a hősiesség felfokozása volt, ami ódáinak lelki alapja. Ehhez tartozik az egyéniség jelentőségének és értékének hangsúlyozása is, ami Berzsenyiné mindenütt megtalálható. (Kölcesy elleni védekezésében is!) A hősiességnek ezt a sokoldalú ideálját a görögségben találja meg. Ezért hellénizmusa a legszorosabban hozzátartozik egyéniségéhez s az emberről szóló vallomásának egyik legérdekesebb dokumentuma. A görög költő az istenek művét folytatta, s a Szépség:

teremtő ihlete alkotá
Hellász rózsakorán a vidor életet,
Midőn mosolygó égieknek
Innepein lebegett az ének...

Ez a vágyakozása a görögség elvesztett harmóniája után szintén romantikus jellemvonás. Ezt a harmóniát meg-megtalálja, de el is veszíti a költő. Élete harc, s a harmónia utáni vágyakozás lelke legmélyéből fakad. Ezért boldog, ha átengedi magát az emlékezés, az ifjúság öntudatlanságának. De életideálját nem érhetette el soha. Csak mint költő volt boldog, midőn az ember: „Magát felejtve élve meghal...”

A harmónia elérésére, mint többször kifejti, kettő szükséges: a törvények és a szabadság. Művészi ideálja is

éppen ezért a szabad génie. (Válasz Köleseynek.) Erő a lelke költészetének, mint egyéniségének is, s ezért az élet és a költészet nála szabad erők harca, győzelme vagy elbukása.

Emberideáljára nézve jellemzők nemcsak költeményei, hanem drámatöredékének két főalakja is. Szent István a Rend, a harmónia képviselője. Vele szemben Kupa a Chaos embere, a szabadság harcosa. Mint két egyenértékű erő küzd a két ember egymással, nem úgy mint Girzik német drámájában, e mű forrásában, amely a két történelmi szereplő küzdelmében az angyalok és ördögök harcát festi. Berzsenyi lelkivilágát jellemzi ennek a két alaknak a felfogása: István a klasszikus alkotó, aki a műveltség, a rend és a tökéletesség világát hozza, s Kupa a rendnek ebből az idilljéből újra a régi, határtalan chaost akarja feltámasztani, mert az szabad és magyar.

Ezért, egyénisége miatt, nem lehet Berzsenyi verseiben csak az örök emberi és isteni lerögzített, konvencionális formáit látni. Lelkének mélyéből fakad a vágy az élet határtalanabb, mitikusabb felfogására. Vallásossága is voltaképp a végtelenség élménye, nem zárt tanok és formák kialakítása. Magyarságát a végtelenség élménye is fűti. Az antik mitológia segítségével a múlt és jelen nagynak érzett magyarjait formálta mítosszá számunkra. És minden dicsőített hősében újra meg újra saját felfokozott, romantikus énjét pillantotta meg és ismerte fel. Ezért oly meggyőzőek, őszinték versei.

Ha belemélyedünk ezekbe a versekbe, feltárul előttünk Berzsenyi világa. Tiszta és szép világ, amelyben nem tudjuk mit csodáljunk inkább: nagyságát vagy tökéletes szellemiségét? Összefonódik lelkében szerelem és halál, hit és haza, nemzet és szépség, erkölcs és igazság. Így lesz Berzsenyi a magyar lélek és az emberi lélek örök érzéseinek és örök értékeinek nagy énekese.

Nézzük lelki világának nagyobb szerepet játszó elemeit.

Szerelmét — verseinek tanulsága szerint — az érzés szellemisége, a mulandósággal való kapcsolata jellemzi.

Első verseiben szerelmese képe alig egyéb homályos eszményképnél. Berzsenyinél ennek az érzésnek a kifejezésébe is belevegyül a mítoszi elem. Psyche mítosza ihleti, s ez jellemző a költő elfinomított érzéseire és felfogására. Nem durva, nyers érzés nála a szerelem. Betölti a lelkét egészen. Semmi földi erő nem állhat ellent neki. A halál, a nyomor nem pusztíthatja el. A szerelmeseket mennyei szépség, mennyei csendesség veszi körül. Egy helyen Vénusz édenéről szól a költő.

A szerelem spiritualizálásának különböző módjai vannak Berzsenyinél. Az első, hogy a költő alig használ földi vonásokat kedvese jellemzésére. Bár felcsillan valami friss érzékiség itt-ott, de a költő rögtön egy szellemi fordulattal lelki vonást ad, s lelki képpé fokozza kedvese alakját. Ez a kép a széplélek fogalmában vesz fel szellemi alakot. (*Lollihoz.*) Az eszményítés egy másik módja a költészet és a szerelem kapcsolata: ekkor a kedves Múzsává magasztosul. (*Melissza.*) A szerelem szellemi felfogásához tartozik a holt kedves és a holthoz érzett szerelem dicsőítése is. (*Esdeklő szerelem, Vigasztalás, Fannim emléke.*) A szerelem, mint az egymásért való élet elszakíthatatlan köteléke jelenik meg a *Remetében*. A nő felfogásának legszebb szellemi perspektívája a *Dukai Takács Judith*hoz írt levél, amelyben a nő kilép nemének szűk korlátaiból s (mint Diotimának) szellemi halhatatlanság lesz osztályrésze: önmagáért, szellemi tulajdonságaiért, tehetségéért s a kultúra ihletéséért.

Jellemző Berzsenyi mély felfogására, ahogy az emberi lélek másik alapérzését, a mulandóság, a halál sejtelmét megénekelte. A költő első találkozása a halállal alighanem édesanyja halálakor történt. (1794-ben.) A halálról szóló egyik költeménye arról tanuskodik, hogy mélyebben pillantott az élet fátyola mögé. Még a szerelem is halálsejtelemmel egyesül költeményében:

Csak repülő álmkép, csalódás
 A halandó ember élete.
 Rövid öröm, hosszú gond s bánkódás
 Bús életünk szűk kerülete.

Evvel kapcsolatban nála is, mint a szentimentalizmus többi költőinél, felmerül az éj világa, a túlvilág képe, a földöntúliság gondolata. Ez is hozzájárul szerelmi érzése eszményítéséhez. (*Az elválás reménye,*)

De a halált megtalálja az élet minden nyilvánulásában. A halál érzése hatja át, amikor élete ormára jutva végigtekint életén. Ilyen verse a *Búcsúzás Kemenesaljától*. Ami elmúlt, soha többé nem jő vissza. Kár az elmulasztott pillanatért, kár az ifjúságért. A halálnak, a mulandóságnak ebből az érzéséből fakad *Az ifjúsághoz* című költeménye is, amely mintegy mítosza az ifjúságnak. Az ifjúság elysiummá változtatja a földet. Aranyfürtjein mosolyogva virítanak a rózsák. Kedv, tréfa, barátság a társai. Homlokán a hír csillagkoronája ragyog.

De megtalálja a halált a nemzeti életben, a történelemben is. Itt egészen elmélyül fölfogása a halálról: megérzi világtörténelmi szükségszerűségét. (*A magyarokhoz.*)

Legszebb természetleíró költeményében is a halál és a mulandóság érzése ihleti. Nem „szökik be“ az ősz Berzsenyi lelkébe. Ott tanyázik eltörülhetetlenül, mint költészetének egyik főihletője: *A közelítő télben*. A költő nem vigasztalja magát hazug vigasszal: az élet illúziótlanságát hirdeti e verseiben. Mégis keresi a halál ellenszereit. Maga a szomorúság is gyógyít, mint ezt *A melancholiáról* írt költeményében kifejezi. A bánat álmodat idéz fel, s megvált a halál érzésétől, a jelenből a múltba és a jövőbe lendít. Innen is látszik, hogy a költő a legigazabb ellenszernek a Múzsát tekinti, mint ez *A Múzsához* írt költeményéből kitűnik. A Múza fátyolt terít az életre, amelyen át felragyognak az örök szépségek. Általában a költő legigazibb vigasztalása az örök dolgok, a nagy

arányok szemlélete. Erre a magánosság készít elő, ahol a költő Plátóval, Senecával s az örök lelkekkel társalog. (*Magányosság.*) De ezért helyesli az élet élvezetét is, amely anakreontikus verseiben hatja át szívét. A valóság néha vigasztalás az elröpült múlt s a bizonytalan jövő között.

Mint mindent, a halált is sikerül neki megnagyítani és határtalanná tenni. Pl. *A temető* című költeményében:

Minden szálfü virág, melyre tekintek itt,
Érző szív vala, mely ömlede, mint enyim,
Minden porszem úgy élt, úgy szeretett s örült
Mint e gerjedező kebel.

Minden kődarabon, melyre szemem vetem,
A nagy Persepol és Palmyra képe int,
Látom Théba kevély tornyait omlani
S a márvány Babylon falát.

Látom hangyabolyi míveidet, világ!
Mint szórja s temeti a nagy örök keze,
Látom, hangyasereg! mint tusakodsz, s tolongsz
Sírod partjain és porán...

Mégis talán egy érzés sem hatotta át lelkét annyira, mint fájának szeretete. Hazafias költeményei mind mélységes vallomások magyarságáról. Magyarság-ihletének legmélyebb megnyilatkozása *A magyarokhoz* című költeménye.

Hazafias érzése kezdetben inkább a multból táplálkozik, mint a jelenből. A multban megtalálja minden rágógó embereszményét. Megtalálja benne a tiszta erkölcsöket és a műveltség kultuszát. (*Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás*). Ennek a két eszménynek: az erkölcsnek és a műveltségnek a dicsőítésével emeli fel a magyarságot a mindennapiság és az elmúlás porából.

Mindenütt meglátszik szellemiségre való törekvése. A léleknek kell nagynak lenni, akkor szembe lehet nézni a veszéllyel. Ezért nemzete lelki derékségét keresi és mindenütt dicsőíti, ahol e derékséget megtalálja. A felkelő nemesség kürtjeit a feltámadás apokaliptikus kürtjéhez hasonlítja. A magyarság hol Hercules, aki legyőzi az eléje tornyosuló akadályokat, hol mint a Kriván állja a viszontagságok viharát, hol pedig Bellerophonná lesz egy-egy hőse, aki legyőzi hatalmas erejével a sorsnak ellene küldött szörnyeit. Ezt a lelki derékséget megtalálja a nemzeti élet minden megnyilvánulásában. Egyik — eddig ismeretlen — költeményében gyönyörködik a magyarság tartásában, viselkedésében, mozdulataiban. E versében többek között ezt mondja a magyarról:

A magyar a szépet nézi s jól tudja, mi a szép,
Nézd bár condráját talpától fogva tetőig,
Látol-e rajta, ha még gyerek is, nem férfihez illőt?

(*A német és a magyar ízlés.*)

A magyarság lényegét ebben a *természetes, férfias erőben* látja. Ezt dicsőíti a *Táncok* című remek költeményében is, amelyben így jellemzi a magyar mozdulatot:

Titkos törvényt mesterség nem szedi rendbe,
Csak maga szab törvényt s lelkesedése határt.

Végeredményben hősies fellángolásában romlatlan, erős fajtának tartja a magyarságot. Ha magyarsága fájdalmas is, ez a fájdalom a szeretet fájdalma. Akkor nemzetének egy világhódítóval, Napoleonnal kellett szembe szállania. A kor magyarsága elbukott ebben a küzdelemben, Berzsenyi mégsem csüggedt. Nem vesztette el hitét nemzetében. S valóban, költészete jelképe a magyarság legszebb hősies életakarásának. Azt a tanulságot hirdeti önkéntelenül is, hogy a magyarság élete nem pillanatnyi sikereitől vagy balszerencsájától függ, hanem attól, hogy

hisz-e magában vagy nem. Berzsenyi hitt nemzetében, hitt a magyar hősiesség, a férfias erény és a tiszta erkölcs erejében. (*A felkölt nemességhez.*)

A magyarságnak ezt az örök, ideális lényegét feltalálja ő a magyar *alkotmányban* is, amelyben éppen oly teljes rendet és törvényt talál, mint a szépségben. Költészetét is az alkotmányhoz hasonlónak látja: „Alkotmánytok örök talpkövihez teszem E morzsát...” (*Barátimhoz.*)

Berzsenyi míg nemzete sorsát, annak örök változását, emelkedését, süllyedését nézte, három megtartó tényezőt érzett a magyarság életében: a tiszta erkölcsöt, a műveltséget és az alkotmányt. Hazafias érzésének ez a színezete, amelyet e három eszmény ad, ép oly jellemző Berzsenyi egyéniségére, mint e kor törekvéseire.

Éppen ez a körülmény, hogy Berzsenyi a magyar hit költője, teszi természetessé azt, hogy a költő *csak a magyarságtól* várja a megváltást nemzetének, s az idegekben látja faja és nemzete romlásának okait:

S egyszerre e nép, mely Hunyadink alatt
A legkevélyebb polcra emelkedett,
A durvaságban veszni tért, s ment
Két megutált cseh király kezébe.

(*Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás.*)

Magyarság-eszményét, az erő és műveltség összetett követelményeit igen szépen fejezi ki következő versszaka:

Pallas s Apolló nemzik az istenibb
Bölcsét s erősebb bajnoki lelkeket,
Ők nemzik a Márs pallosával
Bírni tudó fejedelmi embert. (*U. ott.*)

Felfogása végeredményben arisztokratikus: a hősök vezetik a nemzetet s a benne rejlő erőt ők tudják a nemzet javára, a nemzeti halhatatlanságra felhasználni.

Lelkének legmélyéből fakad tehát a hősies éleleteszmény, amelyet költőivé plutarchosi és más történelmi

példák formáltak. Az emberben a hőst, az élet heroikus felfogását tisztelte.

A *Herceg Esterházyhoz* írt ódában kifejti a hősről vallott felfogását. A békében a hős legyen nemes, böles vezető, tartsa zabolán a nemzet erőit, a nyugtalanságot, és teremtsen törvényt, rendet a nemzet életében. A harcban vérrel áldozzon. A hősiesség fogalma emberibb századokban átalakul: a tudomány is hőssé teheti az embert. A dicsőség templomát csak a tudomány nyitja meg.

A hős *fenséges alakban* jelenik meg a költő előtt: bajnok s rettenetes király, aki gyémántsíakban, mennyei fényben ragyog, mint Mátyás király. De nemcsak a vér dicsősége teszi hőökké Mátyást és Nagy Lajost a költő szemében, hanem az is, hogy ők Helikont teremtettek a Duna partjain.

A költő kifejti a hős ember különböző életformáit is. Diesőíti a hőst, mint jóltevőt. (*Gr. Festetics Györgyhez.*) Kinyujtott keze nyomában, mint egy istenség nyomán, áldás fakad mindenütt, ahol csak jár. Irígylésreméltó is az áldást osztó ember, aki fejedelmi kincseit a világba szórja, hogy jótett és jólét fakadjon nyomában. Hős a nevelő is, mint például Görög Demeter. Századokra hat ki élete gyümölcse, mert király sarjadoz lelki munkája hatása alatt. Tanítványát királlyá nevelve, biztosítja egy nemzet életét. A királynak meg kell ismernie népét, különben belső zavarok és nagy szerencsétlenségek teszik tönkre a nemzet életét. De hős a példaadó is. Lemond egyéni érdekeiről, feláldozza jövőjét a nemzet érdekében, mint Festetics, bátran kiáll a nemzet céljaiért, nem törődve üldöztetéssel vagy meghurcoltatással, mint Felsőbükii Nagy Pál. Merészsége és deréksége megállja így a századok próbáját s a jövő idők áldani fogják. De hős különösen a művelődés hőse: Kazinczy, Virág, Kisfaludy. Hős a költő, akinek ajkát isteni erkölcs, a szépség ideálja nyitja meg szólásra. Hős, aki védi a tudományokat, szent szárnyával eltakarja a művészetet, és

így menedéket ad neki, hogy el ne pusztuljon a durva élet, a műveletlenség fagyos éjszakájában.

Ha szabad mondani: a költő szemében legnagyobb hős Isten, aki a Minden ezer nemét kihozta a semmiségből s „ronthat-teremthet száz világot“. Karján forognak az ég és föld sarkai. Szemöldökével ront, teremt, bírál és ítél a világok fölött. Ő az állandó minden változás és forgandóság között. De nem nyugvó, hanem mozgó, dinamikus Akarat.

A hős legfontosabb hivatását abban látja a költő, hogy legyőzi a halált, a mulandóságot. Állva marad a századok emladékain is, nagy és boldog a szellem erejével. Mint az orkán rázza meg a föld ködeit; szava olyan, mint a villám, s remegnek tőle a gyávák és a gonoszok.

Így fénylik a hősök hierarchiája Berzsenyi világa felett. A világ Berzsenyi számára egy nagy Olimpiász, ahol hősök küzdenek égi bérért, s győzelmüknek halhatatlan lelkek tapsolnak.

Berzsenyi számára a hősiességnek egy módja kínálkozott: a költészet. Azért kéri mindjárt egy ifjúkori versben a Múzsát, ne hagyja lenn a porban, engedje, hogy szemével a nap felé tekintsen. Csüggedésben, balsorsban, mulandóságban csak a Múza állhat mellette és segítheti hősie hivatásában.

A Múza is egyre komolyabb alakot vesz fel költészetében. Horváth Ádámhoz írt költeményében a Múzsának bajnoki kürt van a kezében, s a vér dicsőségét harsogja. Majd mint a nagy királyok nemtője jelenik meg előtte, amint szelíd keze borostyánt tör királyok, hősök és nemzetek számára. Múzsájának ragyogó *ideálját* a következőkben fejezi ki:

Nem kincs, nem ragyogó polc tüneményei,
Nem mászó csapodár kába reményei
Mozdítják ajakát, mert csak az istenibb
Erköles esalja ki énekét.

(Gr. Széchenyi Ferenchez.)

Egyéni életében a Múzsza egyedüli enyhítője nagy magánosságának. Szerepe a költő sorsában: hősi hevület, az emberi kivételesség forrása, boldog pillanatok ébresztője, védekezés a halál és a mulandóság ellen.

A Múzsza felfogásában legmagasabbra a *Himnusz Keszthely isteneihez* című ódájában emelkedik. Itt a Múzsza mint nagy *lélekoldozó* jelenik meg, mint *lelki Ceres*, amint a lélek földjében kibontja a szép, a jó és az igaz csíráit. Ő illeszti az emberi vállakra a tudás szárnyait; Franklinban, Newtonban és Kantban az ő teremtkéze munkál. Így teszi a költő határtalanná a Múzsza fogalmát és ideálját is.

De nem volna modern költő, ha nem látná a Múzsza, a szépség *történetiségét*. A szépség más és más különböző korokban. De Hellasz a Múzsza igazi hazája:

Midőn a nyájas áldozóknak

Nyájas örömbe' jelent meg a menny.

(A poézis hajdan.)

A modern, újkori szépség forrása nem az ég és a föld tökéletes harmóniája. A mi szépségünk forrása a szeretet, a vágyakozás e szent harmónia után:

Gyönyörre nyílt szív nyíladozza

A szeretet csuda két virágit:

A szent poezist és a dicső erényt... (U. ott.)

A költő világnézetének nagyságot és tisztaságot nemcsak a hősiség ad, hanem világfelfogásának központi gondolata is: a szép, a jó és igaz egysége, amely tisztán él a költő lelkében. Ez ihleti azokban a költeményekben, amelyekben az erkölcsöt és a tudományt ünnepli.

Jellemző nála az erkölcs uralkodó eszméjére, hogy az élet legkülönbözőbb területein találkozik vele. Ez az eszme különféle motívumokkal társul nála.

A szerelmet felmagasztosítja:

Oh ezer örvény és hinár
Fogja pályád majd körül!
De ha ésszel s erkölccsel jár,
Hidd el, egybe sem merül. (*Lilihez.*)

Az életbölcseiség alapja:

Ott taníts engem meglelégedéssel
A dicső virtus menedéköléből
A vad orkánok s habok üldözését
Nézni mosolygva... (*Horatiushoz.*)

A költészet lelke:

Múza, hevítsd Horváth lelkét, ne felejtse hazáját,
Szent kötelességét, szép híre arany koronáját.
(*Horváth Adámhoz.*)

Legmagasabbra emelkedik a költő, amikor a nemzeti sors, a szociális viszonyok, a műveltség fejlődésének kérdéseivel foglalkozik, s mindennek a lelkét az erkölcsben látja:

Minden népek, kiket csak ismerünk,
Az erkölccsel nőttek, viszont fogytak.
(*Kazinczy Ferenchez.*)

Az erkölcs harcban bátorságot, merészséget jelent, az életben bölcseséget és középszert, a halál előtt nyugalmat és lemondást. Az író erkölce a bátorság, szabadság és törvény középszere, a kritikusé az igazság. És nem volna magyar, ha a föld nagy, megtartó erejét nem hirdetné Ceres dicsőítésével:

A társas élet szövedékeit,
Az erkölcsi világ új elementomit
Te fűzted egy nagy kapcsolatba
Célra vivő örök ösztöninkkel.
(*Himnusz Keszthely isteneihez.*)

Geniális pillantással nemcsak az erkölcs eredetét, hanem az erkölcs lényegét is felismeri, mikor a szeretettel hozza kapcsolatba. Az erkölcs épúgy a szeretet virága, mint a szépség. (*A poesis hajdan és most.*)

Ugyanilyen tiszta lelkesedés és meggyőződés hevítette a tudás dicsőítésében:

Bajnok, dicsőség, fényes ország
A tudomány ragyogó gyümölcse.

(*Herceg Esterházy Miklóshoz.*)

Az egyén fejlődése sem lehetséges tudomány nélkül:

A műveletlen föld csak gazt terem:
A lélek is csak úgy emelkedik
A józanság tisztább világához,
Ha tudományok és ismértek
Tárából gazdag zsákmányt gyűjt magának.

(*Kazinczy Ferenchez.*)

Az erkölcs alapja is a tudomány:

Az ember nem véthet, ha józan,
Minden gonoszság hagyományból ered.

(*Döbrentei Gáborhoz.*)

Elsősorban itt is nemzetére gondol:

Mi az, hát, ami a magyart emelheti?
Valóban nem más, mint az ész s erkölcs:
Csak úgy állhat meg a mi kis testünk,
Ha az lélekkel és erővel teljes.

(*Kazinczy Ferenchez.*)

A tudást tehát szintén erőnek, a szellem erejének fogja fel. Berzsenyinél általában kétféle tudomány van. Az egyik az elméleti tudomány, amelyet szintén nagy tisztelettel említ. Megéneкли a tudományok allegóriáját is. El-

beszéli, hogy az emberi nem köréből elmenekültek az Igazság és a Szemérem. Az ember gyarló a tudományra, azért Minerva leküldi maga előtt a Múzsákat, akik azonban csak követjei Minervának s a tudás áldásainak. A másik fajta tudományt inkább életbölcseységnek lehetne nevezni. Berzsenyi különösen *Életfilozófia* című költeményében ad ennek kifejezést. Itt az élet tudományáról szól. Ideálja a böles, Seneca *Vigasztalásainak* bölcse, akinek képe mindig Berzsenyi szeme előtt lebegett. A böles az étellel való megbékülés, a klasszikus életművészet halhatatlan eszményképe. Mennyire jellemző Berzsenyi egyéniségére, hogy ezt az emberideált fogadta el, nem az epikuristáét. Az életböles tudományát kettőben látja: a megelégedésben és az idővel élésben. A senecai böles lelke él benne ilyenkor. Költőivé lesz a bölcseknek ez az eszménye is, amelyet a költő senecai értelemben fogott fel. A böles az örök, isteni dolgok szemléletében, sőt az örök isteni akarat gyakorlásában élő ember, aki élete főelvül vallja Senecával:

„Ami az emberben nemes és isteni, mint a lélek és erény, ezek túlhatnak az emberi hatalom szűk korlátain, ezeket sem adni, sem elragadni nem lehet.“

A böles mellett helyet talál Berzsenyi költészetében a barát ideálja is. Ez legjellemzőbben Kazinczyhoz való viszonyában jelentkezik. Látjuk itt először félénk közeledését az irodalmi vezérhez: a mély tisztelet tudás hangján szól hozzá; majd el-elönti a tiszta lelkesedés. Teljesen rábízta magát Kazinczyra. Csak lassan ébred önállósága. Védelmezi magát, elveit, az irodalmi vezért kritizálja. Tiszta érzelmei mély vallomásokra ragadják. De baráti önátadása, lelkének felolvadása Kazinczy iránt teljes, szinte gyermekesen meleg és minden háttér nélküli. Berzsenyi mesterének tisztelte Kazinczyt egészen a Kölcsey-recenzióig; akkor elhidegült iránta, mert Kazinczynak sokfelé osztott szíve nem fogja pártját azzal a hévvel, ahogy a költő szerette volna.

Ezentúl Berzsenyi, akinek állandó barátság-szükséglete van, óvatosabb. Választása végül is Döbrenteire esik. Most már nem vezetőre, hanem védelmezőre van szüksége. Ezt véli megtalálni Döbrenteiben.

Általában a barátság érzése is átszellemül Berzsenyinél. A barátság tulajdonképeni szerepét és értelmét magasabbrendű ihlető szerepében látja. Nála a barátság eszmetermelő, produktív, komoly életviszony, amelyet határtalan gondolatközlés tesz szabadbá, s amely az embert újra és újra magasabb emberi rendeltetésének tudatára ébreszti, vagy az életre vonatkozó mély belátásokkal ajándékozza meg. (L. Helmecrihez és Kazinczyhoz írt leveleit. Ak. M. Irod. Lev. 119. 120.)

Barátain át magát is jobban látja a költő. Barátaihoz írt költeményei állandó belső tükröződések, s állandó fordulatuk valamely magasabbrendű eszmei tartalom mellett az a törekvés, hogy a költő bennük mintegy lelki arc-képet nyújtson magáról. Mintha ekkor is önmagát kereste volna a mások szemében, mert ilyenkor is saját sorsának, rendeltetésének tudatában élt. Azért rajzolta meg ideáljait is ilyenkor: legszívesebben arról a bölcsről beszél, aki szeretett volna lenni. Gyakran az élet illúziótlansága ihleti és barátsága többnyire a melancholia érzésével párosul, talán azért, mert nem volt igazi barátja soha. Pedig barátaiban megértést és rokonlelket keresett. Ez rendkívül jellemző életére. Ezért barátságát minden múltó vonatkozástól megtisztítva az eszmék világával hozza kapcsolatba.

A barátság eszménye elkísérte a költőt egészen haláláig, mint azt utolsó költeményeiben és leveleiben látjuk. Arról álmodik, hogy elhagyja birtokát és házát, és a haza „Szép Lelkei“, barátai között új és hozzá méltóbb életet fog kezdeni. S ha ez a vágya nem teljesült is, megmaradt egész szépségében a szebbnél szebb levelekben, amelyeknek, mint költészetének is, egyik élő, mély és tiszta forrása volt.

III. KÖLTÉSZETE.

Berzsenyi a maga tiszta érzés- és gondolatvilágát leg-szebb verseiben tökéletes formában fejezte ki. Költészetének formája éppúgy hozzátartozik művészeete lényegéhez, mint tartalma. Berzsenyi művészi feladata abban állott, hogy e tartalom és forma költői egységét megtalálja és megteremtse. Hogy ez mennyire sikerült neki, láthatjuk formai fejlődésének, képzeletének és nyelvének tanulmányozásából.

Berzsenyi első kísérletei nem maradtak ránk. Elkal-lódtak vagy áldozatul estek a költő későbbi, szigorúbb kritikai értékelésének, bár bevallja, hogy 1813-as gyűjteményébe belekerültek egész ifjúkori versei is. (Észrevételek Kölcsey recenziójára. T. II. 23.) De voltak egész fiatalkori próbálkozásai is, mert említi, hogy vannak versei, amelyeket nem hozott nyilvánosságra. (L. levelét Kazinczyhoz, 1810. április 18. K. G. kiadása 66. 1.)

A költő visszatekintve költészetére a szerelmet és a hazát említi első motívumainak: Lolli égnyilatú szépségéről és nemzete csudált hajdanáról beszél a Mailáth versvariánsban. Küprishez szóló költeményében így szól:

Küpris, ledülök berkeid alkonyin,
S eldanlom első ömledezésimet,
Eldanlom, amelyekre engem
A szerelem s epedés tanított...

A Szerelem istennőjének szóltak tehát az első dalok e vers bizonyossága szerint. *Az első szerelem* című versében megnevezi első ideálja nevét is: Dudi. Döbrentei Perlaky Juditot említi e versekkel kapcsolatban.* Perlaky Judit Döbrenteinek mostohanővére volt, s így tőle is értesülhetett Berzsenyi lángolásáról. Dudi neve sokszor előfordul a versek eredeti címeiben is, pl. a most *Fannim em-*

* Payr Sándor dr., a Perlaky-család tudós életírója, Judit születési évét 1782 körül határozza meg.

léke című vers eredeti címe a kéziratban *Dudi emlékezte* volt, a *Lollihoz* írt versé pedig: *Dudihoz*. Berzsenyi különféle néven szólítja kedveseit, bajos ma már élményszerű alapjukat megtalálni. Egyedüli következetesség e név használatában található meg; így a fiatalkori versek uralkodó csillagának Dudi látszik, s nyilván őt gondolja még Mailáth Jánoshoz írt versében is, amikor Lolli-t említi, az átkeresztelt névre emlékezve vissza.*

Szerelmi rajongását matthissoni stílusban fejezi ki. Lehet Gessner — és másutt Kisfaludy — hatásokra is találni, de ezek legtöbbször csak néhány szóra, nem a vers lényegére terjednek, amely matthissoni. Ez a — bár költonknél kissé jobban elnyújtott — forma Berzsenyi túláradó érzelmi és gondolati erejének nem tudott gátat vetni. E verseiben a költői ihlet kiindulópontja a bámult német költőnek egy-egy verse vagy hangulata, de itt is jelentkezik a költő képzeletének kombinatív ereje. Költői eljárása itt legtöbbször összerakó, gyakran imitativ, de mégis bizonyos mértékig válogató.

Különösen akkor látjuk ezt, ha megfigyeljük, mit hárít el a költő magától, mint egyéniségének nem megfelelő, matthissoni elemet és motívumot. Az első ilyen elem a matthissoni tündéricsesség. A tündérek, nimfák, gnómok világa nem villan fel Berzsenyi e verseiben. A költő egyénisége komolyabb, realisabb volt a Matthissonénál. Viszont a matthissoni vers játszi zeneisége utólérhetetlen volt számára; ezt megadni verseinek meg sem kísérli. Matthisson miszticizmusa is távol áll tőle. Nem követi mintaképét az „érzelmi éj” világába. Megáll bizonyos határnál. Matthisson túlvilági elragadtatásai és találkozásai kedvesével Berzsenyinek csak néhány homályos és rossz-szul sikerült versszakra adnak alkalmat. (L. *A költő magatartása* című fejezetet.) Berzsenyi vallásossága is

* Hogy a versekben előforduló női nevek nem mind voltak ált-nevek, azt a költő maga is bizonyítja. (L. Helmeckihez írt, az I. kiadásra vonatkozó levelét.)

más természetű. Mikor megszólal klasszikus verseiben, keményebb, férfiasabb, puritánabb. (*Fohászkodás, Búcsú.*) Természetes, hogy Berzsenyi Matthisson finomkodását, modern irodalmi és zenei műveltségének fitogtatását sem utánozhatja. Így, amit átvett Matthissontól és amit elhagyott belőle, egyformán jellemző rá.

Matthisson legtartósabb hatása, amely Horatiuséval vegyül, a következő: a német költőtől tanulta azt a modern költői bátorságot, hogy érzelmeinek és fantáziájának nagyobb mértékben engedje át magát, mint a csak klasszikus ízlésű költők. Lelke e hajlamának erősödését bizonyos mértékig Matthissonnak, később Schillernek köszönhette. De tanulhatott Matthissontól ízlést és csínt, technikai pontosságra törekvést is, amely azonban a költő csekély rímelési készsége miatt a rímes versekben nem jelentkezhetett.

Megállapítható ezekből a versekből a költő hajlama az érzelgősségre, de ugyanakkor jelentkezik a reflexió, lelkének másik erőssége, amellyel felül tud emelkedni érzelmi sírándóságain. Ez az elem különösen a *Melancholia* és *A Múzsához* című verseiben látszik meg erősebben.

Nem lehet megállapítani, hogy mikor kezdődött a furulyaszó és mikor harsan az érees trombita hangja költészetében. De az bizonyos, hogy a költő lelkét a szerelem már ifjúságában sem foglalhatta le teljesen. Bizonyosnak látszik, hogy lelkében már ekkor vágyak forrtak, hősieks álmok lebegtek előtte, szerelmek égették szívét, és összeborzongott a halállal és a mulandósággal való első találkozásakor. Az ifjú Berzsenyi azonban nem hal meg; tovább él a későbbi versekben, s ifjúkori lendülete, romantikus ifjúsága hevíti át a megszokott formákat és tölti meg étellel verseit.

A kétféle Berzsenyiből: a hősieks, patétikus, nemzeti költőből és a melancholikus érzelgőből, a lendület és a lankadás költőjéből ezekben a rímes versekben csak az érzelmesség jelentkezik.

Legvalószínűbb — majdnem minden irodalomtörténész erre gondol — hogy megrázkódtatásszerűen, robbanásszerűen eszmél rá a költő a klasszikus formák erejére és egyéniségével való rokonságára. Érezhette, hogy lelkét igazán csak ezekben tudja kifejezni. Azonban belsőleg nincsenek teljesen ellentétben e kétféle versek: az érzelmes szerelmi költeményekben is megtaláljuk a körmondatos dikció-szeretetét, látszik rajtuk az is, hogy a költő nagy kompozíciókra törekszik, a képzúsúfoltság is megtalálható bennük. De a költő igazi énjét nem ezekben a versekben kell keresnünk.

A Nemzeti Múzeum Révai-hagyatékában első ismert formájában megőrzött *A magyarokhoz* című költeményt szokták első klasszikus ódájának tekinteni. Az idézett kéziraton is ez van: Berzsenyi Dániel I. Ódája. (Ekkor még *Kesergés* a címe.)

Ez a vers kiforratlan ifjú műve. De csupa őszinte lélekkitörés. Az éretlenséget a vers érzéki elemi mutatják, egyébként komoly hazaszeretetet és ideális lelkesedés lendíti a verset. Erő és igazság jellemzi a költeményt. Van benne horatiusi elem, s Virág Benedek, Kis János hatását is észrevehetjük. De a költőnek egészen új szerepe van itt: az egyéni élet érzelmes lantpengetője helyett a nemzeti közösség költője lesz. Új hivatásának legfőbb eszköze a szárnyait most próbálgató új Berzsenyi-nyelv, amely horatiusi elemeket mutat ugyan, de nem marad meg Horatiusnál, hanem mintegy új esztétikai egység felé törekszik. A plasztikus képek, a sokatmondó jelzők, a hatalmas, kifejező igék, a súlyos főnevek, a pompás körmondatok, igazi költő születését mutatják. A vers lelke Berzsenyi lelkéből fakad, amely plutarchosi elemekkel van átszőve, s a klasszikus ókor hősei és példái lebegnek előtte.

A magyarokhoz első variánsaiban még mutatja mértéktelenségét prófétai átkozódása. Gondolkozása is egyoldalúan vádolja az ifjúságot a nemzet egyeteme helyett.

Költői logikájának finom fejlődését bizonyítja ezeknek a hátrányos elemeknek az elhagyása: e nagy fejlődés a hosszú évek folyamán a legtökéletesebb magyar versek egyikévé tette a költeményt.

De már ebben az első alakban is jól láthatjuk a költő poétikáját, amely alapjában véve horatiusi, mind kifejezéseire, mind belső formájára, a vers felfogására nézve, de ebben is már sok eredetiség mutatkozik.

Alkalmazza a tárgy feldíszítésének az elvét, vagyis azt, hogy a főgondolattól eltérhet az író, ha a versnek nagyságot ad, ha azt kellemesebbé teszi, ha az olvasó figyelmét felébreszti, vagy ellentétessége által lendületet és éles világítást ad a versnek. (A múlt és a jelen ellentétei.) Ezzel függ össze a klasszikus vonatkozásoknak — ekkor még nem túlhajtott — használata, ami tárgy-nagyító követelmény. Ezek az antik párhuzamok az emberben önkéntelenül is a közönséges, emberinél nagyobb állapot és élet sejtelmét keltik. Egyénisége, lelke mélyéből merül fel már itt az a követelmény, hogy a nagy költeménynek komoly, mély tartalmúnak kell lennie. Célja az is, hogy csak a rendkívüli nagyságot fesse, vagy annak ellentétét a nagyság fokozása szempontjából. Már itt is látjuk, mennyire ért Berzsenyi a vers megindításának művészetéhez: döntő a vers szépsége szempontjából az a kürtzószerű felkiáltás, amellyel a költő művét kezdi. Jelentkezik már benne az erkölcsi mondások kultusza is, vagyis az olyan rövid, szabad beszédnek a szeretete, amely valamely helyzetet, állapotot, sorsot mintegy az örökkévalóság számára foglal össze, az elmét megvilágítva s a szívet lecsendesítve. Még inkább látható, hogy ebben a versben kezdődik Berzsenyinél a nyelvnek az a szabad lendülete, amely a költői erőnek s a képzelet felszabadulásának jele. De különösen a tökéletességnek új eszményképe jelenhetett meg a költő lelki szemei előtt: a szabadságnak és a törvénynek az az összeegyeztetése, amelyre alkalmas a klasszikus költészet formája.

Ettől a verstől kezdve láthatjuk, mint sűríti, erősíti, tisztítja, lendíti a költő eddig szétszórt és elpazarolt ihletkörét. *A magyarokhoz* írt költemény későbbi kidolgozásai mutatják, mint áldoz fel a költő minden olesó hatást, trivialitást, megáradó bőséget, tetszetős képeket, üres pesszimizmust és minden egyoldalúságot. Ez a vers variánsaival együtt a legőszintébb, tisztán *költői* vallomás irodalmunkban. Mily messzire került a költő Virágtól, akinek pedig alázattal elismeri nagyságát. Mily távol van Berzsenytől Virág csevegése, udvariaskodása, gyakran lapos prózaisága, személyeskedése és hízélgése. Virágnak csak néhány fenséges képe van, Berzsenyi verseinek egy része egészen az. Virág személyhez szól, Berzsenyi az eszme költője. Virág sokszor barátságos nagyapó, aki néha korholóan rázza a fejét. Berzsenyi a költészet papja, aki szent oltárnál áll és szavaival megrázza a népet. Közös kiindulási pontjuk Horatiusból érdekesen mutatja a stílus igazi fogalmát és kialakulásának fokozatait. (Lásd: Brandenstein *Művészetfilozófiáját*.) Szinte ugyanazok a szavak, ugyanazok a fordulatok egész más költői jelentőségűek Virágnál, mint Berzsenyinél. Berzsenyinél megnőnek, szárnyakat kapnak a szavak, önmaguknál többet jelentenek, zenei szimbolumokká válnak.

Milyen más általában Berzsenyi költői eljárása, mint a többi deákos költőké. A többieknek a klasszikus forma kényelmes háziruha volt, bőven elég arra, hogy életükhez hozzásimuljon, és láthatólag jól érezték magukat benne, a hősies formát elnyárspolgáriasítva. Berzsenyinek a klasszikus forma leggyakrabban égi szárny, amely művészi küzdelmének és diadalainak jelképe lett. Ő az egyedüli, aki e formában költői sorsát érezte, akinek e forma sorsot és küldetést jelentett. Csengeri Jánosnak egy finom gondolatát továbbfejlesztve azt mondhatjuk, hogy mint Arany János beleélte magát a régi krónikák nyelvébe, újjáteremtve azt, úgy dolgozott Berzsenyi művészi beleérző képessége, amikor romantikus vágyako-

zással lehelt életet az antik formába. Klasszikus költészetének küldetését abban látjuk, hogy a magyar nyelv talán először Csokonai játékos lebegésében és Berzsenyi ragyogó szárnyalásában ízlelte az élet és a művészet tökéletes szabadságát.

Akár ódáinak, akár elégiáinak sorozatát tekintjük, költészete a célhoz érzettség hatását kelti. Az örök emberi lendület és az örök emberi fájdalom e kórusa egymással mindig rokon marad, és mértéktartó rendje szinte egyforma tökéletességgel kíséri a nemzeti életnek és az ő költői életének megnyilvánulásait. A magaslatot egyszer elérve, megmarad rajta, s ily magas szempontból hangoztatja szózatát. Csak akkor szólal meg és csak úgy, hogy megszólalása ne maradjon sohasem „a tárgyon alul“. Így emelkedik a hősökön át a nemzetig és az emberiségig. Művészi eljárása az első érett ódától, az első szép elégiától kezdve szinte az utolsóig jóformán egységes marad tökéletes tömörségében: szinte csak abban különbözik, hogy egyetlen, tartós felindulás vagy újabb és újabb kedélyhullámmás, a szenvedély újabb és újabb lángolása szabja-e meg költői formatörvényeit. Az első esetben közelebb áll a klasszikus egységhez (*Foházkodás*), az utóbbiban a romantika merészségeihez és nyugtalan hullámmásához (*Gr. Mailáth Jánoshoz*). Az eszme erős indítása, a helyzet szuggesztív ereje, az emlékezés mágiája, a lélek végtelensége a szerkezet fenségét, a képek és hasonlatok csodálatos láncát teremti meg, amely például a két *A felkölt nemességhez* címzett ódát, az *Amathus*, *Az ulmai ütközet*, *A magyarokhoz*, *Görög Demeterhez*, *Br. Prónay Sándorhoz*, *Gróf Teleki Lászlóhoz*, *Wesselényi hamvaihoz* írt ódákat a legszebb magyar költemények közé emeli.

Költői technikája belső forma tekintetében is a legkitűnőbbek közé tartozik. Művészi ódakompozícióit tanulmányozva, feltűnik már a verskezdés változatossága és művészi volta is. A megszólítás néha nemesen

egyszerű (*Festetics Györgyhez*), máskor elragadó, a vers egészébe beillesztett hasonlat vezeti be (*Ajánlás*), majd nagyszerű víziók ihletik a költőt a vers megindulásakor (*Nagy Lajos...*), vagy finom zenei megindulás reszketeti meg lelkét (*Kisfaludy Sándorhoz*). A vers belső drámája sohasem érdektelen. Nem lehet állítani, hogy ezek az ódák kiegyensúlyozottak a klasszikus költészet törvényei szerint. De sehosem lebegnek súlytalanul. Finom szálak vezetnek egyik versszakból a másikba, s innen a vers mélyébe. S ha a többi klasszikus költők versei azt a látszatot szeretnék kelteni, hogy egy szabályos épület egyszerűségéhez hasonlítsanak, Berzsenyi ódáiról ezt nem lehet mondani; de ezzel is kifejezte költészete egyéni jellegét. Verseinek sokrétűsége kétségtelenül fokozódik idővel. Annál művészibb feladat a szerkezet egységének megoldása. Szerkezeti alakjainak változatosságát csak az érzelmi és értelmi folyamat merészebb vagy szelidebb hullámozása alakítja. A legnyugtalanabb, legdrámaibb *A magyarokhoz* (1810.) c. verse. Háromszor csap össze benne a jelen és a múlt víziója. Legszelidebb az *Ajánlás* vonalvezetése — de nem kevésbé művészi is. Itt az első versszaktól az utolsóig finom összefüggés vezet. Legmerészebb a *Fohászkodás* szerkezete Istentől a por emberéig s innen ismét fel Istenig. — Nem kevésbé művészi az ódák befejezése is. *A felkölt nemességhez* (1797) c. versben a jelen összeszövése a múlttal, a *Festetics Györgyhez* (I.) c. versben a hős és a költő találkozása egy nemes emberi aktusban, *A Magyarokhoz* (1805) lázas trombitahangja az utolsó vers izgatottságában, a *Gr. Mailáth Jánoshoz* c. vers villitánc-víziója a halálgyötrő sejtelméivel: mind-mind egy nagy költő művészetét hirdetik.

Berzsenyi ódáinak szellemi talaja korában keresendő ugyan: az érzelem kultusza a szentimentalizmusban, az ész a felvilágosodásban, a szépség a kor idealizmusában, de igazi forrásuk, mint már erről szó volt: egyéni-

ségéből fakad. Az ódai magatartás elemei illettek lelkéhez: a pátoasz, a szellemi parancs, a felséges párhuzam, a nemzeti közösség lelkéből lelkezett megszólítás méltósága mind benne gyökerezett. Ódái szociológiájához tartozik, hogy teljesen magáévá tette kora magyar világát, s ez a magyarázata, hogy magyarságába oly kitűnően tudta beleszőni költészete „udvari“ formáit is. Az uralkodót és az előkelőket dicsőítő verseiben is előkelő tudott maradni, mert meggyőződés és magyarság ihlette, alacsony hízelgésig sose alacsonyodott le.

A formaművészetnek ugyanezt a tisztaságát, a tömörségnek, a teltségnek ugyanezt a duzzadó hatalmát más-kép láthatjuk az elégiákban, ahol a fájdalom monotonijába visz új árnyalatokat. (*A közelítő tél, Barátimhoz, Levéltöredék.*)

Mert nemcsak az elragadtatás, hanem a szomorúság is szárnyra kél Berzsenyi költészetében, elégiáiban. Van a szomorúságnak egy fajtája, amely mintegy vágyaink alaktalansága, végtelensége nyomán jelentkezik és sóvárgásunkkal egyesül: ilyenre is van példa, különösen Berzsenyi gyengébb rímes verseiben. De szomorúságának igazi tartalma nem ezekben mutatkozik, hanem érett korszaka elégiáiban. E klasszikus versei többé nem a lelki tisztulás állomásai, hanem a lelki tisztaság kifejezései. Innen elégiai magatartása, amelynek mélységgel nem érzelmi áradozás, hanem a Rendnek ugyanaz az érzése ad, amely az ódákat eleveníti meg. Ez a Rend ugyan itt nem a hősöké többé, hanem az emberé általában az élet mély, eszmélkedő pillanataiban. De nemcsak az emberé, hanem Berzsenyié különösen, aki elhagyva a nemzeti közösség ünnepeit, magába hull vissza, s nagy magánosságát érzi. De szomorúsága nem lázadozás, hanem nagy belenyugvás, és így mintegy az istenek védelme alatt áll. „Perzsagyőző lantja“ itt lágy, édesbús hangokat hallat. És ha különben rímes és időmértékes versei nagy esztétikai távolságban állanak egymástól,

itt egyformán kiválóan hangoztatja mindkét nemben a szomorúság zenéjét. Sőt mintha a rímes versek simább menete, sötétebb zeneisége jobban illenék elégiai hangulatához. Ez a hangulat egyáltalában nem vigasztalan, de nem is biztatóan üres. Szomorúsága mélyéből fel-felmerül, mint a Szépség istennője a tengerből: az Örökkévalóság (*A temető*), az Eszme (*Elégia Festetics György hamvaira*) a Költészet (*Barátimhoz*) és a Bölcsesség (*Élet-filozófia*).

De Berzsenyi nemcsak célhoz érkezettséget jelent, hanem mint majdnem minden költő, egyúttal híd is: a jövőbe mutatnak egyfelől magyaros formájú versei, előkészítve egy minden ízében nemzeti irodalmi irány megteremtését; epistoláinak nyelvi finomságai pedig Vörösmarty és Madách költészetéhez ívelnek át.

Költői leveleinek előzetes formáit voltaképen prózai leveleiben kereshetnénk. Berzsenyinek alig van jelentéktelen levele. Lelkét öntötte majd mindegyikbe. Lírikus marad prózai leveleiben is. Epistolái háttérében azonban már új tényezők jelentkeznek. A költő már kilépett magányából, a hír szárnyra kapta nevét, s jól tudja, hogy minden sora visszahat nyilvános megítélésére. Lírai magatartása is óvatosabb, hűvösebb, fölényesebb. Tár-gya fölött áll, alig-alig merül alá, de minden sorát lelki élmény hatja át. Annál inkább, mert alkotó módjához híven most is főleg önmagából merít, kedves eszméit, meggyőződését tárja a világ elé, magánviszonyaira alig-alig történik célzás leveleiben. Egyedül talán a Hel-meczihez írt levél kivétel e tekintetben, de ez alig nevezhető költeménynek. Többi levele azonban mind az. Kiindulópontja rendszerint egyetlen gondolat, vagy megjegyzés, amely figyelmét megkapta. Jellemző a kiforrott, érett költőre, hogy rendszerint ellentétbe kerül azzal, amiről barátai írnak, s a maga véleményét mintegy az övék fölébe helyezi. Bizonyos mértékig érzi biztonságát, és sikerül is neki a gondolatot annyira elmé-

lyíteni, hogy eljut az igazság élvezetéig. A *Kazinczyhoz* írott levél leggöröngyösebb formájú, úgy látszik első levele, de a *Vitkovits*hoz, a *Dukai Takács Judith*hoz és a *Döbrentei Gábor*hoz írt levél e nemben a legjobbak közé tartozik irodalmunkban. Legművészbibb szerkezetű talán a *Takács Judith*hoz írt vers, amelynek melegebb líraiságát csak fokozza, hogy Juditot a költő saját verseinek átélt tartalmával s lelkének saját rezdüléseinek át jellemzi. A *Vitkovits Mihály*hoz írt vers remek pesti képeivel és érett életböleseségével tűnik ki. Döbrentei-levelét pedig a költészethez való szerelem hűsége hatja át.

Élete utolsó korszakában epigrammákat is írt.

E versei általában nem sok figyelemben részesültek. Csak két epigrammáját éri általános elismerés: a *Wesselényi Miklós arcképe* és a *Napoleon*hoz címűt. Az elsőt remek Aetna-hasonlata tölti el étellel és szépséggel, az utóbbiban a hősi fátum beteljesedését mondja ki a költő ítélet formájában, fenséges alakban. De azért kisebb epigrammái is elég jelentékenyek. A niklai lelet új versei Berzsenyinek, az epigrammaírónak is becsületére válnak. Első pillanatra úgy látszik, hogy Berzsenyi nehézkes szelleménél fogva az epigrammaírás terén nem arathatott babérokat. Pedig e versei nagyon is hozzátartoznak egyéniségéhez.

Ezek az ő lírai sóhajai, sorsának sírfeliratai, az ismét egyedül álló költő magányának kifejezői. Már nem fékezi gúnyját vagy fölényét a barátság és a baráti társaságra való tekintet. De jellemző alkotó szellemére, hogy itt is inkább a gondolati, görög epigramm felé vonzódik. Egyik legszebb epigrammája, *A magyar*, ennek a vélt vagy igazi, de őszintén hitt tökéletességben gyönyörködő görög szellemnek a kifejezése. A gondolati tartalmon kívül nevezetes tulajdonságuk ezeknek az epigrammáknak, hogy megőrizték a költő látásának élességét. Ebből a szempontból, a képi tökéletesség szem-

pontjából kiváló az *Egy philologushoz* c. epigrammában a Duna és a Tisza képeinek érvül alkalmazása. Jó *A szonett*hez merész és nehéz formájának kifejezése is. A „Verschweigen, Erratenlassen“ epigrammai elvét a Herderben talán túlságosan alkalmazza. De határozott álláspontja, művészi meggyőződése ezekben a kis versekben is őszinte, s a költő lelkét, képzeletének teremtő hatalmát érezzük bennük is.

Berzsenyi költői eljárásának legmélyebb forrása mindig: képzelete. Láttuk, hogy képzelete rendszerint önmagától indul meg, valami belső elragadtatás hatása alatt. A „primum movens“ ugyan valami külső indítás, de ez, többnyire egy újsághír, egy találkozás, egy elbeszélés, egy levél — nincs arányban azzal az erővel, amellyel azután kitör a költő extázisa.

Görög Demetert sohasem látta — s milyen hatalmas képekben bontakoztatja ki emberi jelentőségét! Esterházy Miklóst egyszer láthatta hadai élén. Telekivel, Prónayval egyszer-kétszer találkozott. Kazinczyt sose látta, Kisfaludyt, Virágot sem, amikor hozzájuk ódát írt.

Ha mégis ily kevés volt képzeletének reális alapja, honnan merítette anyagát, amelyből verseit felépítette?

Képzeletének két erőssége volt. Az egyik az antik mitológia páratlanul mély ismerete. Berzsenyi benne élt a klasszikus világban, szeretettel és élvezettel merült el szépségeibe, s ez a világ számára szinte a plátói eszmévilágot jelentette. A mai életet, a körülötte lévő világot ama régi, dicső kor visszfényének tekintette. A magyar élet alakjai így váltak képzeletében az antik történelmi és az antik mítoszi hősök hasonmásaivá

Képzeletének másik forrása nemes erkölcsi lelkesedése volt. Ez, ha csak egy pontot talált, amelyből elindulhatott, mindig végtelenbe tudta lendíteni a költőt. Jellemző rá, hogyha később bizonyos tekintetben csalódott is képzeletének megénekelte alakjaiban, erről a tényről bizonyos közömbösséggel vett tudomást, mint ezt Felsőbüki Nagy

Pál esetéből látjuk. Hiszen érezte, hogy ezek a költői alakok az ő teremtményei.

Lelkesedését, elragadtatását két tényező fékezte. Az egyik a szigorú formaiság. De néha elveszti a féket. Hajlamos volt arra, hogy fantáziája mintegy a végtelenben olvadjon fel. A másik tényező a reflexió, amely arra készítette, hogy tárgyánál maradjon, midőn hozzá újabb és újabb erőt és lelkesedést merített. Képzelete elsősorban erkölcsi vonatkozású tárgyakkal vagy a szépség eszméjénél időzött, de a természet is meg tudta ihletni. Érdeklődése központjában mégis az ember állott. Mint ember szólt az emberekhez. Verseinek természeti vonatkozásai és festői elemei költészete virágkorában alárendelt jelentőségűek az emberi vonatkozások mellett.

Berzsenyi képzeletének alapművelete a *nagyítás* volt. Rendkívül leleményes tárgyai felnagyításában. Így lesz Felsőbüki Nagy Pál Cato, Kazinczy Petrarca, Virág Flaccus, a felkelő nemesekben spártaiakat lát stb. Azonban sohasem ízléstelen, mert képzelete tiszta és erős volt. Sohasem zökkent ki a nagy tónusból mint Virág és a többi deákos költők akárhányszor. Ment volt az alacsony kedélyességtől épúgy, mint a felületes hízelgéstől.

Nem kevésbé nevezetes funkciója képzeletének a *szétáradás*, az a képessége, hogy bekalandozza az egész világot és az élet minden rokon területét, hogy képeket találjon és használjon fel a maga számára:

Aki vért zengett s haragos Skamandert,
Aki a zordon Rhodopén parancsolt
Kőnek és vadnak s Rhadamanth kezének,
Hév szerető volt.

(*Emmihez.*)

Egyik legkitűnőbb tehetsége a *tömörítés*. Bármennyire elkalandozik is, mégis vissza tud térni s ki tudja választani, ami legjobban jellemző tárgyára:

Így adta vissza Sylla az életet
 Rómának, s így adom vissza hazámnak én.
 Vértorral alkot új világot
 Sylla-Szilágyi haragja: jertek!

(*Szilágyi 1458-ban.*)

Nem kevésbbé jellemző képzeletére az *átszellemítés*. Különösen mitológiai képeinek felhasználásában mutatkozik ez. Berzsenyinélt megtalálható a mitológia használatának mindhárom foka: az utánczás, az allegorikus használat és a mitológia mint szimbolum, mint a költő sajátos elképzelésének és leleményének legkitűnőbb eszköze. Csak két példát hozunk fel erre. Az egyik a *Gróf Teleki Lászlóhoz* című költeményében Mátyás mítoszi felfogása:

...ki hazánk *Bellerophonja* lett,
 S a vakságba merült századok éjjelén
 A mennyből lehozá Delphi szövétnekét,
 S meggyújtá Buda ormain.

A másik a *Görög Demeterhez* című költemény mítoszi vonatkozása:

Mennyi országok s koronák reményét
 Vetted, óh boldog nevelő, kezedre!
 Mennyi népnek nyujt bizodalmat a te
Chironi lelkéd!

Művészi céljai vannak, ha halmozza a mítoszi képeket (*Bacchushoz*), de még finomabb művészi eljárása, amikor csak egy-két, de megrázó mitikus képet használ, amely a vers lelkét fejezi ki. (A *Wesselényi hamvaihoz* című vers remek Aethra-hasonlata.)

Képzeletének jellemzéséhez tartozik, amit Arany Jánosra gondolva lírai hitelnek is nevezhetnénk, hogy a költőnek bizonyos lírai támaszpontokra volt szüksége, hogy fellendüljön a költészet világába. Ennek a lírai

hitelnek a lényege az a tudat, hogy a költő általánosan igaz és elfogadott érzelmeket és gondolatokat énekel meg: ez általános kiindulópontja Berzsenyi képzeletének.

Berzsenyi valójában egy maga teremtette világban élt. Ez a világ azonban nem volt reális alap nélkül. Jellemzők erre azok a versek, amelyek a költő környezetének megfigyelésére, a magyar élet képeinek megrögzítésére vonatkoznak.

Csak néhány részletet sorolunk fel. Magyaros plasztikájával tűnik ki *A magyarokhoz* című vers variánsának egyik strófája:

Fegyverre termett szép deli ifjúság
Kardforgatásban nem gyakoroltatik,
Nem tud nyeregben, nem tud ádáz
Táltosokon leragadva szökni.

Jellemző vonásokkal rajzolja meg a munkás magyar élet képét:

Itt a századokat látott *vadonok feketednek*,
Melyek ezer meg ezer göbölt kényünkre nevelnek,
Itt a *sárga mező s kiterült láp* terjed előnkbe,
Hol *dús búzakarász* hullámos tengere játszik,
S a *barnult arató* víg dal közt hosszú képét rak.

(*A Balaton.*)

Rendkívül színes és plasztikus a Balaton leírása:

Jer, nézd a Balatont, mikor a nap *reggeli lángja*
Tükrözetén reszket, s mikor a *hold fénye alatt ég*,
Nézd a *kék hegyeket*, mint állnak sorba körülte,
Melyeken a *nektár csorog* és az öröm dala harsog.
Itt *meredek sziklák tetein sok régi erős vár*
Omladozó falain lebeg a mult hajdani képe...

(*U. ott.*)

Vagy nézzük ezt a felejthetetlen régi csataképet, mely bár horatiusi ihletű, mégis oly magyar:

Ki tudja méltón festeni a huszárt
S bús arculatját harcai közt, midőn
A megzavart renden keresztül —
Rontja magát dühödött haraggal.
Ki tudja méltán írni az öklelő
Hajdú vívását, amikor a lovast
Dárdája szórja s mennykövek közt
A meredek falat ostromolja...

(*Melisszához.*)

A patriarchalis magyar élet rajza a *Jámborság és közepszerben*, a *Táncokban* a magyar tánc, a *Mailáthhoz*, a *Vitkovits Mihályhoz* írt verseiben a magyar élet, a *Német és magyar ízlésben* a magyar lélek rajza külsőségeiben is: mind képzeletének magyarságát igazolják.

De képzeletének legnagyobb vonását: *nagy átfogó és összevonó* képességét, talán legszebben mutatja 1813-ban megjelent versgyűjteményének kompozíciója. Kazinczy kéziratban maradt felosztása (I. Kiadástörténet.) úgyszólván egyszerű geometriai rendnek tekinthető, amely a Berzsenyi-verseket körökbe sorolva mintegy három különálló, egymással semmi összefüggésben nem álló részre tagolja őket. A költő megfelelő, kisebb mértékű változtatással talán az első könyvből egy szerény előcsarnokot, a másodikból egy komoly épületet, a harmadikból egy „Érzelem és Barátság templomát” formálhatott volna, e helyett azonban egészen átalakította Kazinczy sorrendjét.

Ebbe a merev sorrendbe Berzsenyi életét, organikus mozgást hoz, amely a költő verseinek természetével és a könyv szándékolt hatásával és egységével összefüggésben megszünteti a szabályos életteleniséget és mesterkéltiséget. Míg Kazinczy sorrendjének első könyve elég

szegényesen mutatta volna be a költő arcképét, Berzsenyi az ő rendjében egészen másképen jelentkezik. Ott egy szerény és gyermekiesen érzelő szív dobogását halljuk, itt egy gondolkodó fő, egy érett férfi, egy böles jelenik meg előttünk az első versekben. A költő okosan osztja el ennek az első könyvnek súlyviszonyait is. Az *Ajánlás* szép lendülete után, amely messze fölötte áll *A Múzsához* éretlen szelidségének és szerénységének, a költő sokkal magasabb piederstálon és magasabb szándékokkal jelenik meg. E súlyosabb költemény után a *Küpris* finom átmenetet alkot az első költeményekhez, amelyekben a költő szép gondolatait, lelkének mély, elmélkedő hajlamát láthatjuk. Milyen jellemző itt a *Melancholia* előrehelyezése Kazinczyval szemben! A könnyebbfajta *A Szerelemhez* után a böles jelentkezik érett, tökéletes formában, mintegy sejtetve verseinek tulajdonképeni színvonalát. Lelkének ez az érettsége hatja át a *Török Sophie*hoz és a *Melisszához* írt költeményeket is. Mintegy megkoronázásuk és megindokolásuk *A közelítő tél*, *Horác*, *Az én osztályrészem* című 3 vers, amelyekben az első könyv hullámvonala első csúcspontját mutatja. A szerelem nyájas örömei váltják fel ezt a komolyabb hangulatot, amely a szerelem dicsőítésében ér véget a következő 9. költeményben. Ez az első könyv második része, amely az e korban annyira kedvelt költeménynek (*A szerelem*) kitűnő helyet biztosított, mintegy kellő előkészítés után, nem úgy mint Kazinczynál, aki egymás mellé halmozta a két, szerelemről szóló verset. Az utolsó csoport a *Barátomhoz* című költeménnyel kezdődik, egyforma magaslaton a *Szerelemmel*, *Amathusban* éri csúcspontját és lehanyatlik az *Egy leánykához* írt jelentéktelen verssel.

Így készíti elő a költő a második könyv emelkedését, amelyet ő is a Kazinczytól jó érzékel előre tett Virágverssel kezd. De már *A magyarokhoz* hatalmas lendületét ismét megelőzi három költeménnyel, amelyek változatos tárgyuknál fogva kellemes hullámvázba hozhatták az ol-

vasó képzeletét, egyúttal megfosztva az említett verset attól a mintegy reklámizétól, amelybe Kazinczy elhelyezése hozhatta volna, s amely után emelkedés aligha lett volna lehetséges. Azért míg a II. könyv első részének mintegy határt szab a költő e verssel, érezve, hogy itt csúcspontot ért, hirtelen ereszkedik a *Megelégedéssel*, átmenetet teremt a *Felsőbüki Nagy Pálhoz* írt verssel és *Az ulmai ütközet*t és szelídebb hangulatú ereszkedő hullámvonalat létesít egészen *A felkölt nemességig*, amelyet Kazinczy mindjárt a harmadik helyre tett! A költő mintegy hangsúlyozza ennek a költeménycsoportnak nagyrészt átmeneti jellegét és azután szinte nyugtalanul szövik a magasba *A felkölt nemességhez* című versben. Ez Berzsenyi könyv-kompozíciójának egyik legdinamikusabb része. Ime valóban benne vagyunk egy templom közepében, szinte észre se vettük, a költő az élet csarnokaiban vezetett bennünket, lelkünk el-elmerült az élet reális tárgyainak, múló epizódjainak szemléletében is, most azonban hatalmas orgonahangok zúgnak el fölöttünk. Nyole vers hangzik fel, amely egymagában halhatatlanságot biztosít a költőnek. Nem a verskötet közepén helyezi el őket, hanem azon túl, itt is vétve a klasszikus szabályosság ellen. De még nem vagyunk a legmagasabb ponton. Még le kell néznünk egy pillanatra a mélybe (*Barátimhoz*), hogy azután ismét kitérüljön előttünk a végtelesség, a csillagok világa és az, ami a csillagok, az élet csúcsai fölött van, a Mindenség és az Isten (*Fohászkodás*). Így helyezte el a költő a kötet legcsúcsán azt a verset, amit Kazinczy elvetendőnek és kihagyandónak ítélt. Mert mint verseinek, e könyv-kompozíciónak a lényege is itt van, nem az elején és nem a végén, hanem a legbelsejében elrejtve, amikor a költő a mélyből a legnagyobb magasságba emelkedik.

A III. könyv eleje azután fokozatosan ereszkedik le a *Halál* című versig. Itt ismét négy nívósabb költemény következik, azután könnyebb versek, egészen a *Táncokig*.

Az utolsó versek (öt vers) ismét emelkedést és elmélyülést jelentenek. Így a harmadik könyv első versei epizódszerűek lesznek, s a költő ezáltal mintegy hangsúlyozza, hogy e könyv jellemző részét nem az előbbi versekben kell keresni, hanem az utóbbiakban, amelyek az egész kompozíció utolsó ütemeit foglalják magukba, s az örökkévalósághoz szóló akkorddal zárulnak le. (*Barátimhoz.*)

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a költő képzeletének mintegy technikai munkájába is bepillanthattunk több ízben ifjúkori versei és kiadott költeményeinek variánsai útján. Ilymódon megelevenedik előttünk az a munka, amely az ő költői műhelyében folyt. Költői kísérletezéseiben megelégszik azzal, hogy idegen szövegeket vagy költői közhelyeket önt konvencionális formába. Ír olyan verseket is, amelyekben néhány verssor vagy egy versszak idegen (*Az én kegyesem*). Majd az idegen költemény alapgondolatát veszi át s a kidolgozás egyre nagyobb mértékben az övé. (*A magyarokhoz, A XVIII. század, Horváth Adámhoz, A Balaton.*)

Az idegenből való átvételre vonatkozólag élt benne a szuverén művész tudata. Matthissontól, Horáctól átvenni valamit: inkább erénynek tűnt fel előtte mint hibának, mert ez a kölcsönzés „versenyzés” jellegű volt. Mégis oly kifejező művész, mint Berzsenyi, nem elégedhetett meg átvétellel, s valóban költői virágkorszakában ezek az átvételek (mint már az előbbi példák is mutatták) csak alapkövei az ő stílusában és az ő tetszése szerint készült versépítmenyeknek.

Ezzel függ össze, hogy Berzsenyi kiválóan szintetikus, összegező, építő költő, képzelete nem inventív, hanem kombinatív. Kompozíciói nagy festményekre emlékeztetnek. Erre a nagyságra törekszik érzelmes költeményeiben is, s ezért szerkeszt több verset egybe, amikor másra nem telt ihletéből (*Mulandóság*). Igazi kompozíciói azonban klasszikus versei.

Hogy hogyan komponálta verseit, arra jellemző az *Elégia Festetics György hamvaira* című vers most előkerült első fogalmazványa. Ez azt mutatja, hogy a költő lelkén a vers lényege mindjárt kezdetben végighömpölygött, de későbbi toldások, beleszúrások, kiegészítések bőven előfordulnak. Ezek a toldások, beillesztések mindig úgy történtek, hogy a költemény szerkezetének és lényegének ne ártsanak. Az átmeneteket lassan és óvatosan teremtetten meg a költő. Az átmenetek kedvéért s egy-egy gondolat plasztikusabb kifejezéséért íródtak a közbeszúrások.

E munka után, vagy vele párhuzamosan, következett az egyes kifejezések, gyakran egész sorok, néha csak egyes szavak végleges megváltoztatása, hozzáidomítása az egész „tónushoz“. Sokszor a sor első fele változott meg, máskor a költő felcserélte a sorokat vagy félsorokat, s így adott új értelmet és jelentőséget.

Költői technikájához tartozott az áttétel is. Vagyis egyes versek sorait, sőt egész versszakát is áttette egy másik versbe, ha az áttett részt bele tudta olvasztani az új vers tónusába. (*Fohászkodás. A füredi kúthoz. Barátimhoz.* [Ismeretlen vers.] L. Jegyzetek.)

Legérdekesebb a *Gróf Mailáth János*hoz írt költemény most megtalált első fogalmazványa, amely a negyedik versszak utolsó sorainak nem kevesebb mint nyolc variánsát nyújtja, úgyhogy azok legnagyobb része lényegesen különbözik egymástól. Ez mutatja a költő munkájának rendkívüli lelkiismeretességét, hogy a jó helyett jobbat, jobb helyett legjobbat nyújtson.

Javítás és kidolgozás közben két művészi elve volt, amint azt a *Helme*czinek a második kiadás előkészítésére vonatkozó levelében elmondja: a *tónus* és az *energia* elve (L. Helme^czyhez írt levelét: B. Levelezése, Akadémia M. Irod. Lev. 119.), — ma azt mondanók: a stílszerűség és az erő.

Hogy ösztönszerűen mennyire érezte a költői nyelv expresszív lényegét, bizonyítja, milyen gonddal vigyázott arra, hogy egy fölösleges szó, de egy felesleges hang se kerüljön verseibe. Így szól egy helyen: „Mert ki tudja az ódai nyelvet, tudja, hogy egy szükségtelen *A* mindent elront, s tudja, hogy az ódában inkább szabad a grammatica ellen százszor, mint az energia ellen egyszer véteni.” Éppen ezért került a magyarázó *úgy, így, mint* kifejezéseket. „Ez csupa próza, amit ahol lehet, kerülni kell.” (Ugyanott.)

Alkotás közben a „regulák” ellen hadakozik: „Tudom — írja — hogy a monotóniát kerülni kell, de még százszor inkább kell távoztatni az ily fertelmes szavakat. (Hű: hív helyett.) Sokszor kénytelenek vagyunk hol az egyik, hol a másik regula ellen véteni. Az ily esetben az ízlésnek kell választania és tudni, melyik regulát szeghetjük meg a szépnek legkisebb sérelmével. A teória szab regulákat, az ízlés pedig kifogásokat formál. Az ízlés a mester, a teória annak csak tanítványa.”

Hogy mennyire vigyázott a vers lényegére, egészére, látszik abból, amikor hevesen tiltakozik Kazinczynak az ellen az eljárása ellen, hogy két versszakot kihagyott egyik verséből, holott „ez a két versszak a lelke az előtte való három versnek és azok csupán ezért voltak írva”.

Általában látszik javításain, hogy kettőre mindig vigyázott. Az egyik, hogy a felesleges új szavakat, ahol lehet, kerülte. A másik pedig, hogy a Kazinczy által kifogásolt provincializmusokat, ahol lehetett, mindenütt meghagyta.

Nemcsak versszakokat, hanem úgyszólván egész verseket hagyott ki és dolgozott újra, ha kellett, mint ezt látjuk *A magyarokhoz* című költeménytől Mailáth-verseig, amelynek több variánsát bírjuk. Ez mutatja, hogy költői eljárása úgyszólván első kiválóbb verseitől az utolsóig nem változott. Erre az eljárásra ép oly jel-

lemző, hogy mit hagy el, mint az, hogy mit tesz hozzá költeményeihez. Inkább az elhagyásban, a tömörítésben mester mint a nyújtásban, bővítésben, bár erre is vannak példák (*Felsőbüki Nagy Pálhoz*).

Költői eljárásának tudatosításához hozzájárult Kazinczy is. Például Kazinczy figyelmeztette a költőt verseinek itt-ott még tapasztalható lazaságára, amit Kazinczy *sütésnek* nevez. (Lásd *A magyarokhoz* első variánsait.)

Igen jellemző költői módszerére, hogy szereti a célzásokat, a rejtett vonatkozásokat, a kevésbé ismert fordulatokat és a klasszikus emlékek alkalmazását. Nemcsak egyes nevekre, hanem később bonyolultabb gondolatokra is vonatkozik ez, ami szellemének finomságát bizonyítja.

Verseinek gyakran egy kép, egy hasonlat vagy egy szentencia a csírája. Vannak olyan versei, amelyeknek érdeme abban van, hogy más versek csírái lettek. Sokszor egy versben nem tudja kifejezni mondanivalóit, hanem ugyanaz a gondolat szétárad több versben.

Az erő, a Berzsenyitől energiának nevezett művészi elv, legmélyebb hatását Berzsenyi nyelvében fejtette ki. Ez a költői nyelv egyszersmind képzeletének is legnagyobb megnyilvánulása s költői szépségeinek igazi kincse.

Berzsenyi nyelvének van bizonyos tragikuma: dagálya a végtelenséggel való harcának a kifejezője. Áradásában minden mozog, minden nyugtalan, egyedüli nyugvópontot talán csak abban találhatunk, ha látjuk Berzsenyi vándorló képeit, amelyek mint állandó motívumok mindig felbukkannak versei strófáiban. (A hős, a bölcs, a harc, a nagyság, a Múza, a múlt, a jelen képkörei.)

Nyelve erejének — amelyet maga is legfőbb esztétikai elemnek ismert fel költészetében — fokozására valók az ellentétek; ezeknek ódáiban igen nagy szerepük van, s a verseknek mintegy belső dialektikáját tüntetik fel:

Aki a Múzsát veszi útitársul,
Mint Te, szép vándor, kies annak útja;
A hideg pólus s szomorú sirocco
Díszl nyér előtt.

(Gr. Török Sophiehez.)

Berzsenyi nyelvében, hogy költőivé lehessen, folytonos szenvedélynek, vágyakozásnak, mozgásnak és feszültségnek kellett lennie. A klasszikus versmértékbe belevitte a szenvedélyt, a lázat, az áradást, a pompát, a színek erejét és a hangok disszonanciáit:

Más az Atridák ragyogó dagályát
Tarka pórázon mosolyogva nyögje,
S Tantalusz-szájjal magas asztaloknál
Üljön epedve.

(A jámborság és közészer.)

Verse mozgás: hullám-hullámra jó. Valami folytonos erőfeszítést érzünk nála, s ez okozza a nyugtalanságot és a rejtett drámaiságot. *Virághoz* írt versében, vagy a *Bacchushoz* címűben különösen látszik ez:

A te rettentő karodat Lykurgos
Vesztte és Pentheus letörött királyi
Polca s vad Rhoekus szomorú halála
Hirdeti Éván.

Ennek az erőfeszítésnek az a magyarázata, hogy minden egyes szót fel akart emelni a mindennapiság köréből a legmagasabb szférákba, a nagy költészet légkörébe:

Örvendj hazánknak böles fia, Festetics!
Győztél, leromlott a buta cimbora!
Gyémánt paizsban sérthetetlen
Áll az igaz, valamint egy isten.

(Gr. Festetics Györgyhez.)

Ilyenkor azután az ilyen szót vagy kifejezést ünnepélyes formában nyilatkoztatja ki, s mint valami hódítást érzi át.

Ünnepélyességének ezzel a formájával függ össze, hogy költeményeiben (bizonyos korlátok között) az osztályember méltóságát is átéli és kifejezi. Költészete bizonyos értelemben „költői alkotmány“, s lényegét a költő az örök magyar alkotmányával rokonnak érzi:

Alkotmánytok örök talpkövihez teszem
E morzsát, s az idők harcai közt megáll.

(*Barátimhoz.*)

Konvenciói is innen származnak, pátoszának néha avult illatát is innen származtatjuk; de ez a nemesi lélek mint ideál is élt benne, akárcsak a vágy az urbanitás iránt, a barátok, a széplelkek, a tudományok és a kultúra formái után.

Általában négyféle Berzsenyi-nyelvet különböztetünk meg költői érettsége korszakában: 1. a szenvedélyes nyelvet (*A magyarokhoz*), 2. a nyugodtabb tónusú nyelvhangulatot (*Közelítő tél*), 3. az ideális tónust (*Fohászkodás*) és 4. a homályosabb, szinte orphikus nyelvet (*Himnusz Keszthely istenceihez*, *Gr. Mailáth Jánoshoz*, *A péczis hajdan és most* című verseiben).

Nyelvének összehatása: fenség, pompa, méltóság, dinamika, a legkifejezőbb magyar nyelvi sajátosságok felhasználásával.

Igy alakul ki az igazi Berzsenyi-vers: a forma és a tartalom harmóniájában. Valamint a forma, a tartalom is Berzsenyi sajátos egyéniségét mutatja.

Különösen klasszikus mértékű verseiben jutnak kifejezésre a költő ősélményei: az erő öntudata, a fajszeretet, a hősiesség vágya és a mulandóság hangulata. De érezzük itt a műveltséghezta másodlagos élményeket is: a felvilágosodást, a római világot, Matthisson, Schiller és Kazinczy hatását.

E Berzsenyi-versek főleg kettőre épülnek fel: leikesezésre és szent józanságra. A kettő harmóniájából fakadnak legszebb versei. A szenvedélynek itt mérték alá kellett vetnie magát. Ennek a kifejezése a klasszikus versforma. Ennyiben a költői forma legbensőbb eszményének kifejezése, az ő belső világának organikus része. Egyfelől él benne az erő érzése, másfelől a mérték, mint minden dolgok fékezője, fegyelmezője.

Az alkotásban rejlő e belső dialektikát még fokozzák a következő ellentétek, amelyekből érthető verseinek drámai feszültsége: ódáiban a hősies áldozat, a harc és a kultúra, a múlt és a jelen dialektikája él, elégiáit a mámor és a fájdalom, az öröm és a halál ellentétei táplálják, leveleiben a haladás és a boldogság, a város és a falu, az ész és az ösztönök küzdelme található meg.

Érezhető, mint lesz ódáiban egyénisége is többoldalú és többretű, mélyebb jelentésű. Elégiáiban bölcsésé változik át, a küzdő feszültséget a szemlélő nyugalma váltja fel. Itt végleges határokat, korlátokat állít fel a költő magának. Epistoláiban ismét az élet magaslatain jár e nemes kételkedő, e tiszta idealista.

Költészetére jellemző, hogy ódai lendülete oly korokban kezdődik, amikor világnézete nem metafizikai erőfeszítések, hanem aránylag egyszerű, de megállapodott életbölcseiség alapján állott. Így nem találjuk meg verseiben a tartalmi alanyiságot, de bizonyos világnézeti elemeken alapuló következetességet. Ezért nála a sentenciákhoz való átmenet nem filozófikus forrongásokon át történik, hanem szinte átmenet nélkül kristályosodik ki az adott helyzet és egyén jellemzéséből ragyogó bölcseséggé. A költő ezáltal feladta költészetének látnoki jellegét és hirdetővé lesz, való dolgok és való eszmék hirdetőjévé, amelyeket a történelem és az erkölcs szentel meg. Életérzése a klasszikus ódáiban csap legmagasabbra, amikor a világban uralkodó Rendnek, Végzetnek a hirdetője lesz. De hirdetője lesz az örök illúzióknak és eszmények-

nek: a Szeretetnek, a Szépségnek, az Erkölcnek és az Igazságnak is.

Ennek az életérzésnek alig van szüksége fogalmi tükörre. A dolgok és a jelenségek Berzsenyinél vagy az örökkévalóság vagy a halál mítoszából fakadnak. Keletkezésük és elmúlásuk vagy meglétük lesz élmény a költő lelkében. Mégis mintha a megoldás — az alkotás lázában — mindig újra és újra kérdéssé válnék a költő lelkében. Innen a versek belső dialektikája. A valóságból hirtelen lendül fel a költő valami különös mámor erejével az eszmék és törvények világába, ahová vágyik. A mámornak ez a hídja a költő nyelve, amely zenei dadalaival annyira elragadja a költőt, hogy képzelete értelmével néha nem tud lépést tartani.

Stílusában is meg lehet érezni ezt a törekvést a romantikus kibővülés, nagyítás, szaggatottság felé. Utolsó ódáiban többé nem sikerül neki egészet alkotni, itt csaknem összefüggéstelen versszakokra romantizálódik Berzsenyi költészete. (*A poezis hajdan.*)

Evvel kapcsolatos az érzelmi elem háttérbe szorulása. Ezt először az epikai, majd az epistolák korában a tanítói elem előrenyomulása jellemzi. A drámai feszültség is meglazul. A költő tovább időzik a felületen, majd egyszerre zuhan összefüggéstelenül a mélységekbe. Int a villi tánc. Hallgat a hattyú a hideg vizekben — örökre.

A Berzsenyi-vers lényege belső, szükségszerű, nagy erőfeszítés. Az erő aktusa volt, amikor a költő a klaszikai formát hatalmába kerítette: egyéni melancoliája, lelkesedése, magányossága és bölcsesége kifejezőjévé. Még nagyobb erőfeszítés lehetett, hogy lelkét oda kellett kölcsönöznie megálmodott alakjainak, hőseinek. De talán legnagyobb tette volt, hogy magánosságra, társtalanságra ítélt lelke a nemzeti közösséggel olvadt össze, s annak „örök szavait rebegte“.

Ezekből a körülményekből érthetjük meg Berzsenyi költészetének igazi természetét.

Berzsenyi költészetének *határai* tehát: a matthissoni érzelmesség, de tündériesség és miszticizmus nélkül; a horatiusi plasztika, de annak aprólékos realitása nélkül, mintegy átszellemítve; Kis János reflexiója, de terjen-gősségtől mentesen; a schilleri szökellés, de a német költő fejlett, szabályos filozófiája nélkül; Kazinczy csínja, de annak kiesinyes pedantériájától szabadon; Virág klasszicizmusa, de megszabadulva a póriasságtól.

És így a látszólag határok közé szorított Berzsenyi-vers voltakép eredeti és határtalan lesz, mert a költő mindenképp csak azt fogadja el, ami lényegéhez tartozik.

Így azután szabadon hömpölyög a *Magyarokhoz* fenséges megindulása a Végzet határtalanságában. Akadálytalanul szárnyal a *Foháskodás* halhatatlan lendülete Isten trónjáig. Szabadon lebeg az elmúlás zenéje a *Közelítő tél* komoly akkordjaiban. És még a személyes ízű költemények is, mint az *Ajánlás*, mentesek Dayka süllyedő érzelmességétől, s még ezek a versei is objektívek lesznek, mert a szépség oly ihletében keletkeztek, amikor a szárnyaló szabadságot a tiszta törvény mértéke szabályozta.

A Berzsenyi-vers lényegében a szabadság és a forma egyik legszebb küzdelme irodalmunkban. Akár fényes képeket vázol fel a költő, vagy a reflexió magas éterébe lendül, akár az erő harsog benne, vagy a szeretet alázata és a hivatás ünnepélyessége tölti el a költő lelkét: gúzsba köti szabad szellemét, hogy formát adjon neki, és ismét szabaddá teszi, hogy verse a zene varázserejével lebegjen át lelkünkön.

IV. BERZSENYI KÖLTŐI SORSA.

Berzsenyi különös, magányos alakja erősen hatott irodalomtörténetíróinkra és kritikusainkra. Majdnem minden irodalomtörténeti korszakban jeles tanulmányok maradtak ránk a kiváló költőről. Mindjárt kezdetben nagy elismerés jutott osztályrészéül. Kis János 1802-ben elragadtatással olvassa első verseit, s Kazinczy 1803-ban osztozik ebben az elragadtatásban. Mintegy tetőpontra jut ez az elismerés Kazinczynak 1808 okt. 31-i levelében; itt az irodalmi vezér többek között ezt írja neki: „Virág, Kis és Dajka, kiket elsőnek tart nemzetünkben minden, akinek ízlése van, örömmel fogadnak el szent koszorújokban.“ (K. G. kiad. 4. l.) Még meg sem jelennek költeményei nyomtatásban, máris hírük megy, és a költőnek e miatt nagy megtiszteltetésben van része. (L. 1812. ápr. 2-i levelét. K. G. kiadása 140.) Az 1813-i kiadás nevét az egész ország olvasóközönsége előtt ismertté teszi. Költeményeit könyv nélkül tudják, márványlapra vésik, színházat díszítenek vele, szónoki beszédekben idézik. Sőt a Wiener Literaturzeitung elismerő kritikája révén kiemelkedik a nemzeti irodalom köréből. Ekkor, midőn már azt hiszi, hogy költészetének teljes elismeréséhez szó sem férhet, Kölcsey 1817-i kritikája, bár elismeri kiválóságát és nagy jelentőségét, vitássá teszi művészetének eddig elismert értékét.

Berzsenyi felfogása az irodalmi hírnévről éppolyan klasszikus volt, mint felfogása költői megjelenési formájáról. Csak kevesek tetszésére vágyik, csak a hozzáértők elismerését óhajtja: „Verseim mindenütt kedveséget találtak, de félek, hogy igen közönségesek, mint-hogy igen közönségesen tetszenek.“ (Ak. M. Irod. Lev. 120.) Tágabban határozza meg közönségét az Észrevételekben (T. II. 24.): „Én a poézis publikumát nem egy-két pedántban láttam, hanem a közönséges, középszerű emberiségben, oly emberiségben tudniillik, melyből mind

a felesigázott tudós, mind a lecsigázott pór egyiránt ki-
marad.“ Így különbözteti meg az ítélő és az élvező közön-
séget egymástól. Az élvező közönség tetszése kétségtelen
volt az ő korában, az ítélőké azonban megoszlott, s ezen
nem is csodálkozhatunk, ha a XIX. század elejének ma-
gyar ízlésirányait ismerjük. Átmeneti korban lépett
költőnk a nyilvánosság elé. Virág a régi klasszicizmus
szűkkörű fantáziátlanságát képviselte, s Berzsenyi ősi
tüzétől és nyelvének merészségétől megriadt. (L. Wald-
apfel József tanulmányát az Irodrtört. Közl. 1936. év-
folyamában.)

Kazinczy őszintén szerette Berzsenyit és nagyra-be-
csülte. 1811. máj. 12-én azt írja Rumynak: „Man kann
niehts lieblicheres lesen, als seine Lieder sind, nichts
feurigeres als seine Oden.“ (Lev. VIII. 511.) „A lírai
darabokban Berzsenyi még több, mint Kis, sőt annyi
liricus talentumot én sem Daykában, sem Virágban
nem lelek.“ (Lev. VIII. 559.) Kazinczy az első kritikus,
aki nemzedékmegkülönböztetést tesz, és mint ifjú költő-
nek, Berzsenyinek Himfy mellett jelöli ki helyét. (Lev.
VIII. k. id. h.) Az idősebbek közül Virágot és önmagát
tartotta a legnagyobbbnak. (L. Virág-hagyaték, Ak.)
A formalizmus e korában, amely a stílusimádatot az
írásműről az emberre is átvitte s a „lelki szövetség mel-
lett“ a viselkedés és magatartás stílharmóniáját is igye-
kezett megteremteni, védi Berzsenyit különösége miatt.
Többek között így ír Rumynak: „Das äussere sei wie
es will. Geist und poetische Funken hat er gewiss.“
(Lev. X. 60.) Megvédi a költőt Horváth Ádámmal szem-
ben, aki Csokonait többre becsüli, mint Berzsenyit. „Én
azt hiszem, Csokonai maga is Berzsenyinek adná a ko-
szorút.“ (Lev. XI. 449.) Védelmére kél Kölcseyvel szem-
ben is. „Melyik az a mi poétáink közül, akiben több uber-
tás, több festés és érzés legyen? Berzsenyi tulajdon tüzé-
ben ég.“ (Lev. XI. 71.) De különösen melegen érzi maga
mellett Berzsenyit a Mondolat támadása és Virág gú-

nyolódása idején.* Természetes azonban, hogy nem volt feltétlen hódolója Berzsenyi költészetének. Formai szempontból kifogásolta verseit, ízlését tisztábbnak szerette volna látni; az ő stilusimádata elég kivetnivalót talált Berzsenyi költészetében, látása annak mélyére nem hatolt soha. Csak azt érezte, hogy Berzsenyi mind az értők, mind a kevésbbé műveltek tiszteletét bírja, és arra érdemes.

Kölcsey, mint kritikus, szintén Kazinczy formai idealizmusával kezdi tevékenységét, (l. Mitrovics Gyula: *A magyar eszt. irod. tört.* 51.) s Berzsenyi-bírálata is ennek a hatása alatt áll.** Berzsenyi és Kölcsey azonkívül személyi ellentétben is állottak egymással. De azért Kölcsey is dicséri Berzsenyi költészetének lényegét. (L. Császár Elemér: *A magyar irod. kritika tört.*

* Virágról így ír: „Virág irígyen nézi, hogy Berzsenyi közön-séges (általános) tapsolást nyert. Mert valljuk meg, ha Berzsenyi-ben sokat nem szeretünk is, benne sokat lelünk, amit szeretni, csudálni, tisztelni kell.“ Rámutat arra, hogy Virág *Euridyce és Történet* c. verseiben őt, Kazinczyt és Berzsenyit egyformán támadja. „Virág tehát nekem — akit ő szeret! bizony szeret! — s Berzsenyinek döféseket át Eudirycében. *Víg, nyájas, csendes* — t. i. Euridyce (nem úgy mint Berzsenyi Múzsája) — *nem tud haragunni, morogni* [*Mint Xantippe: folyó, tiszta beszéde vagyon. Senkit meg nem szól; kiket ismer. örülteti tréfás énekivel.* Ez a tövisek Múzsájának szól, úgy mondja Szemere. — Lap 12 áll egy versezete: *Történet. Rodopeque et cactera graeca.* (Én és Berzsenyi.). *A tüzes Ethnának meredek tetejére felültem.* (Ethna. Célzás a Dámák-Kalendáriumába felvett darabomra.) Lap 13. *aetheri szárnyán.* (Berzsenyi.) (Lev. XI. 376.)

** 1817-i bírálatának csírái már 1813. szept. 5-én kelt levelében megvannak, midőn Kazinczynak így ír: „Berzsenyi kijött, de mint jött ki! bosszúsággal vagyok eltelve mind Berzsenyi, mind Hel-meczi iránt. Temérdek rossz dalt eresztett ki az első, s ezen utolsó nem illő szabadságokat vett ki magának. Tegyen ő mint akar, de ha Berzsenyi az, aminek a versgyűjtemény mutatja, úgy sajnállanom kell, hogy poétáink nem egyszersmind Kunstrichterek is. Én Day-kával maradok, ki mint kezünkben van, mindeddig egyetlen egy Literaturánkban.“ (K. Lev. XI. 57.) Eleinte pedig költőnk nagy tisztelőjének mutatkozik. „Ha oly nagy volnék, mint Virág és Berzsenyi!“ így ír Kazinczynak (K. Lev. IX. 178.), s költészetének Berzsenyi tanulmányozásával akar férfiasabb szint adni. (K. Lev. XI. 177.)

69. l.) Véleményének lényege: Berzsenyi, a szellem és fenség, a báj és erő költője halhatatlan marad. Gáncai főleg külsőségekre vonatkoznak. Mindenesetre jellemző, hogy Kölcsey még nem ismerte fel a Berzsenyi költészetében rejlő újszerű elemeket, holott később maga is az új irányhoz szegődik, s „ezzel irodalmunkban a romantizmus irodalmi kifejtése és költői gyakorlatának megindulása egybeesik és Kölcsey személyéhez fűződik.“ (L. Mitrovics, i. h.) Berzsenyi költészetének romantikus vonását először Szemere Pál ismerte fel *Tudósításában*, amelyet a *Tud. Gyűjtemény* számára készített. Ezt az írást azonban Szemere sosem hozta nyilvánosságra. (De l. lelkesedését Berzsenyi iránt. K. Lev. VII. 401.) Így Kölcsey bírálata ellenkritika nélkül jelent meg.

Formai szempontból Kölcsey kritikája szép alkotás, azonban tartalmi hiányai ma már világosan állnak előttünk. (L. Császár Elemér id. m.) Jellemző Kazinczy esztéticizmusára, hogy Berzsenyinek írt levelében (1821. jan. 18.) nyíltan kimondja, arra nem volt gondja, mit ítél Kölcsey Berzsenyire vonatkozólag. „Egyedül a színét tekintettem az érettségnek, nyugalomnak, mely dolgozásán az első soron kezdve az utolsóig bájoló hatalommal ömlött el.“ (K. G. kiad. 230. l.) E tisztán formai szemponttal szemben l. a mai ítélkező szavait Kölcsey bírálatának tartalmára: „Valósággal megbocsáthatatlan az a gorombaság, amellyel minden ok és alap nélkül bírálatát végzi: Berzsenyi olvasásakor nem egyszer nevető bosszankodással gondolunk vissza a debreceni együgyű utcai énekesre.“ (L. Császár id. m. 72.) Valóban itt, mint a kritika történetében sokszor, nemcsak tárgyi, hanem személyi összeütközésről is szó volt. Az indignációnak az a hangja, amelyet Szemere Pál megállapít (L. ismertetésemet a Prot. Szle. 1936 szept. számában), a kritikának érzelmi hátterét mutatja, amely a két költő egyéniségének, személyének és ízlésének ellentétéből származott.

Amint tudjuk, Berzsenyi nem nyugodott bele költői sorsának ebbe az elintézésébe, hanem lázas buzgalommal készült *Észrevételeire*, amelyeknek három formáját is ismerjük. Az egyik, az ősforma, most került elő a niklai hagyatékból. A másikat Berzsenyi még 1817-ben beküldte a Tudományos Gyűjteménynek, de nem közzölték; részleteit 1826—27-ben adta ki Szemere az Élet és Literaturában. A harmadik, mérsékelt forma került végre nyilvánosság elé, nagyrészt megváltoztatott alakban, 1825-ben. Azonban a döntő szót nem ezek az elméleti küzdelmek mondták ki, hanem a költő művei, amelyek továbbra is dicsőséget szereztek költőnknek. Költői sorsának életében történt további alakulására csak három mozzanatot emelünk ki még: az egyik Mailáth János gr. levele (1820-ban), amelyben lelkesült hangon Berzsenyi verseinek németre fordítását közli. (Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 120.) A másik Toldy *Handbuch*-jának a megjelenése, amely elismerő szavakkal szól róla, s azt mondja költeményeiről: „Der Enthusiasmus, mit dem sie aufgenommen wurden, ist unbeschreiblich.“ (II. k. 61. l.) A harmadik mozzanat Széchenyi *Hiteljének* lapjain keresendő, amely a költőt nemzeti jelentőségében idézi. (*M. Remekírók*, I. 117. l.)

A költő buzgóan dolgozik azon, hogy munkái tökéletes alakban szálljanak az utókorra. Toldy *Handbuch*-jában közölt költeményeinek megváltoztatott formája, amely eddig nem részesült figyelemben, nyilván mutatja ezt a gondot, az örökkévalóságnak ezt a gondját; azonban, fájdalom, a költő már nem maga rendezhette meg műveinek hiteles kiadását. (L. Kiadástörténet.)

Berzsenyi költői nagyságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy hatása áthatolt a nemzedék-korlátokon. Nemcsak kora, hanem az utókor, helyesebben a magyar örökkévalóság számára volt mondanivalója. Sorsának rendkívüliségéhez tartozik, hogy a Berzsenyikultusz az ő kíméletlen kritikusanak, Kölcseynek remek

emlékbeszédével indult útnak. Itt már Kölcsey, magas szemponton állva, a költő-eszményt dicsőíti Berzsenyiben, és mintegy átadja alakját a halhatatlanságnak.

A Berzsenyi-kultusznak akart használni Döbrentei is, akitől egyet nem lehet megtagadni, azt, hogy barátja volt Berzsenyinek. Azonban nem értette meg Berzsenyi igazi költői nagyságát. (L. Kiadástörténet.) Így azután működése Berzsenyi költői sorsának alakulásában nem hozta meg várt gyümölcseit, annál kevésbbé, mert ennek most már erős ízléstörténeti akadályja volt: a kezdődő népies nemzeti irány egészen más követelményekkel járó tárgyi és formai feltételei, amelyeknek Berzsenyi nem felelt meg. Ha e kor ízlésének összetevőit nézzük, amint azok például a kor egyik legjobb kritikusanak, Erdélyi Jánosnak a munkáiban megnyilvánulnak, különösen három főtenyezőre bukkanunk; a magyar tárgyra, eredetiségre és a népies formára. Ebből a szempontból megítélve, Erdélyi részben csak korának visszhangja lett, amikor Berzsenyit élesen kritizálta a Szépirodalmi Szemle 1847. évfolyamában. (Újra *Pályák és pálmák* 63—104. l.) Ez a három új ízlésbeli tényező áll e mögött a bírálat mögött. Ehhez járul a kritikusnak mintegy rögeszméje, hogy mindenütt Horatius hangját akarja kihallani Berzsenyi költészetéből. Berzsenyinek nagyon szerény szerep jut költészetének ebben az értékelésében. Erdélyi folyton Horatiust látja maga előtt, mint Hamlet atyjának szellemét. Gyulai Pál fényes polémiájában (l. Egyetemi előadásait) pontról pontra megcáfolta Erdélyi állításait, s kimutatta Berzsenyi költői eredetiségét. Erdélyi nem fejezi ki a kor hű felfogását Berzsenyiről, csupán annak egyénileg módosult, de bizonyos mértéig jellemző formáját.

Eljött azután a kor, amelynek sok lett a gyászolni-
valója és amelyben a nemzeti erők teljes összefogására
volt szükség, hogy a magyarságot megmenthessék.
Ebben a korban Berzsenyi csillaga ismét emelkedőben

van. A Berzsenyi-kultusz első külső jele is létrejön. Somogy rendei 1860-ban emléket emelnek Niklán a nagy költőnek. Székács József, a széplelkű pap mond a költőről imaszerű beszédet fényes közönség jelenlétében.

De megszólal ebben az időben annak a korszaknak úgyszólván minden kiemelkedő elméje, s Berzsenyi nagyságának áldoz. Ott jár a niklai kertben Kemény Zsigmond is, sajátságos, mély borulattal lelkében, s érzi titkos szellemi rokonságát a költővel. Meglepi a hely magánya és idilli csendje, ahol Berzsenyi „méh-zsongás és szellősuttagás között“ írta halhatatlan verseit. De ő nem az ódákra gondol, nem a harsogó versekre, hanem azokra, amelyek lelkének legtitkosabb húrjait rezdítik meg, amelyek az ő sorsáról, Kemény Zsigmond sorsáról is szólnak, amelyekben a méh-zsongásba és a szellősuttagásba örök bánat, halálsejtelelem és lemondás vegyül: s feltörnek lelkéből a *Barátimhoz*, *A temető* és a *Levéltöredék* szavai. De nemcsak emberi bánatát és részvétét hozta ide a nagy író, hanem hazafiságra és kitartásra intő szavait is, amelyeket az ünnepség alkalmával elmondott. (Pesti Napló 1860. 143. sz.) Nála bizakodóbban és ünnepélyesebben hangzottak Eötvös szavai, aki a nemzet egyik legnagyobb emberét ünnepelte a halott költőben. Nem hiányzott a kórusból, amely ekkor is teljes volt, a kor forrongó kritikusanak, Zilahy Károlynak túlzó szava sem, aki a *Magyar Koszorúsok Albumában*, 1860-ban szintén magasztalólag szól költőnkről. Nemcsak a mult nagyságaihoz hasonlítva látja többnek Berzsenyit, mint kortársait, hanem az igazi nagyokhoz mérve is nagynak találja őt. Szerinte „átlátszóbb, mint Vörösmarty, mélyebb, teljesebb, mint Tompa, Aranynál lágyabb, líránkban Petőfi után a legnagyobb.“ (L. id. m.) De a költő bizonyára legjobban örült volna annak a közönségnek, amely Niklán a haza nevében összegyűlt, és emlékét ünnepelte. Így vegyült akkor a költő sorsába a nemzeti

gyász és a titkos reménység ünnepélyessége. — De nemcsak a költőt, hanem bizonyos mértékig a prózáírót is kezdik már e korban értékelni. Salamon Ferenc éles ítélőképességére vall, hogy szinte felfedezi Berzsenyit, a levélíró, midőn a Toldy által az *Új Magyar Múzeum*-ban kiadott Berzsenyi-leveleket ismerteti. (L. *Tanulmányai* II. k.) Részleteket közöl a levelekből és finom pszichológiával mutat rá a költő egyes lelki sajátosságaira a levelek alapján.

Ennyi elismerés mellett azután a kultusznak más, belső jelei is mutatkoznak: a vágy, hogy a költőt a maga teljességében és tisztaságában bírja a nemzet. A kor vezető irodalomtudósa így értékeli költőnket: „Berzsenyi Vörösmartyval és Petőfivel képezi a magyar nemzet legnagyobb lírikusai triászát. Mint ódaköltő egy rangban áll a világirodalom ódaköltőinek első nagyságaival.“ (Toldy írja Berzsenyi-kiadásában, 28. l.) Ennek az új értékelésnek és új kultusznak a kifejezése Toldy kiadása. 1860-ban Berzsenyi *Költeményei*, 1864-ben *Összes művei* jelennek meg, ugyancsak Toldy gondozásában. Az irodalomtörténet fejlődése és egy új nemzedék tisztultabb ízlése így kapcsolódik bele a költő sorának alakulásába. Már gazdasági, jogi kérdések, a kezdődő magyar kapitalizmus jelentkezései is felmerülnek az új kiadással kapcsolatban. (L. *Kiadástörténet*.)

A hisztorizmusnak e nemes távlatában, amelyet Toldy kezdeményezett, megmaradt Berzsenyi a kiegyezés után is. Miután a szövegrevízió munkáját Toldy legalább részben elvégezte, a pozitív irodalomtörténet egymásután oldja meg feladatait a Berzsenyi-kérdésben. A hatásvizsgálat különösen két irányban terjedt, Matthiesson és Horatius irányában. Mind a két kérdés megítélésében a tárgyszerűségig jutottak el. Különösen fontos Csengeri János *Horatius és Berzsenyi* párhuzama (a párhuzam szintén egyik fontos módszeres része e kor irodalomtudományának, Középiskolai Szemle, 1882).

Csengeri főleg Berzsenyi nyelvében vizsgálta a Horatius-hatásokat. A hatások tárgyi lényegére csak néhány költeményben terjedt ki, de megjegyzései találóak. Az ő munkáját folytatta később Csipak Lajos: *Horatius hatása az ó és új klasszikus iskola költőire*, Kolozsvár, 1912. c. tanulmányában, amelyben alaposan és nagy méltányossággal szól Berzsenyiről. A Matthiesson-hatások lényegét Demek Győző vizsgálta és foglalta össze az Egyetemes Philológiai Közlöny 1891-i évfolyamában, Erdélyi Károly (Figyelő, 1883) néhány túlzásával szemben. A Schiller-hatásokat Zlinszky Aladár mutatta ki (*Berzsenyi és Schiller*. Egy. Phil. Közl. 1900.) Természetes, hogy a Berzsenyi-kutatásnak ezt a részét ők sem zárhatták le, még további munkára van szükség e kérdésben. (Néhány lényeges adalékot ad ez a kiadás is.)

A szövegrevizíó, a hatásvizsgálat mellett fontos feladat volt a költő életrajzi adatainak felkutatása. Ebben a tekintetben derék munkát végzett egy somogyi újságíró, maga is rokona a nagy költő családjának: Noszlopy Tivadar. Angyal Dávid (1879), Kőrösy László (1884) értékes adalékokat adtak Berzsenyiről szóló munkáikban a költő megismeréséhez. Így azután lehetőségessé vált a historizmus Berzsenyi-kutatásának összefoglalása; ezt a munkát Váczy János végezte el akadémiai pályanyertes munkájában (1895). E terjedelmes és alapos munka részletesen foglalkozik az akkor legfontosabbnak tartott Berzsenyi-kérdésekkel, s azokat sikerül is a kor szempontjából megoldania. Méltánytalan az ő törekvéseinek az a bírálata, amely az akkori Irodalomtörténeti Közleményekben (1897. évf.) elfogultsággal vádolja Váczyt. Váczynak igenis sikerült Berzsenyit egy hozzá illő piedesztálra emelni, alakját a fény és árny klasszikus elosztásával megmintáznia, s e nagyszabású, bár kissé konvencionális alak oszloptalapzatán felsorakoztatnia a költő életének és költészetének főbb értékeit. A döntő szót azonban nem ő mondta ki Berzsenyi érté-

kelése tekintetében, hanem a magyar kritika mestere, Gyulai Pál. *A magyar irodalom történetét* 1807—1848 között fejtegetvén. (Egyet. előadásainak id. h.) és más előadásában is, rátér Berzsenyi életének és költészetének ismeretetésére. Az idézett helyen egyik leggyulaibb előadását tartja róla, a méltatást csodálatos elmeélel, polemikusan építve fel két legfontosabb bíráló elődjének, Köleseynek és Erdélyinek a bírálataira. A kritikusok fölött kritikát gyakorolva ér el Berzsenyi költészetének a lényegéhez; abban találja, hogy Berzsenyi tette nemzetivé a klasszicizmust nálunk, ugyanúgy, mint azt Corneille Franciaországban tette.

Ennek a hivatalos elismerésnek mintegy külső jele az a szobor is, amelyet Szombathelyen, szülőmegyéje székhelyén kap a költő e megye közönségének adakozásából. (1896.) Az elismerés megvan, de nem lehet mondani, hogy Berzsenyi ennek a kiegyezés után következő korszaknak irodalmi köztudatában közvetlenül ható eleven erő lett volna. Ez a kor, amelynek irodalmi ízlését Arany János nagyszabású egyetemes költői realizmusa sugározta be, bizonyos távolságban látta Berzsenyit. Hiába emelte ki Beöthy Zsolt Berzsenyiben a fenséges költőjét, hiába szól Négyesy László klasszikus tanulmányában, Berzsenyi életének és költészetének párhuzamos fejtegetése közben, nagy méltánylással a költő munkásságáról és jelentőségéről — igazi részvét a költő egyénisége és működése iránt csak a kor ízlésének romantikussá válása közben ébred.

Az első, bár primitívebb lépés itt az volt, hogy alakjának tragikusan romantikus voltára döbbenek rá. E szempontból érdekes egy a *Világ* 1911. évfolyamában lefolytatott vita (Török István és Noszlopy Tivadar között), amely azt mutatja, hogy a tizes évek radikális köztudata Berzsenyiben az igazságtalanság mártírját látta. Benne a magyar végzet, a magyar tragikum testesül meg. Török István pl. így ír róla: „Születünk szent-

nek, becsületesnek, küzdünk másokért és úgy jár a magyar kultúra minden napszámosa, mint te, Berzsenyi: letörik, a lelkét felaprózzák, törekvését félremagyarázzák... és mikor kimúlt, adnak neki egy sarkot a temetőben, amelyen egy szál virág hervadozik.“ (275. sz.)

Berzsenyi alakjának újraértékelésében a fordulatot Horváth János nagyértékű Berzsenyi-felolvasása hozta meg. (Székfoglaló a Kisfaludy Társaság Évlapjai 1924. évfolyamában.) Ebben Horváth János meggyőzően mutatott rá Berzsenyi költészetének romantikus vonásaira, feltárta azt a költői alaptulajdonságát, hogy klasszikus külsőségei alatt költészetében „a modern ember sebzett mélabúja sajog“. A klasszikus eszmény csak vágyként élt Berzsenyi lelkében, de sorsközösséget a modern emberrel vállalt, lelkét a modernség rezignációja hatja át. Innen van költészetének lényeges hangja: az elégiai hangulat, amely költeményeit áthatja. — Századunk huszas, harmincas éveiben és napjainkban a Berzsenyi-kérdés egyébként is közelebb áll hozzánk, mint bármikor. Ezt nem lehet csak annak az irodalomszociológiai ténynek tulajdonítani, hogy korunkban az irodalomtörténészek és kritikusok tekintélyes sora dolgozik, akiknek figyelmét költőnk alakja szükségszerűen felkeltette; sem annak a körülménynek nem tulajdonítható a Berzsenyi-kérdés felélénkülése, hogy tudománylélektani szempontból a lezáratlan kérdések mindig jobban érdekelnek, sem pusztán annak, hogy mintegy erkölcsi elv a kutatásban az igazságtalanságot elszenvedettel szemben a részvét érzése, amely ennek az érzésnek új és új megokolására ösztönöz. Inkább azt kell hinnünk, s úgy hisszük joggal, hogy költőnk korunk lelkéhez áll ismét közelebb. Ennek megnyilatkozásához nem volt szükség az évszázados centenáriumra. Ez csak külsőség. A belső okok egyike ízlésünknek bizonyos fokú megváltozása. E miatt egész más szemmel nézzük Berzsenyi művészi formáit, mint az előbbi nemzedék. Viszont a

viszonyok kényszerűsége fokozott figyelmet ébresztett a nemzeti élet erkölcsi alapjai iránt, s ez hozta ismét közelebb hozzánk Berzsenyit, a nemzeti erkölcsiség költőjét. Napjaink élénk nemzeti érzése megrendülve olvashatja e költő műveit, akinek számára „a nemzetiség több volt mindennél.“ (*Észrevételei.*) S mikor fokozottabb erővel él bennünk a magyar nép és a magyar föld problémája, egyszerre érdekessé váltak Berzsenyi egyik prózai munkájának (*A mezei szorgalom akadályai*) problémalátásai. De főképp azért érezzük őt ma közel magunkhoz, mert ma még jobban kell szeretnünk a költőt, aki csaknem a legjobban hitt a magyarságban, hitt a magyar erő s a magyar géniusz megtartó erejében. Úgy hisszük, hogy mindezek a körülmények ma kapcsolatban vannak a Berzsenyi-kérdéssel, mert egy kor ízlése sohasem független annak a kornak általános körülményeitől és lélekállapotától. Az így elmélyült ízlésnek egyik legszebb kifejezése Horváth János Berzsenyi-tanulmánya. Ebből a tanulmányból különösen három irányban fejlődött tovább a kutatás. Az egyik Berzsenyi hamleti, két kor és két lélekállapot mesgyéjén álló lelki életét fejtegeti (Halász Gábor, *Symposion*, 1926), a másik Berzsenyi költészetének a kor gondolatrendszerével való összefüggését kutatja (Fábián István, *Napkelet*, 1928), a harmadik Berzsenyi költészetének szellem-történeti alapjaival foglalkozik (Szerb Antal, *Széphalom*, 1929). Valamennyinek közös összefüggő vonása a költő egyéniségével és költészetével való mély együttérzés. Farkas Gyula *A magyar romantika* című művében illeszti belé önálló szempontok szerint Berzsenyi költészetét a magyar irodalmi élet organizmusába a XIX. sz.-ban. Gálos Rezső nagybecsű értekezése a Berzsenyiversekről, Waldapfel József értékes tanulmánya Berzsenyinek Szemeréhez való viszonyáról nagy segítségére voltak a jelen kiadásnak is. E korszak Berzsenyi-tudatát legösszefoglalóbban és legmagasabb szempontból Császár

Elemér akadémiai emlékbeszéde fejezi ki. A legnemesebb hagyományokra támaszkodva értékeli Berzsenyi költői jelentőségét. Minden romantikus túlzás nélkül megállapítja, hogy Berzsenyit nagy nyelvművészete a legnagyobb költők közé emeli. A Horatius-Berzsenyi kérdést végleg eldönti, amikor megállapítja, hogy Berzsenyi az egész világirodalomban „Horatius legnagyobb tanítványa“. Mint a kifejezés egyik legnagyobb művésze irodalmunkban, „olyan versekkel gazdagította a magyar költészetet, amelyek értékek voltak a múltban s művészi erejükkel azok maradnak a jövőben, nem relatív irodalomtörténeti értékek, hanem valóságos esztétikai értékek“. (Budapest Szemle, 1936.)

Ilyen volt a költő útja napjainkig. Százéves, magányos, tragikus, de halhatatlan célok felé haladó út.

V. KIADÁSTÖRTÉNET.

1. Az első kiadás.

Toldy Ferenc idézi Goethe mondását, hogy Wieland valamennyi kiadásának összehasonlítása útján, csak a szüntelenül „a Jobb felé törekvő író fokozatos változtatásaiból is“ összeállíthatná a kutató az egész ízléstant. Ezt a gondolatot továbbfűzi azután irodalomtörténetírásunk atyja (kiadása előszavában), és azt mondja, hogy Berzsenyi variánsainak, a különböző kiadások változtatásainak tanulmányozása ennyit nem ígér. Az ő kiadása után azonban — különösen a niklai hagyaték felfedezése óta — a helyzet megváltozott, s a különböző kiadások és kéziratok változatainak értéke jelentőségben megnövekedett. Ha nem is „az egész ízléstant“, de egy nagy költő fejlődése és korához való viszonya érdekesen tűnik ki költői műveinek szövegalkulásából és kiadástörténetéből. Sőt bátran tovább mehetünk és azt mondhatjuk, hogy költeményeinek kiadástörténete, szö-

vegeinek változásmódjai világot vetnek egy egész korszak ízléstörténetére és e korban bizonyos mértékig keresztmetszetét adják a könyvkiadás viszonyának a magyar tudományosság és különösen a magyar irodalomtudomány fejlődéséhez.

Ez érthető is. Hiszen Berzsenyi első kötetében már szinte egy egész élet munkájáról volt szó. A magyar irodalmi élet kezdetleges állapotában nem volt módja a költőnek arra, hogy folyóiratok útján előzetesen bekapcsolódjék az irodalom vérkeringésébe. Ennyiben költői megjelenésének módja is jellemző a kor irodalmi állapotára és felfogására. Ugyan tudunk olyan tervről is, hogy egy — Kis Jánostól alapítandó — folyóirathoz csatlakozott volna, de először is ez a folyóirat sosem jelent meg, másodszor a költőnek ez a megjelenési mód nem is tetszett volna. Mert előtte ebben is a klasszikus példa lebegett. Úgy akarta műveit az örökkévalóságnak átadni, (ahogy *Barátimhoz* c. versében ezt a gondolatot ki is fejt) akárcsak Horatius. Mivel bízott költői tehetségében — hiszen saját öntudatán kívül Kis János és Kazinczy is nyíltan megerősítették ebben a hitben — az örökkévalóság zálogául egy könyvet akart az utókorra hagyni, amely nevét halhatatlanná tegye. Ez volt a magyar költő jellemző és klasszikusan szép megjelenési formája a XIX. század elején.

A legnagyobb bátorítást a kor legnagyobb ösztönzőjétől, Kazinczytól kapta, aki 1803. ápr. 16-án Kishez intézett, de neki szóló levelében magasztalással szól Berzsenyiről a Kis útján hozzáküldött három vers (*A magyarokhoz, Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás, A reggel*) alapján. A költő ettől az időponttól kezdve kétségtelenül készült verseinek gyűjteményes kiadására; ez azonban éppen azért, mert egyszeri megjelenésről volt szó, nem volt könnyű feladat.

A verses gyűjtemény csak 1808 nyarán készült el. A költő ekkor Kis Jánosra bízta verseit, de Kistől Ka-

zinczy veszi át a verseket nála jártában. Kazinczy a sajátkezűleg lemásolt versgyűjteményt először Kisnek akarta visszaküldeni 1808 okt. 31-én (Lev. Kazinczy Gábor kiadása 4. l.), de nov. 27-én mégis Szemere Pálhoz juttatja a verscsomót. Kazinczy valószínűleg másolatában már helyes ortográfiát adott a verseknek és — ezt már bizonyosan tudjuk — sok helyen változtatott a költő szövegén. (L. Kaz. Lev. VIII. 234. l.) A maga kéziratát, amelyet Kazinczy megtartott emlékül, a költő többé nem látta, a kézirat elvész az irodalmi kötetből, csak a Kazinczy-jubileum idejében bukkant fel véletlenül, (l. Toldy és Kazinczy Gábor levelezését. Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 126.) Berzsényi és Kazinczy levelezésével kapcsolatban, hogy azután ismét viasszasüllyedjen a feledékenység homályába.

Kazinczy másolata 1809 elején már Szemere Pálnál volt, tőle Vitkovitshoz került (Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 120.). Ekkor Berzsényi már sürgeti a versgyűjteményt, szeretné látni a javításokat, amelyeket Kazinczy már 1808 szept. 27-én bejelentett neki. (L. K. G. kiad. 6. l.) Végre 1810 márciusában a költő felérkezik Pestre, s itt kapja kézhez verseit. (L. Szemere levelét, K. Lev. VII. 398.)

Hogy Berzsényi már ebben az időben (1810-ben) ki akarta adni verseit, bizonyítja egyezsége Kis István pesti könyvvarussal. (Ak. M. Irod. Lev. 120.) Kis Istvánt Kazinczy ajánlotta. (K. Lev. VII. 281.) Írásbeli nyoma ugyan nincs ennek az egyezésnek, de hogy megvolt, bár szóbeli megállapodás alapján, bizonyítja a költő levele Szemere Pálhoz. (U. ott.) A költő Kazinczy javításait először Szemerével és Kölcseyvel nézte át (Kaz. Lev. VII. 359.), azután hazavitte a verseket és otthon újból átjavította őket, sőt új sorrendet adott nekik. 1810 márciustól novemberig volt a csomó ismét nála.

A tőle közben vissza Szemeréhez került kéziratban tett változásokról az a nevezetes levél tudósít (Kaz. Lev. VIII. 234), amely egyik legfontosabb okmánya a Ber-

zsenyi-versek kiadástörténetének. A költő Szemere Pált bízta meg a könyvtárusokkal való tárgyalással, miután Horvát Istvánt már előzőleg szintén megkérte erre, de kevés sikerrel. (Ak. M. Irod. Lev. 120.) Kazinczy triászának érdeme, hogy a versgyűjtemény minden nehézség nélkül ment át a cenzori vizsgálaton, mert személyes ismerősük (Vitkovits földije) volt a cenzor. A kiadás mégis késik, pedig a költő már a pénzt is el akarja küldeni, már türelmetlen, szeretné verseit nyomtatásban látni. (L. ingerült hangú levelét Horvát Istvánhoz 1811. jún. 15-én. U. ott.) A triász azonban nem akarja, hogy a versek a költő saját pénzén jelenjenek meg. Először Kápolnai Paur István, jegyző vállalja a költségek előlegezését. (L. Ak. Irod. Lev. 120.) Ekkor már Vitkovits veszi kezébe az ügyet, aki sokat buzgólkodik a kiadás ügyében. (L. Virág levelét Révaihoz, a Nemzeti Múzeum Révai hagyatékában.) Minthogy azonban így sem jut tovább a kiadás ügye, Berzsenyi Pestre készül, hogy most már maga intézze a dogokat. De közbeesik a devalváció: egy ív nyomtatása 70—80 forintba kerülne, s ez és a költőnek más anyagi gondjai (ekkor vesztette el az elértéktelenedés folytán a vasmegyei birtokok kiváltására gyűjtött pénzt) ismét akadályozzák a kiadást.

Ekkor váratlan fordulat történik. 1812-ben Helmeczi Mihály, aki a verseket olvasta, pesti, székesfehérvári és zágrábi kispapoktól kb. 300 forintot szed össze a kiadás költségeire. (L. Vitkovits értesítését 1812. máj. 17. Ak. M. Irod. Lev. 120. sz.) Érdekes az ajánlat hatása Berzsenyire. Nem fogadja szívesen, nemesi büszkeségét sérti. Kazinczynak írt leveléből azonban (Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 120.) kitűnik, hogy neheztelése később enged és az irodalom szent ügyét és nemzeti célt lát az adományban. Rögtön tovább is fűzi a lelkes kispapok gondolatát, s azt írja Helmeczinek 1812. okt. 15-én (u. ott 4-r. 119.), hogy szeretné, ha az adományozók a könyvből bejövő pénzt ne kérnék vissza, hanem „adnák a Semina-

rium vagy a M. Múzeumnak gondviselése alá, hogy az örökösen magyar könyvek kiadására fordíttatnék, amely summához még én is örömet konferálnék legalább száz frt-ot. Valóban, ennél szebbet, hasznosabbat nem tehetnél, s kérlek is a barátságnak minden hevével, hogy ezt fontold meg jól, s ha lehet, hajtsd végre! Ezáltal nevednek s hazafiúi nemes szívednek örökös oszlopot fogsz emelni.“ Azt kívánja továbbá a költő, hogy az adományozók neve a kötet elején jelenjék meg. Ez azonban nem valósult meg, az adakozók szerénysége is tiltakozott ellene. De érdekes irodalomszociológiai szempontból Kazinczy megjegyzése erre vonatkozólag: „A nemzetiség ellenségei szemmel tartják az ilyen buzgólkodókat (a kispapokat) s félek, hogy megtiszteltetésükkel nekik ártunk.“ (Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 120.) Tehát a magyar irodalom pártolása veszedelmes dolog volt a kispapok előmenetele szempontjából. A költő előbbi eszméje azonban megvalósult: Helmeczi 1839-ben Toldy adata szerint kétszáz forintot tett le, mint tiszta hasznót magyar könyvkiadásra az Akadémia pénztárába. (Váczy id. m. 117.)

Kazinczy eredetileg az Egyetemi Nyomdánál akarta a művet kinyomatni, de technikai nehézségek miatt — januárig a híd felszedése miatt nem lehetett a nyomdával érintkezni — azután Kazinczy és triászának Trattnerhez való baráti viszonya következtében a választás végül is Trattnerre esett. A költő közben Bécsbe utazott, ahol újra lefesttette magát és a képet rézre metszettette. A nyomtatás technikai ellenőrzését főleg Helmeczi Mihály végezte. (Eleinte Tatay és Helmeczi versengtek a szerkesztésért, de Kazinczy Helmeczi javára döntötte el a versengést. Lev. X. 140.)

Végre, miután a késedelem egyik főoka, a költő arcképe megvolt (Lev. IX. 527.), 1813 tavaszán megjelent a költő műve ily címen: „*Berzsenyi Dániel Versei*. Kiadá Helmeczi Mihály. 1813. Pesten, Trattnernál.“ A példá-

nyok egy része a kiadó, Helmecezi neve nélkül jelent meg. mégpedig azok a példányok, amelyeket Tatay János vett át; ő nem helyeselte Helmecezi Előszavát és nevének előtérbe kerülését, holott a voltaképeni kiadók ők, a pesti kispapok voltak. (L. Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 120. Helmecezi levele e tárgyban.)

A kiadás gazdaságilag is sikerült. Érdekes Helmecezi elszámolása 1813. június 27-én. Minthogy oly kevés adatunk van e kor irodalmi életének gazdasági vonatkozásaira, szükségesnek tartjuk, hogy ennek az elszámolásnak főbb adatait közöljük, mert annak a kornak a viszonyaira, az egész kiadás és az akkori irodalom szellemére világot vetnek.

Az elszámolás szerint a bevételek a következők voltak:

A pesti kispapok adománya	158	frt.
A székesfehérvári kispapok adománya	20	„
Baricz debreceni káplán adománya ..	20	„
Siskovics hozzájárulása	100	„
<hr/>		
Összesen:	298	frt.
Trattner költsége	364	„ volt.
Hiányzott tehát	66	„
Ezt Helmecezi pótolta.		
Nyomattak közönséges papíron 370 példányt.		
hollandi papíron.....	50	„
velin-papíron	80	„

Az ajándékpéldányok levonása után maradt a következő készlet:

Közönséges példány 300, à 2 frt	600	frt.
Hollandi papíron készült 30 péld. à 3 frt.	90	„
Velin papíron készült 30 példány à 3-50	105	„
<hr/>		
Összesen:	795	frt.

Eladáskor levonva a kereskedők számára járó 25%-ot, maradt volna tiszta bevételnek 600 frt. Úgyde az ügyes

Helmeczinek arra is volt gondja, hogy az eladást részben a barátok útján bonyolítsa le, s így kb. 700 frt.-ra lehetett számítani. Nagyon érdekes a levél utolsó részéből a következő részlet: „Ízetlenség van e számadásokkal, senki sem vállalta, magamnak kellett megcsinálni. A Hazáé e summa, s szentségtelenség lenne azt megcsorbítani.“ Így emelték ezek a lelkes emberek az anyagi dolgokat is az eszmék magasságába, így telítették meg a szürke matériát szellemi tartalommal.

Ez a bevétel lett az alapja a 2. kiadásnak. A 2. kiadás elszámolása nem maradt ránk ilyen formában. Ez már kevésbbé sikerülhetett anyagilag, (l. Helmeczi levelezését megbízottaival az Ak. Helmeczi-hagyatékában) azonban így is 200 frt maradt a két kiadás haszna. Helmeczi 1839-ben ezt fizette be az Akadémia pénztárába magyar könyvek kiadása céljára. Az örökkévalóságnak készült adomány volt ez, halhatatlan emléke ezeknek az időknek.

A kiadás külső történetével egyidőben azonban érdekes belső szövegtörténet is lejátszódott. E belső változások egyrésze a versek szövegére, másik része sorrendjükre vonatkozik.

1808—1813-ig sok idő telt el, s kétségtelen, hogy a költő maga sem hagyta volna ez idő alatt változatlanul, amit írt. Hiszen Berzsenyi költői munkásságát szinte véget nem érő tökéletesítő, teremítő, újrateremítő folyamatnak kell felfognunk. „Én valahányszor írok, mindannyiszor másképen írok“, mondja a költő Döbrentének. (Kiad. III. 93.) E belső nyugtalanság és formai újrateremtésre ösztönző folyamat természetesen tovább tartott, s a kiadásig tartó idő alatt is érvényesítette jogait az író szövegén. Ehhez azonban más tényezők is hozzájárultak.

Elsősorban Kazinczynak tevékeny beavatkozása a költő szövegébe. Ugyanis Berzsenyi 1808-ban tájczavakkal és tájkiejtéssel tele szöveget adott át Kis Jánosnak. Ha ez a szöveg — helyesírási javítás mellett — lett volna

a költő első kiadásának alapja, akkor a magyar irodalom történetében egy földszagú klasszikus költő jelent volna meg, sőt az első magyar tájkköltő, aki ösztönösen érezte a magyar nyelv, a népi nyelv szüzi szépségeit s ezekkel telítette klasszikus vonatkozásokban gazdag költői nyelvét. Ezt azonban Kazinczy nem tűrhette. Ő ezt a költőt saját ízlése szerint formálta át, s a kor költőideáljának megfelelően egy poeta doctus kellékeivel akarta felszerelni. Ezért erős kézzel nyúlt a költő szövegének azokhoz a részeihez, amelyek ennek a költői ideálnak az útjában állottak. Elsősorban a provincializmustól óvta Berzsenyit, s általában egész nyelvkincsét elvontabbá, lágyabbá és főleg újítóbbá igyekezett tenni. (L. 1808. szept. 27-i levelét Berzsenyihez K. G. kiad. 241.) Ez utóbbi változtatások mutatják második szövegváltoztató elvét: közelebb akarta magához fűzni a költőt, s irodalompolitikai diadalnak is óhajtotta a költő megjelenését az újítók táborában. Harmadik elve tárgyilagosnak tekinthető: valóban arra törekedett, hogy Berzsenyit nagyobb és tökéletesebb költővé tegye; figyelmeztette őt a metrum szigorú alkalmazására, a rossz rímekre, az üres, erőszakosan hézagpótló szavakra, a „sütésekre“, s óvta őt a túlzott személyi hódolattól is — igaz, hogy e tekintetben nem fogta fel a költő ilyennemű verseinek valódi értelmét. Az ő voltaképeni irodalmi vezérszerepe legerősebben abban domborodott ki, hogy rá akarta bírni Berzsenyit, hagyja ki verseiből egy csomó költeményét, köztük a *Foházkodást* is, amelyet ekkor még nem tartott méltónak sem a kötet szelleméhez, sem színvonalához. (L. id. h.)

Ehhez járult azután egy másik, irodalomszociológiai-lag érdekes körülmény. Kazinczy állandóan élénk eszmecserében élt barátaival, környezetével, különösen a pesti triásszal. Ők minden tevékenységükben mintegy párt-szerűen léptek fel. Ez is elősegítette a szöveg további hullámozását. Szemere Pál nyíltan bevallja javítását a

Berzsenyi-szövegen. (L. K. Lev. VIII. 237. l.) Berzsenyi költeményszövegei szinte állandó megvitatás tárgyai voltak e társaságban. Horvát István különösen a helyesírási kérdéseknek volt főszakértője: a költő verseinek helyesírási alakját úgylátszik főleg ő határozta meg. Tatay tanuskodik, hogy Helmeczi is belejavított a szövegbe. (L. Ak. M. Irod. Lev. 120.)

A különböző szövegváltoztatók minden részét a kiadás szövegének alakításában már nem lehet pontosan megállapítani, mert a Kazinczy-másolta kézirat, valamint az a kézirat, amely részben Kazinczy, részben Berzsenyi második másolata volt s a nyomtatás közvetlen alapjául szolgált, végleg elveszettnek tekintendő. Megmaradt ugyan Szemere Pál beszámolója (K. Lev. VIII. 234.) Berzsenyi változtatásairól, de itt a helyzet a következő: Berzsenyi úgy küldte vissza a Kazinczy-másolta kéziratot, hogy részben ő maga ismét lemásolta a verseket, részben pedig meghagyta Kazinczy másolatát, mert fájós szeme miatt ezeket már nem tudta leírni. (L. levelét Szemeréhez, Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 120.) Már most Szemere idézett fontos levelében csak azokat a javításokat közli, amelyek a Kazinczy-másolta kézira-ton mint Berzsenyi javításai észlelhetők voltak. Azokat a változtatásokat, amelyek a Berzsenyi által újra letisztázott szövegben mentek végbe (így hívhatnánk őket: „néma változások“), nem volt módjában megírni, mert hiszen nem tudta összehasonlítani a letisztázott kéziratot a nem nála levő eredetivel, csak a szövegben magában látható javításokat vehette észre.

A nehézséget fokozza az, hogy miután Berzsenyi a kijavított kéziratot visszaküldte Szemeréhez, a kézira-ton még változtatások történtek. Berzsenyi maga is kéri Kazinczyt, hogy tekintse meg mégegyszer a kéziratot. (1810. nov. 23-i levele, K. G. kiad. 98.) Annál inkább kérte erre őt, mert az irodalmi vezér maga is nyilvánított ily kívánságot; „Küldd nekem vissza (a verseket),

hogy egységet hozhassak változtatásaidba.“ (Lev. VII. 135.) Azonban minden valószínűség szerint ezek a harmadszori változtatások nem Kazinczy, hanem Helmeczi művei. Kazinczy ugyanis Szemerétől nem a kéziratot, hanem csak a változtatások jegyzékét kapta meg — ezt is csak a Kazinczy kézírásában megmaradt versekre vonatkozólag. (L. Lev. 1810. dec. 29. VIII. 240.) Másrészt Kazinczy Helmeczinél sokkal emelkedettebb állásponton volt, amely egyúttal igen jellemző a magyar kiadástörténet e korszakára is: „Élő poétának verseiben híre s engedelmé nélkül változtatni istentelenség: Megholt barátunk verseiben azt tehetjük, amit gondolunk, hogy maga is tett volna s ezt is csak úgy, ha feljegyezzük a variánsokat.“ (így tett ő Daykánál.) Majd hozzáteszi: „Mit változtatott Helmeczi, még eddig nem érkeztem megtekinteni.“ (Lev. XI. 70.)* Végül maga is elismeri, hogy Berzsenyi tetszése és ízlése szerint járt el az ő javításai elbírálásában és verseinek javításában: „Berzsenyinek verseit nyomtatás alá én írtam le 1808-ban, de azóta sokat változtatott rajtuk, nevezetesen a darabok egészen más rendben állanak.“ (Levele Pápay Sámuelnek 1813. júl. 2. Lev. X. 454.)

Eddig az volt a tudományos közvélemény, hogy még a Helmeczi első kiadása és a Berzsenyi által Szemere tanúsága szerint véglegesen nyomda alá készített szöveg között tapasztalható eltéréseket is Kazinczynak kell tulajdonítanunk. Ez azonban nem bizonyítható, sőt az ellenkezője igaz. (Kivéve a br. Prónayhoz írt verset.) Kazinczy elsősorban nem akart Berzsenyi beleegyezése nélkül változtatni. Azután tartott attól is, hogy elveszíti Berzsenyi barátságát. Hiszen levelezésükben először akkor áll be bizonyos hézag, amikor Berzsenyi Kazinczy másolatát átveszi és hazaviszi magával. Ekkor néhány hétig nem ír Kazinczynak, s látszik az irodalmi vezér

* Ezt Kazinczy már a kiadás megjelenése után írta.

levelein, hogy Berzsenyinek ezt a hallgatását a költő neheztelésének tulajdonítja. „Nyugtalanul várom leveledet a pesti mulatás felől.“ (1810. máj. 4. K. G. kiad. 69.) „Kérlek, ne gyötörj hallgatásoddal.“ (U. ott.) „Meg nem foghatom, honnan eredhet hallgatásod“, írja neki 1810. jún. 4-én. (K. G. kiad. 72. l.) Ezen az első, elvszerű és második, érzelmi mozzanaton kívül még fel kell emlétenünk már idézett vallomását, hogy Berzsenyi sokat változtatott az ő másolatán, és más sorrendet is adott verseinek. (L. Kiadástörténet.) Végül azt is írja Kazinczy, hogy amikor az első Helmeczi-kiadás kezébe került, kíváncsian futotta át, hogy lássa a költő változtatásait. (1813. júl. 4. K. G. kiad. 160.)

Igy ez akaratlan, bár nem nagyjelentőségű változtatások szerzőjének Helmezt kell tartanunk, mégpedig joggal. Tatay János, Bilkei Pap Ferenc valószínűleg szemtanúi lehetnek ezeknek a változtatásoknak (l. Kiadástörténet), legalább is ez látszik megnyilatkozásaikból. A másik érv Helmeczi szenvedélyes filologizálásában található meg. Ebben a korban, amikor a magyar nyelv mintegy lázas állapotban van, s irodalmunk legjobbjai jelentkeznek szenvedélyes orvosaként, nem maradhatott mozdulatlan és érintetlen Berzsenyi második nyelvszövegezése sem. Annál kevésbbé, mert az egymással szembenállók pártszerűen léptek fel, s mindent felhasználtak elveik diadalra vitelére. Ennek kétségbevonhatatlan jele Helmeczi előszava a második kiadás élén. De még határozottabban bizonyítja az ő szerepét Berzsenyi versszövegváltoztatásaiban, hogy az első és második kiadás között van egy csomó eltérés, amelyet semmiképen nem indokolhatunk másképen, mint a kiadó önkényével. Maga Berzsenyi is panaszkodik Helmeztire (l. Takácsi Horváth Jánoshoz írt levelét is), s ő maga mutat rá néhány eltérésre. Mi még többet találunk. Mintegy 20 költemény szövegezése olyan, hogy döntően lehet bizonyítani vele Helmeczi önkényét

(L. Jegyzetek.) Ezeket az átalakításokat természetesen megváltoztattuk.

Már most lássuk részletesebben a költő magatartását ezekkel a változtatásokkal szemben. Meg lehet állapítani, hogy részben hódolattal engedett, részben pedig szívósan védte a maga igazát. Engedett azokban a kérdésekben, amelyek Kazinczy magasabb műveltségével voltak kapcsolatban, így elsősorban a helyesírást teljesen Kazinczyra és a triászra bízta, evvel nem törődött. Ugyancsak engedett oly formai kérdésekben, amelyekben Kazinczynak nyilván igaza volt. Meghódolt Kazinczy ízlése előtt abban a tekintetben is, hogy a kihagyandóknak ítélt költemények legnagyobb részét valóban kihagyta. A címek és a nevek kérdésében is engedékeny volt. Kitűnő érzékkel fogta fel a költő tanácsainak helyességét *A magyarokhoz* és *Felsőbüki Nagy Pálhoz* intézett költemények kérdésében. Ezeknek, valamint a *Fohászkodásnak* mai, tökéletesnek nevezhető formája Kazinczynak köszönhető; a legutóbbi versé is, mert igen jelentős változáson ment keresztül 1808 és 1813 között, hogy méltó legyen a közlésre.

De szívós volt a költő védekezése a következő főbb pontokban. Először is a nyelvújító szavakkal szemben. Nem hiába írta Döbrenteinek 1814. jan. 14-én (D. kiad. III. 65.), hogy a *kecs*, *vágy*, *gyönyör* szavakat úgy szúrták közbe verseibe. Ugyancsak szívósan védte provincializmusait. Ő ugyanis az irodalmi nyelv fogalmában sokkal mélyebbre hatolt, mint Kazinczyék. Mély szerelme a magyar nyelv iránt és helyes költői ösztöne sugallhatta azt a meggyőződését, hogy a nyelvújításnak főleg az élő nyelvre kell támaszkodnia, s oly irodalmi nyelvet kell teremteni, amelyben az ország minden vidékének nyelve helyet találjon a maga eredeti gazdagságában, s mind járuljon hozzá az irodalmi magyar nyelv szépségéhez és tökéletességéhez. Tehát egyoldalúnak tartotta Kazinczyék tiszaiságát és sokoldalúbban akarta megoldani a ma-

gyar irodalmi nyelv kérdését. (L. lev. 1811. febr. 15-én. K. G. kiadása.) Ezért, ahol lehet, visszaállította a maga kedves szavait. Igaz, hogy ezt meg úgy játszották ki, hogy egyszerűen nem közölték azokat a versszakokat, amelyekben ilyen provincializmusok voltak, mint például az *Egy szilaj leánykához* c. versének utolsó két szakát elhagyták.

A jelen kiadás elsőízben jár utána annak, hogy megállapítsa a lehetőség szerint, hogy a Helmeczi I. kiadása kinyomatásának alapjául szolgáló kéziratban mi a Berzsenyi kétségtelen része. Ezt versenként a Jegyzetek sorolják fel.

A végső egyenleget azonban Berzsenyi és Kazinczy, valamint barátai közreműködése tekintetében ma már nem lehet felállítani. Bármily csábító lenne minden egyes eltérésnek abból a szempontból való mérlegelése, hogy az eredeti kézirattól való különbözőzésben belső okokból melyik a Berzsenyi és melyik a Kazinczy része, az eredmény tudományos szempontból nem lenne megbízható. Csak egy példát hozunk fel erre: a *Línon* c. verset.* A 8. sorban ez áll: „Rabságod kötelét meg nem emészthetik.“ A javítás így hangzott: meg nem *ereszthetik*. Bizonyára azt gondolnánk, hogy ez a változtatás szemléletesebb realizmusával Berzsenyié. És mégis kitűnik, hogy Kazinczyé volt, s Berzsenyi el sem fogadta; visszaváltoztatta, s megmaradt az első szöveg. Viszont az eredeti szövegben ez volt a *Görög Demeterhez* c. ódában: *Isteni míved*. Helmeczi első kiadásában ez áll: *Chironi* lelked. Remek változás! S még sincs semmi hírnök róla: néma változás, amely ugyan Berzsenyire vall, de ezt a tényt mégsem igazolhatjuk biztosan.

Összefoglalva a szövegváltoztatások eredményét, azt mondhatjuk, hogy Helmeczi első kiadásának szövegét

* A jelen kiadásban *Chloe*, Berzsenyi kívánsága szerint. (L. Helmeczihez írt levelét, Ak. M. Irod. Lev. 4—r. 119.)

olyan — magyar kiadástörténeti szempontból igen érdekes — szövegnek kellett felfogni, amely több közreműködő együttes munkájából eredő kompromisszum eredménye. Irodalomszociológiai szempontból fontos, hogy a szerző akarata volt a legfontosabb tényező, de viszont a nyilvánvaló szövegváltoztatás kiindulópontja nem ő, hanem az akkori irodalom vezére, Kazinczy volt. A sorrend új eszméjét is ő adta Berzsenyinek.

Berzsenyi az első kéziratban is tervszerűen rendezte el verseit. Sorrendje ekkor azt a célt mutatja, hogy költeményeiben a komoly hangot emelje ki. Ily tónusú verseit teszi előre. Azután következnek azok a versei, amelyek élő személyekhez, előkelőségekhez és irodalmi barátaihoz szóltak. Mintegy meg akarta adni evvel is a becsületet megénekelt hőseinek és barátainak. Az értékesebbnek érzett verseket előretette. Kazinczy ezt az anyagot bizonyos szempontból rendezte. Az egyforma tónusú verseket könyvek szerint tagolva gyűjtötte össze: „Három könyvre osztom fel a könyvet, mert a versek ennyifelé oszlanak, dem Tone nach, s ha felosztva nem mennének közre, az olvasó nagyon fel fogna zavarodni a maga örömeiben, midőn a poétai régiókban lebegő lantos egyszerre moralista lesz, vagy oly tónusú szerelmes panaszokat mond, amilyenek itt a 3. könyv közepe táján állanak. Ezen felosztással bizonyosan fog nyerni a versgyűjtemény. Az első karaktere így a fentebb nemű dal, noha ez aztán alábbszáll, a 2. a magasb repület, a 3. a didactikus és Alltagspoesien.“ (Id. lev. K. G. kiadás 234.) Figyelemreméltó a kiadás belső logikája szempontjából az a megjegyzése is, hogy a 3. könyv kidolgozása nem követel oly nagy gondot. (Tehát idejöhetnek a kisebbértékű versek. — U. ott. 248. 1.)

Berzsenyi a könyvek szerinti felosztást az ismét hozzákerült kéziratban elfogadta, de a versek sorrendjének megválasztásában nem követte Kazinczyt. (Gálos Rezső: *Jegyzetek Berzsenyi Dániel költeményeiről*, Győr.

című tanulmányában szemléltette ezt részletes táblázattal.) A költő a sorrend megalkotásában saját művészi elvei szerint járt el, amelyet e kiadás Bevezetésében megkíséreltünk kifejteni. Ha e sorrendnek a mélyére nézünk, az idő és tér kategóriájától majdnem teljesen független, esztétikai szempontok szerint készült sorrendnek nevezhetjük, mint ezt Bevezetésünkben bizonyítottuk is. E sorrendnek főtényezői közé tartoznak az idő- és névmisztifikáció. Ez lehetővé tette, hogy Berzsenyi verseinek időbeli rendje és pozitív, reális vonatkozásai tekintetében teljes bizonytalanságban hagyja az utókort. Vagyis olyan sorrendet teremtett, amely a nevekkel csaknem mindig játékot űz, és a sorrendből számúzi a versek keletkezésének meghatározását. Ebben a sorrendben elsősorban csak esztétikai, belső jeleken át érhetünk el az idő és a reális vonatkozások némi meghatározásához. Viszont Berzsenyinek e sorrendje egyik legjellemzőbb kifejezője a kor irodalomszociológiai helyzetének és felfogásának, amely az embert különválasztva a költőtől, e különválasztásnak minden irányban eleget igyekezett tenni.

2. *A második kiadás.*

Az első kiadás nagy kelete csakhamar szükségessé teszi egy második kiadás megjelenését. Helmecezi már 1814. febr. 21-én írja (Ak. M. Irod. Lev. 119.), hogy az első kiadás elfogyott, újra van szükség.* Közben Bilkei Pap Ferenc és társai, a Pesti Kislapok Magyar Társasága vállalja magára a 2. kiadás gondozását, egy igen

* Berzsenyinek kell őt visszatartani: „Verseim kiadásával ne siess, engedj időt, hogy én azokat még egyszer kiegyengethessem és valamivel megbővíthessem.“ (Levele 1814. máj. 15. Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 119.) Különben Kazinczy is biztatta őt: „Légy rajta, hogy nemsokára verseidet megbővített kiadásban vehessük.“ (Lev. X. 464.)

szép levélben,* amely megható bizonyyságot tesz ezeknek az ifjú embereknek ideális gondolkozásáról és nagyszabású terveiről egy az egész országra kiterjedő nagy művelődési egyesület megalapítására. Biztosítják a költőt arról is, hogy egy betű változtatást sem tesznek a szövegen, s kéri Berzsenyit, egészítse ki versgyűjteményét és állítsa helyre az I. kiadásban látható torzításokat. Ebben nyilvánvaló gyanú jut kifejezésre, és mint ez a Bezsenyi-levelezésből kitűnik, Helmecezt vádolták a szövegrontásokkal. (L. még Ak. M. Irod. Lev. 119.) Jellemző a kiadók féltékenységre, hogy Tatay János kérdésével és hűtlen viselkedéssel vádolja Helmecezt az I. kiadás Előszava miatt. Viszont Helmecezi Tatayt gyanúsítja azzal, hogy a kispapoktól ajánlott pénz egy részének a beszolgáltatását megakadályozta, úgyhogy Helmeceznek kellett még 50 forintot hozzápótolni az összeghez. Tatay később vádját visszavonja; de valóban kirívó Helmeceznek primitív hízelgése előkelő tanítványa szülei és ősei iránt. Berzsenyi nem fogadja el a Pesti Magyar Társaság ajánlatát, hanem egy szép epistolát intéz hozzájuk, amelyben nevüket és eszméjüket mintegy megörökítette.

A költő Helmecezre bízta a második kiadás gondozását is egy meleghangú epistola kíséretében.** Levelezé-

* A Magyar Társaság megalakulásáról és céljairól l. Bilkei Pap Ferenc 1814. dec. 18-án kelt levelét (Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 120.) Kiadástörténeti szempontból érdekes lenne az egész levél közzélése. Egyik nevezetes részletében a levélíró reméli, hogy a költő az első kiadás torzításait a 2. kiadásban kijavíthatja, tehát mindazt, „amit a kiadó sajátjával mere felcserélni.“ A Társaság céljaira vonatkozólag annyit ír a levélíró, hogy „egy buzgalmas s tagjaira nézve figyelmet érdemlő Társaság, amelynek célja középpontok állítása Pesten és a hazának megyéiben a nyelv művelésére és megszeretetésére.“

** Már 1815. máj. 30-án verseket küld neki megítélés végett. (Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 119.) 1815. júl 5-én érdeklődik, mikor fogja Helmecezi az ő verseit kiadni. Az előszót rábízta. „Írj ami tetszik, csak engem ne dicsérj, s közöld velem, amit írsz, mert én öregebb vagyok, s jobban esmerem az emberek bolondságát s gonoszságait.“ (U. ott.)

sük mutatja (Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 119.), hogy a költő már 1815 nyarán elküldte verseit, s még utólag javításokat is tesz a költői leveleken. Innen ezeknek a kéziratától és az első megjelenéstől (Erdélyi Múzeum) eltérő szövege. Legfontosabb kiadástörténeti szempontból a költőnek Helmecezihez írt levele (u. ott), amely részletesen felsorolja az I. kiadástól eltérő, kívánt változtatásokat és érdekes pillantást enged a költő műhelyébe, mert meg is indokolja ezeket a változtatásokat. (L. Bevezetés.) Helmecezi mégsem teljesítette ezeket a kívánságokat kivétel nélkül. Ekkora volt akkor még a kiadó önállósága a költővel szemben. (L. Jegyzetek.)

A második kiadás 1816-ban jelent meg, szintén Trattnernél, Pesten. A könyv ára ezúttal 3 forint 36 krajcár volt, tehát elég drága a kor viszonyaihoz képest.

Nézzük már most, hogy a belső szövegtörténet hogy alakul 1813—1816 között.

A költő kifogásait az 1813-as kiadás ellen először Döbrenteihez 1814. jan. 5-én írt levelében hangoztatja. Itt kivált a *Lollihoz* írt versre, *Egy szilaj leánykához*, *Prónayhoz*, *Emmihez*, *Az élet korairól*, *A Remete*, *A közelítő tél* és *Wesselényi hamvaihoz* c. versek szövegére vonatkozó kifogásait foglalja össze. Azután egyes szavak, mint *kecs*, *vágy*, *gyönyör*, *hű* beszúrása és használata ellen tiltakozik. Majd hozzát teszi: „Én mindezekért Helmecezinek semmit nem szóltam, mert azt hiszem, hogy ő jobbitani akart, s egyébként is, a vén leányként, *ami megvan, megvan!* Okot adott, hogy minél előbb egy megjobbított és tán meg is bővített kiadásról gondolkodjam.“ (D. kiad. III. 67.) Majd bővebben és alapos megindokolással foglalja össze a jobbitásokat egy Helmecezihez írt keltezetlen, de okvetlenül 1815. máj. 30. és júl. 5. között kelt fontos levelében.

E levelekben mint első szövegváltoztató tényező, a költő egyénisége és önállósága jelenik meg. (A Bevezetésben részletesen tárgyaltuk költői műhelyének néhány

elvét.) Ennek megfelelően a költő követeli az I. kiadás jogtalan csonkításainak eltüntetését. (L. az *Egy szilaj leánykához* c. verset.) Ragaszkodik provincializmusához több helyen. (L. *A Remete* c. verset.) Csiszolja, finomítja kifejezéseit. Nyelvtani javításokat végez. (*Wesselényi hamvaihoz*.) Helyes szóhasználatot kíván. (*Életfilozófia*.) Verseiből kihagy, egész sorokat megváltoztat, majd egyes szavakat cserél fel: az egész vers tónusa kedvéért. Általában költői egyéniségéhez tartozó változtatások ezek.

A második szövegalakító tényező a *Mondolat* megjelenése volt. E gúnyirat 1813-ban jelent meg. Ennek az Előszavában gúnyolja ki Somogyi Gedeon Berzsenyi újíto kifejezéseit és egyes verseinek kitételeit. Ez a következő hatással van a szövegváltoztatásra. Berzsenyi óvatosabb lesz az új szavak használatában. (L. Pl. *A Remete* c. vers változásait.) Azután egyes gúnyolt kitételek miatt is változtat. Például a *Mondolat* id. h. ezt mondja egy helyütt: „Gyakran szenelöm mellett téptem bajuszomat, s mintegy az álom bódult kórjait látni kényszerítettven, szemeimet két izmos ököllel dörgölém.“ Ez a magyarázata a *Barátimhoz* c. vers utolsó két versszakában mutatkozó változásnak.

Helmezi két kiadása között azonban olyan szövegváltoztatási tényező is van, amelyet eddig nem vettek tekintetbe, s ez a *Wiener Allg. Literaturzeitung* 1815-ben megjelent kritikája.

Ha a két kiadás viszonyában a főváltoztatásokat megfigyeljük, kétségtelen, hogy ezek főleg a *Reggel* és a *Barátimhoz* c. költeményekben fordulnak elő. Alkotás-lélektani szempontból és abból, hogy Berzsenyi mennyire tele volt jóindulattal és mennyire megszívlelte mindenkinek a véleményét, jellemző szövegváltoztató eljárása. A kritikus tanácsát elfogadta és — rontott szövegein. A *Reggel* c. versben például megszívlelte a kritikus e kijelentését: „Welch' üble Figur macht hier der Ele-

fant!“ („A kis fecske s elefánt örvendez.“), s megváltoztatta a verset a költemény hátrányára. Ugyanez mondható a *Barátimhoz* c. versre is, amelynek viszont két utolsó versszakát hagyta el, mert a német kritikus azt mondta: „Wer fühlte hier nicht das Niedrige des Ausdrucks!“ (bajusz). A többi változtatások, amelyek nem külső befolyás alatt keletkeztek, már kevésbbé voltak a kiadás hátrányára, sőt előnyére voltak azok, amelyekben Kazinczy változtatásainak nyomait tüntette el.

Egyébként a kiadás sorrendje sem változott. Pedig Helmeczi — az élénkeszü, agilis kiadó — javaslatot tesz (Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 120.), hogy talán jó volna a mértékes és rímes verseket egymástól elválasztva „iuxta ordinem chronologicum“ rendezni a gyűjteményt. Berzsenyi azonban megmaradt az első kiadás jól átgondolt rendje mellett, egy egész jelentéktelen változást kivéve. Csak a versek száma lett nagyobb: három könyv helyett négy könyvet hoz most a költő, s a negyedik könyvben 10 új verset: *A bonyhai grotta*, *B. Wesselényi képe*, *A temető*, *A Pesti M. Társasághoz*, *Döbrentei Gáborhoz*, *D. Takács Judithhoz*, *Vitkovits Mihályhoz*, *Barátnémhoz*, *Helmeczi Mihályhoz*, *Vandal bölcsesség* c. költeményeket.

Általában összehasonlítva a két kiadást, a következőket állapíthatjuk meg.

Helmeczi első és második kiadásának főkülönbségeit abban az említett nevezetes levélben kell keresnünk, amelyben Berzsenyi kívánságait közli Helmeczivel. (Ak. M. Irod. Lev. 119.) Ezeket Helmeczi nagyjában teljesítette, a következő pontokat kivéve. Először is mintegy hat-hét helyen nem tette meg a kívánt változtatásokat. Ezeket a hézagokat a jelen kiadás töltötte be. Azután nem vette figyelembe a költőnek úgy látszik más módon nyilvánított kívánságát, amely bizonyos szavaknak inkább dunai helyesírását követelte. (Ferdik, fürdik h. L. T. Horváth J. id. lev.) Ugyancsak nem tudunk arról, hogy a költő kívánsága volt a helyesírás megváltozta-

tása, mert hiszen Helmecezi a II. kiadás egész terjedelmében a latin szavaknak az I. kiadástól eltérő írását vezette be: például virtusz, mirtusz, Lesbosz, Deliusz, Amathusz stb. Arról sem tudunk, hogy a költő kívánta volna egyes szavaknak ilyen eltorzult formában való írását (illetőleg ilyen írásnak meghagyását): temjéný, duzs, kiszť. Ennek a költő kéziratában semmi nyoma sincs. Így mi sem vehettük figyelembe. Ugyanígy a Muza, balzam nem igazolható írásmódját sem.

Egyébként azonban ezt a második kiadást a költőhöz legközelebb állónak lehet elfogadnunk, amit Berzsenyinek Takácsi Horváth Jánoshoz írt levele is bizonyos mértékig megerősít.

E levelében, 1816. nov. 10-én (közölve Új Magyar Múzeum 1860. évf.-ban) azonban többek között így is szól a költő: „Helmecezi hírem és tudtom nélkül egy hosszú kalauzértekezést ragasztott elejbe az úgynevezett újításokról a nyelvben. Homértól fogva mindent mozgásba hoz, annak megmutatására, hogy a nyelvet újítani kell. A munka szörnyű tudós és szörnyű bolond. Gondolhatja az Úr, hogy mint bosszankodom, hogy engem ezen ostoba grammatikasteri perbe kevert. Mert ki fogja azt gondolni, hogy ő azt tudtom nélkül írta. *Az első kiadásban tett corrigátióit most kérésemre ugyan visszacorigálta.* De az ő neológusi dühe csakugyan most sem engedte meg, hogy munkám mocsok nélkül jelenjék meg. Így például ezen szavakat: ferdik, fereszt, lebeg, így corrigálta: *fürdik, füreszt, lebelg.* Ugye gyönyörű újdonszók? A *hérokat, bajnokokat* mind kiirtotta és azok helyett hőseket rakott be. Így a *hérok* leányát változtatta *hősek* leányává. És ezen energiás soromat: *Míg hérió bibor süveg* így rontotta el: *Míglén hősi* stb. Aki tudja, mi a különbség a *míg* és *míglén* között, nem fogja csudálni, hogy én ezt elrontásnak nevezem. De Helmecezi kétségkívül soha sem fogja az ódának stílusát megtanulni.“ Ugyanesak ebben a levelében céloz ifjúkori darabjaira

is, mert értesült, hogy barátjának egyik ismerőse az ő darabjait le akarja fordítani németre. (L. Jelen kiadás.)

Látjuk, hogy a költő nem teljesen elégedett Helmecki eljárásával, de általában nem hoz fel lényeges dolgokat ellene, kivéve az Előszót, amely valóban ismét ízetlen és nem volt a költő versei elé való. Igaz, hogy a költő rábízta Helmeckire, írjon akármit, csak őt ne dicsérje, s ezt Helmecki szó szerint vehette. (L. levelezésük. Ak. M. Irod. Lev. 119.) A költő először maga is ígért bevezetést. Ez útját vágta volna talán Helmecki eljárásának, de Berzsenyi valami okból a Bevezetéstől elállott.

A második kiadás fogadtatása nem volt olyan meleg, mint az elsőé. Kazinczy nem tartotta kíváncsian, mint az este érkezett első kiadást gyertyája világa elé, és Kölcsey főleg erre a második kiadásra alapította ismeretes bírálatát. Határozott hangon írja Kazinczynak, 1817. jún. 11-én, hogy a 2. kiadás rosszabb, mint az első. Kifogásolja, hogy a költő sok darabot benne hagyott az új kiadásban, amelyeket el kellett volna hagynia.

3. *Berzsenyi versei Toldy Handbuchjában és a Stettner-féle levél.*

Berzsenyi, mikor első kiadása hibáit látta, azzal vigasztalta magát, hogy ez a kiadás egy másodikat tett szükségessé, és ebben majd az elsőnek a hibáit ki fogja javítani. Mint láttuk, a második kiadás sem volt hibátlan, de mindenesetre jobb volt, mint az első. A Kölcsey-kritika után a költő évekig nem foglalkozott versírással. Az eddig 1819-re tett *Elégia* sem Festetics György halála évében készült, mint eddig hitték, hanem 1823-ban. De miután betegségét kiheverte, védekezésén dolgoztatott, s költői ereje is fel-fellobbant (*Elégia, A füredi kúthoz*, epigrammák), bizonyára új kiadási tervek is foglalkoztatták. Az *Aurora* 1824. és 1825. évfolyama is hoz tőle négy verset s mint látni fogjuk, most már maga akar hozzálatni versei kiadásához.

Közbeesik azonban egy eddig egyáltalán figyelemre nem méltatott körülmény. Toldy ugyanis 1828-ban megjelent *Handbuch*­jában Berzsenyi életrajzát és költeményeinek antológiáját is közli. Berzsenyinek ebben a műben közölt versei (II. k. 61—80) a következők: *A Múzsához, A magyarokhoz, Szilágyi, Felsőbüki Nagy Pálhoz, Wesselényi hamvaihoz, Bárány Prónay Sándorhoz, Melisszához, Emmihez, Az én kegyesem, A tavasz, Életfilozófia, A melanchólia, Osztályrészem, A közelítő tél, Barátimhoz, Búcsúzás Kemenes-Aljától, Levéltöredék barát­némhöz, Dukai Takács Judithoz, A táncok, Napoleonhoz.*

Eddig senki sem gondolt arra, hogy ezeknek a vers­szövegeknek van jelentőségük a hiteles Berzsenyi-szöve­gek megállapításában, s az eddigi kutatók mind azt hir­dették, hogy a Helme­czi második kiadásában szereplő szöveg­változtatások a legmegbízhatóbb Berzsenyi-szöve­gek. Most azonban megtaláltam Stettner Györgynek, a *Handbuch* egyik szerkesztőjének, Toldy munkatársának 1828. március 6-án kelt, Berzsenyihez intézett levelét (Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 120.), s ez nyilván elárulja, hogy Berzsenyi még 1816 után is dolgozott verseinek csiszolá­sán, alakításán, s annak a 20 költeménynek, amely a *Handbuch*-ban le van nyomtatva, végleges szövege nem Helme­czi második kiadásában, hanem a *Handbuch*-ban olvasható.

E nevezetes levél így hangzik:

Kedves Uram Bátyám!

Itten közlöm *Handbuchunkból*, a kedves Uram Bátyám cikkelye előtt álló biographiai rajzolatot, s könyörgök alázatosan, hogy ha itt valami hibásan volna mondva, azt minél előbb irandó becses levelében megigazítani méltóztassék, hogy mi a könyvünk hátul­jára jövő Berichtigungokban azt helyre hozhassuk. Közelebbi leve­lemben feljegyzett darabjaiból csak huszat vehettünk fel, a 2. 3. 7. 10. 11. 15. 19. 20. s 21. számokkal jelelteteket kénytelenek lévén hely­szűke miatt kihagyni. Azon változtatások közül, melyeket vélem

közölni méltóztatott, mindeniket használtuk, csupán a *Múzsához* írt ódában maradt meg vigyázatlanságból *felséges* a *föntzengő* helyett, és a *Nagy Pálé*-nak második sorát nem lehetett a cenzura miatt felcserélnünk.“ (A levél többi része e tárgytól független.)

A levélben említett változások elég jelentékenyek, s itt természetesen, ezúttal először, ebben a végleges formában közöljük a *Handbuch*-ban megjelent verseket. Legérdekesebb közülük a *Wesselényi hamvaihoz* c. vers változata, amelyben a gőztorlatok *alpesi* helyett a költő a gőztorlatok *éjjelét* kifejezést használja, ami Kölcsey bírálatának bizonyos hatását mutatja Berzsenyre. A többi változatok is mind a költő komoly megfontolásáról tanuszkodnak.

Így kedvenc provincializmusait is hozza (*estvélyi* órái), helyenként festőibb szöveget alkot (*bíbor thyr-susain, nektár thyr-susain* helyett), s még jobban elmélyíti, elfínomítja kifejezéseit. (*A képzelet égi álmába merülök, S egy szebb lelki világ szent óráit élem*). Lát-szik törekvése az elvontság felé. (Nevem kiküzdém *a homályból, mély porából* helyett.) Ritkább szavakkal még választékosabbá igyekszik tenni nyelvét (*föntzengő, felséges* helyett). Ha nem is mindegyik változat mondható sikerültebbnek a régi szöveggel szemben, hanyatlásról nem beszélhetünk, csak komoly törekvésről és határozott meggyőződésről. Érdekes volna a többi, az antológiába fel nem vett Berzsenyi-szövegek alakját is tudni, azonban e tárgyban semmi más levél nem maradt fenn.

Ez az adat is bizonyítja, hogy Berzsenyi műveinek a költő gondozta utolsó kiadása, amely váratlan halála miatt megghiúsult, sok érdekességet adott volna a költő veresszövegeire vonatkozólag.

Most már felmerül a kérdés, hogy Toldy, aki szerkesztőtársa volt Stettnernek a *Handbuch* szerkesztésében, tudott-e ezekről a változtatásokról. Toldynak Stettnerhez való viszonya a lehető legrosszabb volt, ezt tud-

juk a kettő fennmaradt levelezésének adataiból. (L. az Ak. Toldy hagyatékának és Stettnerrel folytatott levelezésének szövegeit.) Stettner Vörösmartytól kapott leveleit is csak hosszas könyörgés és levelezés után volt hajlandó Toldynak átengedni, lehet tehát, hogy Berzsenyivel folytatott levelezése is — mert úgylátszik, a szerkesztésnek ezt a részét ő bonyolította le — nem volt Toldy előtt ismeretes. Lehet az is, hogy önállóan cselekedett, hiszen rossz viszonyuknak is ez volt egyik oka. Lehet, hogy Toldy 1860-ban elfeledkezett a 32 év előtti dolgokról. Csak homályosan emlékezhetett valamire, mert Berzsenyi változtatásaiból egy adatot mégis felhasznál: *A táncok* c. vers Toldy-változata a *Handbuch* változatának felel meg — néhány durva sajtóhiba csúszott azonban bele. Akárhogy volt is, a lényeg az, hogy a változatok felhasználása a jelen kiadás egyik elvszerű kötelessége volt.

4. Döbrentei kiadása.

Már a *Handbuch* megjelenése utáni évben ismét Helmezi ajánlkozik a harmadik kiadás sajtó alá rendezésére, amint 1829. jan. 25-i levele bizonyítja. (Ak. M. Irod. Lev. 119.) Az irodalmi életre és a Berzsenyi-Kölcsény ügyre célozva mondja, hogy most már „a Nemzeti Akadémia tán megvédi az irodalmat a torzsalkodástól.“ Neki is sok kellemetlensége volt a Berzsenyi-kiadás miatt. Egyedül „a piciny dicsőség volt jutalma“. — Kazinczy, engesztelésül, szintén jelentkezik. 1829. április 14-i levelében kéri Berzsenyit, küldje meg neki műveit. „Engem az a kevélység szálla meg, hogy hazánk tőlem vegye Verseidnek harmadszori kiadását.“ Berzsenyi határozottan válaszol, 1829. jun. 15-én. „Mivel írásaim több principiumaiddal ellenkezetben állanak, kénytelen vagyok magamat ezen jótéteménytől megfosztani.“ (K. G. kiad. 237.) — Az ifjú Bajza is ír a költőnek.

1834. márc. 24-én kelt levelében (Ak. M. Irod. Lev. 120.) többek között ezt írja: „Többek által, kik részint személyes ismerősei és barátai, részint pedig munkáiból tisztelői kedves Uram Bátyámnak, meg vagyok szólítva, eszközölném ki azt, hogy Uram Bátyám a maga verseit újra kiadná.“ Van valami ajánlatában az ifjú titán törtetéséből is. Kiadását előre dícséri: „Ami pedig a kiadásnak typographiai elrendelését illeti, azt a legnagyobb szívességgel fognam magamra vállalni és remélem, oly kiadást tudnék rendelni, amilyen még hazánkban nem volt.“ Igyekszik kedvében is járni az érzékeny Berzsenyinek, hogy hajlandóságát megnyerje. „Féltünk, hogy néhány tagjaink, kik a józan felvilágosodás és előbbrehaladás barátai (l. Berzsenyi) távollétük miatt csatákat veszítünk, de hála a providentiának, a dolgok jól ütöttek ki.“ (Egy akadémiai ülésre céloz.)

Így tör be a költő magányába a régi barát, aki szinte monopoliumának tekintette a költő műveinek kiadását s mintegy a hálára hivatkozott, azután az agg irodalmi vezér, aki fakuló dicsőségét szeretete volna e kiadással megaranyozni, és az ifjú kritikus, aki felkelő napját óhajtotta ily módon ragyogóbbá tenni. De ekkor már Berzsenyi ki nem lép magányából. Nem enged be társat maga mellé, ő maga akarja műveit közrebocsátani közben írt prózai munkáival együtt. A magányból indult el, s a magányba tér vissza. Elszigeteltsége most már romantikus: él benne a vágy, hogy egyéniségét és korával szemben szellemének polemikus élet juttassa kifejezésre.

De időnként halálfélelem kínozza, s arra gondol, hogy nem lesz módja a kiadást sajtó alá rendezni. Ekkor Döbrentei felé fordul figyelme, aki már régebben élvezte bizalmát. Jellemző a költő levele Döbrenteihez 1828. júl. 28-án: „Te engem a szonettisták durva csapkodásai között oly szeretettel fedeztél, amilyenel csak a

szíves barát szokta fedezni barátját.“ (Ak. U. o.) Három hónappal később meg azt írja neki: „Látni fogod munkáimat, mihelyt tiszták lesznek, s ha előbb meghalnék, vedd által gyermekeimtől.“ (1828. okt. 18.) 1831-ben pedig ismét azt írja: „Ha meghalok, tégy munkáimmal, amit akarsz.“

A költő halála után Döbrenteinek nagyszerű harci eszközül is kínálkozik a Berzsényi-kiadás a közös ellenségekkel szemben. Ugyancsak sürgeti a kéziratokat. Az apja halálától lesújtott, hazulról jövő Berzsényi Lászlót szinte már a pesti hajóhídnál várja avval, hogy elhozta-e apja kéziratát...

E kéziratok azután hozzá is kerülnek. A kéziratokon kívül Döbrentei 300 forintot is kap a Berzsényi-családtól a kiadásra. (L. Berzsényi László levelét a Toldy-hagyatékban. Ak. M. Irod. Lev. 120.) Döbrentei tehát kétségtelenül kéziratokat kapott kézhez, s azok után dolgozott. Lehet, hogy ezek nála elvesztek, sőt mint Toldy gondolja, s bizonyára nem ok nélkül,* talán elégette őket, vagy pedig ezek részben azok a kéziratok, amelyeket Niklán és Pesten megtaláltam. (L. kézirat-történet.) Hogy ezek a kéziratok — amelyek alapul szolgáltak Döbrentei számára a Helmeczi második kiadásában még nem szereplő, sőt még sehol meg nem jelent versek közlésére — teljesek, befejezettek voltak-e, ahhoz erős kétség fér. Berzsényi László fentidézett levele nyíltan kimondja, hogy pl. a Mailáth János gr.-hoz írt óda két sora Döbrenteitől kell, hogy származzék, mert ennek az átadott kéziratban nem volt nyoma. (L. Jegyzetek.) Ugyancsak ő több vers szövegét kifogásolja. Hogy kifogásai alaposak voltak, onnan lehet tudni, hogy ő is másolgatta apja verseit: pl. az *Elégia gr. Festetics György hámvaira* c. versnek ke-

* L. kiadásában a II. kötet Utószavát. Ami a prózai szövegre áll, még inkább állhat a verskéziratokra is.

zétől való másolata megkerült a niklai hagyatékban. (L. bővebben a Jegyzetekben.) Különösen kifogásolható a *Poézis hajdan és most* szövege is. Döbrentének szerkesztői eljárása általában szinte páratlanul áll a magyar irodalomban. Hogy mi bátorította arra, hogy változtatásokat tegyen a versszövegeken, miként azt a könyv jegyzetei feltűntetik, ma már nehezen magyarázható meg. Talán Berzsenyi nagy barátságát és bizalmát, egyes kijelentéseit érthette félre. Hisz a költő nyíltan kimondotta egyik levelében 1828. júl. 8-án, hogy Döbrentei szedje össze „a holt költő szétszórt tagjait”. (Ak. Irod. Lev. 120.) Így jelent meg a szinte páratlanul álló kiadás 1842-ben, 3 kötetben, ezúttal a „Magyar Királyi Egyetemi Sajtó” betűivel. (Ára 5 frt volt.)

Döbrentei kiadását boncolva, arra az eredményre kell jutnunk, hogy az ő Berzsenyi-kiadása a magyar filológia kezdődő korszakába esik, amely fantasztikus dilettantizmusával mintegy kihívta maga ellen a tudományos fők ellenkezését és kritikáját, s így önkéntelenül is egy józanabb korszak útját kellett egyengetnie. Berzsenyi versei Döbrentei személyében egy ilyen fantasztia filológus kezébe jutottak, aki az ő nyelvészeti rögeszméinek a terjesztésére és diadalrajuttatására használta fel a nagy költő műveit. Mert kinek juthat valaha is eszébe Berzsenyi szövegéül elfogadni *A költér üldete* c. vers Döbrentei-pótlásait, vagy kiadásának egyéb nyilvánvalóan az ő kezétől származó torzításait? (L. *Elégia*, *Himnusz*.) A fejletlen tudományosság egy másik eleme ebben a kiadásban a személyeskedés, amely áthatja az egész munkát. Kazinczy-elleni kirohanások és vagdalozások vonulnak végig mind a három kötetben. Nem kevésbé feltűnő az önkritika hiánya, amellyel Döbrentei magának döntő befolyást tulajdonít Berzsenyi költői sorsának alakításában, pedig arra csak hátrányos hatással volt. Kétségtelenül neki is része volt Berzsenyi ábrándos nyelvészeti vizsgálódásaiban és fantazmagó-

riáiban, amelyekkel sok meddő időt töltött el költőnk. (L. Ak. Nyelvt. 38.) Kiadásának értékét egyébként is csökkenti az a körülmény, hogy nem volt birtokában annak az anyagnak, amely minden Berzsenyi-kiadásnak, de különösen olyannak, amely a költő életét és fejlődését is tárgyalja, elengedhetetlen feltétele: t. i. Berzsenyi Kazinezyhoz intézett leveleinek. (Kitűnik Toldyhoz írt leveléből. Ak. Toldy-hagyaték). Még súlyosabban ítérendő el az az eljárása, hogy Berzsenyinek hozzá juttatott kéziratai (vagy az anyag egyes részei) nem kerültek többé napvilágra, miután a családtól megszerezte őket. Toldy nyíltan azzal vádolja, hogy a kéziratokat elégette. (L. kiadása utószavát.) Tényeket sorol fel Berzsenyi Lászlónak újabban előkerült, Toldyhoz intézett levele (Ak. M. Irod. Lev. 120.), amelyből arra következtethetünk, hogy eljárása az először általa közölt verseknél sem volt ment a fantasztikus szubjektivitástól. Igaz, hogy Toldy vádját látszólag csökkenti az, hogy nem voltak jó viszonyban Döbrentéivel. (L. Ak. Lev. Toldy-hagy.), de az bizonyos, hogy ezek az iratok vagy legalább jó részük nem került elő. Így vegyül a Döbrentei-kiadásban a vélt tudományosság és a fantázia, a vélt barátság és a kegyeletlenség, a fáradság és a felületesség, a részvét és a rosszakarat — mindez teljes óvatosságra figyelmeztet kiadásának felhasználásában.

Eddig az volt a nézet, hogy Döbrentei változtatását általában jegyzet alakjában meg is jelölte. Azonban a pontos szövegvizsgálat azt mutatja, hogy Döbrentének nagy számban vannak meg nem jelölt szövegeltérései is. (L. *A jámborság és középszer*, *A Múzsához*, *Az én Múzsám* stb. jegyzeteit.) Ezek mind fantasztikus filológiai rögeszméjéből származnak. Eljárásában azonban bizonyos rendszer is van. Így a *ja*, *je* képző *j*-jének az elhagyása, az *ök* képző *ö*-jének *ű*-vé változtatása, kedvenc Döbrentei-szavak használata (költér, rubin, lak, stb.). Ebben azonban nem mindig következetes, mert

arra már nem tellett idejéből, hogy változtatásait az egész szövegen megvalósítsa.

Hogy eljárása valóban nem a költő akaratának teljesítéséből származott, bizonyítja Berzsenyi László fontos levele 1860. júl. 16-án. Ebben megjelöli a neki is feltűnt részeket, amelyek szerinte apja kéziratának meg nem felelők. Minthogy ez a levél eddig nem részesült figyelemben, vonatkozó részeit közölnünk kell:

„A 73. l., 4. vsz. utolsó sorában *lelke leveg*, e helyett *lelke lebeg* (sajtóhiba).

A 184. l., 3. s. *szabad lelkem nem ismert* h. lelket nem ismert. (B. L. itt téved, l. a költő kéziratát: *lelked*.)

207. l., 1. 2. s. *Lykurgos/Veste*, e helyett *Lykurgos veszte*.

276. l., 5. s. *Közbe te keltél fel*, e helyett *Te közibénk jöttél*. Döbrentei hibás dunaizmusnak mondta.

276. 21. *a zajt látá s a tölgyet emelte*, e helyett *a zajt látá s Amalthea tölgyét*.

291. l., 2. s. *Szívből szí be gyönyört*, e helyett *szívből szívbe...*

284. l., u. két sor: *Almam még istenné tehet*, e helyett *Lilim még istenné tehet*.

295. l., 3. s. *Életre gyulva lenge honnom*, e helyett *életre gyulni látsza honnom*.

296. l., 2. vsz.

Mint áldozá fel ezreit, hogy

Ész művein kecsesülne nyelvünk.*

Én ezen két sort Döbrentei saját művének tartom, mert csak hiányos másolatot tudtam néki általadni, s azon kitétel összefüggését a többivel homályosnak vélem, de hogyan adta azt Berzsenyi, nem tudom, s ha az eredeti szöveg csakugyan elveszett, akkor legjobb lesz az első kiadást adni (így: *Sándorral, a híres lovaggal*), annál

* A lapszámozások Toldy kiadására, de főleg Döbrentei-szövegekre vonatkoznak.

is inkább, minthogy a költőt nem belső, hanem külső s azóta rég változott okok ragadták a másításra.“

Így Döbrentei kiadásának kevés érdeme van. Tizenhárom oly verset hoz, amely még nem jelent meg sehol. Ez a legfőbb érdeme. (*Hektor búcsúzása, A füredi kúthoz, Elégia, Wesselényi a nádor, Felsőbüki Nagy Benedekhez, Új Görögország, A poezis hajdan és most, gr. Mailáth és öt epigramm.*) Bevezetésében és Jegyzeteiben kevés a köszönet: hosszasak és homályosak. Megkísérli a kiadások eltéréseinek megjelölését, de ebben is pontatlan. Csak a költő életéből vett néhány epizódnak a feljegyzése, néhány időrendi adatnak a közlése maradt meg, mint kiadásának maradandóbb értéke.

5. *A Magyar Mihály-féle „zugkiadás“.*

Érdekes kiadástörténeti szempontból a Magyar Mihály-féle kiadás története. (Berzsenyi verseinek negyedik kiadása.)

Magyar Mihály, az akkori idők ismertnevű könyvkereskedője, akinek bizonyos érdemei vannak a magyar könyvkereskedelem akkori történetében, figyelmessé lett Berzsenyinek Döbrentei örökösénél levő verskötetekre. Ezeket a verseket megvásárolta s az újra kiadás jogát is megszerezte az örököstől, Döbrentei Antaltól.*

Toldy Ferenc mindjárt a Berzsenyi-családhoz írt első levelében említést tesz arról, hogy Magyar Mihály a lapokban hirdetést tett közzé Berzsenyi műveinek újabb kiadása megjelentetéséről. Ekkor tehát az író műveinek megjelenése először vált ily *üzleti üggyé*.** Toldy

* Megmaradt Döbrentei Antal írásának másolata, amellyel Magyar Mihályra ruházta a kiadási jogokat. (Akadémiai Toldy hagyaték.)

** Werfer Károly 1836-i *Antológiája* teljesen törvénytelen lenyomat volt.

rögtön fellépett Berzsenyiék nevében Magyar Mihály jelentkezése ellen.

„Berzsenyi Farkas úr és testvérei, Berzsenyi Dániel fiai és örökösei barátságos megbízásából kijelentem, miszerint értesülvén, hogy bizonyos zúgkönyvárus által édesatyjok verseinek utánnymtatása véttetett célba, s eddig talán meg is indítatott, ily jogsérelem ellen ezennel tiltakoznak, szükség esetén a fennálló ausztriai írójogi törvény alapján az utánnymtatást kereset alá venni készek. Egyébiránt gondjok leszen, hogy édesatyjok költeményeit a magyar közönség a költő kézíratai alapján valahára híven s eredeti tisztaságukba visszahelyezve, így az azokat illető dísszel kiállítva vegye. E kiadásról nemsokára külön jelentés fog szólni, Pesten, júl. 12. 1858. Toldy Ferenc.“ (Megjelent minden fővárosi lapban. L. Toldy jegyzéke u. ott.)

Magyar Mihály erre ellennyilatkozatában kijelenti, hogy a műveket „tulajdon jogánál“ fogva adja ki. Toldy üzleti önzéssel gyanúsítja, s azt a jogát is kétségbe vonja, hogy a Berzsenyi-örökösök nevében felszólaljon.

Toldy tudósítja Berzsenyiéket, hogy július 7-én beadja keresetét „a policia igazgatóságánál“. Kéri a sajtóhivatal főnökét, hogy mihelyt Magyar Mihály benyújtja Berzsenyi verseit, a köteteket foglaltassák le és tudósítsák őt, hogy a könyvkereskedő ellen törvényesen felléphessen. „A szegény ember azt hiszi, hogy mivel Döbrentei hátralévő példányait megvette, ezzel a tulajdonjog is az övé lett.“ Ha idejében szólt volna neki a könyvárus, kára csak néhány ív lett volna. Meghatalmazási formulát kér az örökösöktől. Nyilatkozatát elküldi minden lapnak.

Toldy azonban rossz jogásznak bizonyult. A pert, amelyet Toldy biztatására Heckenast Magyar Mihály ellen indított, Heckenast elvesztette, mert a könyvkereskedő Döbrentei és örökösei írásaira hivatkozott. Különösen az utóbbi körülmény esett súlyosan latba, s így Magyar Mihálynak joga volt a kiadáshoz. Ez azonban nem volt kedvező Toldy kiadására, s innen emek a Magyar Mihály-ügynek további jelentősége. Ugyanis Toldy gyors munkára kényszerült. Szinte versenyben

nyomatott Magyar és Heckenast. Így Toldy munkája bizonyos mértékben felületes lett. Azonkívül Heckenast vesztesége folytán bizonyára a mű terjedelmét is korlátozta. (L. a Toldy-hagyaték németnyelvű levélfogalmazványát Heckenasthoz. Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 120.)

Sőt az ügy jogi része ezzel még nem ért véget.

Magyar Mihály ellenkeresetet indított Toldy ellen, és megtámadta, amiért vele szemben a „zúgkönyvárus“ elnevezést használta. Érdekes erre vonatkozólag Toldy felelete. Először is eredeti módon határozza meg a zúgkönyvárus fogalmát. Nem oly kereskedőt ért ily néven, aki engedély nélkül kereskedik, hanem más körülményekre hivatkozik. A „zugkereskedő“ jelentését úgy magyarázza, mint a közéletben pl. a zúgprókátort szokták érteni. Zugprókátor az, akinek hírneve nincs, aki nagy pereket nem folytat, hanem aprólékos ügyekkel foglalkozik. Így szerinte zúgkereskedő, aki csak készpénzfizetés mellett kap könyveket a kiadótól, vagy aki külfölddel nem áll összeköttetésben. Magyar Mihály „nincs beillesztve a könyvkereskedelem nagy organizmusába“. Mint könyvbecslő semmit sem ér. (Ügy látszik Toldy próbát tétetett ismerőseivel.) Kiadatlan naplók értékét Magyar 10—20 krajcárra becsüli. Megengedi azonban, hogy Magyar jelentéktelensége mellett is derék ember lehet.

Ügy látszik, az ügy e nyilatkozattal véget ért. Magyar kiadása megjelent.

Azt hinnénk, hogy e kiadásnak semmi különös jelentősége nincs, hiszen egy kereskedő kiadása, akinek nem voltak tudományos ismeretei. Valóban, Magyar Mihálynak nem volt tudományos képzettsége, de volt kereskedői józan esze és élelmessége. Valószínűleg Toldy hirdetéseiből és nyilatkozataiból értesült arról, hogy Döbrentei kiadása tele van szövegrontással. Erre Magyar Mihály, bár Döbrentei sorrendjét tökéletesen megtartotta, Döbrentei szövegével szemben rész-

ben visszatért Helmcezi második kiadásához, még meg is jelölte helyenként változtatásait, jegyzetei nyomán. Evvel megelőzte Toldyt. De természetesen munkája nem alapos és nem pontos, s távol van a biztonságtól és a gondosságtól, azonkívül, hogy súlyos sajtóhibái is vannak. (Pl. *Bacchushoz* h. *Bucsuhoz*.) Azonban a magyar könyvkereskedelem történetének nem egészen jelentéktelen epizódja így sem ez a Magyarféle kiadás, a könyvkereskedői élelmességnek és eszeségnek e nem közönséges megnyilvánulása. Kiadása azonban komoly versenytársa nem lehetett Toldy Berzsenyi-kiadásának.

6. Toldy kiadása.

Toldy Ferenc Berzsenyi-kiadása egy láncszeme annak a programmnak, amelyet ő mint a hisztorizmus első nagy képviselője irodalomtörténetírásunkban maga elé tűzött. (L. *Buzgó esdeklés*-ét a Nemzeti Könyvtár megindítása tárgyában, 1850.) De azután más okok is készíthették erre a lépésre. Mint irodalomtörténetíró és kritikus egyre nagyobb rokonszenvvel viseltetett Berzsenyi munkássága iránt. Bár a *Handbuch*-ban még elég óvatosan nyilatkozik Berzsenyiről, dícsérete egyre melegebb lesz, különösen mióta Kölcsey hatása alól kiszabadult. Mint a magyar irodalomtörténetírás atyja, korában legkiválóbb alakja, vezére, nem tűrhette, hogy az egyik nagy magyar költő művei oly eltorzított alakban forogjanak a közönség kezén, mint amilyen a Döbrentei-féle kiadás volt. Azután közeledett a Kazinczy-centenárium, amelynek Toldy egyik főrendezője volt, mint Kazinczy nagy tisztelője. Már ez is kötelességévé tette, hogy Döbrentei kiadását kiszorítsa a könyvpiacról, mert ez a kiadás Kazinczy ellen intézett támadásaival semmiképen sem illett bele a Kazinczy-centenárium ünnepi ragyogásába. Azután Kazinczy és Ber-

zsenyi levelezése, amelyet Döbrentei nem ismert egészében (ő csak Kazinczy Berzsenyinnél lévő leveleit ismerte, csak egy Berzsenyi-levelet közöl), újból ráirányította Toldy figyelmét költőnk alakjára.

Így jelentkezik azután Toldy a Berzsenyi-örökösök-nél a kiadás ügyében. 1858. ápr. 30-án ír először nekik, (L. Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 120.) s nemeshangú ajánlkozása valóban illik a nagy irodalomtörténetíróhoz.

„Fogják Kegyetek tudni — írja többek között — hogy az elhunyt Döbrentei Gábor nemcsak a nagy költőhöz méltatlan, izetlen külső kiállítással adta ki műveit, hanem megbocsáthatatlan bátorsággal változtatott és elidomtalánította azokat... Én, ki régi tisztelője vagyok a költőnek, s azt legjobban M. Irod. Könyvem II. kötetében is tanúsítottam, ama számosak által kifejezett óhajtnak kívánnék eleget tenni: bár végre ismét eredeti valódiságukban és méltó díszben jelenhetnének meg Berzsenyi Dániel versei.“ Majd más helyen így folytatja: „A belső elrendelést vagyis felosztást és a művek sorozását illetőleg a régi kiadásokét tartanám meg legnagyobbreszt, melyhez a közönség hozzászózott s melytől — biztos idősorozását valamennyi műveknek nem bírván — eltérni okot nem látok. A kiadatlanokat Böngészet gyanánt adnám.“

Hangsúlyozza vállalkozásának önzetlen voltát és mintegy a megboldogult iránti baráti kötelességnek fogja fel feladatát.

Berzsenyi fiai nem idegenkednek az új kiadástól, ha „Toldy a közhangulathból úgy értesül, hogy a többség kívánságát teljesítik azzal, hogy a kiadást tovább nem halasztják.“ Az újabb kiadást azonban a legszigorúbb figyelemmel fogják kísélni, s felette híven óhajtanak örködni, hogy a munka mindaddig sajtó alá ne kerüljön, „míg annak minden szavát át nem vizsgálták és helybe nem hagyták“.

Toldy szívesen vállalja a kiadást, de feltételei vannak. Dícséri törekvésüket, hogy apjuk munkáit a leg-hívebben akarják látni. A variánsokat is közölné. A feltételekre vonatkozólag ők is közölnék elhatározásukat. Azonban kiköti, hogy a kiadónak teljesen szabadnak kell lennie, hiszen a kiadó-szerkesztő „a szerző árnyéka, saját lelkiismerete és a jövődőség előtt“ felelős a ki-

adásért. Mivel Berzsenyiék levele értelmében őt egyedül segédnek óhajtanák a kiadáshoz, erre a szerepre nem vállalkozik, erre elég egy fiatal literátor, s épen ezért a megbízásról lemond.

Berzsenyiék mégis kiengesztelik őt. Teljesen rábízák a kiadást. Egyúttal elküldik neki a birtokukban lévő írásokat is. Ez azért fontos, mert látjuk, hogy milyen írásokról tud Berzsenyi László Niklán: „Itt küldöm ama néhány irományt és levelet, amelynek még birtokában vagyunk. Nagyfényű férfiak levelei, kéziratok vannak köztük, de melyeket lehet közülük a magyar irodalom emelésére s életrajzokra felhasználni, azt a Tekintetes Úr bölcs belátására bízuk. Azonban mégis ne vegye szerénytelenségnek, ha bátorkodunk figyelmeztetni, hogy oly kifejezések, melyek bárkinek nyilvános pályáját, akár magánéletét sértének, ne kerülhessenek napvilágra.“ (Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 120.) Főbb kívánságaik a kiadásra vonatkozólag: 1. Berzsenyi arcképének közlése. 2. Kölesey emlékbeszédének lenyomatása. 3. A Döbrentei-féle kiadásnak Döbrenteitől származó részei maradjanak ki. 4. Pótolni kellene a magyarázatokat. 5. Mindent kerülni kell, ami a költő arnyékát sértené.

Toldy a következő levélben már azt közli (u. ott), hogy Heckenast Gusztávot nyerte meg kiadónak. Heckenast a versek kiadási jogáért 8 évre 500 forintot fizet. 15 ívért Toldy szerint igazán szép honorárium. Díszkiadást és olcsóbb kiadást is fog készíteni. (A 15 ívet csak a versekre értheti Toldy!) Meghatalmazzák Heckenastot, hogy egy vagy több kiadásban, összesen vagy különválasztva adja ki a költő műveit. Az 500 forintnyi tiszteletdíjon kívül minden kiadásból tiszteletpéldány jár Berzsenyiéknek. A szerződést 1859. jan. 21-én írják alá.

Közbejött azután a Magyar Mihály-féle ügy. Ennek két következménye volt. Először is Heckenast olcsóbb

kiadásban akarja hozni Berzsenyi verseit, mert vesztesége van Magyar Mihállyal szemben, és versenyt is jelent neki a Magyar Mihály-féle kiadás. Hiszen Magyar 1 frt 25 kr.-ért hozza forgalomba az ő kiadását, a Heckenast példányai pedig a nagyobb terjedelem miatt 2 frt.-ba fognak kerülni. Toldy azonban tiltakozik, s nem enged abból, hogy a költő műveinek díszes külső alakban kell megjelenniök. Nagyon jellemző erre vonatkozó levélfogalmazványa, amely mutatja a kiváló irodalomtörténetíró határozott fellépését és szilárd jellemét is:

„Es gibt Punkte, in denen ein Schriftsteller nicht nachgeben kann. Wo ich selbstständig als Verfasser oder Herausgeber erscheine, kann ich mich nicht...* abfinden. Bei Berzsenyi bitte ich nicht zu gestatten, dass mir Gewalt angethan werde, selbst dann, wenn schon einige Bogen ausgedruckt wären. Ohne diese Satisfaktion müsste ich an den folgenden drei Büchern der Gedichte, deren Original ich heute oder morgen der Druckerei übergebe, alles Neue, das mir gehört, herausheben und meinen Namen vom Titel samt der Vorrede zurückziehen.“

Ennek következménye lett azután, hogy Berzsenyi versei hozzájuk méltó külsőben jelentek meg, viszont Heckenast a tiszteletdíjat 500 frt.-ról leszállítja 300 forintra. (Ezt az összeget, valamint a már előbb felajánlott 500 forintot is a Berzsenyi-örökösök nemes gesztussal a Kazinczy-alapnak ajándékozták.) Toldy ebben az ügyben Heckenast pártjára áll, hiszen a díszkiadásból kapott bevétel még a költségeket sem fedezte. Toldy még ezt a 300 forintot is oly szép összegnek tartja, amilyennel *nagy írók munkáiért a gazdag magyar urak között is csak kevesen áldoztak!*

Toldy első kiadása 1860-ban jelent meg, s csupán a verseket foglalta magában. Az összes művek kiadása 1864-ből való. A két kiadás között kelt Berzsenyi Lászlónak 1860. júl. 16-án írt s eddig figyelemben nem részesült levele, amelyben becses adatok vannak az

* A fogalmazvány át van húzva.

1860-i kiadás hibáira vonatkozólag. Életrajzi tévedésekre és szöveghibákra is felhívta a költő fia Toldy figyelmét. (L. a Döbrenteiről szóló fejezetet.)

Toldy kiadása messze túlhaladja a Döbrenteiéét. Ő az első a Berzsenyi-kiadók között, aki rendszeresen közöl változatokat, a kéziratokat is alapul véve, míg Döbren-tei a korábbi verseknél csak a nyomtatott szövegek birtokában volt. Nagy érdeme, hogy kiadása eddig 16 kiadatlan, ugyan a költő barátaitól ismert verset is hoz; ezek mindenesetre csak a kiadás szedése közben jutottak kezéhez, mikor a kiadásra elszánta magát, még nem tudott róluk. (L. id. lev. Kazinczy Gáborhoz. Ak. M. Irod. Lev. 126.) — Nagyon érdekes sorrendje is, amely első kísérlet arra, hogy a költő verseit magasabb szempontból rendezzék el. (Az epistolákat azonban e rendből kiszakította, valamint a töredékeket is!) Mint Előszavában kifejti, olyan sorrendet akart, amely a költő fejlődését, művészi eljárásának megfigyelését elősegítse, a nélkül, hogy élvezését rontaná. Nagy kedvvel és ambícióval fogott hozzá ehhez a munkához. Kiadásának egyik legnagyobb hatását ettől várta: „Feldúltam Berzsenyi régi rendjét — írta Kazinczy Gábornak 1859. febr. 8-án — s azt hiszem, hogy az új sorozással remekeltem.“ (Id. lev. Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 126.) Majd azt írja: „Érthetőbb lesz így a költő, és nemcsak evolúciója tisztább, hanem méltánylása is kellőbb, igazságosabb.“ (Id. h.) Mint láttuk, először a régi sorrendet akarta megtartani. Majd egy második sorrendet készített, ez az valószínűleg, amire fent céloz. Mint-hogy ez a sorrend eddig ismeretlen volt, célszerűnek tartjuk közlését.

Az első könyv eredeti sorrendje ez lett volna: *Aján-lás. Küpris. Nacámhoz.* Lilihez. A szerelemhez. Egy*

* Már későbbi betoldás.

szilaj leánykához. *Az örömhez. A szerelem. Az esthajnalhoz. A csermelyhez. Esdeklő szerelem. Nelli. Szerelmes bánkódás. Lolli. Este. Mulandóság. A halál. Vigasztalás. A reggel. Fannim emléke. Phyllis. Glycere. Vig Chloe. A Múzsához. Melancholia.*

A II. könyvé: *Virág Benedekhez. A magyarokhoz. 1797. A felkölt nemességhez. Melisszához. Közelítő tél. Chloe. Tavasz. Linon. Egy leánykához. Cencimhez. Fő és szív. Esztihez. Egy hívtelenhez. Horatiushoz. A felkelt nemességhez. 1805. Herceg Esterházyhoz. Az én kegyesem, Görögország. Magányosság. Amathus. Búcsú.*

A III. könyv sorrendje a mai maradt. A IV. és V. könyvé is, a Toldalékban azonban a mostaniakon kívül még *A poézis hajdan és most* c. verset is hozta volna.

A harmadik, mai sorrendre Berzsenyi kiadatlan verseinek ismeretében határozta el magát Toldy. (Ezekről csak Kazinczy Gábor leveléből értesült, mikor a többi versek sajtó alatt voltak: „Dehogy láttam, dehogy tudtam róluk“ — írja 1859. márc. 25-én. Id. lev.)

Helyesen mutat rá a költő mély kedélyvilágára és érzületére, amelynek belső valósága szerinte nem engedi a régi sorrend meghagyását. Belátja, hogy abszolút időrend a versek keletkezésének hiteles ismerete nélkül, tehát Berzsenyi esetében lehetetlen. Azonban „az élet és kedélyfázisok“ párhuzamba állításával reméli, hogy oly sorrendet sikerül megállapítania, amely bizonyos összefüggésbe hozza a verseket.

Elgondolásának legeredetibb része — erre különben már időrendi eszméjével Helmecezi is rá akarta bírni a költőt — a „matthissoni“ verseknek a kiadás élére állítása. Ebben bizonyára az az elgondolás vezette, hogy a matthissoni szellemű versek a korai költői fejlődés korszakába esnek Berzsenyi munkásságában. Ezért az első könyv a gyengébb rímes versek összeállításából áll. Utoljára tette Toldy itt az *Emmihez, A Múzsához, és a Melancholia* c. verseket, amelyek nyugodtabb hangula-

túak s nem oly levegőtlenek, mint a többi hasonló vers. A magyar táj is feltűnik egyikben, s a mitológiai vonatkozások is gyakoribbak. Szép az a beállítás is, hogy a II. könyv elejére tette a Virághoz szóló verset, mintegy bevezetésül a klasszikus költészet világába. Érdekesen határozza meg a *Magyarokhoz* c. vers időpontját, s így helyezi el e verset a II. könyv 2. verséül. Általában a költő komolyabb lelkiállapotára vezeti vissza az ódai forma elhatalmasodását. Ez a komolyság még növekszik a III. könyvben, amelynek bevezető verse: *Káldi Pálhoz* adja meg alaphangulatát. Így ér el Toldy a határozott keletkezésű versekhez, ahol munkája már jóval könnyebbé válik. — Kár, hogy kedves tervét, a verseknek jegyzetekkel ellátását nem valósíthatta meg.

Toldy kiadásának megítélésénél figyelembe kell venni a következőket. Eljárása nem volt szigorúan véve tudományos. Nézzük csak pl. a *Himnusz Keszthelyi isteneihez* szövegét. Kritikai vizsgálat alá vetve, a következőt állapíthatjuk meg. Az első lenyomat (1818. Helikon) szerkesztőinek, a keszthelyi professzoroknak nem tetszett a szöveg 16. versszakának e sora:

S e kis magyar Weimár öléből...

Ezt a rendi autoritás e korában, annál inkább, mert hiszen főpártfogójukról volt szó, így változtatták meg:

S e *kies* magyar Weimár öléből...

S ebben bizonyára nem találtak semmi különöset. A vers következő lenyomata Döbrenteinél szintén durva metrikai torzításon ment keresztül filológiai okokból. Döbrentei nem szerette, üldözte a Berzsenyi szövegeiben lévő s kötőszavakat. A *Himnusz* 3. versszakában viszont ez állott:

Ti, éltető Ceres s dicsőebb...

Döbrentei erre ezt így alakította át:

Ti, éltető Ceresz és dicsőebb...

Bizonyosan nem gondolt arra, hogy oly finom formaművész, mint Berzsényi, ilyesmit sose tett és fogadott volna el. Döbrenteinél talán nem volt fontos, ha a kelletténél egy szótaggal vagy betűvel többet vagy kevesebbet iktatott bele verseibe, de Berzsényi ilyesmire soha se lett volna képes. Most következett Toldy. Azt hinnők, hogy az ő szövege tudományos szempontból megfelel. Pedig dehogy. A pontos vizsgálat azt bizonyítja, hogy Toldy az ő lenyomatának alapjául egy képzelt szöveget használt, egy meg nem lévő kéziratot, amely csak az ő fantáziájában élt, s amelyre még csak nem is hivatkozhatott. S valóban, a Toldy-féle szöveg nem rossz, csak az a baj, hogy a szöveget a keszthelyi lenyomatból, Kazinczy példányából, sőt még a lenézett Döbrentei lenyomatából is úgy szerkeszti össze. És ebben az eljárásban a legjobb akarat és a legőszintébb meggyőződés vezeti.* Úgy gondolja, hogy mind a költő, mind a kiadás érdekében a legjobbat cselekszi. Egy oly szöveget konstruál tehát, amelyben pl. ez a sor:

Vidám avénám *titeket* énekel, *Döbrenteiből*,

A Tridenst *S* villám ostromait, *Berzsényi kéziratából*,
Új világ *nyílt S Elűsion*, szomorú vadonján, *a keszthelyi kiadásból* származik.

Ez az esztétikai eklekticizmus még jobban kitűnik *A felkölt nemességhez*. 1805. c. vers szövegének a kiadásában. Itt a helyzet az, hogy Berzsényi eredeti kéziratában a két utolsó versszak így hangzik:

Menj hát vitéz faj! Öseid istene
Legyen vezérlőd vérözönid között!
Rakj zöld borostyánt kalpagodra,
Vagy nemesen pazarold el élted.

* Különben nem jelentette volna ki, hogy a következő kiadások csak az ő kiadásának lenyomatai lesznek.

Menj, menj! mutasd meg mit tehet a magyar,
 Ronts által a nagy bajnoki tárgyakon,
 Vagy küzdve halj meg, véred ontsd ki
 Trombitaszón, diadalmi láng közt.

E helyett Helmeczi és Döbrentei ezt az egyetlen remek versszakot közli, mint a költő javítását:

Menj most vitéz faj! nézd, mikor a vadak
 Királya felkél Júba vadonjain,
 Szavára megrémül az erdő,
 S futnak ezer vadak odvaikba.

Toldy a *kézirat utolsóelőtti versszakát is közli* szépsége miatt, s a Helmeczi-kiadás utolsó versszakát ennek megfelelően illeszti bele az így átalakított költeménybe, minden alap nélkül.

S ez a körülmény vezet bennünket Toldy e súlyos eljárásának igazi forrásához. Hisztorizmusából magyarázható, hogy a költő eredeti kéziratát tisztelte és nagyrabecsülte. Az eredetiségnek, a forrásnak ez az értékelése ragadta azután oly eljárásra, amely tudományosan semmiképen nem igazolható. Így keletkezett eklekticizmusa is, amit előbb jellemeztünk. S valóban Jegyzeteink mutatják, hogy Toldy egész csomó helyen tért vissza az eredeti kézírathoz, megváltoztatva a költőnek Helmeczi második kiadásában hitelesített szövegét. De ez a visszafelé fordulás nemcsak a kézirat felé irányult, hanem az első kiadás felé is, hiszen Toldy a II. kiad. szövege helyett az első kiadást közli, abban az esetben, ha ez neki a kéziratnál jobban tetszik. (L. *A halál* jegyzeteit.) Önkényes változtatásai között vannak azonban olyanok is, amelyeket nem lehet sem a kézíratra, sem Helmeczire visszavezetni. A fenti két lényeges helyen kívül több apróbb jelentőségű változtatást is tesz, amelyek semmiképen nem indokolhatók. Ezeket is feltüntetik a Jegyzetek. Egy csomó sajtóhiba és a kézirat

rossz olvasata járulnak még hozzá szövegének tudományos tekintetben csökkent megbízhatóságához.

7. *A jelen kiadás.*

Tudományunkba begyökerezett az a meggyőződés, hogy Berzsenyi költeményeinek minden eddigi kiadása megbízhatatlan, mert az első három kiadás gondozói, Helmeczi és Döbrentei, igen sokszor eltértek a költő kézirataitól, önkényesen megváltoztatták a versszövegeket. Toldy pedig — és az ő nyomán a többi kiadás — az így megromlott szöveget nyomatta le. Valóban, az eddigi kiadások ismertetése alkalmával meg kellett említeni, hogy azok nem hű lenyomatai a költő ránk maradt kéziratának, a versszövegek nem úgy jelentek meg, amint Berzsenyi eredetileg megírta őket. Az a hit is tartja magát, hogy a költő nem volt megelégedve kiadóbarátai munkájával, méltatlankodott, hogy akarata ellen megváltoztatták verseit és tiltakozott a szövegrongálások ellen. Általános volt az a hit is, hogy kéziratok híján nem lehet megállapítani, milyen természetű volt és mennyire terjedt ki ez a szövegrontás.

Most, hogy újból ráirányult a figyelem a M. T. Akadémianak Berzsenyi-kéziratára, amely a költő 1808-ig írt verseit eredeti alakjukban adja, és sikerült a niklai hagyaték egy tekintélyes részét is megtalálni, s evvel jó csomó más versnek eredeti, szintén Berzsenyi kezétől származó szövege jutott birtokunkba, természetesen látszott az a gondolat, hogy ebben a kritikai kiadásban, nem vetve ügyet az eddigi szövegközlésekre, visszatérjünk, ahol csak kézirat, vagy egyéb bizonyság áll rendelkezésre, a költő eredeti szövegezéséhez.

Ha mégsem ez az út, amelyre ez a kiadás lépett, annak nyomós indító okai vannak.

A három kiadó szövegváltoztatásai — általában főleg a költő helyesírásának pontatlanságát tüntették el, s a dunántúli kiejtés hangszínét változtatták meg,

irodalmivá téve a versek e legkülső rétegét. A stílusra vonatkozó változtatásokhoz a költő hozzájárult.

Vegyük most ezekhez hozzá a következőket:

1. Az első, 1813-as kiadás alapjául javarészből Berzsenyi 1808-as kéziratának Kazinczytól másolt példánya szolgált. Kazinczy a versek szövegén változtatott. Az így kiigazított kézirat még a kiadás előtt visszakerült Berzsenyihez, aki huzamosan foglalkozott vele. Amit nem érzett a maga költői szándéka hű kifejezésének, azt megváltoztatta még az első kiadás előtt. Hogy mennyire alaposan foglalkozott a kiadás előtti szöveggel, bizonyítja Szemere levele (K. Lev. VIII. 234. l.); sőt a költemények sorrendje az első kiadásban egészen más, mint amit Kazinczy megállapított. (Gálos id. m.)

2. Egészen világosan bizonyítható a költő közreműködése az 1816-os kiadásban. (L. Helmecezihez írt leveleit, Ak. M. Irod. Lev. 119.) Ezt az újabb kiadást Helmecezi az első kiadásnak a költőtől származó revíziója alapján készítette. Az 1816-os kiadás tehát, a benne közölt versekre vonatkozólag — bizonyos korlátok között — bátran úgy tekinthető, mint a költőtől magától sajtó alá rendezett kiadás. (Ami eltérés van, azt a jelen kiadás kijavította.)

Mindez már eleve kívánatossá tette, hogy a versek szövegét, illetőleg az 1816-os kiadásban foglaltakét, a 2. kiadás nyomtatott szövege alapján adjuk, de szövegtörténeti kutatásaink ellenőrző változtatásai és eredményei felhasználásával.

Ehhez járultak még azok az aggodalmak, amelyekre előbb céloztunk. Első volt közülük, hogy Berzsenyi költeményeit a maga dunántúli tájszólásában írta, érvényre juttatva i-ző kiejtését, s egy csomó szót dunántúli alakjában használt. (L. Jegyzetek.) Visszatérni ezen a ponton a kéziratok szövegéhez megengedhetetlen lett volna, nemcsak azért, mert ezekkel a dialektikus alakokkal a versek klasszikus szövegét és egy évszázados hagyó-

mányt felforgattunk volna, hanem még inkább azért, mert Berzsenyi belenyugodott verseinek ilyen áthangolásába. (Bizonyos, kifejezett és általunk felhasznált kifejezések között.)

De ha ezt a hangszínezést elvetettük volna, s egyébként térünk vissza a kézirat hű szövegéhez, akkor felemás kiadást adunk. És különben is nehéz lett volna az eredeti szöveg minden egyes szavát hűen visszaadni. Egyfelől több különös tájszó és egypár furesaság került volna a versekbe (p. o. *kellemeid* helyett *ingerményid* a *Lilihez* c. versbe), másfelől megváltozott volna helyenként még Berzsenyi nagy, a köztudatba belegyökerezett költeményeinek szövege, sőt címe is. Jó lett volna-e a leghatalmasabb magyar hazafias ódának, *A magyarokhoz* intézett vészkiáltásnak első sorát, a *Romlásnak indult* hajdan erős magyart ebben az eredeti szövegben adni: *Romlásra indult*? A *Görög Demeterhez* című versben olvasható *Chironi lelked* (királyi herceg nevelőjére vonatkozik) sokkal találóbb, Berzsenyi-szerűbb, mint a kéziratbeli színtelen, általános *Isteni mived*. (E változtatás valószínűleg a mitológiában sokkal járatosabb Berzsenytől ered.) Az *Ajánlásban* olvasható *Delphi* helyett a kéziratban *Hellat* találunk. Ez csinált szó, egyedüli jogosultsága, hogy a helyes Hellas nem illett volna a versbe (az trochaeust kívánt). Ha már a költőt figyelmeztették a *Hella* erőltetett voltára, s mást ajánlottak helyette, bizonyára tiltakozott volna, hogy visszaállítsák az eredetit. A *Bacchus* c. versben olvasható „Eros ölében“ (a költő nyilván így kívánta ejteni: Érosz ölében) helyett szívesen vehette az *Amor* nevet, mert ennek hagyományos magyar ejtése trochaikus.

Végül visszatérve az eredeti kézirathoz, kénytelenek lettünk volna egypár versnek, köztük közismert költeményeknek megváltoztatni a címét. *Az én osztályrészem* cím alatt ismert költemény p. o. *A Camena* c. alatt szerepelne, *A közelítő tél* költői címe helyett pedig *Az ősz*

egyszerű címét adnók. (E vers címét Kazinczy ajánlotta és Berzsenyi elfogadta, az előbbi változtatás valószínűleg magától a költőtől származik.)

Mindez, úgy véljük, lehetetlenné teszi, hogy Berzsenyi költeményeinek kritikai kiadását adva, általában visszatérjünk a kéziratokhoz, s az eredeti szöveget nyomtassuk le. Így nemcsak a hagyomány, hanem a költő ellen is véténénk, aki több helyen megjavította egy-egy versének eredeti fogalmazását. Az 1808-i kézirat szövegét tehát el kellett ejteni, mert ez nem tekinthető Berzsenyi klasszikus költészete hiteles, végleges formájának. (Az 1808-as szöveg lenyomatásának csak akkor volna értelme, ha Berzsenyi költészetének nem tudományos, kritikai kiadását akarnánk adni, hanem különkiadását az ú. n. összövegnek, amely olyanféle feladat volna, mint az *Urfaust*nak vagy a *Wilhelm Meisters Theatralische Sendung*nak lenyomata.)

A másik lehetőség volna: a nyomtatott szöveg eltérő változatát adni azokban az esetekben, amelyekben igazolni tudjuk, hogy a változtatás magától a költőtől eredt, s visszatérni a kézirathoz akkor, ha nincs bizonyosságunk az újabb szöveg hitelességére. Az ilyen felemás kiadásnak nem volna értelme, sőt éppen Berzsenyi esetében bűnös könnyelműség volna. A későbbi szövegezés ugyanis igen sokszor magától a költőtől ered, s elvetve azt a kéziratot szöveg kedvéért, abba a hibába esnénk, hogy sokszor a korábbi (és művésziertlenebb) fogalmazást adnók, a későbbi, a költőtől véglegesnek szánt szöveg helyett. Viszont válogatni a variánsok között, s okoskodással eldönteni, melyik változtatás ered a költőtől, melyik nem — az efféle tapogatózásnak nincs tudományos jogosultsága, s tág kaput nyitna a kiadási önkénynek.

Nem marad tehát más lehetőség, mint kellő kritikával adni a nyomtatott szöveget s attól csak nyomós okok alapján eltérni: akkor, ha igazolni lehet, hogy a vál-

toztatás Berzsenyi hozzájárulása nélkül, vagy akarata ellenére történt.

Viszont egészen új helyzetet teremtett a Helmecezi féle 2. kiadás szövegtörténeti értékelése tekintetében Stettner György Berzsenyihez írt levelének a felfedezése, amely sok költeményre nézve nem a Helmecezi 2. kiadását, hanem a Toldy *Handbuch*-jában megjelent szövegezéseket határozta meg mint olyanokat, amelyek a költő végső akaratát fejezik ki. (Ezek Toldy figyelmét is kikerülték.)

Ezekről a meggondolásokról vezetve, a következő elvek alapján történik a szövegek közlése a jelen kiadásban:

1. Az 1816-os kiadásban olvasható verseket azzal a szöveggel adjuk, amellyel Helmecezi őket közölte, a Toldy *Handbuch*-jában megjelölt 20 vers kivételével, mert ezekre a *Handbuch* szövegezése a kötelező erejű. Egyébként a 2. Helmecezi-kiadástól csak akkor térünk el, ha

a) Berzsenyi saját nyilatkozataiból (leveleiből) meg lehet állapítani, hogy Helmecezi a költő adatai ellenére vagy tudtán kívül adott más szöveget, mint amilyet a költő óhajtott;

b) sajtóhibák esetén.

Ahol a harmadik, Döbrentei gondozta kiadás szövege eltér a második kiadásétól, ott a harmadik kiadás szövegezését kellene adnunk, ha a szövegezés nyilvánvalóan a költőtől ered; erre azonban Döbrentei eljárása mellett bizonyíték és lehetőség nincs.

2. A Döbrentei kiadásában olvasható új verseket, amelyek nincsenek meg az 1816-os kiadásban, ha azok másutt nem jelentek meg, s nincs más kézirat rendelkezésünkre, Döbrentei szerint adjuk. De eljárásunknak e tekintetben óvatosnak kellett lenni, amire Berzsenyi Lászlónak újonnan felfedezett levele figyelmeztet bennünket, aki a Döbrentei-kiadás néhány nyilvánvaló szövegeltérésére mutat rá. Berzsenyi Lászlónak ezeket

a javításait teljes mértékben figyelembe vettük. Nem lehetett visszatérni Döbrentei kiadására a *Himnusz Keszthely isteneihez* esetében sem, mert szövegkritikai vizsgálat következtében a szöveget hitelesnek nem fogadhattuk el. Helyesírási tekintetben is több lényeges helyen eltértünk Döbrenteitől.

3. A Toldytól elsőízben közölt verseket, ha van róluk kéziratunk, azok szerint közöljük, mert Toldy szövege sok helyen pontatlan.

4. A kéziratban ránkmaradt, eddig még ki nem adott verseket pontosan a tőlünk felfedezett kéziratok szerint adjuk, de a Berzsenyi többi versénél követett eljárás-hoz hasonlóan.

Amint látható, e kiadási eljárás teljesen megegyezik azzal, amelyet *Az ember tragédiájának* kiadásai követnek, mikor a tragédia szövegét nem úgy adják, ahogy azt a költő eredetileg megírta, hanem azokkal a változtatásokkal, amelyeket Arany tett rajta. Ez önmagában elég bizonyítéka annak, hogy helyesen jártunk el, de hogy egészen megnyugtassuk magunkat és a tudományos közvéleményt, csináljuk meg eljárásunk próbáját. Tegyük fel, hogy Berzsenyinek sikerült volna közvetlenül halála előtt megvalósítani tervét és maga rendezhette volna sajtó alá költeményeinek harmadik kiadását. Vajjon hogyan nyomatta volna le verseit, úgy, amint 1808-as kéziratában voltak, vagy amint a kiadásokban a maga és Kazinczy változtatásaival olvashatók? Egészen kétségtelen, hogy ekkor, egy negyedszázaddal az akadémiai kézirat kelte után, Berzsenyi maga is kezdetlegesnek találta volna verseinek régibb fogalmazását, s megismerkedve azóta az irodalmi nyelvvel, nem tért volna vissza ahhoz; époly kétségtelen az is, hogy valamint az 1813-as és 1816-os kiadás számára elfogadta s magáénak ismerte Kazinczynak ott olvasható igazításait, akként ekkor is a nyomtatott szöveget

kívánta volna hiteles, végleges szövegnek tekinteni — s azt nyomatta volna újra le, esetleges végleges változtatásokkal. Ezt bizonyítja *Kupa támadásának* különböző változataira kiterjedő vizsgálatunk is, amely szerint a költő *a második változat inkább tájnyelvi kidolgozásával szemben a harmadik változatban ugyanazoknak a szavaknak irodalmi alakját* használja. (L. Jegyzetek.)

A kiadásnak legfontosabb kötelessége: úgy közölni a szöveget, hogy az a lehetőség szerint pontosan megvalósítsa a költő szándékát. Iparkodtunk ezt a kötelességet legjobb erőnkől teljesíteni.

Mivel Berzsenyi helyesírását nem lehetett megtartani, Helmeziét vagy a megbízhatatlan Döbrenteiét adni pedig nem lett volna értelme, a szöveget a M. T. Akadémia helyesírása szerint adjuk, de tekintetbe véve a prozódia követelményeit.

Ez az új kiadás számos verset és még több versvariánst hoz, amelyek azelőtt egy kiadásban sem szerepeltek, s amelyeknek kézírata most került meg a niklai hagyatékból. A Döbrentei-kiadásban először szereplő s Toldy által nem ismert verskéziratokat is sikerült nagy részben megtalálni. (L. Kézirattörténet.) Részben új a kiadásban szereplő népdalgyűjtemény is, amelynek gyűjtését a költő az Akadémia felhívására 1828-ban (Döbrentei felszólítására), de részben már előbb is megkezdte, hiszen a *Kupa támadásában* is szerepel már magyar népdal. Ez a kiadás hozza először *Kupa támadását* is teljes szöveggel.

A sorrendre vonatkozólag nem lehetett megtartani Toldy sorrendjét. (L. Kiadástörténet.) Mégis úgy kellett határozni, hogy az egyforma tárgyú és gyengébb rímes verseket az első korszakba tesszük, mert ezekre vonatkozólag maga a költő mondja, hogy első versei szerelmes versek voltak. A költő kötetébe felvette egész fiatalkori verseit is, „mert oly hiú nem volt, hogy

csupa remekeket akart volna adni“. (T. II. 23. l.) *Az első szerelem* c. versében azt mondja, hogy első szerelmese neve Dudi volt. *Dudihoz*, *Dudi* c. versei tehát fiataalkori versek, több hasonló versével együtt. (L. eredeti kézirat.) E versek határozottan gyengébbek is.

Azonban teljességgel lehetetlen volt Toldynak merev szétválasztását a klasszikus és rímes versek sorrendjére vonatkozólag elfogadni. A költő maga tiltakozik ez ellen, (T. II. 24.) Kölcsey ellen írt *Észrevételeinek* egy helyén. (Ez a hely még nem szerepel az eredeti kéziratban, a Szemere-Tárban.) A romlatlan közönségről beszél itt. „Az oly publikumnak pedig szintúgy tetszenek az én gyermekkori dalaim valamint legjobb ódáim, melyek között nincs is egyéb különbség sem koraikra, sem természeteikre nézve, mint az, hogy a dalokban a szívnek együgyű nyelvén beszéltem, az ódáknak pedig a tárgy természete szerint harsogtam. Aki az ódák lelkét meg tudja tekinteni, láthatja, hogy azoknak nagy részében még szembetűnőbb a csupa gyermeki értelem és gyermeki gondolkodás, mint ezen együgyű dalokban.“ (Id. h.)

Ebből tehát az következik, hogy a költő ez „együgyű versek“ védelmében talán túlozva is, de tiltakozik a rímes és a klasszikus versek merev időbeli szétválasztása ellen a nélkül, hogy határozott véleményt mondana a versek idejére vonatkozólag. A kiadástörténetben már beszéltünk erről az „időmisztifikációról“. Tehát biztos adatok híján a sorrend tekintetében ahhoz kellett tartani magunkat, hogy a rímes és időmértékes verseket nem választják el egymástól határozott időperiódusok.

Gálos Rezső kutatásai óta (l. id. m.) pedig teljességgel lehetetlen *A mulandóság* és több más vers keltezését 1801 előttre tenni. Az ő kutatásait a Kisfaludy-hatásokra vonatkozólag jelen kiadás is kiegészíti, pl. a *Nacámhoz* c. versre vonatkozólag, amelyet eddig szintén korai költeménynek tartottak, e kiadás megállapítja, hogy végleges alakja nem származhatik 1801 előtről.

Azonban itt egy fontos körülményt kell meggondolni. Ez a meggondolás Berzsenyi költői műhelyének tanulmányozásából fakad. Berzsenyi első kéziratai, verseinek első fogalmazványai nem maradtak ránk, kivéve *A magyarokhoz* c. ódáját, amelynek természetesen szintén nem lehet első fogalmazványa a Nemzeti Múzeum variánsa. Ez azonban már sejtetni engedi költőnk lan- kadatlan szövegjavítási törekvéseit. Még döntőbb ebből a szempontból két fontos körülmény, amely kutatásaink- kal van összefüggésben. Az egyik a niklai hagyaték variánsanyaga, amelyben pl. előfordul az, hogy egyetlen versszaknak 8 variánsa van. (*Gr. Mailáth Jánoshoz.*) A másik még fontosabb körülmény az ugyancsak álta- lunk felfedezett Stettner-féle levél, amely arról tanus- kodik, hogy a költő még 1828-ban is egy egész csomó költeményében tesz változtatásokat, amelyeket eddig 1816-os alakjukban véglegeseknek hittünk. De a Hel- meczihez írt levél (Ak. M. Irod. Lev. 119) nyilván bizo- nyítja, hogy a költő szakadatlan szövegjavítási kísér- leteinek különös kedvencei voltak a rímes versek. Így tehát a Kisfaludy-hatásokat (az eredeti kéziratok saj- nálatos hiányában) korrektúra-korszaknak is lehetne felfogni, amely Kisfaludy hatása alatt keletkezett.

Még egy kérdés merül fel: talán a költő első, kézirati sorrendje, amelyet Kazinczy megváltoztatott, árul el valamit Berzsenyi verseinek időrendjéről? E kézirati rend boncolása azonban mást mutat. Biztos, hogy ez is feltétlenül, elsősorban esztétikai, nem időrendi sorrend. A benne előforduló költemények be vannak illesztve az egész gyűjtemény egységes tónusába, egységes egészébe, amelynek legmélyebb forrása kettős. Egyrészt a költő öntükrözése, vagyis Berzsenyi számot ad magának e sorrendben önmagáról, végigtekint életén, ifjúságán, át- tekinti a benne élő szépség különböző tájait. De távol- ról sem történik ez időrendi sorrendben. Közben van t. i. az irodalomszociológiai tényező: a költőnek kortár-

saihoz, közönségéhez való viszonya, amelyre szintén tekintettel kellett lennie. Ezzel kapcsolatos az a kiadás-lélektani mozzanat is, hogy a költő első jelentkezésekor lehetetlen volt, hogy Berzsenyi naivul időrendi sorrendben adja verseit. Ezt egyik költő se tenné, egyik se akarja magát legéretlenebb oldaláról, legszegényesebb, legmegtámadhatóbb verseivel bemutatni a közönségnek. Berzsenyi pedig az utókort, az örökkévalóságot tartja szem előtt, s érett korában, élete munkáját nyújtja át a magyar jövőnek, nemzete legjobbjainak, akiknek ítéletét oly nagyra becsülte. Tehát ez az első sorrend szintén a „valóság felett lebegő“, tiszta esztétikai sorrend. Hiszen ezt a versek egymásrakövetkezése is elárulja: lehetetlen, hogy oly, a kézirat élén álló versek, mint *A melancholia*, *A remete*, *Az élet dele*, *Kishez*: a költő legelső versei közé tartozzanak.

Ha áttekintjük a sorrendünk lelkiismeretes vizsgálatával összefüggő körülményeket, a következő eredményekre jutunk.

Az ellene szóló ellenvetések a következők. Szóba jöhet az *Észrevételek* id. helye, amely a rímes versek védelmére kél esztétikai tekintetben, de egy szóval sem mondja, hogy a klasszikus versek korábbiak, mint a rímes versek. A költő továbbá úgy nyilatkozik *A Kritikáról* c. értekezésében, hogy az egyszerűnek vele született hajlamát Matthisson és Schiller kezdték megzavarni. Berzsenyinek rímes versei azonban egyszerűbbek, mint ódái. Berzsenyinnél különben is az egyszerűség csak ideál volt, amit különösen élete utolsó korszakában s Kölcseyvel szemben kezdett dicsőíteni. Eljárásunk tárgyilagosságához tartozik, hogy olyan körülményt is említünk, amelyet eddig senki sem hozott fel. A költő 1822-ben, Mailáthhoz írt levelében szintén védi a rímes verseket, de nem időrendi, hanem esztétikai szempontból különböztetve meg a *gyermekest* a *gyermekiestől*. Mindhárom nyilatkozat értékelésére fontos, hogy a vita

hevében keletkeztek. Az első csak utólagos betoldás az *Észrevételek*be. A második és harmadik bizonytalan általánosságban vész el. Ezek a nyilatkozatok egyetlen pozitív adatot sem foglalnak magukba egyetlen rímes vers időpontjára nézve sem. Ehhez azonban más körülmények is járulnak. A költő ismeretsége Kis Jánossal már 1799-ben kezdődött, de csak 1802 körül mélyült ki. Talán ő közvetítette a német költészet, s különösen Matthisson hatását? De ha Berzsenyinek Gessner ismeretével sem kellett várnia Kis Jánosra, a kor legdivatosabb költőjét, Matthissont sem kellett okvetlenül Kis János kezéből kapnia. (L. Sopron, Káldi Pál, Thulmonék könyvtára.) Kis legfeljebb erősebben irányíthatta Berzsenyi figyelmét a német költészetre, de szerintünk inkább Schillerre, mint Matthissonra. Ha Kis János verseit nézzük, úgy látjuk, hogy abban Matthisson neve alig-alig, ellenben Schiller lépten-nyomon feltűnik. Ha Kis Matthissont annyira szerette, bizonyára többet fordított volna tőle, különösen az olyan elsősorban közvetítő, fordító költő, mint amilyen ő volt. A költő Matthissont említi Kishez írt versében, de Matthisson közkézen forgott a kor német olvasói között, s Berzsenyinek, aki jól tudott németül, nem volt *feltétlenül* szüksége Kisre, hogy Matthissont megszerezesse.* Fontos körülmény Kisfaludy Sándor hatása, de erről már fentebb megemlékeztünk, kiemelve azt, hogy e hatás csak néhány versre vonatkozik ugyan, de távol áll tőlünk e hatás lekicsinylése vagy korlátozása, hiszen mi magunk bővítettük a Kisfaludy-hatások körét — csak a sorrend tekintetében nem tulajdonítunk ennek a körülménynek döntő jelentőséget. Végül azt is meg kell gondolnunk, hogy a költő nem említi Matthissont első ihletői között. Diákkorában

* Kérdés, hogy *Matthisson* emlegetése az id. versben mennyiben *decorum*. Kis szerette Matthissont, s így több valóság van ebben, mint Kazinczynak Voltaire-hez és Petrarcahoz hasonlításában. (L. B. Kazinczyhoz írt versét.) Egyébként Kazinczy maga nagy tárgyak megéneklésére, ódairásra serkenti a költőt. (L. id. lev.)

már ismerte Gessnert és Horatiust, ezt tudjuk ismeretes nyilatkozatából. De nem bizonyos, hogy Matthiisont nem ismerte már ekkor, még kevésbé bizonyos, hogy nem ismerte alaposan akkor, mikor diákkora véget ért, vagyis 1795 után.*

Ha már most a sorrendünk mellett szóló körülményeket vesszük sorra, a következőket mondhatjuk. Elsősorban a költő *Küprishez* c. versében azt vallja, hogy első versei szerelmes versek voltak. A szerelmes versek pedig elsősorban rímes versei, tehát ekkor a rímes versek elsősege mellett nyilatkozik. *A Muzsához* c. vers eredeti fogalmazásában verseit *zsenge virágoknak* nevezi, s e verse is fejlettebb, de tipikus rímes versei közül való. Hivatkozhatunk a Judit-élményre s *Az első szerelem* visszatekintésére is, amely szerint első szerelme Judit volt. (*Dudi, Dudim emlékezete, Az első szerelem.*) Fontosabb e tekintetben Takácsi Horváth Jánosnak írt levele (id. h.), amelyben (1816-ban!) a következőket írja: „Mondd meg ezen érdemes barátodnak (Wimmernek), hogy csak a jobbakat (jobb verseket) fordítsa. *Mert sok gyermekkori darabjaim vannak, amelyekkel a kényes németek előtt kevés becsületet szerez magának és nekem.*“ (Bizonyára nem a *A magyarokhoz, Téli Takácshoz, Virág Benedekhez* szólók.) Már 1802-ben úgy nyilatkozik Berzsenyi Kis Jánosnak, hogy szépszámu versei vannak. (Kis János id. lev. Kazinczyhoz.) Még fontosabb, hogy egyik legjobb rímes verse, *A reggel* már 1802-ben készen volt. Kérdés, hogy ezek után írt-e gyengébbeket? Annál kérdésesebb, mert lélektani valószínűtlenség, hogy a költő 26 éves koráig szerelmi verseket nem írt volna, holott vallomása szerint fiatal korában sok szerelme volt. Nem lehet, hogy 26 éves koráig költészete férfias, büszke versekből állott,

* Különben sem kellett a költőnek forrásait megneveznie. Annyit árult el, amennyit célszerűnek tartott.

és szentimentális virágkora 26—32 éves koráig tartott.* (L. *A költő magatartása* c. fejezetet.) A szövegalakulás időpontozásánál is tekintetbe kell venni, amit a Bevezetésben a költő technikájáról mondtunk. Fontos axiológiai meggondolás, hogy más sorrend szerint a költő leggyengébb versei a költő legérettebb korszakába, 1802—1808-közé esnének. Nincs jelentőség híján, hogy a kortársak is úgy tudták (Kölcsey, Helmecezi, Döbrentei), hogy a szóban lévő rímes versek ifjúkoriak. Már pedig nekik alkalmuk volt a költőtől magától tudni a versek keletkezési idejét. Végül a költőnek az az eljárása, hogy a gyenge rímes versek legtöbbször a harmadik könyvbe sorolta, már értékítéletet foglal magában, mert Kazinczy tanácsa, a természetes esztétikai meggondolás, továbbá a költőnek Takács Judit előtt nyilvánított véleménye (Ak. Irod. Lev. 4-r. 38.) szinte bizonyossá teszik, hogy a kézirat s a könyv utolsó része, néhány verset kivéve, a leggyengébb, legkezdőbb verseket és nem az időrendben utolsókat foglalja magában. A többi gyenge verseket úgy osztja el a költő a sikerültek közé, hogy ebből is bizonyos tekintetben költői lelkiismeretére következtethetünk.

Ezek alapján úgy hisszük, nem mesterkéltsorrendünknek az az elgondolása, hogy a gyengébb rímes és a korai klasszikus versek keletkezését munkásságának első korszakába (1795—1802) tettük, kb. 35—40 versét, amelyeknek nagyobb része rímes, a többi klasszikus mértékű vers. De itt ismét hangsúlyozzuk, hogy e versek végleges kialakulásának időpontját — Berzsenyi dolgozómódja mellett — nem ismerhetjük. Így tehát, ha nem is fogadtuk el teljesen a legújabb kutatások alapján keletkező feltevéseket, hangsúlyozzuk e kutatások

* E lélektani mozzanat mérlegelésénél tekintetbe kell vennünk Berzsenyi akkori helyzetét és életkörülményeit is.

jelentőségét, és értékesítettük eljárásunkkal összeegyeztethető eredményeiket.*

Így keletkezett a jelen kiadás sorrendje, amelyet szintén nem lehet és nem szabad tökéletes idősorrendnek nevezni. A sorrendmegállapítás csak ideál volt, amit kitűztünk magunknak, s amelyhez legfeljebb közeledhettünk, de el nem érhattuk. A kiinduló pont a rímes és klasszikus időmértékes versek merev szétválasztása elvének feladása volt, tekintetbe véve a Kisfaludy-hatásokat, amelyeknek azonban Kis Jánossal vagy Matthissonnal való egyidejűsége csak néhány versben valószínű. Bizonyítható azonban a források alapján (l. Jegyzetek) általában Matthisson és Horatius együttes hatása.

Könnyű volt már a helyzet azokkal a versekkel, amelyeket a költő maga keltezett (*A felkölt nemességhez* stb.), vagy ahol magukban a versekben van utalás a keltezés idejére (*A XVIII. sz.*). Ott is egyszerű volt az eljárás, ahol a tárgyból pozitív vonatkozás tűnik ki az időre (*Amathus, Kisfaludy Sándorhoz*). Az is megkönnyítette a munkát, hogy történeti adataink vannak némi költeményére nézve (*A reggelt* már 1802-ben megmutatta Berzsenyi Kisnek). Végsszükségekben a fejlődési, esztétikai szempontot is érvényesíteni kellett, mert bajos föltenni, hogy a kiforrott, művészi erejében lévő költő legalább ugyanabban vagy hasonló versnemben utóbb jóval gyengébb vagy egészen gyenge költeményeket írjon, mint évekkel vagy épen egy évtizeddel előbb, olyanokat, amelyeket kezdő költő korában írt.

Hangsúlyozzuk azonban, hogy abszolút időrendi sorrendről szó sem lehet, különösen oly kiadásban, amely

* Az „időrendi“ sorrend legmerevebb ellenzői Bánóczi József és Heinrich Gusztáv voltak. Ők visszatértek az 1816-os kiadás sorrendjéhez. A rímes versek időmeghatározására új szempontokat hozott Gálos Rezső id. tanulmánya, amely a rímes versek 1802 utáni keltezése mellett sorakoztat fel komoly érveket.

több mint száz év óta először igyekszik valóban az időbeli sorrend megállapítására. E tekintetben is számos új adatot hoz ez a kiadás, de itt csupán keretekről lehet szó, valószínűségi határokról a Berzsenyi-kutatás mai állása szerint.

VI. BERZSENYI VERSEINEK TELJES KIADÁSAI ÉS KÉZIRATAI.

A) Berzsenyi verseinek eddigi kiadása.

Berzsenyi verseinek eddigi nyomtatott, teljes kiadásai a következők:

1. Az 1813-ban nyomtatott szöveg: Berzsenyi Dániel' *Versei*. Kiadá Helmecei Mihály. Pesten, Trattnernál. 1813.

2. Az 1816-os nyomtatott szöveg: Bersenyi Dániel' *Versei*, kiadta egy kalauz Értekezéssel megtoldva barátja Helmecei Mihály. Második meg bővített kiadás. Pesten, Trattner János Tamásnál. 1816. (Ennek törvénytelen lenyomata: Werfer Károly: *Anthologia Bersenyi Dániel munkáiból*. 1836. Kassa.)

3. Döbrentei kiadása: Berzsenyi Dániel *Összes Művei*. Közre bocsátá meghagyása szerint Döbrentei Gábor. Harmad kiadás kéziratban maradt még nem ismeretekkel. Budán, Magyar Királyi Egyetemi Sajtóval. 1842.

4. Magyar Mihály kiadása: Berzsenyi Dániel *Összes Versei*. Öt könyvben. Pesten, 1858. Magyar Mihálnál.

5—6. Toldy Ferenc kiadásai:

a) Berzsenyi Dániel *Versei*. Kiadta Toldy Ferenc. Pest. Heckenast Gusztáv sajátja. 1860.

b) Berzsenyi Berzsenyi Dániel *Munkái*. Újra átnézett kiadás, a költő örökösei megbízásából Toldy Ferenc által. Pesten, 1864. Kiadja Heckenast Gusztáv.

A későbbi nevezetesebb lenyomatok (teljes kiadások):

Az *Olcsó Könyvtárban* megjelent kiadás: 1901. Ugyanaz, mint a Toldy-kiadás, de két költeménnyel többet ad

(*Hol vagy Te Széphalom és Barátom, a gonosz csakó...* mindkettő Kazinczy és Berzsényi levelezéséből, K. G. kiadásából újra kiadva).

Képes Remekírók: Bánóczi József rendezte sajtó alá, Váczy János Bevezetésével, 1901. Az 1816-os sorrendet követi és külön könyvbe sorolja a Toldy által először adott verseket.

Magyar Remekírók: Heinrich Gusztáv szerkesztésében, 1906. Annyiban tér el Toldytól, hogy a sorrendet az 1816-os kiadás szerint adja, s a Berzsényitől az első két kiadásba fel nem vett verseket külön könyvbe sorolja.

Magyar Klasszikusok. Kapy Béla előszavával. A Remekírók sorrendjét követi. 1928.

B) Berzsényi költői műveinek kéziratok lelőhelyei.

a) Régebben ismert kéziratok:

1. Berzsényi versgyűjteményének eredeti, 1808-ból származó kézírata, amelyet a költő Kazinczynak elküldött s amely emlékül Kazinczynál maradt, úgyhogy a költő nem is láthatta többé. A kézirat csak 1860-ban bukkant fel ismét, Kazinczy Gábor hívta fel rá Toldy figyelmét, s innen az Akadémia birtokába került. Eddig, úgyszólván a legújabb időkig, 1936 elejéig kevés figyelemben részesült. Jelzése: Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 44. sz.

2. Berzsényi és Kazinczy levelezésének eredeti kézírata, szintén az Akadémia tulajdonában. Azok a versek foglaltatnak ebben, amelyeket Berzsényi leveleiben küldött Kazinczynak. Jelzése: Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 44. sz.

3. Berzsényi és Helmeczi levelezésének eredeti kézírata, amely szintén néhány költeményt és Berzsényi fontos javításait a 2. kiadásra vonatkozólag foglalja magában. Jelzése: Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 119.

4. Berzsenyi *Felsőbüki Nagy Pál*hoz írt versének úgy látszik Kazinczy kezétől származó másolata. (Az első versszak B. írásának látszik.) Jelzése: Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 125.

5. Berzsenyi: *Felséges királyunknak...* c. versének Makáry Györgytől származó másolata. (Az Aurora cenzúra-példánya.) Jelzése: Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 13. II. k.

6. A Nemzeti Múzeum másolata Berzsenyi *A magyar-rokhoz* c. versének első változatáról a Múzeum Révai-hagyatékában. Jelzése: Quart. hung. 1310.

7. A sümegi Darnay Múzeum eredeti Berzsenyi-kézirata *A bonyhai grotta és br. Wesselényi Miklós képe* c. versekről. — Kétes hitelességű verskéziratok is vannak ott, amelyeket azonban a családi hagyomány Berzsenyiének tart. A család iránti kegyeletből közöltük őket itt a *Függelékben*, azonban hitelességük nagyon kérdéses.¹

8. *Kupa támadásának* kézirata az Akadémiában. Jelzése: Ak. Régi és újabb írók 8-r. 15.

9. Berzsenyi *népdalgyűjteménye*. U. ott. Jelzése: Ak. Népkölt. 192.

b) *A niklai hagyaték most felfedezett kéziratai:*

1936 januárjában találtam meg egy csomó Berzsenyi-kéziratot, köztük verseket, Niklán, ahová a Berzsenyicentenárium előkészítése miatt mentem ki. De erre az útra különösen Döbrentei Berzsenyi-kiadásának az a részlete is ösztönzött, amely arról szól, hogy a költő megírja Döbrenteinek, ha ő előbb meghal, vegye át iratainak tisztázatait gyermekeitől. Niklán a család rendkívül szívélyes előzékenysége folytán egy régi szekrény iratai között kutathattam peres ügyletek és régi jogi könyvek között, s ott megtaláltam a költő eddig ismer-

¹ Az Egerben, Payer Antal hagyatékában talált állítólagos Berzsenyi-kéziratról (*Búcsúzás*) kiderült, hogy későbbi másolata a Helmeczi első kiadásában megjelent szövegnek. (L. Eger, 1913. 56. sz. Sándor Imre.)

retlen írásbeli és könyvhagyatékát. Hogy ez utóbbi is fontos volt, mutatják e kiadás *Jegyzetei*, amelyek a versek forrásairól is szólnak. Ugyancsak a niklai hagyatékból származó kéziratokat találtam Budapesten, dr. Bánóczy Lászlóné úrnő szíves előzékenysége révén, aki felhívta figyelmemet apósa, dr. Bánóczy József hagyatékában megmaradt régi írásokra. Ezeknek áttanulmányozása szintén, kétségtelenül a niklai hagyatékból származó Berzsényi-kéziratok felfedezésére vezetett. Ezek a kéziratok most végleg egyesítették a niklai hagyaték többi részeivel, mint egy eljövendő Kaposvári Berzsényi-Múzeum alapjai. Együttes jelzésük a kiadásban: N.

Az eddig ismeretlen, most megtalált Berzsényi-kéziratok a következők (csak a verses kéziratokat sorolom fel, a levelek és prózai maradványok közzétételére a közel jövőben kerül sor):

1. *Himnusz Keszthely isteneihez* ismeretlen tisztázata. 8-r. 4 l.

2. *Elégia gr. Festetics György hamvaira*. 4-r. gazd. könyvben, első fogalmazvány.

3. *Hektor búcsúzása*. 4-r. U. ott. Első fogalmazványnak látszik. A költő sajátkezű javításaival

4. *Bonaparte*. A *Napoleon* c. költ. ismeretlen változata. U. ott.

5. *A füredi kúthoz*. Ismeretlen, egyetlen kézírata e versnek. Tisztázat, u. ott.

6. *Éveket át virraszt ...* Epigramm, egyetlen kézirat e versről. U. ott.

7. *Barátimhoz*. Egyetlen kézirat, ívnyi alakú kéziratok könyvben.

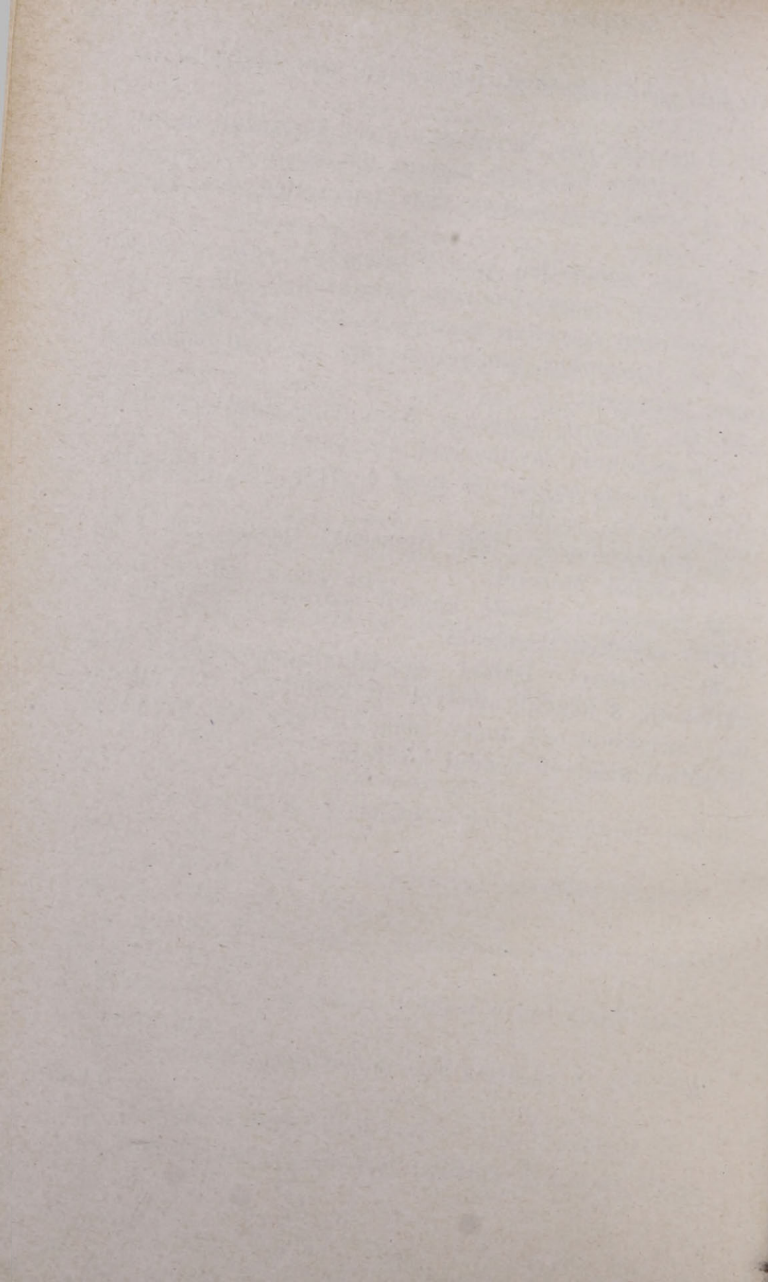
8. *A magyar*. Ismeretlen vers kézírata. U. ott. Tisztázat.

9. *A szonett*. Ismeretlen vers. U. ott. Tisztázat.

10. *Kölcesy*. Ismeretlen vers kézírata. Tisztázat. U. ott.

11. *Egy philologushoz*. Ismeretlen vers kézirata. U. ott. Tisztázat.
12. *A genialis nép*. Egyetlen kézirat. Tisztázat. U. ott.
13. *A kritika*. Egyetlen kézirat. Tisztázat. U. ott.
14. *A német és a magyar ízlés*. Ismeretlen vers. Tisztázat. U. ott.
15. *Plato*. Ismeretlen vers. Tisztázat. U. ott.
16. *Herder*. Ismeretlen vers. Tisztázat. U. ott.
17. *Schiller*. Egyetlen kézirat. Tisztázat. U. ott.
18. *Az ifjúsághoz*. Ismeretlen vers egy régi teológiai könyv hátlapján.
19. *Gr. Mailáth Jánoshoz*. Nem teljes fogalmazvány, a költő sajátkezű javításaival. 4-r. papíron.
20. *A poézis hajdán és most c.* vers egy különálló versszaka. 4-r. papíron.
21. *Emlékkönyvbe*. 1831. Berzsenyi László 1863. jún. 18-i leveléből. Másolat.
22. Berzsenyi László kezétől származó másolat, az *Elégia* egyetlen tisztázata.
23. Berzsenyi Dániel népdalgyűjteményének első változata. 8 népdal, amelyet itt közöltünk (l. Változatok), azonkívül egy ismert népdal és egy nem Berzsenyi írásában meglévő népdal kézirata.

PHYLLIS.

„Még most teljes orcáimon
Rózsabimbó fakadoz,
S alabastrom vállaimon
Barna hajfürt ingadoz.

5 Éden virágzik mellettem,
Szemem rózsán tévedez,
Érzem, örökre születtem,
S íme szívem epedez.

Vidám szerelmet mosolyog
10 Még most minden körültem;
Szívem csak örökre dobog:
De ah, még nem örültem!

Mi haszna szívom aetherét
Éltem szép tavaszának?
15 Nem szívhatom lehelletét
Az öröm balzsamának.

A galamb is csak úgy örül
A kedves kikeletben,
Ha szerelmes párja körül
20 Búgdozhat a ligetben.“

(1795—1802 között.)

EGY SZILAJ LEÁNYKÁHOZ.

Miért rettegsz kebelemben,
Miért, félénk leányka?
Mit félsz te mint a kegyetlen
Vadtól a kis bárányka?

5 Nem vagyok én ellenséged,
 Sem hitszegő csapodár;
 Hív lelket adok én néked
 Míg koporsóm bé nem zár.

Tiéd leszek, míg e kedves
 10 Rubintajak csókot kér,
 Tiéd, midőn már e kegyes
 Szív csak akadozva vér.

Halld, mely édesen csatináz
 A völgy zengő csermelye,
 15 A víg madár mint leng s trilláz,
 S mint nyög a filemile!

Majd ha a bús tél közelget,
 Ezek mind elnémulnak,
 Elrepül a szép kikelet,
 20 S örömeink elmúlnak.

(1795—1802 között.)

AZ ELVÁLÁS REMÉNYE.

Nem oh! csak nem hat az égig
 Beteg szívem nyögése!
 Bús fejemen lesz mindvégig
 Sorsom kemény végzése.

5 Látom, hasztalan epedek
 Mint egy bús filemile;
 Tied, lelkem, nem lehetek,
 Lelkemnek édes fele.

Látom, csak azért forrtanak
 10 Öszve árva szíveink,
 Hogy holtig sirdogáljanak
 Záporozó szemeink.

Tépd el édes bilincsemet!
 Hadd repülhessek tőled,
 15 Vagy ölj meg, hogy hív lelkeimet
 Nyöghessem ki körüléd.

Nyujtsd ki angyal karjaidat,
 Végy még egyszer öledbe.
 Vedd búcsúzó csókjaimat,
 20 Zárj örökre szívedbe.

De bár tőled elszakadok,
 S mint ez árva nefelejts
 Érted, lelkem, elhervadok,
 Oh szívedből ki ne ejts.

25 Hiszen majd mikor porunkból
 Phönixként felkelendünk,
 Tiéd leszek, ha sírunkból
 Új életre menendünk.

Szánja Vénusz szíveinket,
 30 S majd fényes édenében
 Öszveviszi lelkeinket
 Hív gerlicék képében.

(1795—1802 között.)

AZ ESTHAJNALHOZ.

Emeld fel bíbor képedet,
 Csendes Esthajnal!
 Enyhítsd meg a természetet
 Harmatillattal.

5 Hozd alá a fáradt szemnek
 Kívánt álmait,
 Fedezd bé a szerelemnek
 Édes titkait.

Titkon nyílnak az életnek
 10 Legszebb rózsái,
 Mély titokban csörgedeznek
 Legszebb órái.

Ah, nékem is van egy titkom
 Szívembe rejtve!
 Nem szabad azt kimondanom:
 El van temetve.

Nem szabad kijelentenem,
 Mely boldog vagyok,
 S hogy ki az én egyetlenem,
 20 Kiért hervadok.

Csak a néma hold mosolyog
 Rám szemérmesen,
 Mikor az öröme sepp ragyog
 Forró szememen.

(1795—1802 között.)

VIGASZTALÁS.

Mindég csak sírsz? csak bús siralomra
 Nyílnak most is bágyadt szemeid?
 Mindég csak e gyászos sírhalomra
 Öntözgeted néma könnyeid.

5 Tudom, legszebb örömid reggelét
 E szomorú hant alá zárád;
 Tudom, árva szíved kedves felét
 Kéri vissza epedő orcád.

Óh, hárítsd el ázott fátyolodat
 10 Bús szemedről, kegyes szenvedő!
 Nem fedi már szeretett tárggyadat
 E porhalom s mohos temető.

Ott lebeg már az öröm szárnyain,
Hol a békés Lethe csörgedez,
15 S virágzó zöld pálmák árnyékain
Örök élet lelke lengedez;

Hol a myrtus- s amarantszigetek
Felett arany aether mosolyog,
S illatozó balzsamos ligetek
Közt az élet forrása ragyog;

Ott békesség s isteni nyugalom
Harmatozva száll mindenekre,
Nincs ott bánat, sem gyász, sem sírhalom,
Sem bús fátyol halvány képekre.

25 Nem szakad el a hív szerelemnek
Ottan többé rózsakötele;
Ott virrad fel a sokat sírt szemnek
Bíborszínben kívánt reggele.

Vár tégedet is e dicső tájék!
30 Ezentúl szent hantjait járod;
Vár szeretőd, vár e kedves árnyék,
S nemsokára szívedhez zárod.

Akkor égi csókok törlögetik
Gyöngy orcádról kegyes könnyeid,
35 S rég óhajtott karok ölelgetik
Rég óhajtott szűz tetemeid.

Ölelkezve fogtok leborulni
Dicső Atyánk szent zsámolyánál,
S édes örömlángokra buzdulni
40 Cherubimi harmóniánál.

(1795—1802 között.)

A SZERELEMHEZ.

Psyche bíbor kebeléből

Repülj le felém,

Eged fényes aetheréből

Csöpögtesd belém

5 Óh Szerelem! malasztaid

Mennyből eredt balzsamait.

Hol van lelke rokonfele?

Jer, jelentsd ki már!

Repülj kebelembe vele,

10 Szívem alig vár;

Repdez, mint Noé galambja,

De enyhelyét nem láthatja.

Bennem mélyen metszve lelem

Szép ideálját,

15 Pygmalionként ölelem

Kedves bálványát,

De meg nem lelkesíthetem,

Csak tűnő képét kergetem.

Hozd el, hozd zephyr-szárnyakon

20 Már valahára,

Ki ágyamhoz mécset gyujtson

Psyche módjára;

S ha majd a szent forrást issza,

Ismét add ölembé vissza.

(1795—1802 között.)

ESDEKLŐ SZERELEM.

Ím a nap leereszkedik

Thétis bíbor keblébe,

S mosolyogva emelkedik

Luna szemérmes képe.

5 Az esti szellő fuvalma
Édes álmot lengedez,
Az ég békés, s nyugodalma
Hegyet-völgyet béfedez.

De ah, az én siránczó
10 Szememre nem hullatja
Balzsamát az illatozó
Esthajnal csillagzatja!

Lehajtom árva fejemet,
De gondjaim felköltik,
15 S nyughatatlan kebelemet
Fájdalmakkal eltöltik.

Bágyadtságom ha bészárja
Néha fáradt szememet,
Kinyitja könnyeim árja,
20 S mossa halvány képemet.

Jaj, semmi nem enyhítheti
Sérült szívem sebeit!
Mert a szerelem égeti
Minden titkos ereit.

25 Csak nálad van gyógyító szer,
Te, ki azt megsebzetted,
Ki a szerelemnek ezer
Tőrét rám lehelletted!

Téged várnak kiterjesztve
30 Reszkető két kezeim,
Téged az égre függesztve
Sirdogáló szemeim.

Egy tekinteted gyilkosom
 S boldogítóm tud lenni,
 35 Szánj meg, kegyes! légy orvosom:
 Ne hagyj holtig epedni.

Süllyedek! nyujtsd karjaidat,
 Míg el nem fogy életem,
 Míg elhervadt ajakimat
 40 Ajakidra tehetem.

(1795—1802 között.)

SZERELMES BÁNKÓDÁS.

Itt, hol e bujdosó csermely
 A bús bükkben tévedez,
 S búslakodó énekemmel
 Csak a kőszirt epedez,

5 Megjelensz, ó kegyes lélek!
 Epedező szívemben,
 S hív kebledbe visszatérek
 Forró képzeletemben.

Ha a bús hold sugárai
 10 A vizeken reszketnek:
 Bágyadt szemem záporai
 Csak téged emlegetnek;

Ha a hajnal bíborszínnel
 Az égen pirosodik:
 15 Árvád lankadozó szívvel
 Terólad gondolkodik.

Ha bús völgyek rejtekében
 Kínom előtt bujdosom,
 A vadon bús zengésében
 20 Édes neved hangozom;

Ha magányos kamarámban
 Keservemmel zárkózom,
 Könnyel ázott nyoszolyámban
 Utánad óhajtozom.

25 Minden reggel siralomra
 Nyitom fáradt szememet,
 Siratlak, ha nyugalomra
 Hajtom árva fejemet.

Oh, siratlak, míg könnyeim
 30 Forrása el nem apad,
 Míg bé nem húnynak szemeim,
 Míg szívem meg nem szakad.

(1795—1802 között.)

A CSERMELYHEZ.

Oh csermely, arra térsz, látom,
 Csendes görgedezéssel,
 Merre az én sóhajtasom
 Repül epedezéssel.

5 Vedd buzogó könnyeimet
 Szapora vizeidhez,
 S vegyítsd bús nyögéseimet
 Lassú csörgéseidhez.

Vidd el szomorgó zúgással
 10 Ama kisdéd kert felé,
 S nyögd ki egy fohászkodással,
 Szívem kinek szentelé.

Tán most is ott mulatozik
 A rózsák árnyékában,
 15 S róla nem is gondolkozik
 Kevély nyugodalmában.

Tán habjaid mosogatják
 A szép tündér lábait,
 S nem tudja, mint csókolgatják
 20 Hív könnyeim tagjait.

Mutasd meg halvány képemet
 Neki tükröd fényében,
 Mutasd meg égő szívemet,
 Mint vergődik vérében.

25 Mutasd neki, mint hervadok,
 Szemem miként sirdogál,
 S mondd, hogy érte ellankadok
 Mint egy gyenge virágszál.

Mondd: töltsön kegyes írt sebhedt
 30 Lelkemre hív kezéből,
 Vagy egy szánakozó cseppet
 Gördítsen szép szeméből.

(1795—1802 között.)

LOLLIHOZ.

Lolli! deli kellemiddel
 A rózsára homályt vetsz,
 S szívégető szemeiddel
 Belém ezer tört nevetsz.

5 Szebb vagy te, mint a szép Hébe
 A Dörgő lángölében,
 Szebb, mint a szép Erycéne
 A kellem bájjében.

Képed szelíd vonásiban
 10 Szerelmek nyiladoznak.
 Tested minden mozgásiban
 Tündérek mulatoznak.

Szép, mikor édes éneked
 Szirénhangja zengedez,
 15 S angyali érzékeny szíved
 Harmóniát ömledez.

Szép, mikor pihegő kebled
 Mint egy galamb epedez,
 S lankadó nefelegtsszed
 20 Harmatgyöngyöt görgedez.

Szép vagy te, mikor csintalan,
 Mint könnyű Zephyr játszol,
 S titkaidról vigyázatlan
 Le-lereppen a fátyol.

25 Szép, mikor a gerjedelem
 Andalodásba merít,
 Szép, mikor a szűz szemérem
 Bíborlángszínbe borít.

De Lolli! a test szépségét,
 30 Hidd el, csak úgy imádom,
 Ha a szép lélek épségét
 Tiszta kebelbe' látom;

Ha angyali leplegídben
 Angyali szív verdegél,
 35 Nemes tűz ég ereidben,
 S lelked a porból kikél.

(1795—1802 között.)

AZ EST.

Jer, Daphne! hol e nyers patak
 A bérecből kiforradoz,
 S mohosult kősziklafalak
 Közt a völgyre szakadoz;

5 Hol jegenyék hajladoznak
Égig nyúlt sudarokkal,
S bokros tölgyek árnyékoznak
Terepély zöld ágokkal:

Ott függesszük szemeinket
10 Az ég dicső képére,
Ott nyissuk meg szíveinket
A szépnek érzésére.

Nézd, már a nap sugárai
A hegyekbe merülnek,
15 S Hesper piruló lángjai
Alkonyaton derülnek,

Égi bíbor festengeti
Az aranyos felhőket,
Esti szellőese lengeti
20 Az illatos ernyőket.

A setét bükk felett ragyog
A hold csendes fényében,
S rózsabokrok közt mosolyog
A patakok tükrében.

25 Nézd, minő mennyei szépség
Nyílik meg most előttünk,
Minő mennyei csendesség
Lelke lebeg körülünk.

Elysium kiessége
30 Mosolyogva tér hozzánk,
S az istenek békessége
Nyugalmat harmatoz ránk.

Ily szent csendesség ölében
Hallgatottt minden, s így állt,
35 Midőn gyöngyházzekerében
Anadyomene szállt.

Cynthia így ragyogtatta
Latmus virulmányait,
Hogy Endymionra rakta
40 Isteni szűz karjait.

Oh Daphne! a szép lelkeknek
Legkedvesb ünnepe ez,
Hol a forró érzelmeknek
Lángja önként gerjedez.

45 Hol a szív önként megnyílik
A gyönyörű érzésre,
S Plátó karján emelkedik
Égi lelkesedésre.

Hol lelkünk legszebben derül
50 Eredeti fényében,
S legtisztább örömbe merül
A természet ölében.

Szíved haszontalan eped
A földi vak lármában,
55 E szentséget nem lelheted
Semmi tündér hívságban.

Ott a dicső természetet
Gyarló ecset majmolja:
Itt a csuda szépségeket
60 Alkotó kéz rajzolja.

Ott a bölcset elkábítja
 A balgatag sokaság:
 Itt az észet s szívet megnyitja
 A józan magányosság.

65 Ott az érzékeny szeretőt
 Csapodár kar öleli,
 Nem talál rokon-érezőt,
 Nyugodalmát nem leli:

Itt az ég örömét ússza,
 70 Mely úgy buzog keblében,
 Mint a kies Arethusá
 A hold ezüst fényében.

(1795—1802 között.)

NELLI.

Hát a szerelem szent lángja
 Csak ily mulandó?
 S Nelli is, mint minden lyányka,
 Csak változandó?

5 Hív szeretőt az ég alatt
 Ne kérj kebelem!
 Ha a szelíd Nelli csalhat,
 Hol a szerelem?

A kép angyalvonásai,
 10 A kegyes szemek,
 Nem a lélek tolmácsai:
 Csak csalfa szerek!

A szerelem esküvését
 A hagymáz teszi:
 15 A szív forró dörögését
 A vértől veszi.

Egy pillanat tüneménye
Múló örömünk;
Csalatásunk szüleménye
20 Játsszodoz velünk.

Jaj, de hát én mért epedek?
Lelkem miért ég?
Szünet nélkül mért szeretek,
Ha nincsen hívség?

25 Kínomat mért nem olthatja
Sem idő, sem ész;
Sőt sebeimet faggatja
Minden orvos kéz.

Éjjelimen ötet látják
30 Beteg álmaim,
Nappal ő nevét kiáltják
Sóhajtásaim.

Philomele panaszai
Nevét zokogják,
35 A csillagok fénySORAI
Nevét rajzolják.

Valamerre járok-kelek,
Üldöz árnyéka,
Meg nem menthet a tengerek
40 Végső tájéka.

Van igaz, van hív szerető,
Érzem keblemben:
Csak te vagy, Nelli, hitszegő!
Csak te kegyetlen!

GLYCERE.

Alkonyati homály terjed
 A csillagok boltjára,
 S pirholagos lánggal gerjed
 Az esthajnal sugára.

5 Szűz Cynthia sárkányait
 Fényszekéren vezeti,
 S a Balaton hullámjait
 Rubintláng festegeti.

Örömrre int a természet
 10 S éltém tűnő tavasza;
 Szerelemre az enyészet
 S Philomele panasza:

De én komoly szemet vetek
 A hold ezüst képére,
 15 S csak szomorú dalt pengetek
 Hesperus intésére.

Túl jár elmém a Badacsony
 Kies virulmányain,
 Túl a rengeteges Bakony
 20 Setételő ormain.

Ott, hol zsenge érzéseit
 Ifjú szívem gerjeszté,
 S az öröm s bánat könnyeit
 Legelőször ereszté.

25 Hol, Glüci! veled karöltve
 Néztem az est csillagát,
 S lelkem, örömmel megtöltve,
 Itta Hébe poharát.

(1795—1802 között.)

FANNIM EMLÉKE.

Sírássra vonult képpemmel
Hűs öledbe sietek,
Csendes liget! keservimmel
Mert itt magam lehetek.

5 Te láttad szép örömmet
Fannim forró keblében:
Te rejtsd el bús könnyeimet
Alkonyatod leplében.

Itt, hol hársak árnyékoznak
10 A setét völgy ölébe',
S csörgő vizek omladoznak
A vadrózsák tövébe':

Itt nyögtem ki epedezve
Beteg szívem sebeit,
15 Itt szorítám esedezve
Hozzám gyenge térdeit.

Itten mosolygott szemembe
Szelíden elpirulva,
Itt dőlt égő kebelembe
20 Édesen elájulva.

A liget zöld sudarai
Halkva körülsusogtak,
A hold játszi sugarai
Könnyeinken ragyogtak.

25 Minden megszűnt, s az estvének
Nyugalmában hallgatott,
Csak szíveink verésének
Döbögése hallatott.

Csak a szerelmek angyala
 30 Élt s repdezett körülünk,
 Csak az öröm szép hajnala
 Virradozott felettünk.

Örökké virulj, kedves hely!
 Hintsen bé virágival
 35 Minden tavasz s minden reggel
 Legfrissebb harmatival.

Gyakran fog bánatos lelkem
 Tekörülte lebegni,
 Hozzád vonz árva szerelmem
 40 Kínom elkeseregni.

Gyakran éjféli órákon
 Látsz te itt sirdogálni,
 S nyögdécselő furulyámon
 Bús nótát fujdogálni.

(1795—1802 között.)

SZERELEM.

Mi a földi élet s minden ragyogványa
 Nélküled, oh boldog Szerelem érzése?
 Tenger: melyet ezer szélvész mérge hánya,
 Melynek meg nem szűnik háborgó küzdése.

5 India kincsével légyen tömve tárod,
 S Cæsar dicsősége ragyogjon fejedén:
 Mit ér? vágyásidnak végét nem találod,
 S nem lel szíved tárgyat, hol megelégedjen.

De te, édes érzés, egek szent magzatja!
 10 Az emberi lelket bétöltöd egészen,
 Bájjodnak ereje az égbe ragadja:
 S a halandó porból egy félisten lészen.

Te a szerencsének játékát neveted,
 Mert hatalma néked semmit nem ád s nem árt;
 15 A nagyság álképét mint bábót elveted,
 S nem szab semmi földi erő néked határt.

Mosolyogva rohansz te habnak és lángnak:
 Meg nem rémít ég, föld reád rohanása.
 Te a bús koporsót menyasszonyi ágynak
 20 Nézed, s elenyészik rettenetes váza.

Te a szegénységnek mohos kalyibáját
 Márványpalotává tudod változtatni,
 S mezei gyümölcsrel rakott asztalkáját
 A mennyei nektárillatban usztatni.
 25 Tegyen mást boldoggá a sors csalfa kénye:
 Nékem te légy dajkám s ápolóm, Szerelem!
 Zöld myrtuskoszorúd pályám szép reménye,
 S könnyel ázott kendőd légyen szemfedelem.

(1795—1802 között.)

AZ ÖRÖMHEZ.

Édes Öröm! ó tündérek
 Mosolygó szűz leánya!
 Kacsingatsz, s ha hozzád érek,
 Eltűnsz, lelkem bálványa!

5 Mint egy kacér leánykának
 Nyitva int bájos kebled,
 Szerelmem kívánságának
 Lángjait úgy ingerled:

S midőn csókolni akarom
 10 Ajakidat, elrejtéd,
 Elvadulsz, s ölelő karom
 Közül magad kifejtéd.

S csak messzűnнен kínálkozol,
 Ha gerjedelmim sejted:
 15 De közel elkomorodol,
 S szeretődet megejted.

(1795—1802 között.)

A REGGEL.

Nézd, a napnak derülő sugára
 Mint ébreszti a természetet,
 Mint önt új bájt a virág fodrára
 S mint zendíti a zöld ligetet.

5 Nézd, új öröm s újult életerő
 Száll hegyekre, száll most völgyekre,
 Csak az örök homályban heverő
 Bagoly siet bús rejtekekre.

Nem mosolyog néki a szép reggel,
 10 Sem az élet harmóniája:
 Kedvesb néki a szomorú éjjel,
 Mint az egek dicső pompája.

Így van minden! változhatlan renddel
 Ki van szabva éltünk pályája;
 Egyik rokon a félistenekkel,
 A másiknak por a hazája.

A rablelkek örök setétségben
 Bolyongnak a denevérekkel:
 Nem nézhetnek a dicső napfénybe
 20 Örök éjhez szokott szemekkel.

A nagy lélek önként az aetherben
 Héjáztatja szabad szárnyait,
 Nem tartja itt fojtva porkötélben
 Az égi tűz nemes lángjait.

- 25 Nem tébolyog gót épületeken
 Az éjjeli vak madarakkal:
 Feljebb evez a nagy Álpeseken
 A nap felé úszó sasokkal.

(1795—1802 között.)

A MÚZSÁHOZ.

Szelíd Múza! ki keblemet
 Égi lángra gerjeszted,
 Felvonsz a porból, s szememet
 A nap felé függeszted;

- 5 Ki mennyei balzsamiddal
 Öntözgeted fejemet,
 S örökké zöld pálmáiddal
 Feded bé ösvényemet;

- Íme, oltárodra nyujtom
 10 E pindusi szálakat,
 Tömjénem, myrrhám meggyujtom,
 Fogadd el illatjokat!

- Te vetted fel karjaidra
 Gyenge esztendeimet,
 15 Te osztod fel vállaidra
 Még most is terheimet.

- Ha a gond jeges kezei
 Szívemet elcsüggesztik,
 Aon myrtusligetei
 20 Öledben felélesztik.

Ha balsors zivatarjain
Reszketnek kormányaim,
Ilissus virulmányain
Rengetnek szép álmaim.

25 Az ifjúság örömei
Lassanként elrepülnek,
A szép orca kellemei
Komor ráncokra gyűlnek.

Ami most ifjú szívünknek
30 Érzeményit bájolja,
Utóbb hideg értelmünknek
Homlokát megráncolja.

Minden gyönyörű Tempéink
Lassanként elhervadnak,
35 Legforróbb képzeményeink
Egyszerre majd megfagynak:

De te, kegyes Tündér, végig
Ragyogsz bús éjszakánkon,
S a Lethe csendes révéig
40 Kísérsz setét pályánkon.

Bíbor fátyollal fedezed
Az élet halvány képét,
Rózsaszínekkel hímezed
A sír gyászos környékét.

45 Óh engedd, hogy napjaimat
Tenéked szentelhessem,
S öröimemet, gondjaimat
Kebledbe kiönthessem!

(Végleges formája 1801 után.)

LILIHEZ.

Jer, Lili! nézd, langyos szellők
Lengetik a ligetet,
S illatozó híves ernyők
Mérséklék a meleget.

⁵ Jer, e szép juharlugosnak
Dőljünk le árnyékára,
S míg a gerlicék búgdosnak,
Vigyázz lantom szavára.

Kedves gyermek! fakadoznak
¹⁰ Kellemeid bimbai,
Pihegnek már s dagadoznak
Melled hattyúhalmai.

Az ifjúság kellemei
Mosolyognak orcádon,
¹⁵ S az életnek örömei
Virítnak zöld pályádon.

Olyan vagy mint egy szűz rózsza,
Mely még csak tavaszt látott,
Melyet csak harmatgyöngy mosa,
²⁰ S csak lágy szellőkkel játszott.

Mint egy zephyr, mely virágos
Ligetek közt lengedez,
Illatokkal él, s balzsamos
Violákon tévedez.

²⁵ Gyönyörűség és vidámság
Folyja körül ösvényed';
Mert még a szűz ártatlanság
Oltárán ég tömjéned.

De ki ne térj ez ösvényből,
30 Melyen most rózsát szaggatsz;
Óh vigyázz, mert az örvényből
Soha ki nem gázolhatsz.

Ha elveszted az erkölcsnek
Intéző fonalait,
35 Számtalan veszedelmeknek
Leled labirinthjait.

El ne hagyd őrangyalodat,
Hív, szelíd erkölcsödet;
Nyujtsd néki gyenge karodat,
40 Hadd vezérljen tégedet.

Csak ő menti meg szemedet
Ezer könnyhullatástól,
Ő menti meg szépségedet
A kora hervadástól.

45 Ő intézget karjaival
Paphus virulmányain,
S befedez hív szárnyaival
Az öröm hullámjain.

Óh, ezer örvény és hinár
50 Fogja pályád majd körül!
De ha ésszel s erkölccsel jár,
Hidd el, egybe sem merül.

Ezek légyenek őrei,
Kedves gyermek, szívednek!
55 Így a hiúság tőrei
Meg soha nem ejthetnek.

Ezek ismértetik veled
 A syreni hangokat;
 Ezek mutatják meg neked
 60 A gaz csapodárokat.

Szíved kedves rokonfelét
 Néked ezek választják,
 S földi éltednek édenét
 Karjai közt megadják:

65 Hol szelíd öröm s vidámság
 Lelke fog ápolgatni,
 S az aranykori boldogság
 Angyala csókolgatni:

Addig is, míg homlokodon
 70 Aranyüstök omladoz,
 Akkor is, ha majd arcodon
 A rózsaláng hervadoz.

(Végleges formája 1801 után.)

VENUSHOZ.

Oh szerelmek szép tündére!
 Jövel gerlicéiddel!
 Hozz írat szívem sebére,
 S könnyeimet szárítsd el.

5 Amor tőrei égetnek,
 Lobog minden csepp vérem,
 Fájdalmaim eltemetnek,
 Ha tárgyam el nem érem.

Te intézed a szíveket,
 10 Egymáshoz te forrasztod,
 A tüzet jéggé teheted,
 A jeget meggyujthatod;

Oh, olvaszd el Nacám szívét,
 Szívemhez hadd forradjon;
 15 Mosolyítsd rám szép kék szemét,
 Kebledbe hadd ragadjam...

(1795—1802 között.)

NACÁMHOZ.

Beteg szívem törbe esett,
 Forrnak minden ereim,
 Békességem elenyészett,
 Hervadnak kellemeim.
 5 Nem bír magával kebelem,
 Sebeimet nem rejthetem,
 Hullnak néma könnyeim.

Ne légy kemény, édes Nacám!
 Törüld le bús cseppjeit,
 10 S vedd szívedre halvány orcám
 Titkos esdekléseit.
 Szakaszd le a kinyílt rózsát,
 Míg el nem veszi illatját
 S fodra bíbor díszait.

15 A szerelem az Istenség
 Jóltévő lehellete;
 Boldog, akiben tisztán ég,
 S rokon lelket lelhet.
 Kivel magát vegyítheti,
 20 Lelkét lelkébe öntheti:
 Éden annak élete,

Jövel, te nékem születté,
 Érzi minden csepp vérem,
 Mielta rám tekintettél,
 25 Nyugalmam nem esmérem;
 Benned élek, benned halok,
 S hogyha tőled elszakadok,
 A koporsó lesz bérem.

(Végleges formája 1801 után.)

TÉTI TAKÁCS JÓZSEFHEZ.

Édes éneklő! ligeten, virágon
 Andalog Múzsád vegyes illatok közt,
 Amde nem mint egy üresen csapongó
 Lepke tavasszal,

15 Mézet és nektárt szedegetsz te, mint méh,
 Minden elrejtett violán s kikircsen;
 Halkva döngécselsz, de szelíd hurodról
 Ætheri hang foly.

Szívet és elmét magasít Camœnád.
 10 Sokrates karján mosolyogva oktat:
 A vidám Erkölc s vezető Okosság
 Kineseit osztja.

Aki a széppel köti össze a jót,
 Oh Takács, az böles az igaz poéta.
 15 Ez dicső érdem, s ez az égi bélyeg
 A remek elmén.

(1796 után.)

HERCEG ESTERHÁZY MIKLÓSHOZ,

midőn a szombathelyi táborban commandírozá
a nemességet.

Árpád virágzó magva te, fő magyar!
Eldődeidnek fegyvere népeket
Győzött, s hazánkért számtalanszor
A viadal mezején csatázott.

5 Ők voltak a hare vérzivatarjain
S a béke napján bölcs vezetők, atyák,
S kormányra termett őrszemekkel
Szélveszeket zabolázva tartók.

Melly áldozat volt a vezekényi hare!
10 Bús tisztelettel könnyezi a magyar
Négy bajnok Esterházy véres
Porba kevert ajakit, halálát.

Láttam tebenned buzgani véreket
S orcádra öntött nemzeti lelköket,
15 Láttam szemed villámsugárát
S ősi dicső vasadat kezedben.

Rémülve megszűnt a fene háború.
Int a kegyetlen tengerek istene
Képével a forró haboknak,
20 S tűnik az Oceanus dagálya.

Szép a borostyán s győzödelemszékér.
Szép a vitéznek sebhelye homlokán.
Félisten, akit nimbuszával
A hatalom s tudomány ragyogtat.

25 Minden nagy és szép, mellyet az ó világ
 És e jelenkor míveli közt csudálsz:
 Bajnok, dicsőség, fényes ország,
 A tudomány gyönyörű gyümölcse.

Ez hozta mennyből földre az isteni
 30 Szikrát, ez oldott a butaság alól.
 A bölcs Athénét s győzhetetlen
 Róma fejét ez emelte égre.

Hát nemzetednek mért fakad ily soká
 A régohajtott laurus? Ezer nemes
 35 Vállvetve törtet s gátokat ront;
 Ah, de acélhegyek állnak ellen!

Téged, hatalmas Herceg! az istenek
 Fő-polcra tettek: véreidet segéld!
 Vidd a dicsőség templomához:
 40 S ajtaja zára lehull előtted.

1797.

A FELKÖLT NEMESSÉGHEZ.

Él még nemzetem istene!
 Buzgó könnyeimen, szent Öröm, ömledezz!
 Állsz még, állsz, szeretett Hazám!
 Nem dőlt még alacsony porba nemes fejed!
 5 Méltán búslakodám előbb,
 Hogy hérósz eleid nyomdokiból kitérsz,
 S régen félt veszedelmedet
 Rád húzzák netalán majd buta koresaid.
 Hálá! mást mutat e sereg,
 10 Mely most, régi magyar módra, nyeregben ül,
 Nem szállt Trója alá soha

- Ily szép spártai had, sem Hunyadink kevély
 Zászlóit nem emelte volt
 Rettentőbb hadi nép Bécs letörött falán.
- 15 Csak sast nemzenek a sasok,
 S nem szül gyáva nyulat Nubia párduea.
 Thétis nagy fia nem maradt
 Chironnál, mikoron hadra veté szemét:
 Árpád vére se hülhet el,
- 20 Ámbár rég heverész a puha pamlagon.
 Nézd: most felköti fegyverét,
 Csákóján lobogó kolcsag emelkedik.
 Buzdító katonás ruhát
 Öltvén, lelke nemes lángja kigerjedez.
- 25 Majd kardjára felesküszik,
 Mindent ront s megemészt, mint heves Afrika
 Búsult tigrise, amidőn
 Ordít kölykeiért, s körme viaskodik.
- Majd felkelnek alattad is,
 30 Ó József! nagyanyád, Trézia bajnoki,
 S bátran mégy, szeretett vezér,
 A jég-álpeseken s Ádria öblein. —
 E nép nem gyülevész csoport,
 Nem rabbérbe emelt bús buzogányt keze.
- 35 Önként áldoz ez életet,
 S horgas kardja kövér hantjaiért hasít.
 Míg hériói biborsüveg
 Tündöklük fejedén, Hunnia csillaga,
 Esterházy dicső magyar!
- 40 Míg győző eleid pallosa combodon
 Csattog: győzni fog a magyar,
 S Andrásnak ragyogó napja le nem menend!

GRÓF FESTETICS GYÖRGYHEZ.

Festetics! boldog, kit az ég kegyelme
 Anyja méhében kijegyez magának,
 S a szerencsének ragyogó ölében
     Rengeti a sors.

⁵ S aki jóltévő kezeit kinyujtván,
 Mint egy istenség, valamerre fordul,
 Hinti áldását s kebelében érzi
     Tettei bérét.

Akkor írigylem fejedelmi kincsed,
¹⁰ Amidőn áldó kezeid kiszórják,
 Akkor, oh akkor vetekedve törnék
     Véled az égre.

Mint te, oly gazdag vagyok én magamnak,
 S mint te, oly forrón szeretem hazámat,
 Ámde nincs kincsem, s csak ezen betűkben
     Ömledez a szív.

(1797 után.)

A MELANCHOLIA.

Te a setét erdők vadonjain
 Szeretsz álmadozni, oh Melancholia!
 A pusztá vár bús omladékain
 Nyögdelő lágy szellő neked harmónia.

⁵ A felhőkbe nyult gránit ormai
 S az elzárt völgy néked legkedvesb nézőhely,
 A halvány hold s gót falak kormai
 Bájolnak tégedet mágusi erővel.

A mohosult sírkövekre ledűlsz,
 10 S mély lelkesedéssel emeled hárfádat,
 Az őszült kor képeibe merülsz,
 S édesen elsírod bús elegiádat.

A vidámság csak a valóságnak
 S szűk jelenvalónak szedheti rózsáit:
 15 De te, karján a szép álmodásnak
 Éled a jövődőt s a multnak óráit.

Oh, te voltál eddig biztos társam!
 Te intéztél engem józan utaidon,
 Ha a földi vígságtól megváltam,
 20 Sátorodba intél csendes alkonyidon.

Te vontad bé az ifjú húrjait
 Egy csendes búsongás gyászos fátyolával:
 Te derítsd fel a férfi gondjait
 Magányos örömid szép holdvilágával!

(1795—1802 között.)

A HALÁL.

A gonosznak és gyáva szíveknek
 Rettenetes vázkép a halál,
 Mint a félénk, kába gyermekeknek
 Rémitő az éjjeli homály.

5 Az erősek mosolyogva néznek
 Porfedelők oszlatójára,
 A jámborok békés szívvel dülnek
 A bús cyprus szent árnyékára.

A bölcs nyugodt elmével búcsúzik
 10 E játékszín álorcájától,
 Szabad lelke feljebb óhajtozik
 E bujdosó csillag hantjától.

Érzi, hogy itt isteni szárnyait
 Eléggé nem hégáztathatja;
 15 Érzi, hogy rab, míg testi láncait
 Hordozza és le nem rázhatja.

Oh, de mitől válunk oly nehezen?
 Mi tündér báj vonz úgy magához,
 Hogy mennyei lelkünk ne siessen
 20 Eredete dicső honjához?

Nines itt tiszta öröm bánat nélkül,
 A jó rosszal van öszvefonva:
 Itt a gazdag nyomva van szükségűtől,
 S a dicsőség fátyolba vonva.

25 Mihez ragad szívünk édesebben,
 Mint tehozzád, szent gerjedelem?
 Mi tölti bé lelkünk' teljesebben,
 Mint te, édes boldog Szerelem?

Mégis gyakran csak kínzó örömmel
 30 Fojtogatod nyögő kebelünk'!
 Hol örömmel, hol bús könnyözönnel
 Édes kelyhed itatod velünk. —

Csak repülő álomkép s csalódás
 A halandó ember élete!
 35 Rövid öröm, hosszú gond s bánkódás
 Bús életünk szűk kerülete.

Rabláncok a földi szenvedések,
 Melyeket csak a halál szakaszt:
 Rózsaszálak a gyönyörűségek,
 40 Melyeket egy őszi szél hervaszt!

Boldog, ki a reá mért láncokat
 Itt nemesen tűrve viseli,
 S a hervadó gyenge virágokat
 Az erkölcsnek s észnek szenteli!

(1795—1802 között.)

A TIZENNYOLCADIK SZÁZAD.

Század hanyatlik. Már küszöbén vagyunk
 Bámult korunknak, századok Istene!
 Buzgó örömmel feltekintek,
 S titkaidat huraim csodálják.

- 5 Népek születnek, trónusok omlanak
 Lehelleteddel, s a te szemöldököd
 Világokat ronthat s teremthet,
 A nagy idők folyamit vezérlvén.

- Hány századoknak szélveszes ostromin
 10 Harcolt szerettem nemzetem ekkorig!
 Hány száz Charybdis s mennyi örvény
 Várta nemes remeked halálát!

- Már sírba szállott hajdani nagy nevünk,
 Már-már lecsüggött győzni szokott karunk,
 15 Mikor hatalmas szárnyaiddal
 Béfedezéd lebegő vitorlánk.

- Megszántad e nagy bajnoki nemzetet,
 Mely annyi harc közt vívta ki hantjait,
 S véráldozattal kérte vissza
 20 Ösei szent viadalma bérét.

Révpartra hoztad: Trézia karjain
 Köztünk Perikles napjai nyíltanak;
 Saturnus áldott lelke jött fel,
 S vérbe merült mezeinkre szállott.

25 Dicső szabadság temploma lett hazánk,
Nem dúltak ádáz pártot ütő hadak,
A szent rokonvér nem kiáltott
A babonák tüze közt az égre.

Áldás virágzott a Duna partjain,
30 Áldásba' ferdett a Tisza síkjain,
Áldásba' a vad Dráva berkin
S Fáttra kopár farain lakó nép.

S már most Ferencnek títusi trónusa
Fénylik közöttünk: jer, magyar, e napon
35 Nyisd meg dicsőült szent királyid
Templomait, s leborulva áldozz.

Nézd, mely hatalmas népeket eltörült
Körülted e nagy s ritka időszakasz!
Nézd, mely viszonság kénye játszott
40 A legerősb szegeletkövekkel.

Téged megőrzött őseid Istene.
Trajánok s áldott Marcusok álltanak
Kormányodon, kiknek királyi
Homlokokon ragyogott az erkölcs.

45 Mindenható kar méri ki sorsodat,
Kar, mellyen ég s föld sarkai forganak,
Kar, mely dicsőült őseidnek
Rettenetes hadait vezette.

Bízzál, s virágzóbb századokat remélj.
50 Eldődeidnek szép kora visszatér;
Csak lelken tartsd: mennyi sok szent
Vérbe került az igaz dicsőség,

(1800 előtt.)

NAGY LAJOS ÉS HUNYADI MÁTYÁS.

Ki vagy te, fényes csillag az óvilág
 Sötét ködében? Századok éjjele
 Nyugszik terajta: mégis égő
 Arculatod közibénk sugárzik.

- 5 Ki vagy te, bajnok s rettenetes király
 Gyémántsisakban, mennyei fény között,
 Ki úgy ragyogsz, mint Pharos égő
 Lángja az éj sivatag homályán?

- Corvin, ki héró atyjai nyomdokin
 10 Árpád szerencsés fegyverivel vívott,
 Midőn az országos Dunának
 Partjaiból Helikont idézett.

- A bölcs s vitéz kar, mint az idős Halál,
 Mindenhatóság fegyverivel csatáz:
 15 Őnéki a bércbástya csak por
 S rózsalevél Boreas kezében.

- Két nagy királyunk nyert koszorús nevet
 A régiségben: mindenik a szelíd
 Múzsák barátja, s mindeniknek
 20 Múza szelíd keze tört borostyánt.

Egy Nagy Lajos bölcs szárnya alatt hazánk
 Rómát s Athénét látta felállani,
 Atilla roppant városában
 Mars, tudomány, hatalom virágzott.

- 25 S mikor ragyogtak tornyaid, oh Buda!
 Felségesebben, mint mikor a dicső
 Király s Apollo tisztelője:
 Bölcs Hunyadink kezein virágzál?

Mint hajdan a nagy Delius oszlopit,
 30 Delphus csudáit napkelet, alkonyat
 Bámulta, s a fáradt zarándok
 Ormai közt iszonyodva állt meg:

Sok messzi ország bölcsei, bajnoki
 Jöttek hazánknak látni dicső egét,
 35 Rémülve nézett a világ ránk
 S nemzeteket tapodó erőnkre.

S egyszerre e nép, mely Hunyadink alatt
 A legkevélyebb polera emelkedett,
 A durvaságban veszni tért, s ment
 40 Két megutált cseh király kezébe.

Pallas s Apollo nemzik az istenibb
 Bölcsesét s erősebb bajnoki lelkeket,
 Ők nemzik a Mars pallosával
 Bírni tudó fejedelmi embert.

45 A durva nép közt sorvad az emberi
 Legszebb tehetség, nem születik soha
 Ott Sokrates, s nagy Tulliusnak
 Nem szabad ott nemesen buzogni.

Cato temérdek lelke legörbed ott,
 50 Nem áldhat a föld bölcs fejedelmeket,
 Nem támad ott Titus s Trajánus:
 Durva Nerók vasigája büntet.

(1800—1802 között)

MULANDÓSÁG.

Hol a mohos szirt öbléből
 Ezüstforrás ömledez,
 S a patakok csörgésétől
 A setét völgy zengedez;

5 Hol meredek tar kősziklák
 Az egekkel mérkőznek,
 S a százados roppant tölfák
 A felhőkbe verődnek;

Hol a vadonnak csudái
 10 Pompájokat mutatják,
 S a természet nagy scénái
 Az érzőt felborzasztják;

Hol a váromladékokon
 Az őszült kor lelke leng,
 15 S a bészakadt sírboltokon
 Bús halotti ének zeng;

Itt lakik a képzelődés,
 Képekben elmerülve,
 Itt a forró lelkesedés
 20 Plutarch karjára dülve.

Itt emeli fel fátyolát
 A Visszaemlékezés,
 Itt rakja le zöld sátorát
 A böles Magábatérés:

25 Itt tévelygek a világi
 Lármától különválva,
 Képzeletim forrósági
 Között magamba szállva.

Amott egy magas szirt fokán
30 Egy puszta vár dőledez,
Melynek szomorú homlokán
Bús régiség epedez,

Hajdan ez a dicsőségnek
Volt fényes palotája,
35 S a legerősb vitézségnek
Győzhetetlen hazája;

Hajdan felséges tornyai
A felhők közt ragyogtak,
S íme most kevély ormai
40 Rakásra omladoztak!

Ott az eldőlt sírköveknél,
Hol most lelkek támadnak,
S a mélycsendű éjféleknél
Bús nyögések hallatnak:

45 Ott nyugosznak a bajnokok
Mélyen a föld gyomrában,
A töredezett oszlopok
Között örök homályban.

Ama kormos ablakoknál,
50 Hol most repkény szövődik,
S a mohosult kőlaboknál
Iszolog tekerődik:

Ott búcsúzott szívszakadva
Az ékes hölgy férjétől,
55 Mikor a kürtök riadva
Elszakaszták keblétől,

Ott nézett le borzadozva
Bajvívó kedvesére,
Ott dült ismét lankadozva
60 A győzőnek keblére.

Amaz ijesztő boltoknál,
Hol most baglyok huhongnak,
S a rémítő nyílásoknál
Száraz kórók suhongnak:

65 Ott hörpölték egymás vérért
A párducos magyarok,
Ott nyerték el a harc bérét
A győzhetetlen karok.

Ama bércfalakon álltak
70 A vár pártás szűzei,
Mikor ellenségbe vágtak
A haza erősei.

Ama vár roppant kapuján
Zengtek a tárogatók,
75 Mikor a véres harc után
Megtértek a hódítók.

S ott, hol a győzedelmesek
Toborzón vigadoztak,
S az érzékeny szerelmesek
80 Szívekben olvadoztak,

Most a gyászos romladékon
Bús éjtszakák borongnak,
És a borzasztó tájékon
Bágyadt szellők zokognak. —

85 Így múlik el a világnak
 Minden gyönyörűsége!
 Így minden tündér nagyságnak
 Veszendő dicsősége!

Hősek márvány sarampóit
 90 Az idő eltemeti,
 S a fél világ hódítóit
 Feledékeny por fedí.

A bölcs, ki ma nagy lélekkel
 A naphoz emelkedik,
 95 Holnap gyáva gyermekekkel
 Egy sírba ereszkedik!
 (Végleges formája 1801 után.)

KISFALUDY SÁNDORHOZ.

Mi kellemes hang reszket, ezüsthuron
 Koncerteket zeng! Aeoli hárfa ez
 A Rába partján. Ó mi tündér!
 Álom-e vagy csalatás ragadt el?

5 Nem, nem csalódtam. Honnyom alakjai!
 Balzsamlehellő hyblai fürtöket
 Hószín kezekkel homlokára!
 Kisfaludynk koszorúkra méltó.

Pengesd szerencsés lesbosi lantodat!
 10 Édes keserved mennyei hangzati
 Petrarca, Sappho hervadatlan
 Érdemeit tereád ruházták.

Ó hogy mosolygjon rád Amathusia,
 S pályádon Eros myrtusi lengjenek!
 15 Ó, énekelj még nemzetednek:
 Mézajakad dalait kívánja.

Ó énekelj még gyenge szerelmidet:
 Sírhalmodon majd zöld amaranth fakad,
 S hangját kegyesebb zengedéssel
 20 Hamvaidon nyögi philoméle.

(1801 körül.)

MAGYARORSZÁG.

Itt, hol szőke vizét a Duna rengeti,
 Árpád gazdag arany hantjain, oh hazám!
 Ceresnek koszorús homloka illatoz,
 S a bőség ragyogó kürtje mosolyg reád.
 5 Termékeny mezeid mennyei harmatok
 Mossák, s csűreidért Europa írigyed.
 Itt édent mutató sorhegyek oldalán
 Bacchus tölt poharat, s néked az isteni
 Nektár legnemesebb vedreiből merít.
 10 Itt Arkádia zöld halmái nyillanak,
 Hol Pán legjelesebb barmok után dalol,
 Barmok, millyeneket boldog Arábia
 Nem látott, sem egyéb nemzet az ég alatt.
 Kárpátidnak arany gyomra kevély Perut
 15 Felmúlván, örökös kincseit önti rád.
 Minden jót, valamit hint az Olymp ura,
 Minden jót, valamit Tellus az emberi
 Táplálásra teremt, néked az istenek
 Bőv mértékje pazarl büszke határidon.
 20 Boldog népeidet Títusok őrizik,
 Kik mindannyi atyák és kegyes istenek,

- S kiknek trónusokon Trézia lelke leng.
 Törvényed s koronád Cherubim őr fedi,
 Nem fertőzteti meg durva tyrann keze:
 25 Törvény, nem hatalom kénye uralkodik
 Rajtad, s régi dicső nemzeti díszed áll.
 Oh, bár vajha kies gyöngykoszorúd között
 Még egy illatozó rózsza fakadna ki:
 Szállnának le reád Græcia isteni,
 30 Kik hajdan lehozák Attika földre
 A nagy mestereket s böles tudományokat.
 Akkor csillagokat hatna kevély fejed
 S elbámulna reád a Zenith és Nadir.

(1797—1808 között.)

HORVÁTH ÁDÁMHOZ.

- Melly a maeoni böles lelkét levezetted az Orkus
 Tornácába, hogy ott Ithakának lássa királyát,
 Lássa, kihozza erős Achillest és Agamemnont
 A feledékeny idők torkából bajnoki kürttel:
 5 Múzsza! te Horváthot hajdan szárnyadra emelted,
 Amikoron Hunyadit lantján hirdette s az Árpád
 Vére dicsőségét magyarul harsogta közöttünk.
 Oh te hevítsd lelkét, hangját régolta sohajtjuk.
 Vidd el karjaidon lobogó fáklyáddal az elzárt
 10 Régi sötétségnek titkos küszöbére, atyáink
 Szentelt hamvaihoz, te fedezd fel előtte hazánknak
 Hajdani héroit, kik böles intézetek által
 A lebegő kormányt csendes révpartra vezetvén,
 Spártai erkölccsel s törvénnyel örökre lerakták
 15 A magyar alkotmány bérectalpait a maradéknak.
 S kik, mikor a haragos villongó Visszavonásnak
 Lelke kitörte acél závarát a fene hadnak,
 Mint hajdan Marathon nagy bajnoki vívtak ezerrel;

- S vagy diadalmi öröm közt tértek vissza Budára,
 20 Vagy pedig a haza szent oltárán áldozva vérek.
 Mennyi nemes hamvak vagynak még néma homályba
 Zárva, kiket méltán lantjára vehetne Homérosz!
 Múzsza! hevítsd Horváth lelkét, ne felejtse hazáját,
 Szent kötelességét, szép híre arany koronáját.

(1797—1808 között.)

A BALATON.

(*Matthissonhoz.*)

- Jer te, ki a szép genfi tavat s szép genfi virulmányt
 Olly eleven színnel festéd, s Eratódnak ölében
 A roppant Bernhárd farain mulatni szerettél,
 Jer: nézd a Balatont, mikor a nap reggeli lángja
 5 Tükrözetén reszket, s mikor a hold fénye alatt ég;
 Nézd a kék hegyeket, mint állnak sorba körülte,
 Mellyeken a nektár csorog és az öröm dala harsog.
 Itt meredek sziklák tetein sok régi erős vár
 Omladozó falain lebeg a mult hajdani képe,
 10 S elnyeli a döbbent elmét a fényes előkor;
 Itt a századokat látott vadonok feketednek,
 Mellyek ezer meg ezer göbölt kényünkre nevelnek;
 A szilaj Arkászok heverészve legeltetik a nyájt,
 S a kies estvéken nyögdécesel lassú furullya.
 15 Itt a sárga mező s kiterült láp terjed előnkbe,
 Hol dús búzakalász hullámos tengere játszik,
 S a barnult arató víg dal közt hosszú képét rak.
 Nézd, valamerre veted szemeid, szép minden előtted,
 S a koszorús Tellus kosarit mosolyogva üríti;
 20 És valamint boldog Helvetia népe örömmel
 Szántja szabad földjét, itt is szabad a magyar és víg;
 A gazdag palotát itt lakja királyi szabadság,
 S a gunyhók lakosít szent törvény jobbkeze védi.

(1797—1808 között.)

HORÁC.

Zúg immár Boreas a Kemenes fölött,
 Zordon fergetegek rejtik el a napot,
 Nézd, a Ság tetejét hófuvatok fedik,
 S minden bús telelésre dőlt.

- 5 Halljad, Flaccus arany lantja mit énekel:
 Gerjeszd a szenelőt, tölts poharadba bort,
 Villogjon fejedén balzsamomos kenet,
 Mellyet Bengala napja főz.

- Használd a napokat, s ami jelen vagyon,
 10 Forró szívvel öleld, s a szerelem szelíd
 Érzésit ki ne zárd, míg fiatal korod
 Boldog csillaga tündököl.

- Holnappal ne törődj, messze ne álmodozz,
 Légy víg, légy te okos, míg lehet élj s örülj.
 15 Míg szólunk, az idő hirtelen elrepül
 Mint a nyíl s zuhogó patak.

(1797-1808 között.)

AMATHUS.

Mit főz magában Gallia Sándora
 S a zordon észak rettenetes feje?
 Mely öblöket zár, merre tart s ront
 Anglia nagy koszorúsa, Nelson?

- 5 Nem gondom. Így volt, így marad a világ.
 Forr, mint az ádáz tengerek, amidőn
 A szélveszek bérceidvaiknak
 Vas kapuit s reteszít leszórván

A bús haboknak zúgva rohannak, és
 10 A képtelen harc itt hegyeket temet,
 Ott új világot hoz fel; — egymást
 Váltja örök romolás s teremtés.

Mint a setét völgy csermelye, életem
 Elrejtve lappang s halkva csörögdegél
 15 A laurus-erdők szent homályin,
 Illatozó Amathunt ölében.

Nincs itt kegyetlen had s veszedelmes érc,
 Melyért halandók véreket ontának;
 Nincs itt gonoszság cimborája,
 20 Sem nyomorult fene nagyravágás.

Itt Amor ápol s píreri gyenge szűz
 Nektárpohárt nyujt s ambroziás kebelt,
 S a lelkes élet játszva felleng
 Hesperidék bibor ætherében.

(1798—1805 között.)

VIRÁG BENEDEKHEZ.

Éván! merre, hová ragadsz?
 Mely szentelt ligetek boltjai fednek el?
 Tíbur völgyei rejtnek-é?
 Vagy Lesbos kiesült berkeit álmodom?
 5 Pindár, Stesichor isteni
 S Alcaeus magasabb lantjai zengnek itt.
 Honnom Flaccusa, ó Virág,
 Itt szegdelsz te dicső delphusi ágakat.
 Itt kent fel Polyhymniád,
 10 S eddig nem töretett hellai szirtokon
 Nyitsz utat koszorús vezér,
 S a Vértess Helicon hangjai töltik el.

Példád élteti mellemet.
 Jer, jer, légy kalauz pályafutásomon!
 15 Fáklyád mennyei lángjai
 Mint Pharos lobogó oszlopi fénylenek.
 Jer, jer, karjaidon segélj
 Ösvényedre! akármerre vezérlesz, megyek!

(1799—1808 között.)

FÉLTÉS.

A bezárt Danaét éretorony és acél-
 Závárok s iszonyú őregek őrizék.
 A pajkos Szerelem mint kacagott ezen!
 Mert ő csak mosolyogva győz.

5 Féltő! tompa szemed látta-e míveit? —
 Állítsd meg, nyomorult, a dagadó Dunát,
 Gátold meg Boreas vad dühe harcait
 S a villám rohanó tüzét!

A tündér Szerelem befedi a napot
 10 S Argus száz szemeit; majd lebegő Zephyr.
 Majd szélvész s fenevad. Fojtva erősödik,
 Mint a puskaapor és harag.

(1800—1808 között.)

MELISSZÁHOZ.

Más tárogasson maeoni kürtöket
 Alcid s Pelídes isteni tettein,
 Fellengjen a dircéi harsány
 Hattyú szerént az olymptetőken:

5 Én itt, az elzárt béke homályain,
Itt e romános Tempe vidámjain
Öntöm ki szívem gerjedelmét
Sokrat ölébe Anacreonnal.

Ki tudja méltán festeni a huszárt
10 S bús arculatját harcai közt, midőn
A megzavart renden keresztül —
Rontja magát dühödő haraggal?

Ki tudja méltán írni az öklelő
Hajdú vivását, amikor a lovast
15 Dárdája szórja, s mennykövek közt
A meredek falat ostromolja?

Múzsám mosolygóbb tájakon andalog,
A csendes erdő boltjaiban szeret
Víg lantja zengni, s rettegéssel
20 Néz az erős hadak istenére.

A csergedő vízpartokon énekel
Vidám enyelgést s gyenge szerelmeket,
S tőled, tetőled szép Melissza,
Kér koszorút epedő ajakkal.

25 Édes jutalmam verseimért te légy!
Tűzz egy virágszált barna hajam közé:
Nem kell borostyán, nem kiáltó
Párosi kő nyugovó poromra.

(1800—1808 között.)

AZ ÉN KEGYESEM.

Az én kegyesem nem nemes,
 De deli és szép,
 Mint egy Gratia kellemes.
 Szíve tiszta s ép.
 5 Félénk szeme nem mosolyog,
 Csak dagadó melle dobog,
 Midőn felém lép.

A módit ő nem ismeri,
 Sem piperéit,
 10 Ah, mégis oly szépen szedi
 Könnyű lepleit!
 Barna fürtje sodradéka,
 Fátyola csendes árnyéka
 Festi kecsseit.

15 Szép, ha képén a szerelem
 Rubintja pirul,
 Szép, ha könnyét törülgetem,
 S vállamra simul;
 Szép, ha ölel, fohászkodik,
 20 Színe százfelé változik,
 S nyelve elnémul.

(1800—1808 között.)

A TAVASZ.

A tavasz rózsás kebelét kitárva,
 Száll alá langyos levegőn mezőnkre.
 Balzsamos fürtjén Zephyrek repesnek,
 S illatot isznak.

- 5 Alkotó aethert lehel a világra,
 Melyre a zárt föld kipihenve ébred;
 Számtalan létek lekötött csirái
 S magvai kelnek.

- Flóra zsenget nyujt mosolyogva néki,
 10 Nyomdokin rózsák s violák fakadnak,
 A vidám Tréfák, Örömek, Szerelmek
 Lejtnek utána.

- Én is üdvezlő dalomat kiöntöm,
 S egy virágbimbót tűzök édes Emmim,
 15 Gyenge melledhez; valamint te, oly szép,
 S mint mi, mulandó!

(1800—1808 között.)

CHLOE.

- Mint egy árva madár. Chloe,
 Mellyet fészke helyett néma kalitka zár,
 Nyögdécselsz, epedő kegyes!
 S vasbékódra szemed gyöngyei hullanak.
 5 Megcsalt a ragyogó hinár:
 Süllyedsz, s nincs ki kezét nyujtsa kezed felé!
 Későn nyílt szemed árjai
 Rabságod kötelét meg nem emészthetik!
 El kell ásni szerelmedet
 10 Bimbózása előtt, zsenge csiráiban.
 Ah, így játszik az ég velünk!
 Szívünk ösztöneit fájdalom oltja el.
 Akit lelked epedve kér,
 Attól messze szakaszt, hogy soha el ne ér:
 15 Akit félve kerülsz, utálsz,
 Annak jégkebelén hervad el életed.

- Boldog, boldog az, akinek
 Pártáját szerelem myrtusa váltja fel,
 S egy kedvelt rokon-érező,
 20 Egy kedvelt szerető oldja le szűz övét!

(1800—1808 között.)

CHLOE.

- Láttam! látta Chloet andalodó szemem!
 Ah, mint lengé felém, s mint mosolyodt reám!
 Mint a latmuszi szép szenderedő felett
 Rezgő Cynthia csillaga!
- 5 Tündér ambroziát hinte lehellete,
 Mint a hesperi kert mennyei lombjai.
 Nines oly illat egész Tempe virányain,
 Sem Callirhoe, partidon.
- Szép, mint a ragyogó nap s feselő virág;
 10 Szép, mint a fiatal Cypria, amidőn
 A tenger kiadá isteni kellemet
 Ég-föld ünnepelése közt.
- Oh ti lengedező híves Etéziák,
 S rózsás esti szelek gyenge fuvallati,
 15 Jertek gyúlt kebelem lángjait oltani:
 Égek! szívem elolvadt!

(1800—1808 között.)

EGY LEÁNYKÁHOZ.

Régen sohajt utánad
 Szívem, kegyes leányzó!
 Régen! de ah, nem érzed
 Amor szelíd hatalmát.

- 5 Vígan lebegsz körültem,
 S mint a Zephyr tavaszkor
 A rózsailatokkal.
 Bájos tekintetidben
 Vidám öröm sugárzik,
 10 S mint a nap égi lángja
 A bús homályt elosztja:
 Tündér szemed mosolygván
 A társaság feléled.
 Minden derül tevéled,
 15 Minden: de én, de óh! én
 Némán lehajtom elholt
 Orcámat, és szorongó
 Keblem döbög, szemem sír.

(1800—1808 között.)

CENCIMHEZ.

- Cencim! repül az élet,
 Mint egy sebes sohajtás.
 Tűnik tavassza s hervad
 Mint gyenge rózsabimbó.
 5 Amely Zephyr kinyitja
 Langyos lehelletével,
 Az tépi el mosolygó
 Díszét kis életének.
 Még most mi is virágzunk
 10 Mint a libáni Tempék,
 Szívünk örömré repdez,
 Lelkünkben égi láng ég.
 Majd eltűnik szerencsés
 Éltünk arany tavassza.
 15 E barna fürt lehull majd,
 Mely büszke válladon csügg.

Villámkacér szemednek
 Fényét homály borítja;
 Kebled csudás alakja
 20 S e szép ajak rubintja
 A vad halál kezében
 Porban heverve sorvad.
 Élünk tehát s örülünk;
 Mert ah, csak egyszer élünk!

(1800—1808 között.)

FŐ ÉS SZÍV.

Mit? s hát azért eposszem
 Eltem tűnő tavasszát,
 Hogy megvetett az álnok?
 Biblis szerént nem olvaszt
 5 Vízze szerelmem engem:
 Nem mossa gyáva könnyel
 A férfi arculatját.
 Tán hímes Hybla berkén
 Egy szál virág mosolyg rám?
 10 Tán Ámor egy leánynak
 Képére nyomta csókját?
 Nem, csak Chlœ fejről
 Folynak le barna fürtök,
 Nem, csak Chlœ szemében
 15 Villognak égi tegzek.
 Menj, menj! szabad vagyok már:
 Hálá! kinyílt kalitkám!
 Hálá! — de jaj, mi fojt el?
 Bús könnyeim buzognak,
 20 Jaj, szívemet nem oltja
 A fő hideg tanácsa!

Édes Chloém! szeretlek
Mint méhek a virágot
S mint a folyót az őzek!

(1800—1808 között.)

EGY HÍVTELENHEZ.

Mely zöld Tempe fedez, Chloe?
Mely bájos ligetek rejtekiben lebegsz?
Kit lát gyenge öledbe most
A szép esttünemény s Délia csillaga?
5 A mély tengereket hinár,
A jégszívet alakszín fedi álnokul.
Megcsalt engemet is tehát
Kisdéd mézajakad s kék nefelejts-szemed!
Megcsalt! s rózsabilincseden
10 Más boldog csalatott néz mosolyogva rám.
Oh, nem véli, mi tör lesi
A zengő labyrinth ernyei közt szegényt!
Galyról galyra vigan repes
És üdvezli az ég reggeli lángjait.
15 Majd elhallgat örömszava,
Lépvesszőre ragad, s fészke kalitka lesz;
Vagy vergődve kitépdeli
Hímzett szárnyait, és nyögve fut énvelem.

(1800—1808 között.)

ESZTIHEZ.

Szép, szép az élet, Eszti!
A myrtus-illatokban
Ámor s Dióne karján
Be édes élni, Eszti!

- 5 Más félje a szerencsét
 S a tengerek haragját;
 Golkonda drága kincsét
 Rakásra gyűjtse össze,
 Villogjon a dicsőség
 10 Polcán Napoleonnal,
 Hirdesse győzedelmét
 Száz diadalmi paeán:
 Én véled, édes Esztim,
 Veled kívánok élni,
 15 Elrejtve a világtól,
 Hol senki nem vigyáz ránk,
 Hol semmit én ne látnék
 Csak édes angyalorcád',
 Csak téged, édes Egyem!
 20 Hol mást ne hallanék én,
 Csak szád kegyes sugását
 S hív szíveink verését.

(1800—1808 között.)

AZ ELSŐ SZERELEM.

- Szívem zsenge szerelmeit
 El nem törli tehát a repülő idő,
 Sem más lányka kacér szeme
 Fel nem bontja Dudim! rózsabilincsemet,
 5 Mely még szép fiatal korom
 Boldog napja alatt összeszövött veled!
 Mint egy számkivetett sohajt
 Édes honja felé, hol csecsemő szopott
 S ifjú élte virágozott:
 10 Hozzád vissza-ohajt szívem s epedve kér.
 A csendes liget ernyein,
 A zúgó Balaton déli vidékein
 Látják hullani könnyemet

- A csendes patakok s Delia csillaga.
 15 Gyakran kellemes álmaim
 Bájos leplegiben véled ölelkezem;
 Elgyengülve borulsz reám,
 Haldokló ajakam szívja lehelleted,
 Szíved verdesi szívemet;
 20 Majd ismét búcsuzó esókjaid éltemet
 Oltják, s földre rogyom veled,
 Majd eltűnsz, s repülő képed után futok,
 Míg lankadva felébredek,
 S a forró szerelem könnyei buzganak.

(1800—1808 között.)

BACCHUSHOZ.

- A te rettentő karodat Lycurgus
 Veszte és Pentheus letörött királyi
 Polca s vad Rhaecus szomorú halála
 Hirdeti, Éván!
- 5 Hát reám mit sujt haragod, hogy eddig
 Édes áldásod megutálva néztem,
 S éltető lángját poharadnak ajkam
 Még nem izelte?
- Megvetőd lelkét örökös komoly gond,
 10 Néma bágyadtság, megölő hidegség
 Gyötri, s e szép föld örömit mogorva
 Homloka fojtja.
- Amde, kit Cypris kegyel és Camœna
 Lelkesít, nem kér örömet tetőled;
 15 Égi nektárt nyujt Aganippe néki
 Ámor ölében.

(1800—1808 között.)

HORATIUSHOZ.

Róma fenséges szavu Pindarussza,
 Flaccus! eldőlt már az Olympig ötlő
 Róma, s a roppant Capitoliumnak
 Szent tüze elhúnyt.

5 Ám te élsz most is! neved és Camoenád
 A dicsőségnek tetején ragyognak.
 A halandóság köde fel nem érhet
 Fényes egedre.

Oh, te buzdítsd fel magas énekeddel
 10 Gyenge Múzsámat! te emeld magadhoz
 Lantomat! fűzd rá tüzes ömledésed
 Aetheri szárnyát:

Hogy tehozzád felvigyen, és tevéled
 Tiburod csendes ligetébe rejtsen,
 15 Hol te oly sok szép örömet találtál
 Blandusiádnál.

Ott taníts engem nemes érzeményid
 Tiszta forrását huraimra csalni;
 Ott taníts: nyugodt megelégedéssel
 20 S bölesen örülni.

Ott taníts: nyugodt megelégedéssel
 A dicső virtus menedéköléből
 A vad orkánok s habok üldözését
 Nézni mosolygva.

(1800—1808 között.)

MAGÁNYOSSÁG.

Égi csendesség fedező homálya
Leng reád, ó szent Egyedülvalóság!
S szívemet békés kebeledbe inti
Mágusi vessződ.

5 A világ lármás vigadó helyéről
Mint az elfáradt utazó, pihegve
Térek ernyődhez, s fejemet lehajtom
Lágy mohaidra.

Itt vagyon bátor menedéklakása
 10 A szabadságnak s nemes érzeménynak:
 Itt nem aggathat rabigát reájok
 A buta köznép.

Itt fakad laurus koszorúja minden
Bölcsnek és minden magasabb daloknak.
15 Itt az ártatlan szerelem s vidámság
Zöld amarantja.

Légy Magányosság! vezetőm s barátom.
Csendes ernyődhez sietek nyugodni.
Itt lelem Plátót, Xenophont s Ilissus
Mirtusa berkét.

Téged óhajtlak, ha szemembe reszket
Bánatos lelkem kiűző panassza:
Téged a legszebb fiataalka édes
Oldala mellett.

BÚCSÚZÁS.

Elszakadsz tőlem, szeretett barátném!
 Hasztalan zárlak kebelembe: eltűnsz,
 S mint az álomkép, örömim, reményim
 Véled enyésznek.

5 Jaj! sem a sérült szerelem nyögése,
 Sem kegyességem, sem az ég hatalma
 Téged énnékem soha vissza többé,
 Vissza nem adnak.

Élj szerencsésen, valamerre fordulsz!
 10 Légyen áldásom veled és vezérljen!
 Légyen a Végzés utain szerelmünk
 Angyala társad!

Élj szerencsésen, s ne felejts el engem!
 Menj az égtartó Pyrenéken által,
 15 Menj az északnak havasin keresztül,
 Csak ne felejts el!

Ott is, óh ott is tied e sebes szív,
 Mindenütt kísér, veled él, veled hal,
 S sárga képemnek halavány vonásin
 20 Festve neved lesz.

(1802—1808 között.)

BARÁTOMHOZ.

Ime lassanként lefoly a virágkor,
 S gyenge rózsáink vele elvirítnak;
 A kies Tempék, Örömek, Szerelmek
 Véle enyésznek.

5 Mely rövid s kedves! valamint az első
 Éjjelünk, mellyen szeretőnk ölében
 Életünk legszebb örömében égve
 Kóstola szívünk.

Elrepül tőlünk, soha vissza sem tér!
 10 Sem Galenusnak tudományi titka,
 Sem kegyességünk ezer áldozatja
 Vissza nem adja.

Minden órának leszakaszd virágát,
 A jövődőnek sivatag homályit
 Bízd az Istenség vezető kezére,
 S élj az idővel!

Elmarad tőlünk szeretett barátnénk,
 Itt hagyunk mindent, valamit szerettünk,
 Semmi nem kísér szomorú koporsónk
 20 Néma ölébe.

A piros hajnal derülő sugára,
 A barátságnak kegyes ápolási,
 A legesdeklőbb szerelem siralmi
 Fel nem idéznek!

(1802—1808 között)

KESZTHELY.

Itt, a kék Balaton partja virányain,
 Hol minden mosolyog, mint az aranyvilág,
 Hol dús búzakarász rengedez a mezőn,
 S a halmok koszorús oldalain ragyog
 5 A százféle gyümölcs s a zamatos gerezd;
 Itt a keszthelyi zöld parton emelkedik

- A csendes Helikon. Jöjjetek, ó szelíd
 Aon szüzei és verjetez itt lakást!
 Nézzétek, mi kies sorhegy ölelgeti
 10 A tér telkeit és a vizenyős lapályt;
 Itt leletek gyönyörű thessali berkeket,
 Bércforrást, susogó völgyeket és homályt.
 Gyakran múlatoz itt hínaras öblöken
 Nereus, sáskoszorús nymphaleányaival;
 15 Gyakran zengeti itt Árion énekét
 A hold fénye alatt gerjedező vizen.
 S nézzétek, hol ama már feketült falak
 Látszatnak, menedékváratok ott vagyón!
 Ott vár titeket egy bölcs, s kebelébe zár
 20 Egy nagy férfi, kinek lelke periklesi
 Századnak született, s aki virágkorát
 Rómának ragyogóbb színre derítené.

(1802—1808 között)

OSZTÁLYRÉSZEM.

- Partra szállottam. Levonom vitorlám.
 A szelek mérgét nemesen kiálltam.
 Sok Charybdisz közt, sok ezer veszélyben
 Izzada orcám.
- 5 Béke már részem: lekötöm hajómat,
 Semmi tündérkép soha fel nem oldja.
 Oh te, elzárt hely, te fogadd öledbe
 A heves ifjút!
- Bár nem oly gazdag mezeim határa,
 10 Mint Tarentum vagy gyönyörű Larissza,
 S nem ragyog szentelt ligetek homályin
 Tíburi forrás;

- Van kies szőlőm, van arany kalással
 Biztató földem: szeretett szabadság
 15 Lakja hajlékom. Kegyes istenimtől
     Kérjek-e többet?

- Vessen a végzet valamerre tetszik,
 Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem:
 Mindenütt boldog megelégedéssel
 20 Nézek az égre!

Csak te légy vélem te szelíd Camoena!
 Itt is áldást hint kezed életemre,
 S a vadon tájék kiderült virány lesz
     Gyöngé dalodra.

- 25 Essem a Grönland örökös havára,
 Essem a forró szerecsenhomokra:
 Ott meleg kebled fedez, ó Camoena,
     Itt hűves ernyőd.

(1802—1808 között.)

GRÓF SZÉCHENYI FERENCHEZ.

- Astraeánk koszorús papja! Polymniám
 Példás érdemidet merje-e zengeni?
 Hív Múzsám adaját meg ne utáld, hazánk
     Öszült Nestora, Széchenyi!
- 5 Nem kincs, nem ragyogó polc tüneményei,
 Nem mászó csapodár kába reményei
 Mozdítják ajakát, mert csak az istenibb
     Erkölc csalja ki énekét.
- Fényes birtokaid kénye le nem köti
 10 Munkás életedet: terhek alá veted
 Atlasvállaidat, hogy szemeid hajónk
     Kormányára vigyázzanak,

A törvény sivatag rejtekiben lakó
 Elméd phárusi láng a szövevény között:
 15 Kővár s szent menedék minden igaznak és
     A bűnnek kegyes ostora.

S hogy mindent megelőzz, a tudományokat
 Szárnyaddal takarod, s a haza kincseit
 Buzgón gyűjtögeted, s felkel az alkotó
 20   Corvin tára Teáltalad.

A polgári töl-ág s delphusi laurusok
 Kettősen fedezik homlokod érdemit.
 Méltán áldja nemes lelkedet a magyar,
     Mert jó atyja, vezére vagy.

(1802 után.)

GRÓF FESTETICS GYÖRGYHEZ.

Örvendj hazánknak böles fia, Festetics!
 Győztél, leromlott a buta cimbora!
 Gyémántpaizsban sérthetetlen
     All az igaz, valamint egy isten.

5 A földnek ádáz kölykei béceket
 Szórtak, de Pallas mennyei fegyvere
     S a szent Igazság titkon égő
     Mennyköve porba temette őket.

Örvendj, szerencsénk talpköve szirton áll:
 10 Nyelvünk, atyáink ajka, feloldatott,
     Virrad hazánk várt napja, virrad,
     S a denevérek előtte futnak.

Nyelvünk hazánkból számkivetett vala,
 A régi vadság láncában nyögött,
 15 A durva ellenség haragja
     Néma homály kebelébe zárta.

Sok nagyjaiknak balgatag udvarin
 Már a magyarnak híre se' hallatott,
 Nem módi, úgymond. Oh gyalázat!
 20 Oh vak idők szomorú gyümölcse!

Ez szülte a sok kárt s nyavalyát reánk,
 Ez fojtja bennünk a geniust s erőt,
 Ez rontja erkölcsünk, s hazánkhoz
 Zárt szeretet kötelit feloldja.

25 Ezt végre látván a haza bölesei,
 Gátokba zárták a veszedelmes árt,
 S őrangyalunkat visszahozták
 A diadalmi kapun Budára.

Nagy rész Te munkád, a Te eszed s erőd.
 30 Mely példa voltál! Esmeri nemzeted,
 Mennyit köszönhet Néked e nép,
 Nyelv, tudomány, magyar ősi erkölcs.

Pályánk ohajtott tárgya mosolyg reánk:
 Vár a dicsőség trónusa, menj s vezérlj!
 35 A véghetetlen századoknak
 Nagy neved érdemit általadtad.

(1802—1808 között.)

A MEGELÉGEDÉS.

Nem kér kínai pamlagot,
 Sem márványpalotát a Megelégedés.
 Többszer mulatoz a szegény
 Földműves küszöbén s durva darócain,
 5 Mint a dáma kigyöngyezett
 Keblén s ambróziás mellpatyolatjain.

Csendes szalmafedél alatt
 A víg pásztori kor gyermeki közt lakik:
 A természet ölébe dől,
 10 Annak nyújtja kezét s mennyei csókjait.

(1802—1808.)

KISHEZ.

Nézd: az igaz virtus feláldozza magát,
 S nem kéri senkitől érdeme jutalmát,
 Mert azt magában érzi.
 A bajnok mosolygva rohan a halálnak;
 5 Hogy vére gyümölcsöt teremjen honjának,
 Éltét örömmel végzi.

A bölcs kebeléből szívét kiszakasztja,
 Néma falak között hervad arculatja,
 Fejét mély gond epeszi;
 10 Álmatlan szemei mécsekkal virradnak;
 Kizárja örömit a ragyogó napnak:
 Az áldást úgy terjeszti.

Barátom! érzed-é? Képed festegetem,
 De el nem érheti eléggé ecsetem
 15 Az eredeti szépet.
 Bölcselkedő Múzsád, sokratesi lelked
 Mennyei kincseit rózsák közé rejtet,
 Hogy megfoghasd a szívet.

Te Schiller mélységét, Matthisson hímzését
 20 S a tíburi Phoenix magas ömledését
 Egy alakban mutatod.
 Bájos színnel fested az erkölcs szépségét,
 Az álorcás bűnnek felfeded rút képét,
 S tőreit elszagगतod.

- 25 Az észet az érzéshez remeken csatolod;
 A csapongó elmét szelíden oktatom,
 Mint fellengjen az égen.
 Nagy érdem: de bérét e föld meg nem adja,
 Csillagkoronáját csak ottfenn várhatja
 Mnemosyne keblében.

(1802—1808 között.)

FOHÁSZKODÁS.

Isten! kit a böles lángesze fel nem ér,
 Csak titkon érző lelke ohajtva sejt:
 Léted világít, mint az égő
 Nap, de szemünk bele nem tekinthet.

- 5 A legmagasb menny s æther Uránjai,
 Mellyek körülted rendre keringenek,
 A láthatatlan férgek a te
 Böles kezeid remekelt csudái.

- Te hoztad e nagy Minden ezer nemét
 10 A semmiségből, a te szemöldököd
 Ronthat s teremthet száz világot,
 S a nagy idők folyamit kiméri.

- Téged dicsóít a Zenith és Nadír.
 A szélveszek bús harca, az égi láng
 15 Villáma, harmatcsepp, virágszál
 Hirdeti nagy kezed alkotását.

- Buzgón leomlom színed előtt, Dicső!
 Majdan, ha lelkem záraiból kikél,
 S hozzád közelb járulhat, akkor
 20 Ami után eped, ott eléri.

Addig letörlöm könnyeimet, s megyek
 Rendeltetésem pályafutásain,
 A jobb s nemesb lelkeknek útján,
 Merre erőm s inaim vihetnek.

Bizton tekintem mély sirom éjjelét!
 Zordon, de oh nem, nem lehet az gonosz.
 Mert a te munkád; ott is elszórt
 Csontjaimat kezeid takarják.

(1802—1808 között. Végleges forma: 1810-ben.)

GÖRÖG DEMETERHEZ,

midőn a koronaherceg nevelőjének
 választatott.

Mennyi országok s koronák reményét
 Vetted, oh boldog nevelő, kezedre!
 Mennyi népnek nyujt bizodalmat a te
 Chironi lelked!

5 A nagy álláspont köre nem telik meg
 Áldozat nélkül; de ki honja híve,
 Mint Görög, mindent mosolyogva áldoz
 Honja javának.

Róma undokját s Senecát felejtse el!
 10 A Nemes legszebb diadalmi bére
 Minden ádázna s alacsony tyránnak
 Kénye felett van.

Konnidas márványt nyere Parthenonban.
 Adj Trajánt nekünk s kegyes Antoninust,
 15 Véreid hálás kebelébe márványt
 Nyersz te s örök fényt.

A te munkádnak gyönyörű gyümölcsét
 Századok várják, diadalmi paeant
 Századok zengnek, s maradékainknak
 20 Áld maradéka.

Hajdan, ó bús sors! nemesült atyáink
 Mennyi belső tűz s fene üldözések
 Ostorát nyögték! de az égbe ért már
 Ábeli vérök.

25 Már ma nem félek. Sem idők zavarja,
 Sem gonosz vádak soha fel nem oldják
 A magyar szívnek kötelit: királyunk
 Ismeri népét!

1803.

AZ ÉN MÚZSÁM.

Akit Cypris ölel s delphusi láng hevít,
 Nem szállít ki hajót Bengala öblein,
 Tajtékos paripát sem zaboláz keze
 Harsány trombitaszón a hadi arc előtt:
 5 Bájoltan heverész ernyeitek között
 Oh édes Szerelem s píeri gyenge szűz!
 S ott énekli vidám lanttal az isteni
 Szépet, Jót s Amathus berke virányait.
 Hippocrene szelíd völgye homályiban
 10 Lettem gyenge korom kellemes édenét;
 Ott lettem gyönyörű elmerülésimet
 A szent lelkesedés s képzelet árja közt:
 Nem mérkeztem arany lanttal az ó világ
 Bámult dallosival: nem ragad énekem
 15 A maeoni madár szárnyain ég felé,
 Sem Pindár riadó himnusza repteként
 A félisteneket zengeni nem meri.

- Mint kis méhe csak itt a vizerek körül
 Döngécsel mezeink zsenge virágain,
 20 Hol néktek, nemesek, ritka Kazinczy s Kis!
 Bokrétát szedeget nimbuszitok közé.
 Tí, két Tyndaridák lettetek a magyar
 Pindus fellegi közt s hajnali csillagok
 Hosszú éje után: én philomélaként
 25 Üdvezlém az arany nap piruló egét.

(1803—1808 között.)

A FELKÖLT NEMESSÉGHEZ.

- Mint majd midőn lángszárnyakon eljövend
 A nagy Bírónak cherubi angyala,
 És kürtje harsány hangja a mély
 Sírba leszáll hidegült porunkhoz:
- 5 Mindenfelé dob s tárogató riad.
 Úgy tetszik, elhúnyt párducos őseink
 Támadtanak fel hamvaikból
 Véreiket fedező karokkal.
- Toldulva jönnek bajnoki népeink:
 10 Erdély kegyetlen székelyi, a fene
 Hajdúk az áldott természetekben
 Megfeketült haragos kunokkal;
- Az ütközet közt állni tudó, kemény
 Horvátok és vad rácok erős hada
 15 Táborba szállott, hogy kövesse
 A magyarok rohanó lovagját.
- Örvendj hazám! nézd: mennyi jeles sereg
 Kész érted önként ontani életét.
 Oh bátran örvendj! mert megőrzik
 20 Hantjaidat született vitézid.

Magyar nemes vér bére, jutalma vagy,
 Vérző magyar kar tartá meg eddig is,
 Csak hív szülöttid vérpatakja
 Áradozand ezután is érted.

- 25 Nézd, mint buzognak szép deli ifjaid:
 Mindannyi herost s Marst mutató vitéz
 Tüzelg szemökből; felkelend még
 Báthory, s él Kinizsünk ezekben!

- Tud győzni e nép! Attila magva ez!
 30 Ez dúlta Árpád hajdani harcain
 A föld legelső tartományit,
 S láncra füzé sok ezer vitézit.

- E nép csatázott nagy Hunyadink alatt,
 Mikor kevély Bécs tornya lerontatott,
 35 S roppant Budának győzhetetlen
 Ormai közt diadalmi kürt szólt.

- Hát bölcs királynénk, Trézia! trónusod
 Nem a magyar szív vívta ki Pálffyval?
 Nem a magyar s Nádasdy kardja
 40 Tette dicső koronád fejedre?

Hat nagy királyok fegyvere omla rád,
 Tűzláng borítá Austria tájait,
 S nem volt ki terhed Herkulesként
 Tartsa: egész birodalmad ingott.

- 45 S ím mint midőn bús Æolus éktelen
 Barlangja torkát Kaukaszus oldalin
 Feltárja s ádáz szélveszekkel
 Fellegeket hasogatva pusztít:

Felkél az ébren szunnyadozó magyar,
 50 S elszórja villámkardja eged ködét;
 Megtörte, földhöz verte mint egy
 Bellerophon hatagyú Chimærád!

Menj most vitéz faj! nézd, mikor a vadak
 Királya felkél Júba vadonjain,
 55 Szavára megrémül az erdő,
 S futnak ezer vadak odvaikba!

1805.

AZ ULMAI ÜTKÖZET.

Mit hallok, Árpád honja határain
 Ágyúk dörögnek! rettenetes veszély
 Zúg, mint dagadt felhők morajja
 S Bosporusok zokogó nyögése.

5 Egy nagy csapással mindeneket levert
 A harc s dicsőség kénye, Napoleon,
 S mint Jupiter mindent lerontó
 Mennyköve, egy riadással elszórt.

Látom hazámnak fegyveres őreit
 10 Rémült futásban; látom az éktelen
 Vert had zavarját tébolyogva
 S Bécs s Pozsony érckapuit vivatlan

Kitárva! Oh sors! oh csuda nap! mi ez?
 Nincs hát remény már? — Itt az idő, magyar,
 15 Mely majd szabad lelked nem ismért
 Jármot akaszt te szilaj nyakadra!

Nyole száz repült el már Budavár felett.
Villámok ádáz zápora, vérözön

Toldult s rohant rád számtalanszor:

20 Ámde te, mint az egekbe ötlő

Kriván, mosolygál a zivatar között.
Rémíthetetlen melled acélfalat

Vont fel körülted, s vakmerően

A haragos buzogányt ragadván

25 Gígászerővel harcra szegült karod,

Vívtál ezerszer többel ezer csatát:

Menj, most mutasd meg Zrínyi lelkét,

Zrínyi dicső remekét, halálát!

Merj! a merészség a fene fátumok

30 Mozdíthatatlan zárait áltüti,

S a mennybe gyémánt fegyverével

Fényes utat tusakodva tör s nyit.

1805 okt. 14 után.

AZ ÉLET DELE.

Felhágsz éltem napja eged délpontjára.
Ragyogva omlik rám fényed hév sugára.
S ah tudom! valamint felért szép delére,
Sztintoly gyorsan leszáll nyugovóhelyére

5 Hanyatló pályád!

Nem volt ekkorig is felhőtlen futásod,
De hamar felderült rövid elhúnyásod.
Csak azért rejtezel néha fellegekben,
Hogy fátyolod alól annál kedvesebben

10 Mosolyogjon orcád.

Nem adtál szüntelen tüskétlen rózsákat,
 Nem lengettél mindég lágy Etéziákat:
 De adtál víg elmét, erőt, barátságot,
 Angyali érzéssel tölt édes órákot
 15   Cypris ölében.

Mit várjak ezután, nem látom előre.
 Könnyes szemmel nézek a multras jövőre:
Annak örömeit sírva emlegetem,
Ennek komor képét előre rettegem
 20   Setét ködében.

(1806 után.)

A KÖZELÍTŐ TÉL.

Hervad már ligetünk, s díszei hullanak.
 Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
 Nincs rózsás labyrinth, s balzsamos illatok
 Közt nem lengedez a Zephyr.

5 Nincs már symphonia, s zöld lugasok között
 Nem bűg gerlice, és a füzes ernyein
 A csermely violás völgye nem illatoz,
 S tükrét durva csalét fedi.

A hegy boltozatán néma homály borong.
 10 Bíbor thyrusain nem mosolyog gerezd.
 Itt nemrég az öröm víg dala harsogott:
 S most minden szomorú s kiholt.

Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül,
 S minden míve tűnő szárnya körül lebeg!
 15 Minden csak jelenés, minden az ég alatt
 Mint a kis nefelejts, enyész.

Lassanként koszorúm bimbaja elvirít,
Itt hágy szép tavaszom: még alig izleli
Nektárját ajakam, még alig illetem

20 Egy-két zsenge virágait.

Itt hágy, s vissza se tér majd gyönyörű korom.
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha!
Sem béhúnyt szememet fel nem ígézheti
Lollim barna szemöldöke!

(1806—1808 között.)

AZ IFJÚSÁG.

- Mint az aranykornak boldog századja virágzó
Képe, szelíd tündér Fiatalság! visszanevetsz rám;
Felfeded ártatlan kebelednek rózsaalakját,
S szívemet a multnak gyönyörű örömébe meríted.
- 5 A te fejednek aranyfürtjén mosolyogva virítnak
A tavasz illatozó zsengei vegyes koszorúban,
Pázsitos ösvényed violák közt tévedez, és foly,
Mint a csergedező Arethusa s tiszta Mæander.
Társaid, a mindig nevető Kedv, Tréfa, Barátság.
- 10 Édes enyelgéssel repdeznek játszva körülted,
A szerelem mennyét feltárja Dióne előtted,
S karjain andalgó örömében renget az égnek.
A te vidám orcád, valamint egy hajnali csillag,
A repülő élet napját felnyitja, bezárja;
- 15 Míg te az élet egét ragyogó lángszínbe' fereszted,
Elysium myrtusligetévé változik e föld,
Hol minden kiderült, hol minden szép s nagy előttünk.
Álmodozó lelkünk nem sejt ily puszta jövőndöt,
Melyben az életnek volt kedvesi mind elenyésznek,
- 20 S csak szomorún egyedül bujdossa világi futását,
Mint az alélt utazó az oroszlán durva hazáját.
Légy böles, légy te vitéz, kardod villáma hasítson

- A földtengelyekig s a föld nagy tengerein túl,
 Homlokodon híred csillagkoronája ragyogjon,
 25 Tetteidet fél föld leborulva csudálja, imádja,
 Halmozd kincseidet, dúld, pusztítsd Bengala partját,
 Úszsza körül gályád a földet százszor, ezerszer:
 Oly szent tiszta öröm nem reszketi szívedet által,
 Mint mikor a boldog fiatalság rózsavirányin
 30 Andalodó lelked legelőszer kezde hevülni,
 S a gyönyörű álmképet csókolva ölelted.

(1806—1808 között.)

BARÁTIMHOZ.

Én is éreztem, s tüzesen szerettem,
 Éltem a föld szép örömit, barátim!
 Barna fürtim közt szerelem s vidámság
 Myrtusi nyíltak.

- 5 Repdezett szívem kies édenében:
 Mint ama boldog ligetek lakója,
 Már midőn a porkötelet lerázta
 Lethe virányin.

- A szilaj lélek, rekeszét kitörvén,
 10 A nap útján túl magasan csapongott,
 S mint az ætherben lakozó rideg sas
 Földre se' nézett.

- Mennyi tündér báj s ragyogó kilátás,
 Mennyi andalgó öröm és reménység
 15 Rengetett, édes Csalatás! öledben
 Mágus erővel.

Álmaim tűnnek, leesik szememről
 A csalárd fátyol, s az aranyvilágnak
 Rózsaberkéből sivatag vadon kél
 20 Zordon időkkal:

Hol csak a külszín fedi a valóság
 Puszta országát bibor állepelben;
 Ámde a bölcsnek beható szemével
 Játszani nem mer.

25 Látja a Virtust letapodva nyögni,
 Látja a Bűnnek koronás hatalmát,
 Sokrates méregpoharát s Tibérnek
 Trónusa mocskát!

Látja, és keblét szomorún bezárja.
 30 Nem szeret semmit, de nem is gyűlölhet;
 Szíve óhajt még, de üres vadonban
 Hal ki nyögése.

(1806—1808 között.)

A REMETE.

Egy őszült remetét a Tihany oldalán
 Ismértem. Sivatag sziklaüregben élt.
 Már két századokat hordoza vállain,
 S mellén lengedezett hosszú fejr szakáll.
 5 Gyakran, bölcs szavait hallani elmenék
 Barlangjába, vidám gyermekidőm alatt.
 Sok történeteket hordogatott elő
 A bölcs ősz az idők régi homályiból.

Egy szép alkonyaton melleje ültetett,
 10 Ősz pillái alól könnye kicsordula,
 S így kezdé szavait: Látod amott, fiam,

- Amint a Balaton habja locsogva küzd
 A bérc öbleiben, s rengeteges vadon
 Zöld pártája körülfüzte az ormokat?
 15 Ott hajdan ragyogó tornyok, erős falak
 Allottak sudaras sorjegyénél között.
 S ím ott egy feketült klastrom, az ó világ
 Buzgósága dicső temploma s szent helye.
 Sok távollakozók s messze zarándokok
 20 Csókolták küszöbét s szentjei zsámolyát,
 S a himnuszba vegyült orgona hangjai
 Buzgón ömledezék a hegyeket körül.

- Hány szív harcola szent boltja homályiban,
 Míg eltépte magát ösztöne láncain,
 25 S lángérzése szelíd búslakodásra vált!
 Hány szép hervada ott élete hajnalán,
 Mint egy gyenge virág a havasok között,
 Mely látatlan alak díszével kivész!

- Ott lankadt, epedett Váradi Lóri is
 30 Érző lelke tüzes gerjedezésiben.
 Nem fojthatta meg azt a feledő idő,
 Sem más isteni kéz mennyei balzsama.
 Legszebb szűz vala ő Hunnia térein.
 Sok fényes lovagok néztek óhajtvá rá:
 35 Sok nagy gazdagokat Lórika megvetett,
 Mert szívét szeretett Sándora bírta már,
 S oldhatlan kötelek közt vele egyesült.
 Sándor régi nemes faj, de szegény vala;
 Mellyért Lóri kemény atyja csikarva dúlt,
 40 S e klastromba dugá a szerető leányt.
 Kábultan maradott Lóri sokáig itt,
 S mint egy álmodozó csendesen elmerült.
 Míglen végre beteg szíve felébrede,
 S a kétségbeesés töreivel vivott.

- 45 Már négy bús kikelet látta siralmait
 S lassanként kiháló kellemit, amidőn
 Egy bús óra alatt ajtaja megnyílék,
 S a régensiratott karja közé rogya.
 Testek rándulatit festeni nem merem,
 50 Sem tördelt szavokat s ömledezésiket.
 Megdőbbent kebeleik nyögve szorultak el,
 S benne minden erő s élet eloltatott.
 Míglen végre, sebes könnyeik árjai
 Megnyitván lekötött nyelvöket, így zokog
 55 Forró csókjai közt a pihegő leány:
 Oh kedves, kit az én lelkem epedve várt
 Minden perceneten, s érted imádkozott!
 Oh ifjú, kit az én szívem ezer közül
 Választott! de az ég szívemet eltöré!
 60 Eljöttél, hogy ezen néma falak között
 Esdeklő szeretőd könnyeiben feredj?
 Eljöttél, hogy alélt lelkem előtt kinyisd
 Elvesztett örömünk hajdani édenét?
 S hogy még egyszer örömkönnybe borult szemét
 65 Lóridnak karodon zárja be a Halál!

Sándor.

- Nincs szóm, nincsen erőm! végy kebeledbe,
 S olvasd e halovány orca vonásain, [végy!
 Olvasd e szomorún béapadott szemem,
 Mint szenvedt nyomorult életem ekkorig.
 70 Bujdostam hegyeken, völgyeken és habon,
 Míg felleltelek, oh angyalom! édesem!
 Im álttörte acélzáraidat karom.
 Jer most, merre karom s a szerelem vezet.
 Jer, menjünk oda, hol senki nem ismer, és
 75 Egy csendes kalyibánk, egy nyoszolyánk leszen.
 Menjünk! int az idő; oh ne habozz! kövess!

Lóri.

- Menjünk, nyujsd karodat! légy vezetőm! megyek
 A bús Kaukazuson s tengerek árjain
 Lángnak, habnak, ezer fegyverek élínek.
- 80 Isten véletek itt, oh szomorú falak,
 Itt hagylak! szeretőm karjain elmegyek!
 Menjünk a szerelem szárnyain... Oh, de mit,
 Mit hallok? elalél lelkem. — Egek, mi ez?
 Halld a lármaharang! nézd! közelítenek
- 85 A fáklyák. Ti kemény istenek! — el vagyunk
 Árultatva tehát? — Oh, te csalárd öröm!
 Eltűnsz-e valamilyen egy hiu bűborék?
 Már hát nem lehetek, kedvesem, a tiéd
 E földön ! de tiéd leszek az égbe majd!
- 90 Oh kedves szeretőm! hogyha szeretsz, ne hagyj
 E mélységbe! ne hagyj! ölj meg ezen helyen;
 Ölj meg, hogy kezedden fogyjon el életem.
 Hah jönnek! Szeretőm, hív szeretőm, ne hagyj!
 Csókolj meg, s vasadat döfd ide, oh ne szánj!
- 95 Döfj, ím itt kebelem. Én örömet halok.
 Add meg nékem ezen leggyönyörűbb halált!
 Ekkor Sándor előrántja hegyes vasát,
 S a vállára borult szűz kebelébe döf,
 Elsóhajtván repül bánatos élete,
- 100 S egy bágyadt *köszönöm!* volt lebegő szava.

Sándor.

- Hah, menj, menj, te nemes lélek! ez a világ
 Nem méltó tereád, menj, követőd leszek.
 Hah, már látlak! az ég fényözönén lebegsz,
 Intesz, hívsz, mosolyogsz, karjaidat nyitod.
- 105 Ó kedves szeretőm, Lóri, te hívsz: megyek.

Ekkor Lóri hideg karja közé borult.
 Csókokkal befedé kedvese tagjait,

S mélyen mártja sebes szíve alá vasát,
S forrón összevegyült vérök eláradott.

- 110 Ott egy nyárfa alatt lett temetőhelyök.
Egy szép gerlicepár jött ki porokból, és
E csendes ligetek sátoriban leszállt.
Gyakran látni setét éjjeleken fejér
Fátyolban lebegő lelköket e helyen:
115 Gyakran hallani itt lassu melódiát
Éjjel, mint valamely gyenge furuglyaszó
Messzünnen kihaló gerlicehangjait.

(1807 körül.)

A MAGYAROKHOZ.

Forr a világ bús tengere, ó magyar!
Ádáz Erynnis lelke uralkodik,
S a föld lakóit vérbe mártott
Tőre dühös viadalra készti.

- 5 Egy nap lerontá Prusszia trónusát.
A balti partot s Adria öbleit
Vér festi, s a Cordillerákat
S Haemusokat zivatar borítja.

- Fegyvert kiáltnak Baktra vidékei,
10 A Dardanellák bércei dörgenek,
A népek érekorláti dőlnek,
S a zabolák s kötelek szakadnak.

- Te Títusoddal hajdani őseid
Várába gyűltél, hogy lebegő hajónk
15 A bölcs tanács s kormány figyelmén
Állni-tudó legyen a habok közt.

Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet!
 Ordítson orkán, jöjjön ezer veszély;
 Nem félek. A kürt harsogását,
 20 A nyihogó paripák szökését

Bátran vigyázom. Nem sokaság, hanem
 Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.
 Ez tette Rómát föld urává,
 Ez Marathont s Budavárt hiressé.

1807.

FELSŐBÜKI NAGY PÁLHOZ, AZ ORSZÁGGYŰLÉS ALATT

Már midőn a föld letapodva hódol,
 S Róma felséges geniussza eltűnt,
 Mint egy őr Cato feded a világot,
 S mennyköveket szórsz.

5 A közembernek neve vész magával.
 Kincs, kevély márványpaloták homályba
 Dűlnék, elmúlnak, s heverő uroknak
 Híre enyészik.

10 A derék nem fél az idők mohától,
 A koporsóból kitör és eget kér,
 Érdemét a jók, nemesek s jövőndő
 Századok áldják.

Láttalak fényes hadi öltözetben.
 Látlak országunk ragyogó gyűlésén:
 15 Ott merő Hectort s Kinizsit mutattál,
 Itt Cicerónk vagy.

20 Ősz atyáink közt fiatal korodban
 Pálmaágakkal koszorús fejedre
 A kitündöklő magas elme s lélek
 Égi sugárt vont.

Nagy, midőn tündér paripádra szöktél,
 Nagy, hazánk kormányvezető tanácsán:
 Itt az érdempolc! ez az égnek útja
 S régi magyar dísz!

1807.

LEVÉLTÖREDÉK BARÁTNÉMHOZ.

Ne kérdezd barátném! mint töltöm időmet,
 S távolléted alatt kedvem miben lelem?
 Tudod elvesztettem édes enyelgőmet,
 Tudod, magam vagyok, mert te nem vagy velem.

5 Lefestem szüretem estvélyi óráit,
 Ha már cselédimet nyugodni ereszttem.
 És csak alig hallom a vígság lármáit,
 Agg diófám alatt tüzetemet gerjeszttem.

10 Leplembe burkolva könyökemre dülök,
 Kanócom pislogó lángjait szemlélem,
 A képzelet égi álmába merülök,
 S egy szebb lelki világ szent óráit élem.

Az őszi bogárnak búsongó hangjai
 Felköltik lelkemnek minden érzéseit,
 15 S az emlékezetnek repdező szárnyai
 Visszahozzák éltem eltűnt örömeit.

- Életem képe ez. — Már elestvélyedtem,
 Béborult az élet vidám álorcája!
 Még két mulatótárs van ébren mellettem:
 20 A szelíd szerelem hamvadó szikrája
 S bús melancholiám szomorgó nótája.

(1806-1808 között.)

BÚCSÚZÁS KEMENES-ALJÁTÓL.

- Messze setétedik már a Ság teteje,
 Ezentúl elrejtí a Bakony erdeje
 Szülőföldem, képedet.
 Megállok még egyszer, s reád visszanézek.
 5 Ti ké kellő halmok! gyönyörű vidékek!
 Vegyétek bús könnyemet.

- Ti láttátok az én bölcsőmnek ringását
 S ácsorgó ajakam első mosolygását
 Szülém forró kebelén;
 10 Ti láttátok a víg gyermek játékait,
 A serdülő ifjú örömit, gondjait,
 Éltem vidám reggelén.

- Mélyen illetődve búcsúzom tőletek;
 Elmégyek; de szívem ott marad véletek
 15 A szerelem láncain.
 Hímezze bár utam thesszali virulmány,
 Koszorúzza fejem legdicsőbb ragyogvány
 A szerencse karjain;

- Bánatos érzéssel nézek vissza rátok,
 20 Ti szelíd szerelmek s vidám nyájasságok
 Örömmel tölt órái!
 Nem ad vissza nékem már semmi titeket!
 Evezzem bár körül a mély tengereket,
 Mint Magellán gályái.

- 25 Oh gyakran a szívnek édes ösztöneit
 S tárgyaihoz vonzó rózsaköteleit
 Egy tündér kép elvágja!
 A szilaj vágyások gígászi harcait,
 E bujdosó csillag ezer orkánjait
 30 Bévont szemünk nem látja.

- Hív szívünk csendesebb intését nem halljuk,
 Az előttünk nyíló rózsát letapodjuk,
 Messzebb járnak szemeink.
 Bámulva kergetjük álmunk tarka képét,
 35 Örökre elvesztjük gyakran éltünk szépét,
 S későn hullnak könnyeink.

(1808 körül.)

BARÁTIMHOZ.

- Már-már félreteszem lesbosi lantomat,
 Érzésim felesét s néhai biztosát.
 Nem pendíti meg azt már soha semmi tárgy,
 Sem nagyság ragyogó nimbusza, sem Chloém
 5 Andalgó szemein gerjedező hevem.
 Forró ömledezés csalta ki hangjait
 A víg reggeli kor rózsavirányain.
 Hervad már tavaszom, s bimbai hullanak:
 A szép álmodozás kedves alakjai,
 10 A tündér Amathus bájai oszlanak
 Éltem gondjai közt a komoly ész előtt.

Nem kíván koszorús hírt, nevet énekem.
 Kész bérem, ha nemes lelkeket érdekel,
 És néktek szeretett nemzetem ékei,

- 15 Laurussal fedezett bölcsei! tetszhetik.
 Épít, ront az idő lelke, ezer csudát
 Szül, s ismét repülő szárnyaival ragad:
 A ti érdemetek s mívetek élni fog,
 Amíg egy magyar él a Duna partjain.
 20 Alkotmánytok örök talpkövihez teszem
 E morzsát, s az idők harcai közt megáll.

(1808 körül.)

AJÁNLÁS.

Mint a világnak hajdani díszei,
 Csendes meződben rejtet el éltedet,
 Hogy ott magadnak s nemzetednek
 Éljen Eratód arany édenében,

- 5 *Kazinczy!* s mérész ætheri szárnyakon
 Felleng sas elméd Delphi dicső egén,
 A dithyrambok lángkörében
 S a Kegyek életadó virányin.

- Plátói nyelved s lelked idézte le
 10 Hozzánk az ép íz szebb geniuszait;
 Nyelved mosolygó Gratiája
 Önti belénk Helikon malasztját.

- Pólyádba' paeán rengete tégedet!
 Már ott tapodtál sok fene undokat,
 15 Melyek zavarták Pindusunknak
 Szent ereit s ege tiszta fényét.

- Boldog vagy Áon szüzei kedvese,
 S nagy, mint hazádnak legnemesebb fia!
 E két remek dísz kéri méltán
 20 A Ganymed poharát az égben.

Te lelkesítéd szunnyadozó erőm,
 Kebledbe öntöm zsenge virágimat:
 Iktasd dicsően tört utadra
 Nyomdokidon lebegő Camœnám!

1808.

A MÚZSAHOZ.

A te ernyődnek kies alkonyában
 Andalog szívem, Helikon leánya!
 Álmaim tündér ligetit te hímzed
 Bájos ecsettel.

5 A szökő Hórák mosolyogva lengnek
 Büszke hullámin magas énekednek,
 S halhatatlanság koszorúi nyílnak
 Könnyü nyomokban.

Megszeged reptét az örök tünésnek;
 10 Néma hamvedrek mohait bíborral
 Fested, és a bús ravatalba fényes
 Életet öntesz.

A derék tőled nyeri szíve bérét.
 Hector és Alcíd dalod égi szárnyán
 15 Hágtak a Dörgő palotája ázur
 Bércein által.

A te berkedben szedi laurus-ágát
 Théba föntzengő koszorúsa, Pindár,
 És az ömlő lant fejedelme, Flaccus,
 20 S Lesbos alakja.

Mély sugallásod kiemelt magamból,
 Sátorod csendes kebelébe intett,
 Hol Kázinczydnak keze szent örömmel
 Nyujta borostyánt;

- 25 S Lethe áradt rám! elenyészik a föld,
 Lelkes lélettél ragad édenébe
 Delius, s mellem magasabb erőkkal
 Kezd dagadozni.

1809.

A SZONETTHEZ.

- Cypris rózsa lehellete
 Nemzett Laura ölen téged, alak Szonett!
 Zengvén lelkes ezüstszeved,
 Megnyílt a buta kor százados éjjele;
 5 Hellas napja dicsőn derült,
 S paeánt ömledezett a Capitolium.
- Paeán! újra születesz nekünk
 Ott, hol Koosz koszorús húga, az ősz Tokaj
 A Bodrogra könnyöklök, és
 10 Eos langyaival keble bujálkodik.
 Hallom Dácia halmain,
 Hallom zengeni már æoli lantodat;
 Fürtöd mádi aranygerezd
 S tündöklő amazon-párta ölelgeti.

- 15 Üdvözlek Helikon kegye!
 Jer csókold, koszorúzd a te Kazinczydat!
 Pólyád szebb örömébe mártsd
 Lelkét, cyprusidat húrjaitól kizárd.
 Múlass, zengj, enyelegj vele!
 20 Vanclose s Laura leend — Széphalom
 s angyala...

1809.

KAZINCZY FERENCNÉHEZ,
SZENDREI GRÓF TÖRÖK SOPHIA ANTONIÁHOZ.

Repdező kényeink rózsát legelésznek
E tündérkert képein;
S ah ezek a lelkesb csókkal elenyésznek,
Csak árnyékot adnak az ölelő kéznek,
5 S tűnnek a szem könnyein.

Te kedves Amazon, Kazinczym szép bére!
Öleled a Múzsákat.
Öleld! a Charisok legszebbik testvére
A Múza karján szed a dísz kellemére
10 Legigézőbb rózsákat;

Rózsákat, melyek nem a Hórák fürtjein
Nyílnak és elhervadnak,
Nem a deli termet múló szépségein,
Hanem a lelkeknek édes kötelein
15 A Lethéig virítnak.

Teremts Idáliát s Áont Széphalmodon
Égi harmóniával!
Eros amaranthja leng majd homlokodon,
S befed Áon kegye virágpályáidon
20 Elysium bájával.

Vegyítsd Kazinczydnak kevély koronáját
Szelíd myrtus-ágakkal;
Csókold vissza képén tavasza pompáját,
S zendítsd meg körülte az élet lármáját
25 Szerelmes alakokkal.

Úgy folyjon életed, mint híved éneke,
Édes symphoniákkal;

Takarjon virtusod angyali leplege,
 Legyezzen Amathunt ambrosiás ege
 Nyájas Etésiákkal.

1809.

A TUDOMÁNYOK.

Allegoria Plato után.

- Midőn e földet elhagyá Saturnus,
 S a nagy Minden keblébe rejtezett,
 Két égi szűz maradt az embereknél:
 A szent Igazság és a szűz Szemérem;
- 5 Kik mint az égnek hív küldöttjei,
 A jámbor népek kormányit vezették.
 Örök békesség és arany szabadság,
 Vig ártatlanság s minden égi jók
 Lakoztak vélek a boldog világban.
- 10 De a halandók csakhamar megúnták
 Ezen jóltévő égi védeket;
 Mert sokban ellentálltak a nagyoknak,
 A büszke nagyravágyás kényeit
 S a rút gonoszság titkos céljait
- 15 Mint őrálló bírák, meggátolák;
 Melyért is ők az emberek közül
 Kizáratván, dicsőbb honjokba tértek.
 Már így sokkal szebben folyt a világ.
 Most a hatalmas már hatalmasabb lett,
- 20 A vig vigabbnak érezé magát,
 A dús pediglen sokkal gazdagabbnak.
- De csak rövid volt e hiú öröm.
 A gyenge csakhamar kezdé érzeni
 Kevély nyomását a hatalmasoknak;
- 25 Az erő nemlétét pótolá ravaszság,

S rettentővé lett láthatlan keze;
 A sok hasznos csekély romlása által
 Kiszáradt a bőség s dúskálkodás ere;
 Fortély ellen fortély, erőszak ellen erő,
 30 És fegyver ellen fegyver volt szegezve:
 S már-már kiveszni tért e balgatag fajt.

De megszaná a földet Jupiter.
 Menj! így szólítja böles lyányát, Minervát,
 Menj! s hozz ki táram titkos rejtekéből
 35 Észet s bölcsességet e vak fajzatoknak.
 Nem észet, hanem ravaszságot lopott,
 S csak azt adott nekik Japet fia;
 S most a Szemérem és a szent Igazság,
 Kiket nekik küldék, im visszatértek.

40 Készült tehát az ægis asszonya
 A bölcsesség dicső szövetnekével
 A földre szállni és az embereknek
 A tudományok szent kincsét osztani,
 S minthogy saját komolyságát tudá,
 45 S a földi gyarlóságot ismeré:
 Az ő ifjabb s vidámabb hűgait,
 A nyájas Múzsákat küldé elől,
 Hogy készítsék kedves játékaikkal
 A vak szilaj lelkekhez útjait.

50 Díszlett e mód. Mert ámbár voltak oly
 Múzsák, kik a kedveskedést fölösleg
 Úzvén, lettek nagyok kacérjai:
 De mások, kik megtartották tovább is
 Az ő mennyei ártatlanságjokat,
 55 Az emberekbe szent szikrát leheltek,
 Kikben tüstént gyulladt az ætheri rész,
 Mely egy rokon kötél az égiekkel;
 S hálás kezekkel kezdék elfogadni

Minerva égi áldomásait.

- 60 Most láták, hogy dobzódások veszély
 És a pusztítás ádáz balgatagság;
 Hogy minden emberek csak egyneműek,
 S minden közjó az egyesből ered!
 Azolta van remény, hogy a halandók,
 65 Mennél több fényt nyernek Pallas kezéből,
 Annál forróbban fogják majd ölelni
 A szent Igazságot s a hív Szemérmet.
 S akkor majd ismét Kronos boldogabb
 Századja hozzánk visszatér az égből.

1809.

A JÁMBORSÁG ÉS KÖZÉPSZER.

Más az Atridák ragyogó dagályát
 Tarka pórázon mosolyogva nyögje,
 S Tantalus-szájjal magas asztaloknál
 Üljön epedve.

- 5 Oh ti, elrejtett kalyibák lakói,
 Régi Jámborság s te arany Középszer!
 Üljetek mellém küszöbömre: vígan
 Látlak, öllelek.

- Üljetek mellém ősi tűzhelyemre!
 10 S majd Szabínám hív keze-főzte mellett
 Mártsatok vidám ajakat mosolygó
 Bükkfa-kupámba.

- Aki keblében helyet ad tinéktek,
 A szerencsének letapodja kényét;
 15 S szíve épségét soha semmi bájszín
 Törbe nem ejti.

Nem von az fényes rabigát nyakára,
 Sem majomnévért kenyerét nem adja;
 Kincseket sem gyűjt, hogy azokra árvák
 20 Könnye kiáltson.

Tiszta lélekkel s megelégedéssel
 Látja csűrében keze míve bérét;
 S izzadásának gyönyörű gyümölcsét
 Éli örömmel.

25 Nyájas orcával szegi meg falatját
 A barátságnak s jövevény szegénynek;
 S asztalánál, mint az öreg Philémon,
 Égieket lát.

Háza szent templom, maga áldozópap,
 30 És az áldásnak poharát kezében
 Istenek töltik kimeríthetetlen
 Égi itallal.

1809.

ORCZY ÁRNYÉKÁHOZ.

Mely méltó koszorút, mely diadalmi bért
 Adjon néked örök míveidért hazád?
 Oh bajnok s koronás mennyei Lantverő!
 Voltaire érdeminek szép köszönet vala
 5 Párizs tapsai közt a fejedelmi csók.
 Petrarceát ragyogó győzödelem-szekér
 Jutalmazta. Kinyílt a Capitolium
 Hellas szüzeinek, mint mikor a világ
 Hódítói előtt zengtenek ormai.
 10 Hát néked, ki az ő útjaikon vezetsz
 Minket Delphi magasb pálmavirányihoz,
 Oly buzgón törekedsz s gátokat ostromolsz,

- Hogy fáklyáddal egünk fellegeit higítsd,
 És napját az idők lelke szerint emeld —
- 15 Néked vajjon ezért leszen-e pályabér?
 Vagy tán csak csalatás minden előtörés?
 E nép nem veti el már soha fékjeit,
 S vak rögzése örök hályogiban marad?
 Hagyján! aki úgy élt, mint te s úgy énekelt, —
- 20 Nem kér lelke hiú gyermeki bábokat;
 Önnérvése dicső Pantheon annak, és
 A jók szíve alatt fennmaradand neve;
 A némult ravatal zárait eltöri,
 S a villámvezető sashoz emelkedik.
- 25 Nem hal meg, ki úgy él mint te, nagy Orezy, nem,
 Általküzdi setét Aeacus öbleit;
 Mint Alcides erős fegyveri közt ledül,
 S a tűzből az Olymp lángküszöbére hág.

1809.

GRÓF FESTETICS LÁSZLÓHOZ.

Kevély örömmel kérkedik a magyar
 A Festetics-név tölgykoszorúival;
 Kevély örömmel látja rajtad
 Híres atyád deli lelke mívét,

- 5 Nagyságos Ifjú! Bölcs nevelőd keze
 Bélyegzi, látjuk, már feselő korod;
 S méltó remekkel gazdagítja
 Benned örök neve Pantheonját.

- Dicső előkép várja figyelmedet.
- 10 Nagyságra hívnak minden előjelek,
 S nem kétli Pannon, hogy te lesz majd
 Legnemesebb fia, híve, dísze;

Akár szilaj mén vért s hadi port dagaszt
 Alattad a megtört csatarend előtt,
 15 Akár mosolygó Keszthelyedben
 Élj az igaz nagyok enyhelyében.

Megnyílt előtted fényes Olympiád,
 Indulj vezéred zöldkoszorús nyomán,
 A nem halandók pályabérét
 20 A haza szent keziből kinyerni.

A nagyra termett áldozatokban él.
 Felmúlja bézárt léte határait,
 A századok bús omladékin
 Állva marad s az örök tünésnek

25 Fennyen parancsol, s megtöri a halált.
 Közlelkeket fojt a buta semmiség
 A Tartarus mély tengerébe,
 S híröket és nevöket kitörli.

A kincs ha bájol póresapodárokat,
 30 Büszkén körül néz a sybarita kény.
 Mint egy aranyborjút imádják
 A cudarok, de kacagja a Bölcs.

A nagy csak a jók tiszteletére vágy,
 Melyet nem a fény bábja szerez, hanem
 35 A virtus, amely nagy nemének
 Címjeihez magasítja lelkét.

Ezt áldja méltán s hirdeti a világ.
 Minerva gyémánt ægise befedi,
 Mely Jupiter villáma mérgét,
 40 Mint valamely buta zajt elosztja.

HOL VAGY TE SZÉPHALOM . . .

- Hol vagy te, Széphalom? — Phantasiám bája!
 Jer, mutasd meg elmémben,
 Mutasd meg a virtust mennyei mátkája
 Jutalmazó ölében;
 5 Mutasd meg Kazinczyt s házi isteneit,
 Hadd olvassam lelke bérét, örömeit
 Sabinája szemében.
 Hadd lássam, mint éli Plátónk szebb világát
 Aon myrtushalmain,
 10 Mint öleli kedves Eugeniáját,
 Mint csügg hölgye csókjain;
 Mint él Antónia szép házi körében,
 Mint búcsúzik, mint megy Kázmér ernyejébe
 Schiller s Goethe karjain;
 15 S mint repül majd vissza édes feleihez,
 A szelíd gerlice fészke kisdedihez
 A szerelem szárnyain.

1809.

BARÁTOM, A GONOSZ CAKÓ . . .

- Barátom! a gonosz cakó megesalt téged,
 Hogy várt fiú helyett ismét leányt hozott,
 Azért-e, hogy nem lelt a minden méhében
 Oly magvat, mely hozzád méltó lehetne
 5 — Nem mindenkor lel ám Kazinczyt a cakó! —
 Vagy tán azért, hogy még ne légy vágyás nélkül,
 Mert aki semmit sem kíván, nem boldog az.
 Akármint van, nyugodj 's örülj barátoddal!
 Mert nékem a cakó ismét fiút hozott,
 10 Ki oly hasonló hozzám mint magam;
 Zömök, szelíd, barna s gödörkés állú,

- Hogy nagy poéta lesz, már is jelenti.
 Mert mennél éhesb, annál szózatossb,
 S mihelyt megtellik, néma mint a hal.
- 15 Miért nem adhatom néked leánykádért!
 Hogy édes versedet megmenthetném vele
 S vágyásaid legfőbb pontját bétölthetném! —
 Hagyján! Remélj! s versed tedd el jövődőre!
 Ne bánts! Ily szépet változtatni bűn.
- 20 Ha kell, ha nem, kérlek, hadd úgy, amint van,
 Tovább fog élni ez minden leányidnál.

1809.

GRÓF TÖRÖK SOPHIEHEZ,

midőn Goethe és Schiller munkáival ment Széphalomról
 Kázmérba.

Aki a Múzsát veszi útítársul,
 Mint te, szép vándor, kies annak útja;
 A hideg polus s szomorú sirocco
 Díszet nyer előtte.

- 5 Táncoló Hórák, nevető Napaeák,
 Tegzes istenkék koszorús Kegyekkel,
 Szózatoss lombok mosolyogva intik
 Ott is örömmre.

- A magányosság rideg alkonyában
- 10 Paphius fényes csalatásit éli;
 Égi népekkel repes andalogva
 Kronos ölébe.

- Schillered s Goethéd geniussza lengjen
 Véled és fáklyás keze fedje pályád;
- 15 Mágiás képek s arany álmodások
 Fátyola leljen.

S mely Zephyr Ámor jegyesét emelte,
 Az vigyen téged felölelve gyengén
 Vissza hívedhez bibor illatok közt
 20 Aetheri szárnyán.

1809.

KAZINCZY FERENCHEZ.

Az a józanság, mely előmli mívedet,
 S melytől te félsz, nekem legszebb poesis.
 Mit ér a szép virág gyümölcs nélkül?
 Mit a bölcsesség a bezárt ajakban?
 5 S ah, édes az nekem, midőn Kazinczy
 Úgy szól, mint egy bölcsnek kell szólani honjához,
 Midőn az erkölcs vész, s reánk veszélyt kiált.

Forrón magasztalod Zsibó díszait,
 Hogy a nagyság dicső példájával
 10 A virtus magvát plántáld szívünkbe.
 Majd mint egy Sokrates nyájas bölcsességgel,
 Majd Flaccus lelkével s élesb kacajával
 Dorgálod a vakság romlott korcsait,
 Hogy a bolondság álképét levond,
 15 S mint hajdan Rómának vigyázó Censora,
 A közromlás ellen fegyvert szegezz.

Lelkedhez illő tárgy a nép erkölce!
 Az erkölcs-alkotó teremti népet,
 Az erkölcs minden polgártestnek lelke,
 20 E talpon áll létünk, alkotmányunk,
 Ezen függ mind egyes, mind köz szerencsénk;
 Minden népek, kiket csak esmerünk
 Most és a múlt kor történeteiben,
 Az erkölccsel nőttek s viszont fogytak.

- 25   A fényűzés és a bujálkodás
       A nagy polgártestben lassú méreg;
       De ily csekély népben, mint a magyar,
       Nemcsak betegség az, hanem halál.
       Más nép erős temérdekségében,
- 30   Ezt a fekvés, amazt kereskedés
       Gazdaggá és hatalmassá teszi:
       De nekünk részünk mindezekben nincs.
       Mi az hát, ami a magyart emelheti?
       Valóban nem más, mint az ész s erkölcs:
- 35   Csak úgy állhat meg a mi kis testünk,
       Ha az lélekkel s erővel teljes.

- A régi jámbor erkölcsöt megúnták
       Más népek is, szintúgy mint a magyar,
       De azt azok más jókkal pótolják:
- 40   Az ész s a kéz műveltségével,
       Mely által ők a legfőbb polera hágtak.
       De mi, kizárván minden régi díszet:
       A spártai lelket s népi bélyegünket,
       Melyekkel eddig e marok nép állott,
- 45   Mit nyertünk? tán cravátot s gillétet,
       S más ily bolondság hitvány bábjait,
       Melyekkel rút kacaj tárgyai lettünk?
       — — Kérdezd az ily cravátos emberkét:
       Ha úgy ohajt franc és anglus lenni,
- 50   Mért nem kedvelli úgy a tudományokat,
       Az elme s a kéz remekjeit,
       Mért nem becsüli ő nyelvét és nemzetét
       Úgy, mint azok, kiket rabul majmol?
       Vagy tudja-e, midőn ezt nem teszi,
- 55   Mit és ki ellen vét? — Nem tudja, hidd el,
       Mert Verbőcziben arról egy szó sincs,
       Más könyv pedig nem kell gavallérnak.
       Elég, ha tudja, hány faluja van,

- S minden jobbágy helyétől hány robotja.
 60 — — Bétölti udvarát s jószágait
 Százféle népek pórszemetjével.
 Azt vélnéd, egy világgyőző király,
 Kinek minden nép udvarlókat küld.
 Pizseg körulte ánglus, franc, olasz,
 65 Ki mennél csúfosb, annál kedvesebb.
 Magyar nem kell, mert a magyar bolond:
 Nem tud pumit, szajkót tanítani,
 És nem tud lopni, sem pillét vadászni,
 S más ily nagy dolgokhoz nem alkalmas.
 70 Kincsét ezen cudarkáknak hányja,
 Résztént pedig külföldön költi el;
 Talám, mondom, hitében áll néki,
 Hogy honjának csak egy fillért se adjon.
 — — De mit nevetjük a fenét testünkben!
 75 Hogy ily kéz dül a nép verejtékén:
 Az ily bolondság ott nem gúnyolást,
 Hanem boszús siralmat érdemel!

- A míveletlen föld csak gazt terem;
 A lélek is csak úgy emelkedik
 80 A józanság tisztább világához,
 Ha a tudományok és ismértek
 Tárából gazdag zsákmányt gyűjt magának.
 Mit vársz oly agytól, melyben nincs egyéb,
 Mint kártya, bor, pagát, szeles dagály?
 85 Ne véld, hogy ez nagy polcának körét
 Méltón betöltse; elszédül azon,
 Magán alúl esvén, sárban fertőzik,
 Azt a tölt túrja, mely ötet táplálja,
 S az áldás átokká válik kezében.
 90 S nézd a Keszthely s a Cenk böles nagyjait,
 Kikben Minervánk védjeit csókolja,
 Mint ellenkeznek ezzel mindenben;
 Mint terjesztnek fényes pályájokon

Áldást, dicsőséget magokra, honjokra!
 95 Tudják, hogy a szent erkölcs törvénye
 .. Nem más, mint önjavok feltétele;
 Tudják, mi szolgál honjok javára;
 Tudják, hogy a nemzetnek sorsával
 Saját hasznok szoros függésben áll;
 100 Tudják, hogy a hiú dagály s pazarlás,
 .. Nem fény, hanem ádáz bolondság:
 S azon kincs, mely kezekre van bízva,
 Nem bábra, nem cudar majmokra kél;
 Hanem hazánk kincstárában nő,
 105 S gazdag kamatját a közjó szedi.

.. Az ész minden! s ebből foly minden jó,
 Nincs e nélkül virtus, sem semmi boldogság.
 Azért becsüli minden józan nép
 Az ész szövétnekét gyújtó Minervát
 110 S annak minden munkás tolmácsait;
 Azért formálja a saját nyelvet,
 Azért avatja azt Pallas szentségébe:
 Mert a nélkül remélni sem meri,
 Hogy józanság istenibb szavát
 115 Az elbutult község megfoghassa.
 Csak a magyar szunnyad mély rögzésben.
 Midőn minden népek felébrednek
 Az égi szent paizs villámjára,
 Nem fut versenyt a szent Olympián,
 120 Csak a győzők pálmáit bámulja.

.. Hányat találsz gazdagjaink között,
 Kik áldozó kézzel járulnának
 Hermionénk szentelt oltárához?
 Hányat találsz, kik édes nyelvünket
 125 Híven kegyelnék és buzgón ápolnák,
 Hogy sírja szélén még egyszer szelíd
 Szózatját, mint a haldokló hattyú,

- Aon forrási közt elkezdené?
 Miért? — azért-e, hogy nem érdemli?
 130 Vagy hogy már éltehez nem bízhatni?
 Vakság! magáért nem kell azt becsülnünk,
 Hanem magunkért szükség gyámolnunk;
 S ha eltörlődik e föld színéről,
 Nem más, hanem hagymázunk törli el.
- 135 De félre mind ezzel! ha Cato villám-
 Szózatja s Pharsal vérpatakjai
 A római lelket fel nem ébreszték;
 Mit vívjak én, csekély az ár ellen?
 Az én szavam ki nem hat völgyemből
 140 S a dúsokhoz fel nem lövelkedik.
 Te nagy fényű barátom s nagy díszem!
 Te szólj, légy oly nagy ember, mint dallos!
 Neked sajátod a nagy világ nyelve,
 S hol én tanácslok, ott parancsolsz te;
 145 S ha bér helyett gyakran bürök vár is
 E földön minden nagyra és bölcsre,
 Szólj! és ne csüggedj a jók pályáján!
 A virtus, hidd el, nem hiú agyváz,
 Hanem boldogságunk védistene,
 150 Mely a méltó bért a jóknak megadja
 Még a tömlöcben s a kereszten is.
 Te is megkóstolod szent nektárját
 Mind itt, mind Orczyd s Rádayd keblén.

1809 dec. 31.

WESSELÉNYI HAMVAIHOZ.

Leomlom én is szent porodon, nemes!
 A jókkal együtt könnyeket áldozok,
 S hamvedredet bús cyprusággal
 Illeti Melpomeném zokogva.

5 Nem úgy jelentél meg te hazád egén,
 Mint egy szökőfény, mely mosolyog s kivész.
 Mint egy szivárvány, tarka párák
 Kölsönözött ragyogásaikkal:

Te, mint az orkán s mint az olympi láng,
 10 Megráztad a gőztorlatok éjjelét,
 S villámszavad megszegyeníté
 A gonoszok s cudarok dagályát.

A jók csudáltak, mint az Egész javát
 Titkon segítő mennyei tűneményt:
 15 Neved, dicsőült Wesselényi
 Rettenetes vala és imádott:

Ritkán talál itt enyhelyet a derék,
 A virtus útját szörnyetegek lesik.
 Pályája küzdés; ámde végre
 20 Talpa alá szegi a chimærát.

Mint hajdan a szép Aethra jeles fia,
 Felbirtad ifjú karral az éktelen
 Márványt; s atyáid pallosával
 Győzödelem vezetett az égbe.

25 Tekints le hozzánk hős eleid közül!
 Lebegj körülünk, légy szeretett hazád
 Védlelke, s oh, add vissza fényes
 Díszeidet deli magzatodban.

A MAGYAROKHOZ.

Romlásnak indult hajdan erős magyar!
 Nem látod, Árpád vére miként fajul?
 Nem látod a bosszús egeknek
 Ostorait nyomorult hazádon?

5 Nyole századoknak vérzivatarja közt
 Rongált Budának tornyai állanak,
 Ámbár ezerszer vak tüzedben
 Véreidet, magadat tiportad.

Elszórja, hidd el, mostani veszni tért
 10 Erkölcsöd: undok vípera-fajzatok
 Dúlják fel e várt, mely sok ádáz
 Ostromokat mosolyogva nézett.

Nem ronthatott el tégedet egykoron
 A vad tatár khán xerxesi táborá
 15 S világot ostromló töröknek
 Napkeletet leverő hatalma;

Nem fojthatott meg Zápolya öldöklő
 Századja s titkos gyilkosaid keze,
 A szent rokonvérbe feresztő
 20 Visszavonás tüze közt megálltál:

Mert régi erkölcs s szpártai férfikar
 Küzdött s vezérlett fergetegid között;
 Birkózva győztél, s Herculesként
 Érebuzogány rezegett kezedben.

25 Most lassú méreg, lassu halál emészt.
 Nézd: a kevély tölgy, mellyet az éjszaki
 Szélvész le nem dönt, benne termő
 Férgék erős gyökerit megőrlik,

S egy gyenge szélről földre terítettik!
 30 Így minden ország támasza, talpköve
 A tiszta erkölcs, mely ha megvész:
 Róma ledűl, s rabigába görbed.

Mi a magyar most? — Rút sybarita váz.
 Letépte fényes nemzeti bélyegét,
 35 S hazája feldúlt védfalából
 Rak palotát heverőhelyének;

Eldődeinknek bajnoki köntösét
 S nyelvét megúnván, rút idegent cserélt,
 A nemzet örlelkét tapodja,
 40 Gyermekei báb puha szíve tárgya. —

Oh! más magyar kar mennyköve villogott
 Atila véres hareai közt, midőn
 A félvilággal szembeszállott
 Nemzeteket tapodó haragja.

45 Más néppel ontott bajnoki vért hazánk
 Szerzője Árpád a Duna partjain.
 Oh! más magyarral verte vissza
 Nagy Hunyadink Mahomet hatalmát!

De jaj, csak így jár minden az ég alatt!
 50 Forgó viszontság járma alatt nyögünk,
 Tündér szerencsénk kénye hány, vet,
 Játzsza emel s mosolyogva ver le.

Felforgat a nagy századok érckeze
 Mindent: ledűlt már a nemes ílion,
 55 A büszke Karthago hatalma,
 Róma s erős Babylon leomlott.

(Végleges formája 1810.-ben.)

CYPRISHEZ.

Cypris! ledülök berkeid alkonyin,
 S eldanlom első ömledezésimet,
 Eldanlom, amelyekre engem
 A szerelem s epedés tanított.

5 Lebegj körültem, Mennyei, oh lebegj!
 Varázsövednek bájival ékesíts,
 Fedezz el ambrás lombjaiddal,
 S Lolli szelíd keze nyujtsa bérem.

(1808—1810 között.)

ÉLETFILOZÓFIA.

En is örökre születtem
 Arkádia berkében,
 Rózsapárnán szenderegtem
 Cypris ambrás ölében.
 5 Az arany század istene
 Pásztorai közé kene.

Ah, de mint az aranyvilág,
 A rózsakor elrepül!
 Olympusra más isten hág,
 10 S Dodona berke dördül.
 Elvirít a szép kikelet,
 S vele a hesperi liget.

Az enyém is elvirult már!
 Pályám vége közelít:
 15 Hol a gigászi Örök vár
 S chaoszába elmerít,
 Mint egy cseppet az óceán.
 Mint egy sóhajtást az orkán.

Légyen álom, légyen bíró,
20 Bátran megyek elébe,
Mint egy elfáradt utazó
A vadon enyhelyébe.
Mert ha bíró: nem furdal vád,
Mert ha álom: nyugalmat ad,

25 Ember voltam, csak gyarlóság
Létem fényes bélyege,
Ha virtusom nem hiúság,
Forró vérem melege,
Ha szívem nemesebben vert,
30 Önmagában méltó bért nyert.

Sírjak-e, hogy életemet
Jól használni nem tudtam,
S legkiesebb ösvényimet
Almodozva folytattam?
35 Ha ezt újra elkezdhetném:
Ismét a multat követném.

Az ifjúság örömeit
Lelkesedve öleltem,
De szívem szebb ösztöneit
40 Soha bé nem tölthettem.
Ithakám partját elértem:
S ah, hazámra nem ismértem!

Úgy éltem, hogy életemet
Visszaélni ne bánnám,
45 Úgy éltem, hogy életemet
Végezni ne fájlalnám;
Megcsókolgattam rózsáit,
Megizzadtam vaspályáit.

Láttam a mosolygó tavaszt,
 50 Láttam az égető nyárt,
 Láttam minden időszakaszt
 S minden földi láthatárt:
 Ha örök időket élnék,
 Ezeknél többet nem érnék.

55 Tűnő éltem rövidségét
 Én tehát nem siratom,
 S a jövődő kétes képét
 Előre nem borzadom.
 Minden kornak van Istene,
 60 Nem zúgolódom ellene,
 S kebelemben marasztom.

1811.

A TÁNCOK.

Nézd a tánc nemeit, mint festik játszi ecsettel
 A népek lelkét s nemzetek ízleteit.
 A német hármassal lépéssel lejtve kering le,
 S párját karja közé zárja s lebegve viszi.
 5 Egyszerű a német mindenben, s csendesen örvend,
 Egyet ölel mindig, s állhatatos szerető.
 A gallus fellengve szökik, s enyelegve kacsingat,
 Párt vált, csalfa kezét majd ide, majd oda nyújt:
 Ez heves és virgonc, örömében gyermeki-nyájas,
 10 Kényeiben repdez s a szerelemben kalóz.
 A magyar egy Pindár: valamerre ragadja negéde,
 Lelkesedett tűzzel nyomja ki indulatit.
 Majd lebegő szellő, szerelemre olvad epedve,
 S bújja hevét kényes mozdulatokba szövi;
 15 Majd maga fellobbanva kiszáll a bajnoki táncra
 (Mégveti a lánykát a diadalmi dagály),

S rengeti a földet: Kinizsit látsz véres ajakkal
 A testhalmok közt ugrani hőseivel.
 Titkos törvényt mesterség nem szedi rendbe,
 20 Csak maga szab törvényt, s lelkesedése határt.
 Ember az, aki magyar tánchoz jól terme, örüljön!
 Férfierő s lelkes szikra feszíti erét.

1811.

EMMIHEZ.

Emmi! nékem sem fedí szívemet jég.
 Láng az éneklő, heve forr dalában:
 Ömledő bőség, magasabb csapongás
 Önti ki lelkét.

Aki vért zengett s haragos Skamandert,
 Aki a zordon Rhodopén parancsolt
 Kőnek és vadnak s Rhadamant kezének:
 Hév szerető volt.

Dirce zengőjét, ki Olympiának
 S Peliont égig ragadó gigásznak
 Harcait dörgé: szerelem dagasztá
 Cypris ölébe.

S azt, ki ezt mérész utain követte,
 S büszke reptével ragyogóbb vidékre
 Hívta Rómának koszorús leányit,
 Gratia szülte.

A lírát felkent kezek érdekelték.
 Húraim gyöngék magas égi hanghoz,
 A szelíd Paphus kiesébe nyögdel
 Lesbosi hárfám.

Jer, vegyülj hozzám epedő szavaddal
Édes esdeklőm! öröm-ömléssé
Olvad e bús dal, s koszorúzva dülök
Gyöngébe.

Énekeld Charist velem és Dionét!
Ahol e kettő mosolyogva múlat,
Ott az ég, s minden, kegyes Istenével
Harmoniát zeng.

1811.

A balatoni nympa

GRÓF TELEKI LÁSZLÓHOZ,

midőn a Balatonra szállott.

Üdvözlek, *Teleki*, nádligetim között,
S vígan nyujtom ezen tölgykoszorút neked.
Vígan zengeti el nádsipom énekét,
S e szent csészéviz áldozik.

5 Hősek magva! nemed' tiszteli a magyar.
Él még benned ama régi Szilágyi vér,
Mely Pannon letörött trónusa talpkövit
Még egyszer leraká dicsőn

Corvinban, ki hazánk Bellerophonja lett,
10 S a vakságba merült századok éjjelen
A mennyből lehozá Delphi szövétnekét,
S meggyújtá Buda ormain.

Ennek fénye fajod nemzeti bélyege.
Ez buzgatta ama főpapi lantverőt
15 Pécs szent erdeiben, szent palotáiban,
S ez gerjeszti te melleidet.

Minos rejteke volt a te nagy iskolád:
 A villám ura ott iktata Parthenon
 Felsőbb pitvariba, s béavatott szemed
 20 Függett palladiumjain.

Láttad Deukaledon fennyen uralkodó
 Hullámit s koronás Albion árbocit,
 A bölcs nép felemelt lelke csudáit és
 A törvény diadalmait.

25 Lásd e tájakat is, mellyeket e napon
 Kormányodra bizott a haza istene;
 Nézd a pusztá virányt s tunguzi vad lakost
 S a szörnyek fene nyomdokit. —

Nem tenger, nem egyéb helyhezet alkotá
 30 A nagy népeket és nagy birodalmakat:
 Minden nép, ha javát ismeri, nagy, szabad
 S boldog minden időn s helyen.

A nép, hogyha szabad s virtusi nincsenek,
 Gyermekek, mely keziben kést s üszököket visel;
 35 S egy rút törpe, gigászkarddal: az éget, öl,
 Ez vázkép s kacagást okoz.

A fényes Latium s Sparta kevély feje
 A virtus meredek bércein ötle fel;
 Pallas fegyvere nyit utat oda, s lehull,
 40 Amit nem fedez ægise.

Tedd a durva getát a Tiberishez, és
 A hét hegy lakosit Bosporus öblihez:
 Barlang lészen amott a Capitolum,
 S itt új Róma emelkedik.

- 45 Menj! megcsillapodott a zaj előtted, és
 Szendergő suhogás váltja fel a morajt;
 Nézd, a kék Badaesony lassu Favont lehell,
 S nem küzd a Tihany ősz foka.

1812.

BÁRÓ PRÓNAY SÁNDORHOZ.

Mint a szerencsés harcos, Olympián,
 Kit megtapsol egész Græcia, s Pindarus
 Megzeng, magát félistenekhez
 Méri, s az ég özönébe ferdik:

- 5 Mosolygva nézi lelkesedett szemem
 A bajnok ragyogó szobrait és halált,
 Miolta tőled pályabért nyert,
 Oh haza böles fia! szűz Camœnám.

- Győztem! lerázták combaim a fövetnyt,
 10 Izzadt fürteimen szent olajág lebeg,
 Nevem kiküzdém a homályból,
 S általadám maradékaimnak.

- Hová, háová ránt ömledező hevem?
 Oh érzem gyönyörű bérem egész becsét,
 15 Érzem, tetőled nyerni laurust
 Mely diadal s mi kevély dicsőség!

- Tőled, ki a jót tiszteled és nemest,
 S általhatsz az igazt-fátyolozó színen,
 Mely annyi visszás képzetekkel
 20 Tölti, zavarja szemünk homályát;

Tőled, ki pályánk tárgyait ismered,
 És nagy fényü atyád s híres ipad szerint
 Ösztönt, paizst, tört nyujtva munkálsz
 A haza, nyelv s tudomány ügyében.

- 25 Jer, jer borulj le Pythia zsámolyán,
 S honnunk isteninek áldozatot vigyünk!
 Te tulkokat, bort, drága myrrhát,
 Én amarant-koszorút s virágot.

1812.

A BONYHAI GROTTA.

Lebegjenek, oh grotta, feletted
 Ölelkezve pálmák s myrtusok lombjai,
 Hintsenek szent árnyékot körülted,
 Hintsenek illatot Ilissus bokrai.

- 5 S ha majd csendes mohaidon ledül
 A hérók leánya magányos óráin,
 S a szebb lelkek gondjaiba merül,
 Oh fedezd könnyeit s szárítsd el orcáin.

- S midőn karján „Melancholiámnak“
 10 Az ének nektáros érzésére hevül,
 Légy temploma a szelíd Múzsáknak,
 S a sphaerák zengése ömledezzen körül.

1814.

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS KÉPE.

Mint az egekbe merült Aetnának az alja virányos
 S a tetején örökös tűzörvény s aetheri fagy küzd;
 Arcaidat derülő tavaszod szép hajnala festi,
 Jég fedi homlokodat, s láng csap ki komoly szemeid-
 [ból. —

- 45 Erdély: mennyköveid forrnak bent, esküszöm, áldozz!

1814.

NAPOLEONHOZ.

Nem te valál győző, hanem a kor lelke: szabadság,
 Melynek zászlóit hordta dicső sereged.
 A népek fényes csatatásba merülve imádtak,
 S a szent emberiség sorsa kezébe került.
 5 Ámde te azt tündér kényednek alája vetted,
 S isteni pálmádat váltja töviskoszorú.
 Amely kéz felemelt, az ver most porba viszontag;
 Benned az emberiség ügye boszulva vagyon.

1814.

A TEMETŐ.

Elrémülve tekint, oh temető, reád,
 A tündér hatalom s a ragyogó dagály.
 Látásodra szemek vázai s a világ
 Álorcái lehullanak.

5 Te a durva tyrann bíborit elveted,
 Mint a koldus utált élete terheit,
 S a szent emberiség jussa szerint nekik
 Egy rangot s nyugodalmat adsz.

Akit szíve emészt s elhagya a remény,
 10 Annak még te reménytadsz s magas enyhülést.
 Jer, adj nékem is, adj! ím leereszkedem
 Szentelt hantodon s álmodok.

Mit? s hát kell-e nekem álmodozás, remény?
 Agyváz altat-e vagy pólyadal engemet?
 15 Oh, ismérem ezen phantomi lét körét,
 S nem szédül küszöbén fejem!

Minden szálfü, virág, melyre tekintek itt
 Érző szív vala, melly ömlede mint enyim;
 Minden porszem úgy élt, úgy szeretett, örült
 20 Mint e gerjedező kebel!

Minden kődarabon, melyre szemem vetem,
 A nagy Persepol és Palmyra képe int;
 Látom Theba kevély tornyait omlani
 S a márvány Babylon falát.

25 Látom hangyabolyi míveidet, világ!
 Mint szórja s temeti a nagy Örök' keze,
 Látom, hangyasereg! mint tusakodsz s tolongsz
 Sírod partjain és porán.

Jertek bámulatos bajnokok és nagyok!
 30 S tí, kik nem meritek nézni az elmúlást,
 És ti porba-nyögők, jertek ide s velem
 Élni s halni tanuljatok.

1815.

BARÁTNÉMHOZ.

Tudom, hogy a szív nem vigyáz tanácsra,
 Kivált az első fájdalom hevéen;
 Csak könnyek és csak bús nyögések adnak
 Szorult kebelnek édes enyhülést.
 De hát te meddig sírsz még Dencsidért?
 Mikor találsz te már vigasztalást?

Siralmaidban lát a felkelő nap,
 Siralmaidban hágy, midőn leszáll,
 Siráncokozol, ha rózsát nyujt kezedbe,
 10 S ha illatot hint rád a szép tavasz;
 Dencsid' keserged, amidőn az ősz
 Lehelletével hervad a virány,
 S előtted intve sárga lombja hull.

- Nem így, barátném! van itt is határ,
 15 Amellyet általhágni nem szabad.
 Szép lélek, amely könnyen kap sebet,
 S a fájdalomnak önti könnyeit,
 S magát kisírván szenved csendesen;
 De kényes, amely sebjét nem felejt,
 20 Sem orvosolni nem bátor s kemény,
 Hanem lecsügged s önmagát emészti;
 S hiú, ha még mély sebjével dicsekszik,
 Ha fájdalomban édeset keres,
 S veszett gyönyörre változtatja a kint.
- 25 Táguljon a szív könnyek által, amíg
 Feszíti, fojtja a nyers fájdalom.
 A férfiszem sem bírja könnyezetlen,
 A bölcs is érzi a csapást, midőn
 Szerelme édes láncza elszakad;
 30 De már ha első kínjait kiforrtá,
 Az észnek égi balzsamát veszi.

- Mi haszna vívjuk a kemény eget
 S a bús koporsó gyémántzárait?
 Nem hat siralmunk s jajsavunk oda!
 35 Mi haszna sírsz hát, és miért siratjuk
 Azt, aki békes révre jut korán,
 Ki csak tavaszsa kellemet szedé
 S itt hagyta a tél pusztá napjait?

- Nem szívja többé Dencsid ajkidon
 40 Az élet első gerjedelmeit,
 Nem érzi többé csókjaid hevét,
 Szíveddel öszve nem dörög szíve:
 De már nem érzi a fájdalmat is,
 E földi élet számtalan veszélyit,
 45 A test fenéit, a lélek dühét
 S nem a halálnak irtózásait;

Nem játszik a sors kéje övele,
 Sem a hatalmas durva büszkesége,
 Nem csalja ötet áruló barát,
 50 Szerelme kínja nem szakítja szívét,
 S nem látja a bűn győzedelmeit.

Ki tudja éltünk számtalan csapásit
 Leírni? Minden óra újakat szül,
 Újabb veszélyt hoz minden percenet.
 55 Itt a mosolygás sírással vegyül,
 Itt minden édes mérget rejt magába
 S gigászi harcot minden nyugalom.

Oh, hadd nyugodjék magzatod tehát
 A boldogoknak csendes enyhelyén,
 60 Túl a veszélyen s földi harcokon,
 S fedezze béke kedves hamvait!
 Követni fogjuk ötet nemsokára;
 De már követjük és útban vagyunk!
 Nem veszítjük azt el, újra megtaláljuk,
 65 Csak egy kevésbé ment előbbre tőlünk.

(1813—1815 között.)

VANDAL BÖLCSESÉG.

A vandaloknak ferde bölcsesége
 Ismét divatba jó s csudáltatik;
 Ezek, hogy a nagy Rómát dőlni látták,
 Vesztének abban lelték fő okát:
 5 Hogy ottan írni és olvasni szoktak;
 S ez okra nézve ők a könyveket
 Elégeték mint ördögségeket:
 S hogy most kiforrt a Párizs régi mérgét,
 Mi szülte azt más, mint könyvek, tudósok?
 10 Égetni kell hát minden könyveket,
 Égetni mindazt, aki gondol és lát!

- Oh vandaloknak sanda bölcsesége!
 Méltó, királyi fülbe zengeni.
 Tenéked a nagy Róma csüggedése
 15 S Párizsnak adáz harca egy eset?
 Tenéked alma s makk egy fán terem?
 Hát vandalok közt nincs-e pártütés?
 S nem félt-e Caesar a vad Galliától?
 Hát a szeraillok öldöklései
 20 És Ázsiának végtelen zavarja,
 A Dózsa, Hóra gyilkos pórhada
 Mind a tudósok s könyvek mívei?
 Hát Prussziának s Bécsnek trónusát
 Csak a vak észnek fékje tartja fent?
 25 S azért nem omlik ott királyi vér?
 S tán Angliának népe balgatag,
 Azért parancsol a föld tengelyének?

- Így van! ha szél fúj s fergeteg leend,
 Ha a búzában konkoly és vadóc van.
 30 Ha nyájainkat métely szállja meg,
 S a szürke kanca vemhét elveti,
 Azt mind tudósok s könyvek mívelik.
 Bölcsen! Dicsően! Inach és Numa,
 Ninus, Zoroaster így okoskodának,
 35 Tehát mi is! — Oh de nagy hézag ez!
 A makkos ember és mi, nagy különbség.
 A makkal elmúlt a szilaj szabadság,
 Az ember önként hordja most nyögét,
 A békes élet bájit ismeri,
 40 S a marhafékre nincs szüksége többé.
 Lám Títus, Aurel s Fridrik nem valának
 Sem istenek, sem a nap öccsei:
 Imádtatának mégis a világtól;
 De a tyrannok, bár istenfiaknak
 45 Neveztetének, bárd alá jutának.

(1813—1815 között.)

DUKAI TAKÁCS JUDITHOZ.

Hogy a szelíden érző szép nemet
 Letiltva minden főbb pályáiról,
 Guzsalyra, tőre kárhozthatni szokta
 A férfitörvény, vajjon jól van-e?
 5 Igen: ha az csak úgy tekintetik,
 Mint ösztöninknek szenvedő edénye
 S nyers kényeinknek játszó eszköze.

De hát, csak erre vagynak-é teremtvé
 Azok, kik embert szülnek és nevelnek;
 10 Kik életünknek gyöngé bimbait
 Dajkálva őrzik forró keblökön
 S véröknek édes nedviből itatják;
 Kik szebb korunknak ékes napjain
 Rózsás kötéllel kapcsolnak magokhoz
 15 S lelkünket égi érzésben feresztik;
 Kik ősz korunkban reszkető fejünket
 Ismét ölkbe vészik s dajka-karral
 Vezetnek éltünk véghatárhoz,
 S ölelve tésznek a halál ölébe,
 20 Míg ott is újra vélünk egyesülnek?

Oh, nagy s dicső cél van nekik feladva.
 S rendeltetésök szebb mint a miénk!
 De mint mehetnek nagy pályájokon
 Bevont szemekkel s békós lábakon?
 25 S kívánhatunk-e tőlök oly csudát,
 Hogy céljainknak megfeleljenek
 És lelkeinkkel öszvezenjenek,
 Ha őket a vak gyermekségbe zárjuk?
 A míveletlen föld csak gazt terem:
 30 A lélek is csak úgy emelkedik
 A virtusokhoz égi szárnyakon,
 Ha Delphi isten önt sugárt belé,
 Mely úgy kifejti lelkünk díszzeit,
 Mint éltető nap a virágkebelt.

- 35 Midőn csapongva ömledő dalod
 Klavírod érző hangjain lebeg,
 Midőn nyilazva repdez ajkidon
 Az ihletett szív s nyílt ész lángigéje,
 Mely szívet-elmét egyaránt hevít:
- 40 Akkor, barátném, akkor érezem,
 Mit veszte a föld durva gyermeke,
 Hogy a Teremtő legbecsesb alakját,
 Kinek kezébe szívünk adva van,
 Játéka, kénye rabjává alázta!
- 45 Te megboszulva méltóságtokat
 Kihágsz nemednek szűk korlátiból,
 Melyekbe zárva tartja vad nemem;
 Kihágsz s merészen fényesb útra térsz,
 Melyen csak a nagy férfinyomdok
- 50 Vezetnek a szép tiltott táj felé;
 Hol a vakító fénybe vont igazság,
 Ámbár szemünket kápráztatja is,
 De megmutatja a virtusnak útját,
 Mely halhatatlan istenekhez int;
- 55 S hol a poesis nyájas istenei
 Szemünkhez illő földi öltözetben
 Enyelgve zárnak karjaik közé,
 S a symboláknak hímes fátyolában
 Öleltetik meg a nagyot s dicsőt,
- 60 S belénk mosolygják rózsás szájaikkal
 Az égi szikrát s égi tiszta kényt.

Érzed hatalmas ihletésöket,
 S hevült kebelt nyitsz szép sugalmaiknak,
 S mint a kalitka zárát elhagyó

65 S ismét szabadban lengő fülmile
 Örömmre gerjed s harsány csattogással
 Repül az erdők zöld árnyékiba
 S üdvezli a rég óhajtott galyakról

- A tarka völgyet s virradó eget:
 70 Meglelkesedve s égi szárnyra kelve
 Lengsz vígan Aon szent virulatin,
 Hol a teremő Pindár dithyrambja
 Harsogva zúg le Pindus ormain,
 S a gyöngé Sappho esdeklő dala
 75 Nyögdelve reszket gyöngé húrjain;
 Hol új meg újabb szépségek csudáit
 Bájolva látja repdező szemed,
 Hol új meg újabb zengzetű melosz
 Lángolva járja által lelkedet
 80 S zengésbe hozza gyöngé lantodat.

- De, oh leányka! még itt nincs határ!
 A képzelődés szép játéka,
 Az érzemények édes ömledési
 Szépítik ámbár boldogságodat,
 85 De nem tehetnek boldoggá magok.
 Kettősen érzed a jót és gonoszt,
 S a sorsnak ádáz kényén függ nyugalmad.
 Nézd a magasban fénylő bölcseséget,
 Körülragyogva csillagnimbusával
 90 Az isteneknek békes sátorában,
 Hová nem érhet semmi földi tőr!
 Ott, ott tanuld meg a bölcsék nyugalma
 Ismérni, s győzni a föld szörnyeit,
 Indulatinknak pusztító dühét
 95 És a szerencse játékot nevetni,
 Használni élted szűk kerületét
 S bátran letenni a halál kezébe.

- Int a dicső táj. Járd zengő ajakkal.
 Vezessen érző kebled istene.
 100 Ölelje myrtus barna fürtidet.
 Az égi Múzsák s Gráciák ölen

Almodd el élted rózsálmait,
 S védjen Minerva pályád zajjain,
 Mint Áriont a tenger istenei,
 105 Midőn zenegve szállt a delfinen.

1815.

VITKOVICS MIHÁLYHOZ.

Midőn mosolygó bölcseségedet
 Belém enyelgi szép epistolád,
 Melyet barátunk, Horvát érdemelt,
 Melyben Horáccal fested a mezőt,
 5 S annak szelíden bájoló nyugalmát,
 Vigabban érzek s boldogabb vagyok.
 Szebbnek találok puszta lakhelyem,
 Kertem virági szebben illatoznak,
 Szebben nevetnek szőlőm fürtei,
 10 És kazlaimnak árnya hívesebb.

Igen, de minthogy minden verselő
 Homér atyánktól fogva ekkorig
 Falut dicsértek, engedd meg nekem,
 Hogy én Budáról s Pestről énekeljek.

15 Midőn Budának roppant bércfokáról
 Szédülve Pestnek tornyait tekintem
 S a száz hajókat rengető Dunát,
 A nagy Dunának tündér kertjeit
 És a habokkal küzdő szép hidat,
 20 Melyen zsibongva egy világ tolong;
 Midőn körültem minden él s örül,
 S újabb meg újabb érzelemre gyujt:
 Itt a tanult kéz nagy remekjei,
 Ott a dicső ész alkotásai

- 25 Az élet édes bájait mutatják,
 S mindazt előttem testesülve látom,
 Amit magamban csak képzelhetek:
 Kívánhat-é még többeket szemem?

- Hát amidőn majd véled s Helmeczinkkel
 30 Virághoz együtt ballagunk karöltve,
 S a bölcös öregtől új lelket veszünk!
 Onnét tehozzád s nyájas asztalodhoz,
 Hol a kinyílt szív s józan ész kínál,
 S vidám szabadság s tréfa a szakács;
 35 Onnét Palinkhoz, Pécel dallosához
 És mindazokhoz, kik barátaink
 S velünk egyenlőn tudnak érzeni.
 Hol majd hazánknak ó s új dolgait,
 Majd a világnak főbb történeteit
 40 Szágueldjük által, és mustrára intjük
 A föld királyit s büszke nagyjait;
 Vagy majd Kopernik égi útjain
 Vizsgáljuk e nagy Minden titkait,
 És a világok systemáit oldjuk;
 45 Majd a morálnak mély törvényein
 Plátónkkal újabb s szebb respublikákat
 Alkotva, Solont s a dicső Lykurgust
 Lehozzuk embert boldogítani.

- Ha azt megúnjuk, mert mindent megún
 50 Az ember, s édes a változtatás,
 Szemünk legelhet Thespis bájvilágán
 S a táncolóknak szárnyas rendein,
 Szívünk öröme olvadozva repdez
 A zengzeteknek szép concertjein;
 55 S ha kell, közel van kert, szőlő, liget,
 Horáccal untig ott kapálhatunk
 S nevetni fognak ott is a bohók.

Mi kell tehát több? Élni és örülni
 S használni célunk, nem pedig heverni;
 60 S a böles nyugalma háboríthatatlan
 A pesti bálban s csörtetés között,
 Mint a magányos rejtek árnyain.

Nyugodni, enni, inni és alunni
 Lehet mezőn is; oh, de mint örüljek
 65 Fákkal, füvekkel, ökrökkel sokáig?
 Csupán szememnek tárgyi mindezek.
 Szívemnek ember és rokon kebel kell,
 Kivel vegyítse érzeményeit;
 Elmémnek elme, mely megértheti.
 70 S melyben sugárit tükröztetheti.

Van itt is ember, mondd, de milyen ember?
 Inség, gonoszság néz ki vad szeméből,
 S lesújt pipádért, hogyha nem vigyázsz.
 Szemét sötétség, vállát terh sanyarja,
 75 S utálja mindazt, aki boldogabb.
 S mi szép mulatság látni izzadását?
 Mi szép nekem még rajta szántanom
 S aszott kezéből lesni sültemet?
 Nem szebb-e Pesten vígan perleni
 80 Verbőczi hajló nyelvén és merészen
 A szent igazság mellett harcra kelni?

Barátom! a böles boldog mindenütt,
 Az Hortobágyon, az Pesten, Budán,
 Mert ő magával hordja kincseit;
 85 De boldogabb ott mégis, hol körülte
 A nyájas élet hinti kellemeit,
 És szíve, lelke tárgyát lelheti:
 Mint hol magába zárva él magának,
 S csak álma tündérképét kergeti,
 90 Mint egy vadonban bujdosó fakír,

Rendeltetésünk nem magányos élet
 S örök komolyság és elmélkedés,
 Hanem barátság és társalkodás.
 S nem a világi jókat megtagadni,
 95 De józan ésszel vélek élni tudni
 A bölcseségnek titka és jele.

Maradj s perelj te Pesten, s élj vidáman
 Barátid édes társaságiban,
 S ne kérj az égtől többet, mint adott.
 100 Van annyi, mennyi kell, s ha ez kevés,
 Kevés lesz a föld minden kincse is.
 A vízikórság szomját el nem oltja
 Minden Dunáknak s tengereknek árja;
 S az ép gyomornak egy pohár elég.
 105 Ha van mit ennünk, innunk és szeretnünk.
 Ha józan elménk, s testünk nem beteg,
 Kívánhatunk-e s lelhetünk-e több jót,
 S adhatnak-é mást a királyi kincsek? —
 Így ír, így érez, így él most barátod,
 110 Ki téged, édes Miskám, megkeres
 Az új zephyrrel s első fülmilével,
 S veled csevegni és nevetni fog.

1815.

A PESTI MAGYAR TÁRSASÁGHOZ.

Ki kétli s kérdi, hogy csak a dicső ész
 Emel ki minket a barmok sorából?
 Ki kétli azt, hogy minden érdemünk,
 Minden szerencsénk ezzel nő s hanyatlik?

5 Az ész az Isten, mely minket vezet,
 Az ő szavára minden meghajul,
 Hegyek lehullnak s olvadnak vizekké,

- S örök helyéből a tenger kikél;
 Ez alkot minden szépet és dicsőt,
 10 Az egyes embert mint a milliókat
 Ez áldja s égi boldogságra inti.

- Miért utálja hát szövétnekét
 Az ember, és mért nem terjeszti fényét
 A vak halandók néma éjjelén?
 15 Aegyptus áldott földje kérkedik
 Az ész legeleső nyílt virágival;
 De ott fakadtak egyszersmind azokkal
 A hit vakító szentelt maszlagi,
 Melyek korunkig hintik mérgöket
 20 S örök zavarba dönték e világot.
 Az ég ürébe felható tudós
 Az égi zsákmányt barlangokba zárta,
 S az embereknek bábót s vázt vetett,
 Melyek vakabbá tették a vakot,
 25 És a lenyügzött józan értelem
 A szarvas isten áldozatja lett.

- Így a görög nép s Róma bölcsesége,
 Melyet csudálva tisztelünk ma is,
 Csak a tudósok székeiben lakott:
 30 A nép szemébe nem hatott sugára,
 Előtte el volt rejtve mindenütt,
 Míg végre a vad barbarok dühétől
 A föld színéről eltörültetett.
 Éj fődte a föld pusztaságait,
 35 Éj, melybe számos századok merültek.
 S ha most azolta kezd is fényleni,
 Mely szűk határba önthet áldva éltet,
 S az éj csudái mint süvöltnek arral!
 S hány népek élnek még ma is körülünk,
 40 — Tekintsük által a föld részeit —
 Kik a baromság aklában hevernek,
 És semmi Isten nem tekint ügyökre!

- Ez istenének a barmot hiszi,
 Imádja a föld ocsmány férgeit,
 45 S azoknak embervérrel áldozik;
 Emez vakító papjának ganóját,
 Mint szent ereklyét tisztelvén, eszi;
 Amott az odvas fákban éhezik
 Az embereknek görhes istene,
 50 S a legnagyobb bűnt batkákért lemossa;
 Imitt hamúban kotlik a herélt szent,
 S bámészkodása istenné teszi;
 Itt, a mosódás módja szent titok,
 S a félvilágot embervérbe mártja,
 55 Mert azt az egyik párt az ujjain,
 Másik könyöknél szokta kezdeni,
 Melyért is egymást öldözik halomra;
 Ott a falukban s városok piarain
 Jár kóborolva a sok meztelen szent,
 60 Szabad kezekkel élelmet rabol,
 S az asszonyokba önti szent dühét,
 S a férj, az égnek hálát adva, nézi,
 Ha hitvesével szent bujálkodik.

- Így a világnak legkiesb vidékit
 65 Ádáz bolondság tölti, ostorozza
 S undok zsványi barlanggá teszi;
 Erynnis üszkét hányja városinkra,
 Az öldöklő kést egyiránt fereszti
 A reszkető ősz tüztelen szívébe
 70 S az anyja keblén ácsorgó szopóba,
 És esontjainkból trónust rak magának,
 Melyet dög, inség, sárga félelem
 S kinokkal élő bánat fog körül.

- Hol van tehát a józan értelem,
 75 Hol a tudósok annyi izzadása?
 Remélhetünk-e vajjon jobb világot?

- Gyaníthatunk-e olly időt, mikor
 Az ész világa minden népeket
 Megjőzanít és öszveegyesít,
 80 S kiirt közülünk minden bűnt s gonoszt?

- Reménylek. Amit század nem tehet,
 Az ezredek majd megteendik azt.
 De hinnem is kell; mert midőn, barátim!
 Buzogni látom lelketek hevét,
 85 Mely e nagy ügyre felken titeket,
 S e szent szövetség láncába csatol,
 Előre látom: mint terjesztitek
 Hazánkban Delphi égi kincseit
 S az értelemnek nagy törvényeit;
 90 Előre látom: mint leheltek éltet
 A sziklamellbe és a holt agyagba,
 S mint jámborodnak a vad állatok
 Előttetek, s mint omladoz rakásra
 Az ész, igazság mennydörgő szavára
 95 A zordon inség óriási tornya,
 S mint hullanak le durva láncai.

- Fogadjatok hát engem is barátim!
 Szent frigyetekbe; íme esküszöm,
 Hogy áldozatlan kézzel nem jövök:
 100 S ha gerlicéim és virágaim
 Kedvelni hajlandók az istenek,
 Tömjénitekhez szívesen teszem.

DÖBRENTÉI GÁBORHOZ.

- Ne véld, barátom, hogy nyugalمامat
 A sandaságnak gáncsa megzavarja;
 Ismérem én azt s megmosolygni szoktam,
 Mint csürhe gyermek kámpolásait,
 5 Midőn legázolt bábjaít boszulja.
 Nem úgy tanultam Sokrat iskoláját,
 Hogy a köz-ember változó eszének
 S ítéletének rabja lenne Múzsám.
 Gúnyolja bízvást mívemet s gyalázza,
 10 Galád szidalma rám homályt nem ejt:
 Sőt a bohóktól kárhoztatni fény.
- Azok, kik a szent Catot pökdözik,
 S a bölcsék atyját méreggel megölték,
 Élnek ma is még s mérget öntve marják
 15 Mindazt, ki odvok mellett elmegyen.
 S csudáljuk-é, hogy ránk morogni mernek?
 Gyűlöljük-é, hogy nem barátaink,
 Kik önmagoknak ellenségeik,
 S az istenekkel perbe szállni készek?
 20 Vagy tán az orvos hagymázos betegjét
 Üldözze azért, ha tőle öklözést kap?
 Nem, mert az ember nem véthet, ha józan,
 Minden gonoszság hagymázból ered.
 Előbb lehetne a lángból víz és jég
 25 S az égi fényből vastag éjtszaka,
 Mint a valódi bölcsből rút gonosz.

- Az isteneknek egyik legnagyobb
 Csudájok az, hogy szintúgy lelkeink
 Mint arcainknak számtalan vonási
 30 A milliók közt másokat ne leljék.
 Miért utálnánk hát ezt és amazt,
 Hogy teste-lelke hozzánk nem rokon?

- Hiszen magától egyikünk se' van.
 Nézd a tövis szúr, és csíp a csalán,
 35 S a gyenge rózsza illatot lehel.
 Az emberekben végtelen különbség
 S megérthetetlen visszás értelem van.
 Ez a hiú fényt s rangokat vadászsza,
 Kucorgva koldul s pénzen vesz tehert;
 40 Emez dühödve pusztít, öl, rabol,
 Az átok és jaj hymnus vad fülének,
 S bűnében virtust s érdemet keres!
 Amaz magától s mástól megtagadva
 Kaparja a pénzt, s hasznát nem veszi,
 45 Mint a perui rab mindég aranyt ás
 S aranyja halmán izzad, éhezik;
 S im ez becsülni a pénzt rútnak érzi,
 Pazérlja s fogytán a fejébe lő.

- Így a tudósok tarka serge is
 50 Bizarr agyakkal rakva, tömve van.
 Az egyik a szent régiség barátja,
 S utálja mindazt, ami új s nem ó:
 A Himfy verse néki konyhadal,
 Akárki mit mond, mert cadentiás.
 55 A másik újat s csak honit szeret,
 Kitiltja Hellász nyájas isteneit,
 S igaz keresztyén verseket kohol.
 Van, aki minden új szót megkacag,
 Ha azt tudóstól hallja s nem fonóktól,
 60 Mert néki a nyelv csak fonóban készül.
 S ahhoz *Kazinczy* és *Virág* nem ért.
 Van, aki mindég új szót fúr, farag,
 A leghelyesbet százfelé csigázza,
 S abból viaszként majd istent csinál,
 65 Majd tücsköt s azzal mint nagygyal dicsek-
 Van, aki mint egy szemtelen kofa [szik.
 Rohadt gyümölesét lármásan dicséri,

S az átmenők közt majd ezt, majd amaszt
 Betyár gunyokkal megtámadni kész,
 70 És a becsület úgy hozván magával,
 Üstökre, pofra kél akárkivel.

Elég. Az ember ahány, annyiféle
 S változhatatlan főbb vonásiban.
 Ki gondja mindazt egy kaptára vonni?
 75 Bárányt, oroszánt egy rekeszbe zárni;
 S ki gondja minden agynak tetszeni?
 Elég, ha néktek tetszhetem, barátim!
 Elég, ha célom s szívem tisztaságát
 A józanabb rész érti és becsüli;
 80 A részegekre nem figyelmezek,
 S letettem ámbár lantomat kezemből,
 Hogy kedvesimnek adjam éltemet,
 S nyaram kalászszal biztató szakát
 Telemre gyűjtve éldegéljem el;
 85 De oh, nem élet a múzsátlan élet!
 Maradjon a föld! minden kincse gőz.
 Sietve térek vissza istenimhez,
 Kik ifjúságom zöld virulatin
 Keblökbe zártak nektáros kezekkel,
 90 S kik bár nem adnak kincset és hatalmat,
 De megtanítnak vígan élni, halni
 S nevetni a föld balgatagjait.

Nevesd te is, jer, őket; s vívj dicsően
 Az éj süvöltő vak hydráival!
 95 Paizst s aranytört nyujt Apoll neked,
 S veled buzogva felkél Wesselényid,
 A szörny-ölőknek szörny-ölő fia;
 Lehull előtte majd egünk köde,
 S paeánt riadnak Erdély bércei,
 100 És én utánok zengetem dalom.

HELMECZI MIHÁLYHOZ.

- Mit írok, édes Helmeczim, neked?
 Nemes tüzedről énekeljek-é,
 Vagy ifjúságod ért gyümölesiről
 S baráti szíved érzeményről? —
 5 Ha én terólad gondolkodni kezdek,
 Csak egyet érzek, egyet gondolok,
 Csak azt, barátom! hogy téged szeretlek;
 Csak azt: hogy édes a szelíd barátság
 Még akkor is, ha csak képét öleljük
 10 Annak, kit óhajt szívünk messziről.

- Ím, gyűjteménykém vedd baráti kegygyel,
 Érezze ismét gyámoló kezed',
 S láttasd világgal, mint már láttatád.
 Kevés virággal szerzi meg Camoenám —
 15 Oh! elvadulnak a komoly szemektől
 Áon mosolygó gyenge szűzei,
 Mint a szerelmek édes istenei.
 Te még virágzol. Dőlj szép karjaikra!
 S az égi nektárt idd rózsás ajakkal.

(1815 körül.)

BARÁTIMHOZ.

- Engem is üldöz az ég, a fátum, vagy görög Áté,
 Amint azt nevezé egy ízbe' Kazinczy szonettje.
 Üldöz s faggata már pólámban, s faggat örökre,
 Mint minden jámbor költőket s büszke genieket.
 5 Mert én nem tudom azt, hogy az Átét gyártja a költő,
 Vagy pedig a költőt gyártja s bárdjával az Áté?
 De az igaz, hogy ezek nem ritkán esmerik egymást.
 Mégis azonba' nehéz őket jól öszve rimezni!

- 10 Ámde akár mint van; nekem immár mérge nem árthat.
 Mint egy vad karaib bajnok harsogja halottas
 Énekít a kínpók keze közt mosolyogva, boszontva;
 Durva csapási alatt énekre fakadva boszontom.
 (Lelkem örök hideg így), de nyugodt, mint néma
 [koporsóm,
- 15 Melybe se bú, se öröm nem reszketi szívemet által.
 Titeket elrezzent vázképe, barátim, ölembül!
 Árthat-e még valamit? Van-e még több hátra barátim?
 Veszthet-e még valamit szívem, vagy nyerhet-e többé?

(1817 előtt.)

HIMNUSZ KESZTHELY ISTENEIHEZ.

Ki zengi e nagy század erőseit
 S omló trónusait? ki Agamemnonát
 Korunknak s Aulis áldozatját
 S Iphigenia szemérmes arcát?

- 5 Feldúlt világunk üszkei, a Tridens
 S villám ostromait, a lerogyott gigászt,
 A megrepszített Kalpe szirtjét
 Pindari láng-ajak ömledezze;

- Ti, oh szelídebb égiek: akiket
 10 Keszthely béavatott szent palotáiba,
 Ti, éltető Ceres s dicsőebb
 Lelket adó Helikon leányi!

- Vidám avénám titeket énekel.
 A szebb emberiség bennetek él s tenyész,
 15 Ti adtok annak testi-lelki
 Jobb eledelt s magas égi étet.

Ceres! te hívtad erdeiből elől
A vadságba merült emberi nemzetet,
A makk s gyökér helyett az édes
20 Búzakalászt neki megmutattad.

A társas élet szent szövődékeit,
Az erkölcsi világ új elementumit
Te fűzted egy nagy kapcsolatba
Célra vivő örök ösztöninkkel.

25 Munkált az ember s tárgyaihoz jutott:
Bátorságba' szedé míve gyümölcseit,
Vígan, nyugodtan éle csendes
Sátoriban az arany világnak.

De még lefojtva szunnyada kebliben
30 A szebb aetheri rész: Múzsá! te illetéd
Nektáros ujjal égi lantod,
S zengzete gyúlt erein keresztül.

Zúgván felébredt a lekötött erő,
S mint új lény leveté állati nyűgeit,
35 S a még nem ismért lelki élet
Képei közt lebegett örömmel.

Főbb létre lobbant lelke feloldozá
A szép, jó s az igaz mennyei csírajait;
Zengtél! s körülte új világ nyílt
40 S Elysion, szomorú vadonján.

Zengtél! s szívének húrjait illetéd:
Forró melle dagadt, homloka virrada,
Elméje szárnyalt, s a tudásnak
Békerülé sivatag határit.

45 Zengtél! s dalodra Théba felépüle,
 S a boldog görög ég csillaga feltűne.
 Te zengsz, ha Rómát a kerek föld
 Rettegi, és te, ha azt lerontja;

Te zengsz, ha Franklin lelke, merész keze
 50 Villámot leragad s sceptumokat leránt,
 Ha Newton és Kant a Teremtő
 Titkait oldja, s világot alkot.

Kronos leánya! Delphi nagy Istene!
 Tí munkátok azon titkos örök kötél,
 55 Mely a halandó port s az Istent
 Egy csuda mívbe csatolva tartja.

Oh lakjatok hát e kies ég alatt,
 Bájoljátok ide Enna virányait
 És a virágzó Attikának
 60 Hajdani szép ideit s Saturnust,

Hogy vérrel ázott századaink nyomán
 A szent pálma arany bimbai nyíljanak,
 S e kis magyar Weimar öléből
 Lássa hazánk kiderülni napját.

65 Oh látja! s ím a hare deli nemzete,
 Mely még csak hadi zajt esmere és halált,
 Lerakja harsogó acélit
 Színed előtt ragyogó napisten!

Lerakja s áldoz, s mint mikor a Bakonyt
 70 Messzünnen riadó mennykövek és szelek
 Csattogva rázzák, zeng fölötte
 Tegzed aranynyila és az aegis.

FELSÉGES KIRÁLYUNKNAK
KESZTHELYRE VÁRATÁSAKOR.

Keszthely mosolygó völgyei, bércei!
Cäsárunk közelít, hintsetek illatot;
Simulj tükörré, büszke zengő,
S tükreidet biborozza Phœbus!

5 S ti csendes ernyők pásztori! gyujtsatok
Tömjént hölgyeitek s gyermekitek között
Annak, ki gunyhótok paizsza
S emberi jussaitoknak öre;

S ki, mint dicső nap fergetegink után,
10 Áldást szórva, körüljárja hazánk egét,
S amit levert a hosszú szélvész,
Újra felélteti égi tűzzel.

Örülj te is hát, Festetics, és pazarlj!
Mútasd: mint szereti a magyar a királyt;
15 Mútasd: hogy annak szíve, kincse
A haza s atyja kezébe' vagynak.

Mútasd: hogy a szent honszeretet heve
S a jobbágyi szelíd tisztelet egybefér;
Mútasd: hogy e két virtus együtt
20 Tesz fejedelmeket és nagy embert.

HEKTOR BŰCSÚZÁSA.

Andromacha.

Elmégy, Hektor, tőlem hát örökre
 Oda, hol már Achilles fegyvere
 Patroklusnak áldozik vérrel?
 Ki fogja majd kisdedünk tanítani
 5 Istent félni és dárdát hajítani,
 Ha téged a bús Orkus elnyel?

Hektor.

Drága hölgyem, parancsolj könnyeidnek,
 Tisztom, hitem engem harcba visznek,
 Ezen karok őrzik Pergamust;
 10 Tiértetek, hazánk isteniért
 Bátran vívok, hősien ontok vért
 S nem rettegem a setét Orkust.

Andromacha.

Nem hallgatom többé kardod hangját,
 Itt hever majd, rozsdá lepi vasát,
 15 S Priám bajnok nemzete kivész.
 Oda mégy, hol nap többé nem ragyog.
 A Kocytus bús vadonban jajog,
 S szerelmed a Lethében enyész.

Hektor.

Minden vágyam, minden érzeményem
 20 A Lethe szent árába merítem,
 De hív szerelmemet nem.
 Halld! az ádáz dúlja már a falat,
 Fűzd rám kardom, szüntesd fájdalmadat,
 Hektor hal meg, de szerelme nem.

A NÉMET ÉS A MAGYAR ÍZLÉS.

- Vízből sert pancsol, borbul punesot s aszu bort főz,
 Ökrébül disznót, a lóbul rest tehenet tesz,
 Férfi köténybe' arat, kötöget, fonogat, tyukot ültet,
 A felesége kaszál, sapkába', kalapba' tobákol:
- 5 A német mindent mesterkél, pancsol, el is ront;
 A magyar ellenben Természet gyermeke mindég,
 S éppen azért szebb, jobb minden marhájja, vagyonja.
 A német hasznot les mindig. Szépre nem ügyel,
 Nézd bár condráját talpátúl fogva tetőig,
- 10 Mégis azonba', ha szép akarolkoz lenni, mivé lesz!
 Hány csecse bokrétát tűz s mint üti félre kalapját!
 Tarka piros pántlik repdesnek előtte-utána.
 A magyar a szépet nézi, s jól tudja, mi a' szép,
 Nézd bár condráját talpátúl fogva tetőig:
- 15 Látol-e rajta, ha még gyerek is, nem férfihoz illőt?
 S kérded-e még, Liebel, tőlem, mért büszke, szabad, vad?

(1817 után.)

EGY PHILOLOGUSHOZ.

A Tisza és Duna már Ádámtul fogva vegyülnek,
 S öszveölelkezvén úgy válnak nagy Pelagusszá.
 S te azokat papirosgáttal választod el úgy-e?
 Öszverohannak azok gátat s gátlót lesodorva.

(1817 után.)

A MAGYAR.

Századokig küzdött ősi szent törvényei mellett,
 Századokig nyugszik szép diadalma után.
 Nagy volt a hareban, de nyugalma se rontja lelkét,
 Mert a természet önt bele férfierőt.

(1817 után.)

HERDER.

Hát az eposz mellett nyom téged, Herder, az álom?
„Normánnak rakiát töltsetek és aszubort.“

(1817 után.)

A SZONETT.

Csengőkkel tele van füle, orra, kalapja, bokája,
S mely csuda: a táncost kötélén a pózna vezérli!

(1817 után.)

PLATON.

Mennyi vajúdással nyitod, Lucina, ki méhed!
Nem csoda, így születik mindenkor minden idétlen.

(1817 után.)

A KÖLTŐ ÉS A SORS.

Honnét van, hogy az ég, a fátum vagy görög Áte
Majd minden jámbor költőt és büszke genieket
Annyira üldöz most, hogy azok majd mind siralommal
Töltik el a Helikont s civakodnak fátumaikkal?

⁵ Én nem tudhatom azt; s hogy az Átét gyártja-e költő,
Vagy pedig a költőt gyártná bárdjával az Áte,
Azt se' tudom; de igaz, hogy azok jól esmerik egymást:
Mégis azonba' nehéz őket jól összeegyezni!

Ámde akár mint van, zugolódnunk ellene nem kell,

¹⁰ Sőt mint a karaib bajnok harsogja halottas
Énekit a kínzók keze közt mosolyogva, boszontva,
Gyáva csapási alatt víg dalra fakasztva köszöntsük.
Zengj, mosolyogj neki, majd víg lantod tánera ragadja,
Mint Orpheus hajdan vadakat, fát, Thrácia bércét.

(1817 után.)

KÖLCSEY.

Kölcsy, megmérted lattal, póznával, icével
 Lelkemet, és keskeny ürbe, időbe dugád:
 Ah, de segélj rajtam, ketrecben kotlani készül!
 „Tollat az orrába!“ Zápokat adjon ugy-e?

(1817 után.)

AZ IFJÚSÁGHOZ.

Elröpültél már szeretett ifjúság!
 Eljön a sok bajj, és jó a sok aggság.
 A vidám orcát halovány hidegség
 Váltja fel gyorsan, s követ a betegség.

(1820 után.)

FELSŐBÜKI NAGY BENEDEKHEZ.

- Oh te, ki mind névvel, mind testi s lelki kegyekkel
 Áldott és Nagy vagy, deli ifjú, mint ki Athéne
 Díszei közt paizsán viselé a mennyköves Ámort,
 S mint ama nagy rokonod, ki javunkért megvet arany-
 5 Hozzád szól Múzsám. Illesd őt lángajakiddal, [fényt.
 Hogy hozzád bájló nyelveddel szólni tanuljon,
 Nyelveddel, melyről diadal zeng, s mennykövez Ámor.
 Menj, nagy pályádon fénynyel, hatalommal övedzve,
 Mert az erény hatalom nélkül csak gyámtalan árva;
 10 Öltöztess fényben, hogy az álnok bukjon előtte.
 Így fogsz lenni hazád s fejedelmed híve, szabad bölc.
 Menj, de mutasd, hogy bölc Montesquieu látta szived-
 Trézia bajnokait, mikoron koszorúzta dicsően, [ben
 Kik hont és koronát egy szívvel védni tanultak.
 15 Férfiakat nemző Pannon szüle téged örömmel.
 Törpét törpíthet, de nagyobbá tesz nagyot a polc,

Mely gyávát szédít, de mezítláb hág oda Cato.
 Légy te Aristippus: bírj fényt, de ne bírjon az álfény.
 Szentegyházzá lesz tündér palotája előtted,
 20 Mint szentegyház lőn kalibám, mikor abba beléptél,
 S váteszi lélekkel láttam már büszke jövődöd'.

1821.

A FÜREDI KÚTHOZ.

Japet fiának sassa dulá vesém,
 S a mennyből lehozott szikra emésztve ölt,
 Midőn, dicső forrás, sebimre
 Aeglei balzsamot áldva öntél.

5 Mint aki a szent Lethe vizébe néz,
 Minden földi tehert róla lehullva lát,
 S újjá születve nyílt karokkal
 Elysion rokon árnyihoz lép:

Így adta vissza életadó ered,
 10 Oh kútfő! nekem az életet és reményt,
 Így ébredék fel, s így ölelt meg
 Partidon új öröm, új rokon kéz.

Itt leltem a jó Vajkit, az édes őszet,
 Itt a téti szelíd énekelőt, ki már
 15 A boldogult lelkek körében
 Issza az ég örömit, jutalmát;

Kikhez vegyülve hársaid ernyein
 A bús felleg alul hajnali pírjait
 Az élet újra rám mosolygá,
 20 S holt kebelem hideg éje virradt.

Itt leltem a széplelkű nemes magyart,
 Pázmándit, s szeretett szíve kegyes felét,
 Ki vélem együtt cseppeidben
 Enyhületet keresett magának.

25 Enyhítsd meg ezt is, a kora szenvedőt!
 Márványoszlopidat felkoszorúzom ím.
 Enyhítsd meg ezt is, mert ha szenved
 Nem leszek én is egész kigyógyult.

(1821 után.)

ELEGIA

GRÓF FESTETICS GYÖRGY HAMVAIRA.

Keszthelyi partnak evez ladikom, mosolyognak előmbe
 A szeretett tájék öblei s árbocai.
 Nyugszik az ég, lebegő zephyrek ringatva vezetnek,
 Csak kebelem zajlik, s hányja halála jegét;
 5 Hányja, midőn lehajult fővel révedre kiszállok,
 S nyomdokidon, nagy Holt, nyögve előre megyek.
 Minden mozdulatom közelebb visz szent tetemidhez,
 S míveiden lebegő árnyad előmbe tűnik.
 Látlak, mint öleléd kegyes arccal, nyájas örömmel,
 10 Akiket a szeretet nyílt kapuidba hozá;
 Látlak, mint fogadád szent csókkal megkoronázva
 A piruló Múza gyermeki áldozatit.
 Mint Görögországnak nagy dæmona gyermekalakban,
 Gyermeki játékban alkota embereket,
 15 Úgy te is ősz fővel közibénk enyelegve vegyültél
 S játszva nyítál pályát isteni célod előtt.
 Míg mások honnunk javait vesztünkre kiszórják,
 S a nemzet lelkét s életerét kiölik:
 Te közibénk jöttél, s valamerre kifordula arcád,
 20 Áldást hinte reánk, s életet önte belénk.
 Mint egy hősi Pelops oltárt, pályákat emeltél

- A görög ég, Helikon hajdani isteninek.
 Ünnepeket, muzsikát, táncot, játékokat adván,
 A nagyot a széppel kedvesen összekötéd.
- 25 A zengőt koszorú emelé és gazdag ajándék,
 Minden ideg kifeszült, s büszke futásnak eredt.
 Így alkotta örök remekét amaz égi Lykurgos,
 Amikor összeszedé Ilion énekeit;
 Spárta szilaj lelkét, énekre tanítva, emelte
- 30 S a dalok isteninek áldozá harcaiban;
 Így született Hellász, így szülte az élisi pálma
 A csuda helleneket s Pindaros énekeit.
 Így született Korybant, zengzetben az égiek atyja,
 Így hordott eledelt nékie méhe, galamb.
- 35 A buta nép e zajt látá s Amalthea tölgyét,
 Látni a mennyrázót nem vala néki szeme.
 Ámde ki fennjáró elmédnek látta arányit,
 Nyájas alakjaiban látta nagy istenidet. —
 Elfolya szép élted s veled a szép gondolat eltűnt;
- 40 Mint ama gyenge virág, napja lehúnyta után.
 Eltűntél, de ha majd palotád márványi lehullnak,
 S romjaiból valaha baglyok üvöltnek alá,
 Mint a büszke Csobánc szomorú düledékin az útas
 A mult bajnoki kor képzeletébe' mereng:
- 45 Így merül el majdan magasabb rémletben az érző,
 Hamvaidon hálát, könnyeket adva, velem.

1823.

VÍG CHLOE.

„Húnyik a nap, pirul az ég,
 Intesz édes enyhelyem!
 Megyek, megyek, ah elég rég
 Vonza feléd kebelem.

5 Te vagy az én kis világom,
Virágim szép ligete!
Gyermeki víg munkásságom
S elmém első képze.

Hozzád jövök, ha szívemet
10 Aggodalom terheli,
Hozzád, ha rám öröm nevet,
S kezem lantját emeli.

Szép alakid szemlélete
Új világba andalít,
15 Nyílt kelyheid lehelle
Illatözönbe merít.

Itt élnek eltűnt rémeim
Gyermeki jelképekben,
S kedves titkos két betűim
20 A mindig zöld szívekben.

A bús ciprus árnyékában
Az urnák s nefelejtsek,
A két hív szívek láncában
A viola-bilincsek.

25 Így alkota ifjú lelkem
Egy szebb virányt magának,
Hol égi gyönyör s szerelem
Szebb rózsái nyílnak.

De csakhamar felriadtak
30 Rémlendező szemeim,
S karom között eloszlottak
Tündér álmképeim.

Óh, mint sírtam, barátnéim,
A szerelem könnyeit!
35 Mint ittátok, virágaim,
Szívem égő cseppeit!

Hervadtatok, hervadtam én,
Míg rabláncom szaggatám,
Míg a csalfa büszke remény
40 Bábjait elhányhatám.

Óh, nem jó, halandó szemnek
Az eget megmutatni,
S a lepkeszárnyú gyermeknek
Égi szárnyakat adni.

45 Nehéz a mennyet elhagyni,
Pedig le kell hullanunk!
Jobb a hív földön maradni,
S rózsákat itt szaggatnunk.

Nem álmodni, hanem élni
50 Illik e szép világon:
Méh-ajakkal mézet lelni
Lehet minden virágon.

Egyik hervad, másik nyílik,
Mindenik csak tünemény;
Annak nyílik a legszebbik,
Aki szabad s víg mint én.

Szabad pedig kiki lehet,
Míg fejét, — de hol vagyok?
Lilim még Istenné tehet,
60 Legyen, legyen, hallgatok.“

A POÉTA.

Mint majd ha lelkünk Lethe vizébe néz,
Minden földi tehert róla lehullva lát,
S újjászületve nyílt karokkal
Elysion rokon árnyihoz leng:

5 Így, aki Kastal vedreiből merít,
Új, tündéri világ bája ragadja el;
Magát felejtván, élve meghal —
S egy melegebb nap alatt lel éltet.

Ott gerjed abban a csuda lángерő,
10 Onnét hinti alá égi virágait;
Ne nyúlj azokhoz durva kézzel:
Megyfagy az égi, hideg kezekben!

1825.

SZILÁGYI 1458-BAN.

„Ledült Hunyaddal a haza védfala!“
Így zeng hősei közt a diadalmas ősz,
Körültüzelgve bús szemekkel
A had erős fiain, Szilágyi.

5 „Ledült, s az undok cimbora, láncait
Elszaggatva, kitör szent düledékein,
S habzó agyarral tölti újra
Béhegedett sebeinkre mérgét.

A tiszta ifjak lelke gyanútalan
10 Hódolt a gonoszok csalfa siralminak,
Kik mind Hunyadnak, mind hazánknek
Békepohárba halált adának.

Ezt nyerte a nagy hős atya, virtusán:
 Megkímélte magas szívvel irigyeit,
 15 Öngyermekébe döfte törét,
 S a cudarok diadalt kacagnak.

Ezt nyerte a mi balga hitünk, midőn
 Oly körmökre bizánk a haza zálogit,
 Mellyekre honnunk vére csorgott,
 20 S hív Hunyadink vasa bélyeget vert.

A cselt utáló így veti gyilkosa
 Hálójába magát: így fedi tornyait
 Földünkön a bűn, míg Molochnak
 Áldozik a nemes önmagával.

25 A virtus a jók horga, ha céltalan.
 Féltünk rossz rokonink véribé' fürdeni,
 S a jóknak ártánk: az kegyetlen,
 Aki szelíd, mikor ölni szentség.

A százfejű szörny új fejeket terem,
 30 Posványával együtt vesztheti Hercules,
 A gaz lenyesve még bujább lesz;
 Irtani kell gyökerestül a bűnt.

Így adta vissza Sylla az életet
 Rómának, s így adom vissza hazámnak én.
 35 Vértorral alkot új világot
 Sylla-Szilágyi haragja: jertek!"

1825.

WESSELÉNYI, A NÁDOR, MURÁNYNÁL.

Töredék.

Mely édes andaly int, Murány, feléd,
 Midőn tetődre felvetem szemem!

- A várivásnak jöttem nézni tervét
 S kimérni a tűz égi útait,
 5 És íme mint egy elbájolt lovag
 Andalgva nézem a tündéri várt,
 Andalgva látom ékes asszonyát.
 Kit már feledni véltem évek óta,
 Előmbbe tűnni látom újolag;
 10 Látom, miként őt láttam egykoron
 A bajnok- ifjak büszke tánckörében
 Lebegni pártás fővel a delit,
 A nyílni kezdőt angyal-kellemében.
 Döbbenve váltam tőle és szorongva:
 15 De megpillantván újra kardomat,
 A hősi szellem újra megragadt,
 S vitt a dicsőség fényes útain,
 Vitt élni-halni bajnokok sorában.

- És íme már most mint dicső vezér
 20 Előtted állok, oh magas Murány,
 Letörni ormod büszke tornyait,
 Rabláncra fűzni ékes asszonyod'
 S rabláncra véle a pártos magyart.

(Meg-megállva s gondolkodva járdal.)

- Rabláncra téged, lelkes árva hölgy,
 25 Rabláncra téged, édes árva hon!

(Gondolkodik.)

- Mi ez? mi új zaj dúlongat szívemben?
 Oh érzem, a tiszt s a szív harca ez:
 A szív fog, érzem, győzni tisztemen,
 Kirántja győző kardomat kezemből,
 30 És életemnek új irányt mutat.

(1825 kör ül.)

SCHILLER.

A legfőbbre akarsz törekedni hatalmas erőddel?
 A legszélsőbbet ne tekintsed azonba' tetőnek,
 Mert tetejére, középpontjára középut emelhet.

(1825.)

A KRITIKA.

A kritikának egész szép tárgya, barátaim, a mű,
 Nem pedig a művész. A kettőt összezavarni
 Rút lelkek szokták; s a rútból felhat-e szép s jó?

(1825.)

ÚJ GÖRÖGORSZÁG.

- A Múzsák s Charisok szép honját éjtszaka fedte,
 S templomi néma halál szomorú hajlékai lettek,
 Büszke tatár lovagok patkói tüzeltek az elszórt
 Spárta, Athéne dicső körein már századok óta.
- 5 A földnek legszebb, legemeltebb népe bilinesben
 Izzada Solonnak szent hamvain égre sohajtva.
 Mint mikor a vasból ordítva kiront az oroszlán
 S Núbia erdeiről iszonyún emlékezik és dúl:
 Így riad álmából az eloltott hajdani Hellász,
- 10 És Mohamet hadait tengerbe meríti örökre.
 S íme az ég kinyilék! száz évek-fedte porából
 Felkele phœnixként maradékit védni Lykurgos,
 S elszórt hamvaiból Marathon nagy bajnoki váltak.
 Menjetek, oh Múzsák s Charisok, koszorúzva elejbek,
- 15 Hajdani napjaiban néktek tömjéneze Hellász.

(1827 körül.)

ANGLIA.

Ész, pénz ad mindent, de csak együtt osztanak áldást.
Nép esze a törvény, mely nélkül pénze veszélyt hoz.
Míg törvényidnek hódolni fog, angol! a pénzed,
Addig hódol a pénz neked és pénzednek a tenger.

(1828.)

HADARÁSZ IFJONCNÉP.

Éveket átvirraszt a művész, mégse talál célt:
A pehelyes kis nép álmaiban kitanul.
Amit tegnap alig hallott, azt már ma tanítja:
Oh, mely kurta belük e hadarász uracsok.

(1829.)

GRÓF MAILÁTH JÁNOSHOZ.

Mailáth! poétád éneke leng feléd,
Nem mint a rohanó Vág, mikor árjait
A Kárpátok közt zúgva szórja,
Tört jeget és köveket sodorván;

5 Csak mint az alkony enyhületén kalász-
Párnáján pihenő lányka szelíd dala
Üdvezli a várt est nyugalmát,
S a hegyek ormai közt mosolygó

Holdat, midőn már csend fedi a mezőt,
10 S a pásztorkalibák gőze a völgybe szállt.
Mailáth! poétád napja húnnyik,
S nem ragadoz dala árja többé.

Tündér tükörben nyílt nekem a világ.
 S mint egy Pygmalion szobra, ölem hevén
 15 Életre gyúlni látsza honnom,
 S annak ivá kebelem sugalmát.

Mellemben mint egy Ilion éneke
 Zengett a haza szent lángja; Olympia
 Istenfiakkal küzdve tűnt fel
 20 Isteni bájba merült szememnek.

Eltűnt a rémkép. Ámde ha szózatom
 Szép lelkedre hatott, nem vala pusztá hang,
 Nem, mely tudatlan gyermek ajkán
 Lelket emelt; koszorúm ne bánd meg.

25 S ha szépnek érzed férfias énekim,
 Benned vagynak azok, benned a honni szív,
 Melyet magasztalsz, benned a hív
 Honszeretet daliás erénye.

Menj, énekeld hát e magas égi lényt!
 30 Ezt harsogta örök Pindaros és Horác,
 Ez isteníté a világnak
 Hajdani váteszit és erősít;

S ez nyit nekünk ím éliszi pályatért
 Rákos hős mezején. Hallom a pályazajt,
 35 S a pályazajban Széchenyink hős
 Hágdozatit, lova könnyü győztét.

Oh énekeld őt, a diadal fiát!
 Eurús-szülte pején mint viva nyerve díjt;
 (Mint áldozá fel ezreit, hogy
 40 Ész művein kecsesülne nyelvünk.)

Mely újra szülje a lerogyott magyart
 S Pannon férfidiszét. Engem a Villitáne
 Int már; de honnom új virultán
 Vert dalodat porom érzi majdan.

1830.

EMLÉKKÖNYVBE.

(Boday Amelie kisasszonynak, Halimbán.)

Virulj Bódé szép völgyében,
 Tartsd szívedet tisztán, épen,
 Ép szívben virul az Éden.

1831.

A POESIS HAJDAN ÉS MOST.

Halljuk! miket mond a lekötött kalóz:
 Tündér változatok műhelye a világ.
 Mint a poesis bájalakja:

Ámde csak egy az igaz, nagy és jó,

- 5 Melyek mosolygó jelszava lett a szép,
 Hogy mint a szerelem játszi gyönyör kezén
 Folytassa titkon a teremtés
 Műve örök folyamát gyönyörrel.

- Ennek teremő ihlete alkotá
 10 Hellász rózsakorán a vidor életet,
 Midőn mosolygó égieknek
 Innepein lebegett az ének,

- A szépet érző emberek ajkain
 Szívből szívbe gyönyört zengve s vidám erényt,
 21 Midőn a nyájas áldozóknak
 Nyájas örömben jelent meg a menny;

Oh, a poesis rózsaszín ujjai
Fonják azt az öröm gyenge virágiból:
Örömrre intve csalta össze
20 A vadonok ridegült lakóit.

Most a halandó mint ama büszke lány,
Villámfénybe vonult isten ölen enyész:
A szent poesis néma hattyu,
S hallgat örökre hideg vizekben.

25 Szűnj meg te is hát zárt fület és kebelt
A szép ifju világ bájira inteni:
Halottas ének zúg felette,
Mint mikor Afrika samielje

A port az éggel összezavarva dúl,
30 Forró porvihara fojtja az életet.
Oh a halandó lányka szíve
Emberi szép kebelén viruljon.

Mint a mosolygó Hellenisé, midőn
A félisteneket szülte szerelmiben;
35 Gyönyörre nyílt szív nyíladozza
A szeretet csuda két virágít:

A szent poesist és a dicső erényt,
Mellyek hajdan öröm ünnepivé kenék
A nagy görög nép boldog életét,
40 S létre hozák örök idéálit.

(Valószínűleg utolsó költeménye.)

KUPA TÁMADÁSA. (Harmadik kidolgozás.)

ELSŐ FELVONÁS.

1. JELENÉS.

VENCZEL és PÁZMÁN.

VENCZEL (*mérgesen hágdoz, s fegyvereit lehányja*).

VENCZEL: Ismét egy kudare! Átkozott pogány faj
s átkozott szerencse! De esküszöm, le nem megy
többszer a nap gyalázatomon. Holnap győzők, vagy
halok.

5 PÁZMÁN: Vagy szökünk, ha hidegebb vérrel leszünk,
úgy-e barátom?

VENCZEL: Tréfálsz!

PÁZMÁN: Az okosnak minden tréfa a világon.

VENCZEL: Eredj hideg okoskodásoddal! Mikor a
10 keresztény hitről és ezen pogány magyarokról van
a kérdés, akkor én hideg nem lehetek.

PÁZMÁN: Elég rossz! Mi szükségesebb egy vezérnek,
mint a hidegség? Hogyan tudna az egy hadi sereget
vezetni, aki magát sem tudja vezetni? Oh barátom!
15 aki hidegen tud okoskodni, neveti az a szerencsét,
mind a magyarok nyilait.

VENCZEL: Tovább, tovább! Megérdemlem, hogy füleim
met bölcseségeddel gyötörd.

PÁZMÁN: Nem mondtam-e neked, hogy a magyarnak
20 ne higgyj, mert az ő futása veszedelmesebb, mint az ő
rohanása; nem mondtam-e, hogy a magyarokat szár-

nyakra állítsd, a németeket pedig derékra? Nem láttad-e a dandároknál és szárnyakon mint nyaggatták Kupa könnyű lovagjai a te nehéz németeidet, 25 mint a könnyű farkasok a bivalt az iszapban? Nem láttad-e mint ásitoztak, izgódtak (?) derékon a nyughatatlan magyarok, s minthogy ott sem nyargalódásra, sem káromkodásra, sem rablásra nem volt alkalmatosságok, minek előtte haragra kelt a dolog, 30 elúnták az állást, tüzeket elvesztették és elszaladtak. Barátom, egy jó vezérnek ismerni s használni kell az ő népeinek lelkét; mert aki az ökörré nyert tesz, a paripára pedig jármot, az úgy jár, mint te ma. A német bástyá, a magyar kard és villám.

35 VENCZEL: Igen bölesen! Csak így okoskodik, aki a dolognak csak egyik oldalát látja! S hát nem tudod azt, hogy nekem magyarokat kellett magyarok ellen vezetnem? Nem magam adtam volna-e alkalmat a magyaroknak a szökésre és pártolásra, ha őket szárnyakra és dandárokba állítottam volna?

PÁZMÁN: Nem ismered a magyart. Nem harcol az hazáért, hitért s a királyért, hanem prédáért. Adj neki prédát, s mindegy lesz néki: Magyarország vagy a Rajna vidéke, s tisztelni fog téged, mint egy második 45 Attilát. Látod-e, mint tódulnak naponként Kupa mellé, hogy rabolhassanak, s látod-e, mint égetik, pusztítják honjokat?

VENCZEL: Látom és örülök!

PÁZMÁN: Örülsz? Igen, igen, hiszen pogányok és 50 magyarok! [tűz, mely

VENCZEL: Eméssze meg maga magát ez az öldöklő hazámat és az egész keresztény világot oly dühösen pusztította, s torolja ki maga magán ez az undok pogány nép azon sok kegyetlenségeket, melyeket a 55 keresztényeken elkövetett. Örülök, hogy az isteni gondviselés az ő bosszúálló fegyverét kezeimre bízta; nem fogom azt áldozatlan kezekkel hordozni,

PÁZMÁN: Ha, ha, ha! Hogy az a szegény isteni gondviselés mindenkor csak miránk szorul!

60 VENCZEL: Pázmán, Pázmán! Te nem vagy az többé, aki voltál! Minden szavad új tör, s minden szavad azt kiáltja, hogy megszeged hitedet. Tudod-e mit esküdtél, midőn hazánkból velem ezen vad nép közé indultunk?

65 PÁZMÁN: Gyermeek voltam.

VENCZEL: Tehát én most is az vagyok? Tehát a keresztény hitért buzogni és nemzetünk ellenségét gyűlölni gyermekség?

PÁZMÁN: Amint vesszük. Minden dolgot annak módja
70 és mértéke tesz jóvá és rosszá. Szeretem én is nemzetemet és hitemet, de azért nem dühösködöm.

VENCZEL: Áruló!

PÁZMÁN: Inkább te mondd annak, mint az emberiség.

VENCZEL: Miben sértem én meg az emberiséget?

75 PÁZMÁN: Kegyetlenkedel. Te nemcsak Kupát, hanem az egész magyarságot üldözöd.

VENCZEL: Hát ne fizessem vissza a kölesönt Kupának? Nem látod, mint öldösi halomra a keresztényeket, nem látod, mint áldoz naponként százakat az ő
80 bálványinak, s nem hallod-e a kinzottak ordításait?

PÁZMÁN: Fájdalom! hallom és látom, de Kupa dühösége a mienket meg nem igazolja. Kupa úgy cselekszik, mint egy oly vad tatár szokott, de te úgy cselekedj, mint keresztény német. Barátom! én a mi
85 hírünket akarom oltalmazni. Mit mond a jövődő világ mirólunk? „István kihívta Venczelt és Pázmánt, hogy a pártos magyarok megzabolázásában és a keresztény hit terjesztésében segédjei legyenek. De ezek azon hatalmat, melyet a királytól nyertek, az ő
90 országának pusztítására s veszedelmére fordították, s következésképpen vagy kigyók voltak az ő jóltevőjeknek kebelébe' vagy oly bolondok, kik a zsi-ványt és bajnokot megkülönböztetni nem tudták.“

VENCZEL: Ha, ha! Aki a jövődőnek él, a jelenvaló-
95 nak megholt.

PÁZMÁN: Mely szó egy bajnoknak szájában! Így hangzik a békés aklok körül a tigrisnek ordítása mint ezek a szavak az én füleimbe. Oh barátom! a bajnok csak úgy él, csak úgy érdemli meg, hogy éljen, ha
100 a jövődőnek él. S ha te másképen gondolkozol, vége beszédünknek. — Mondd el tehát rendeléseidet, s add ki a tábori parancsokat.

VENCZEL: Így, így barátom! Hagyd abba a semmit! Míg te bölcselkedtél, elég időm volt a jelenvalókat
105 meggondolni. Te megmaradsz helyhezettedben, valamint az egész tábor. Ha a király megérkezik, mutasd ki seregének a táborhelyet a balszárnynon, ha pedig a vén Zoltán is meg találna jönni, annak a jobb-szárnynon, a patak hosszat. Az öröket meg kell kettőz-
110 tetni, s az egész sereg hajnalra nyeregbe' légyen, s nékem minden legkisebb bajról sörény tudósítást.

PÁZMÁN: S a tábori jelszó?

VENCZEL: A vérkeresztség!

PÁZMÁN: A vérkeresztség!

Pázmán kifelé indul, de a királyt látván jönni, visszalép.

2. JELENÉS.

A KIRÁLY, CZÉBA s az előbbiek.

115 KIRÁLY: Keljetek fel vitézek! Akik én értem s az igaz hitért harcolnak, azoknak én nemesak királyjok, de barátjok is vagyok.

PÁZMÁN: Mi örömmel ontjuk felségedért vérünket.

VENCZEL: Felségedért és a keresztény hitért.

120 KIRÁLY: Köszönöm, vitézek!

VENCZEL: Fájlaljuk, hogy igyekezetünket a szerencse hátrálja.

KIRÁLY: Hallám népemnek veszteségét, s ugyanazért hátrahagyám hadiseregemet s elsieték hozzátok. Né-

125 pemnek szükség az éj nyugalma, de én nem nyughatom addig, míg ezen veszedelmes háborúnak végét nem szakasztom. Azon had, melyet hoztam, az én leg-hívebb magyarimból és a keresztény hit mellett
 130 szállt már a Dunán, s reménylem, hogy az ő megjelenése nekünk diadalt, a hazának pedig békességet fog adni. Hát Kupa?

VENCZEL: Kupa öl, pusztít, rabol, népe naponként ezrekkel szaporodik a prédát szomjúzó magyarokból,
 135 naponként ezeket áldoz az elfogott keresztényekből az ő bálványinak.

KIRÁLY: Irtóztató dühösség! Kupa, Kupa! Azon véres áldozatokkal magadnak készítesz sírt. Nem tehetek róla! Mindent megpróbáltam, hogy népeimet s őtet
 140 kimélgem, de könnyebb a földet sarkaiból kiforgatni, mint az embert a bolondságaiból (megszabadítani). Nincs tehát más hátra, mint a fegyver. Én kénytelen vagyok népemnek egy részét feláldozni, hogy az egészet megtarthassam.

145 CZÉBA: Többet tettél felséges király, mint amivel mint király tartoztál. De a polgári háború oly rettenetes gonosz, hogy annak távoztatásában semmi próba felesleg való nem lehet. Engedd meg, hogy én Kupához menjek.

150 KIRÁLY: Hasztalan! Az én kímélésem nem szelídebbé, hanem kevésbé teszi.

CZÉBA: Kupa nekem barátom, s a barátságnak egy ölelése néha hathatósabb minden okoskodásnál és ékesszólásnál.

155 KIRÁLY: A barátság csak szép lelkekben él. Akit hazája szenvedése meg nem indít, akit a haldoklók hörgése s a kinnak ordítása gyönyörködtet, azt a te barátságod meg nem indítja, annak a te ölelésed csak annyi, mint az oroszlánnak a csecsemű mosoly-
 160 gása.

CZÉBA: Ne fossz meg azon gyönyörűségtől, hogy a magyar vérnek kímélésében én is megtehessem hazafiúi kötelességemet.

KIRÁLY: Menj, s mondd meg neki, hogy a holnap nap
165 elválasztó lesz.

CZÉBA: Köszönöm bizodalmat! Ezen próba nélkül reszketve markoltam volna kardomat mint egy béresszolga, de ezután úgy markolom azt, mint magyarnak, hazafinak s Czébának markolnia kell. (El.)

170 EGY ÖRTISZT belép: Jelentem, hogy egy foglyot épen most vezetnek ide némely katonák.

KIRÁLY: Vezessétek bé!

VENCZEL: De szoros vasba. Ezek a vad pogányok tel-
jesek gonosz lelkekkel.

3. JELENÉS.

Egy véres fogoly és az előbbiek.

175 FOGOLY (*haragosan tekint a jelenlévőkre, s lesüti szemeit.*)

VENCZEL: Hajulj meg a király előtt!

FOGOLY (*végignézi Venczelt*): Hát a poroszlók között is szükséges az udvari bolondság?

180 VENCZEL: Ember! a te nyelved lesz poroszlód s halálod!

FOGOLY: Balgatag! él-e az oroszlán, mikor egyszer barlangjában az ebektől hurcoltatik s marcangoltatik?

VENCZEL: Király! engedd meg, hogy ezen dühös
185 pogányt ledöfjem!

KIRÁLY: Éppen nem!

FOGOLY: Pogány! ha, ha, ha! s hát nem látod, mint csorog koponyámról s vállaimról a szent kereszttség?
(*Vagdalt fejét s vállait mutogatja.*) Hát még jobban

190 meg akarsz keresztelni?

VENCZEL: Fejedelem! Mi meg vagyunk sértve; en-

gedd, hogy bosszúmat töltsen, vagy tőled búcsút vegyek.

KIRÁLY: Egyiket sem! Itt ölni nem szabad, s én előtt-
195 tem a megláncoltnak nyelve fel van oldva.

PÁZMÁN: Barátom! nem azért hureoltunk ide, hogy
veled pántálódjunk, hanem hogy barátunkká tegyünk
és tőled tanuljunk. Légy tehát nyugodt, a fejedelem
néked megkegyelmez, sőt meg is ajándékozik, csak
200 mondd meg igazán, mit tudsz Kupáról, annak hely-
hezetéről és szándékáról?

FOGOLY: Áruló! mered-e azt gondolni, hogy én, ki
hazám oltalmazásában megőszültem, néked hazámat
elárulom? De ha oly igen kívánsz tudni a magyarok
205 szándékáról, várj! hét vitéz fiaim várják nyeregben
a hajnalt, azok tudtodra adják nemsokára, hogy mit
akarnak a magyarok!

KIRÁLY: Öreg! tisztelem keservedet, de te engem
(nem?) ismérsz, pedig megérdemled, hogy ismerj.
210 Örök, oldjátok le láncait.

FOGOLY: Csudálom, hogy ezen roncsolt karokat fel
mered oldani. Egy hazafinak karja soha sem töret-
hetik úgy meg, hogy azt a tyrannus ne rettegje.

KIRÁLY: Szabad vagy. Szólj szabadon s mondd, mi
215 neved?

FOGOLY: Igenis, aki a haláltól nem fél, az mindenkor
szabad. Nem isméred ezeket a sebforradásokat? Ezt,
meg ezt?

KIRÁLY: Barátom! egy királynak, ha valóságos király
220 akar lenni, annyi a gondja, hogy nemesak barátjai
sebeit, de a maga sebeit is el kell felejtetni.

FOGOLY: Az én nevem Orda.

KIRÁLY: Orda! Oh, azok a sebek az én életemet tar-
tották meg! Jer, hadd öleljelek!

225 FOGOLY: Távozz! Szégyenlem azon sebforradásokat,
mint ifjúságomnak bolondságait, s örülök, hogy azok-
nak nagy részét a te ebeid most leharapdálták.

KIRÁLY: Orda! te engem nem ismérsz.

ORDA: Oh, vajha akkor így ismertelek volna, mikor
230 ezer dárdák és pallosok közül kiragadtalak. Hah! ha-
zámnak gyilkosát tartottam meg, s most nincs erőm,
hogy hazámat attól megszabadítsam!

KIRÁLY: Orda, hallgass meg hidegvérrel. Ime, által-
adom buzogányomat, fogd s ölj meg, ha vétkesnek
235 találasz!

ORDA: Az én kezeimnek ír kell, nem buzogány. De
add! A bajnok csak akkor szabad, mikor halál villog
markában! Bajnok? De bajnok-e az, akinek a tyran-
nus buzogányt mer adni? Menj! *(elveszi a buzo-*
240 *gányt.)* Király, te engem igen megaláztál. Szólj!
Figyelmezek.

KIRÁLY *(Venczelhez és Pázmánhoz)*: Vitézek, menje-
tek seregeitekhez, adjátok tudtára népemnek jelen-
létemet, s mondjátok meg, hogy holnap velem fog a
245 dicsőség mezejére szállni. *(Venczel, Pázmán el.)*

ORDA: Köszönöm, hogy ezen kígyókat szemem előtt
elküldted. Vajha én is kiirthatnám őket a te keb-
ledből!

KIRÁLY: Orda, Orda! te az én cselekedetemről ítélsz
250 céljaimra, de tudod-e azt, hogy az ember a legeggye-
nesebb célhoz is kénytelen néha tekervényes utakon
jutni.

ORDA: S mi a te célod?

KIRÁLY: Hazánknak megtartása s népemnek csinosí-
255 tása.

ORDA: S ezen célra szükségesek a Venczelek s
Atyáink hitének eltörlése s üldözése?

KIRÁLY: Én te-veled sem tudok megalkudni, s hát
egy zabolátlan nemzettel? Szükséges tehát az idegen
260 erő, s minthogy a leghatalmasabb ország sem lehet
tartós külső szövetség nélkül, szükség, hogy nemze-
temnek vallását, erkölcsét a körülte lévő népekével

megegyezővé formáljam, mert e nélkül azokkal szövetséget gondolni sem lehet.

265 ORDA: Mi szükség a magyarnak a külső szövetség? Az parancsolni szokott!

KIRÁLY: Igen! Míg fegyvere győz, de valjon a szerencsét kardbódénkhöz láncoltuk-e örökre? Nem tudod-e, hogy ezen földről atyáink már kétszer kiűzet-

270 tek, s hogy mi közel vagyunk ezen percenethez?

ORDA: Mit? tán hogy egy-két portázó csoportjaink törbe estek? Áll még a nemzet, s nyugszik mint egy sárkány a sziklaüregben, melyhez közelíteni semmi nem mer. Atyáinkat sem az ellenség verte ki, hanem

275 a visszavonás, s minket is csak az verhet ki.

KIRÁLY: De mi szülte a visszavonást, mint a vadság és zabolátlanság?

ORDA: Vadság és zabolátlanság! Így nevezték minden tyrannok a szabadságot!

280 KIRÁLY: S hát te nem tudod azt, hogy a szabadság üres hang vagy pedig nem egyéb, mint a legtökéletesebb rend? S nem tudod, hogy a legtökéletesebb rendnek is a népnek állapota szerint változni kell. Az a rend, mely a mi kóborló eleinket hatalmasakká

285 tette, nekünk rendetlenség s veszedelem volna.

ORDA: Úgy-e? Árpád szabadságot adott a magyaroknak, hogy neki országot szerezzenek, az ő unokája pedig szolgákká teszi azokat, hogy új országát rajtok szánthassa. Új rend, új törvény kell. Igen! De
290 elődeink is hoztak törvényeket nyeregben a Rákoson, s nem volt szükségek Venczelekre, mert az ő szavok Isten szava volt, s mert a jó törvénynek nincs szüksége Venczelekre! Elég! én megyek, s béköttem roncolt karaimat, nem azért, hogy még hazámat oltalmazhassam, hanem hogy hazámat sirathassam s
295 gyermekeim csontjait eltemethessem. (El.)

KIRÁLY: Menj s élj! hogy amiről én meg nem győzhettelek, az idő meggyőzhessen. (Egyedül.) Elmentél

Szent Öreg! szent hazafi! elmentél, de szavaid és se-
 beid itt maradnak. (*Szívére mutat, s elmerülve lépdel.*)
 Mely borzadva ébredek tündérálmaimból! Hová, hová
 tűnsz mosolygó aranyvilág, melyet én magamnak
 teremtettem, melyben én mint egy Isten áldást hintve
 országoltam, egy kóborló vad népet a legnemesebb
 305 népek sorába emeltem, egy nagy országot, melyet az
 emberi balgatagság és dühösség századok óta vadak
 barlangjává tett, édenné változtattam, virágzó váro-
 sokkal és boldog népekkel megraktam, a vakságnak
 és szolgaságnak jármait, az emberiségnek legrettene-
 310 tesebb ostorait eltéptem — hová, hová tűnsz csalatott
 szemeim előtt!? Íme, elkezdtem a nagy munkát, s a leg-
 első lépés, melyet a dicső cél felé teszek, népem
 vérébe gázol, s a legelső hang, mely fülemet s lelke-
 met átveri, átok. Nagyobb akartam lenni, mint eleim,
 315 s kisebb lettem! Ők idegen tartományokat pusztítot-
 tak, én hazámat, őket a maradék áldja és csudálja,
 engem az én népem átkoz s tyrannusnak kiált. Vissza,
 vissza tehát a szokott útra! Vissza? (*Tusakodik.*) De
 mégsem! Áradjon a szent rokonvér, omoljon rám az
 320 átok, nem csüggedek, mert tudom azt, hogy minden
 csepp vér, mely most a haza oltárán kiontatik, min-
 den jajszó, mely most az eget s az én szívemet ostro-
 molja, nemzetemnek századokig tartó boldogságot fog
 termeni, s tudom azt, hogy valámíg egy magyar
 325 lesz, nevemet áldani s tisztelni fogja. Ne áldozzam-e
 fel tehát ezt az egy szempillantást annyi századok-
 nak, ne váltsam-e meg a milliókat egy-két ember
 vérén? Hiszen a természet sem alkothat rontás nél-
 kül, hát én, nyomorult ember! Igen, de hátha az én
 330 nagy szándékom, mint többnyire minden nagy szán-
 dék, félben szakad? Ha a magyar vért eltékozlom,
 ha népembe' a visszavonásnak és szakadásoknak lel-
 két felbujtom és a célhoz mégsem jutok, akkor, akkor
 mely számtalan veszedelmet árasztok nemzetemre s

335 mely kárhozatot emlékezetemre? — Oh, a mi isteni
 akaratunk s végetlen törekedésünk, mely rettenetesen
 ütköznek össze gyarló tehetségeinkkel! Mikor az
 ember legnagyobb akar lenni, akkor érzi leginkább
 semmiségét, s mikor legmagasabbra emelkedik, akkor
 340 látja a szédítő mélységet! Teremtő! ki ezt az isteni
 akaratot s törekedést belém lehellted, adj hozzá erőt,
 vagy oltsd ki e porból az égi szikrát, hogy lel-
 kemben az Istent és férget tusakodni ne érezzem! (El.)

MÁSODIK FELVONÁS.

Erdő, éj, Herculesnek s Attilának bálványképei.

ELSŐ JELENÉS.

CZÉBA s utóbb BERTÓK.

CZÉBA: Az éj sötét, az erdő végetlen s minden lépés
 345 veszedelem. — Bertók! pányvázd ki a paripákat, itt
 fogjuk a hajnalt bevárni.

BERTÓK: (*A kárpiton belül.*) Tán jobb volna csak
 kézben s kantárban tartani?

CZÉBA: No, ismét tanácsos akarsz lenni?

350 BERTÓK: Oh uram! Szörnyű veszedelmes helyen va-
 gyunk, minket a gonosz lelkek csaltak ide, azok
 tévesztettek el.

CZÉBA: Tán baglyokat láttál?

BERTÓK: (*Elől jön s mintegy súgva szól.*) Hát nem
 355 tudja az Úr, hogy ez az ördögös Kupa ebben az
 erdőben szokott minden éjjel az ördögökkel, líder-
 cekkel, tátosokkal, boszorkányokkal, sátánokkal s
 minden pokolbeli gonosz lelkekkel cimborálni és em-
 berhúst vacsorálni?

360 CZÉBA: Bolondgombát s nem emberhúst!

BERTÓK: Nem uram, nem bolondgombát, hanem emberhúst és pedig mind keresztény emberek húsát!

CZÉBA: S voltál abba a szép vendégségbe?

BERTÓK: Mentsen Isten minden keresztény anya magzatját! én azt soha sem láttam s nem is kívánom látni, hanem egy öreg szent remetétől hallottam, akit az ördögös Kupa meg akart enni, s dicsőségesen meg is evett volna, ha hirtelen az angyalok ki nem kapták volna körmei közül.

370 CZÉBA: Ej, ej!

BERTÓK: Ugyanez a vén remete tanított engem arra, hogy valahányszor az ördögös Kupa nevét hallom, mindannyiszor keresztet vessek magamra (*keresztet vet magára*).

375 CZÉBA: No s hát semmi baj!

BERTÓK: De uram, én csak azt javaslom, hogy menjünk akárhova, csak menjünk, mert itt el nem kerülhetjük az ördögös körmeit.

CZÉBA: Már akármin is van, engem a király Kupához
380 küldött, néked is velem kell lenned, mindegy tehát, akár ma eszen meg, akár holnap.

BERTÓK: Szerencsés utat! De király ide, király oda, én meg ördögpecsenye nem leszek, hanem megyek.

CZÉBA: Bertók, Bertók! mer (?) te magyar vagy?

385 BERTÓK: Ej, magyar ide, magyar oda! A magyar emberekkel szokott viaskodni, nem lidércekkel és sátnokkal!

CZÉBA: Ne félj Bertók! Holnap Kupánál jó somogyi bort iszunk.

390 BERTÓK: Én? Kupánál? Somogyi bort? Embervért, embervért, nem somogyi bort!

CZÉBA: Már mondtam, ne félj! Kupa nékem jó emberem, s holnap nála fogunk ebédelni. Lódulj, pányvázd a lovakat!

395 BERTÓK: Nono! Jóízű ebédet! (*El.*)

CZÉBA: (*Egyedül.*) Mely igen hajlandó az ember min-

den balgatagságnak elfogadására, s mely nyomorult az ember. Nem elég, hogy ezer meg ezer testi és lelki bajokkal kell neki küzködni, még ily bolond agy-
 400 vázakat is teremt magának kínszására, melyek épen a nyugalomnak óráit teszik irtózásnak, nyugtalan-
 ságnak óráivá. Ime, midőn én a nap terhét lerázva, örömmel köszöntöm az est enyhítő homályát s örömmel ereszttem szememet s lelkemet a kívánt nyuga-
 405 lomra, ez a nyomorult akkor hozza elő az ördögöket, tátosokat, boszorkányokat, hogy fáradt szemét és lelkét azokkal gyötrettesse! Mely szörnyű lealacsonyítása az emberi természetnek s mely kegyetlenség! Rettenetes babona! Ha már mindenét elragadtad az embernek, ne vedd el az ő nyugalma!

BERTÓK: (*Rémülve Czébához fut.*) Ahol lám, megmondtam. Oda vagyunk! A Kupa...

CZÉBA: Nono, mi baj?

BERTÓK: A Kupa, imhol jön a Kupa, tüzet okádva,
 415 oda vagyunk. Ránéztem, mikor a szikla gyomrából kijött — no, mint okádja a tüzet!

CZÉBA: Valóban, az ember és lámpást hoz.

BERTÓK: Oh, nem lámpás, nem, tüzet okádik, egyenesen felénk tart. Oda vagyunk, menjünk, én szaladok.

420 CZÉBA: Megállj, mert mindjárt ledöflek.

BERTÓK: Oda vagyunk, az ördögös Kupa, látom a véres bárdot a kezében, látom az ördögöket, tátosokat körüle viacsorgatni.

CZÉBA: Egy szót se többet! Ránts kardot, reám
 425 vigyázz!

BERTÓK: (*Reszketve kardot húz.*) No Uram Isten, légy velem! Még ördögökkel sem viaskodtam. (*Czébának háta mögé áll.*)

CZÉBA: (*Kivont karddal félreáll és bámulva figyel-*
 430 *mez.*) Valóban ember! Kezében méceses, s vállán egy nagy bárdot hoz. Csudálatos ruhája, hosszú ősz szakála.

2. JELENET.

Egy varázsló, baljában mécset, jobbában bárdot tart, két mécset meggyújt Herculesnek és Attilának szobrainál, melyek egyszerre láthatók lesznek. CZÉBA bámul, BERTÓK térdreesik és imádkozik. A varázsló megáll a szobroknál és énekel:

- Idvez légy Hercules és te nagy Attila!
 Legyetek hazánknak őrjei s kőfala!
 435 Tekintsetek reánk, atyáink isteni!
 Midőn oltártokon bárdom fog vérzeni.
 Fedezzétek Kupát, Bendeguz nagy vérét,
 Az igaz magyarok bajnokát, vezérét,
 Őrizzétek Kupát, mint Álmust s Árpádot,
 440 Hogy megtartsa karja a szent szabadságot.
 Vezessétek karját, hogy megrettenjenek,
 És kiirttassanak a rút idegenek,
 Kik Attila s Árpád vitéz unokáit
 Üldözik, s lerontják őseink bálványit.
 445 Adjatok tört, paizst igaz magyaroknak,
 Hogy megtörjék fejét a kores fajzatoknak,
 Rontsátok templomát az új isteneknek,
 Kik honunkra ezer kárt s veszélyt hintenek.

Leborul, imádkozik.

CZÉBA: *(Közelebb megy hozzá.)* Megbocsáss, te szent
 450 öreg, ha botránkoztatlak. Szabad-e szólnom?

VARÁZSLÓ: *(Visszanéz.)* Imádd atyáid isteneit. Ki vagy?

CZÉBA: A király követe Kupa vezérhez. Az erdőben eltévedtünk, s nem engedi a sötétség, hogy tovább
 455 menjek.

VARÁZSLÓ: Jó helyen vagy! Térj be barlangomba, egyél az én kenyereimből s igyál az én poharamból, s nyugodj sziklaágyamra.

CZÉBA: Köszönöm! De hát te ki vagy, s mely istenek
460 ezek?

VARÁZSLÓ: Ez Hercules, amaz pedig Attila és én az
ő papjok.

CZÉBA: (*A bálványokat nézegeti.*) Hercules és Attila!

VARÁZSLÓ: Imádjuk atyáink isteneit!

465 CZÉBA: S mi hozta az isteneket a vadonba?

VARÁZSLÓ: Kupa, a nagy Bendeguznak unokája s így
az igaz magyaroknak vezére. Itt szokott az istenek-
nek és őseink lelkének éjjelenként áldozni véres áldo-
zattal.

470 CZÉBA: Véres áldozattal?

VARÁZSLÓ: Igen! éjjelenként sokszáz keresztényeket
öldöztet le Herculesnek és Attilának tiszteletére.

CZÉBA: (*Fejét csóválja és az égre tekint.*) Valóban
igaz! S imhol látom az emberesontokat. Hát ma mi-

475 kor lesz az áldozat?

VARÁZSLÓ: Éjfél tájban.

CZÉBA: Itt lesz Kupa is?

VARÁZSLÓ: Sok főmagyarokkal.

CZÉBA: Jer, vezess barlangodba!

480 VARÁZSLÓ: Imádjuk atyáink isteneit! (*El.*)

3. JELENÉS.

ALADÁR DELLivel karöltve.

ALADÁR: Oh, a szív, a szív!

DELLI: Igenis, édesem! a szív, a szív minden! Dicső-
ség, bajnoki név? Tarka buborék! Fejünket szédítik,
szívünket hidegítik s fagyasztják.

485 ALADÁR: Hát nem szeretsz, miolta bajnoki port s ve-
rejtéket csókolsz orcáimon? Nem örülsz-e, midőn kol-
csagomat s kardomat az ütközet porában villogni
látod, nem dagad-e melled, midőn nevem a tábort
zengeti?

490 DELLI: Oh, irtóztató dühösség! s óh, csalatott embe-

rek! Van-e oly bolondság, melyet te bölcseségnek nem hívsz, s van-e oly gonoszság, melyet te virtusnak nem nevezel? Aladár, Aladár, én téged elvesztettelek! (*Szemeit törli.*)

495 ALADÁR: Delli! Te sírsz?

DELLI: Én téged elvesztettelek! Te engem nem szeretsz!

ALADÁR: Delli!

DELLI: Szeret-e az, aki a veszedelmet nem kerüli, s
500 aki magát s életét nem kíméli?

ALADÁR: Angyal! (*Megöleli.*) Angyal! Én teérted harcolok, teérted és a mi kisdedünkért, s csak azért vagyok vitéz, minthogy tiértetek harcolok.

DELLI: Csapatott, igen csapatott! Mit adhatsz nekünk
505 egyebet, mint magadat? Mit adhat nekünk a te vitézséged? Oh, mindent elvehet! Oh Aladár! Megérdemli-e a világnak legfényesebb koronája azt a fájdalmat, melyet én érzek, midőn az ütközetbe rohansz, midőn én téged minden pillanatban százszor haldok-
510 lani látlak, s midőn én minden pillanatban százszor meghalok? Hátha elvesztelek! Oh, az a nyíl, amely téged lever, átjárja ezt a szívet is! Mi lesz akkor a mi kis Leventánkából? (*Szemeit törli.*) Oh Aladár, te engem soha sem szeretted!

515 ALADÁR: Ne szakítsd szívemet! Tudod, hogy szeretlek, jobban szeretlek, mint hazámat s dicsőségeimet. Tudod, hogy boldog vagyok karjaid között, boldog, mint egy isten, de tudod azt is, hogy ugyanazon istenek előtt, kik téged nekem adtak, megesküdtem,
520 hogy hazámat egy csepp véremig védelmezem.

DELLI: Védelmezd! De kíméld magadat, ne légy az első az ütközetben, oh, jussak eszedbe, midőn a kürt harsogása elragad! Oh, add nekem azt a szép diadalt, hogy téged a gyengébbek közt lássalak!

525 ALADÁR: Delli! Te engem a legboldogabbá tettél a földkerekségen, de gyalázatosná nem tehetsz, nem,

még az istenek sem! De ha a gyalázatot el tudnám
 tûrni, hogy tûrjem el azt a keservet, midõn nemzete-
 met idegenektõl tapodtatni látom, midõn azon földõn,
 530 melyért atyáink véreket ontották, oly véres kalózokat
 ragadozni látok, kik atyáimtól rettegni szoktak, kik
 atyáinknak szolgáltak? S ha mindezeket eltûrhetném
 is, hogy tûrjem azt, midõn a kürt megriad, midõn a
 harcban atyámat, barátimat, rokonimat veszni látom,
 535 midõn azok az én nevemet segedelemre s bosszú-
 állásra kiáltják! Nem, Delli, ha én ezeket eltûrném,
 te engem nem szeretnél, s ha szeretnél, én nem szeret-
 hetnék. Szûnj tehát szívemet ostromolni! A köte-
 lességérzést a nemes lelkekben semmi meg nem fojt-
 540 hatja, még a szerelem sem. Én a te öledben is csak
 így lehetek boldog, ha érzem, hogy azon boldogságra
 méltó vagyok. Szûnj meg tehát szívemet ostromolni!
 Menj, kérd az isteneket, hogy engem kíméljenek, én
 magamat nem kímélhetem, mert míg hazám ügye kí-
 545 vánja, nem magamé, nem tied, hanem hazámé vagyok.
 DELLI: Oh én csalatott, ki szerelmet és boldogságot
 álmodtam! Nem szálltok le ti mihozzánk szelíd isten-
 ségek, csak onnét, onnét mosolyogtok felénk! Menj!
 Áldozd fel szerelmünket s boldogságunkat, menj —
 550 *(Hirtelen meglátja kisdédét a dajkával közelíteni s*
kiterjesztett karokkal elejbe megy, s a kisdédet ölébe
szorítja s megcsókolja. Aladár andalogva feléjek
megy. Delli a gyermeket neki elejbe tartja.) Jer, jer,
 te kis ártatlan! Szólj a természetnek mindenható
 555 hangjain, a te ártatlan mosolygásod megolvasztja azt
 a sziklát, melyre az én könnyeim foganatlan hul-
 lottak!

ALADÁR: *(Elérzékenyülve megöleli õket, hosszú, néma*
andalgás.) Oh, hogy az élet nem egyéb, mint harc, a
 560 kötelességnek s szívnek óriási harca! Delli! Te engem
 tántorgóvá tettél! *(Elfordul s menni akar.)* Istenek,
 vezessétek a tántorgót! *(Mindketten kétfelé elmennek.)*

4. JELENÉS.

BÁRDOS egyedül, utóbb KUPA, UGAL, OZORA, RADA, ZAPOR,
TORVAJ, DOROG, TOPOS, KOROLNA, KÜRTÖS.

BÁRDOS: *(Halk lépésekkel a bálványok felé megy.)*
Hah! iszonyú látás! Ezért kellett-e nekem Görög-
565 országot elhagynom, hogy itt az ártatlan vért tapod-
jam, hogy ezen irtóztató dühösség istenei mellett
harcoljak? *(Közel megy a bálványokhoz és azokat*
körülnézi.) Hah, borzasztó vázai a bódult világnak!
Legvérengzőbb szörnyei a földnek! A ti trónustok
570 embercsont, a ti eledeletek embervér, a ti himnuszok
jajgatás! Ti alacsonyítjátok a baromságig az em-
beri természet nemességét, ti gyujtogatjátok vérengző
kezekkel a pusztításnak üszkeit az Industól a Tanaisig,
a Tanaistól a Tagusig (?). Ti mindenkor és minde-
575 nütt ugyanazok vagytok, csak színetek változik, mint
a kaméleoné. *(Kürt- és trombitaharsogás.)* Hah, már
jönnek! Atyám, atyám! Te azért hívtál engem ha-
zámba, hogy melletted harcoljak, s íme ellened kell
harcolnom! Te hazádat oltalmazod, én az emberisé-
580 get! Teremtő, ki engem a te ismereted által az igaz-
ságnak és emberiségnek védjévé szenteltél, add, hogy
kötelességemet betölthessem s a szenvedő emberiség-
nek használhassak. *(Kürt, trombitaszó.)*

5. JELENÉS.

BÁRDOS meghajtja magát s közibek keveredik. KUPA,
RADA, UGAL, UZORA, TORVAJ, KÜRTÖS: meghajtják mago-
kat a bálványoknak és egyszersmind két sorba állanak.
A varázsló előjön, s a bálványok előtt megáll s énekel:

Hős atyáink nagy Isteni!
585 Halljátok kérésünket:
Ne hagyjátok elveszteni
Szép magyar nemzetünket.

590

Pór idegenek tapodják
 Vérünkön nyert földünket,
 Idegenek ragadozzák
 Kezünkből kenyerünket!

595

Kevély tirán vasjármái
 Török szabad vállunkat,
 Rút istenek rút papjai
 Förtőztetik honunkat.

Hős atyáink nagy Isteni
 Halljátok szózatunkat,
 Ne hagyjátok elveszteni
 Véren nyert szép honunkat!

600 KUPA: Igen! De az istenek oltalmát csak az érdemli,
 aki maga is férfi módra verekedik, mert aki magát
 elhagyja, azt az istenek is elhagyják.

UGAL: Vesszen el, aki hazánkért s hitünkért örömmel
 meg nem hal!

605 MIND: Vesszen el!

TORVAJ: S legyen átkozott az ő emlékezete minden
 magyar szívben!

OZORA: Azt nem ellenség, hanem az én kardom fogja
 megemészteni.

610 KUPA: Vajha minden magyar így érezne, mint ti,
 barátim! Úgy nem kellene hazánkért, szabadságün-
 kért vért ontani.

RADA: Minden okos magyar így érez. Csak azok nem,
 kiket az idegen isten csalfa papjai megvakítottak s
 615 szolgasághoz szoktattak.

KUPA: Rettenetes mérge az emberi társaságoknak!
 Te okoztad legelső nyavalyáinkat, s te lész oka a
 magyar nemzet végső romlásának!

TAPOS: Ki kell irtani gyökerestől!

620 UGAL: Ki, minden papot és tirannust!

MIND: Ki, tűzzel és vassal!

KUPA: Hálá, halhatatlan istenek! Hálá, hogy még igaz magyarokat láthatok; magyarokat, kiket sem a galád tirán hatalma, sem a ravasz papok inceselkedése
625 meg nem ronthatott! Reszketj! (!) tirán! s reszket-
jetek annak cudar szolgálai! Él még a magyar, s mar-
kában buzogánya! S ha vész, úgy vész, mint magyar-
nak veszni kell. Vitézek! Ti már ma is megmutattátok azt, hogy azon bajnokoknak vére vagytok, kik a
630 Kaukázustól az Alpeseikig mindent levertek. Mutasátok meg azt tovább is!

MIND: Mi magyarok vagyunk s úgy akarunk élni s halni, mint magyarok!

KUPA: Jertek tehát, esküdjete fel ezen bosszúálló
635 kardomra, ezen a szent helyen, atyáink isteneinek látára, hogy szabadságunkat, ősi hitünket egy csepp vérig oltalmazzatok, hogy a tirannust s annak undok papjait utolsó lehelletig üldözzitek!

MIND: Esküszünk atyáink istenére! *(Kezeket a kardra*
640 *téve.)*

KUPA: Istenek, oltalmazzatok ezen szövetséget. Te pedig Varázsló, jer, nyisd meg ereinket, hogy vérünkkel áldozzunk, s eldődeink szokása szerint e nagy szövetséget vérünkkel megszenteljük.

645 *(Kezét kinyújtja, a varázsló azt megszúrja, s a vért az áldozó csészébe folytatja, s így cselekszik rendibe minden magyarokkal, s midőn mindeniknek véréből eresztett a csészébe, a vérrel az oltárt és bálványokat meghinti, azután visszaadja Kupának, ki is*
650 *abból iszik, s így rendiben a többi is, egyedül Bárdos sem vért nem eresztett kezéből, sem a csészeből nem ivott.)*

KUPA: Hát te, Bárdos?

BÁRDOS: Én fiad vagyok, s ily kötésre csak idegenek
655 szorulnak.

KUPA: Hát így tiszteled az ősi szokást?

BÁRDOS: A jót igen is!

KUPA: Gyermekek, gyermekek! Tudod-e, hogy a nemzet
csak a maga szokásában él?...

FÜGGELEK.

I. BERZSENYINEK TULAJDONÍTOTT VERSEK.

1.

- Nem dúlatnak már mezeink
Téli fergetegektől,
Vidulnak már érzéseink
A derülő egektől.
- 5 Tavasz zsenge virágai
Édes illatot hintnek,
Híves völgyek árnyékai
Víg enyhülésre intnek.
Minden új életet kiált
- 10 Az egész természetben,
A mosolygó öröm leszállt
A rózsás kikeletben.
Rét, liget, erdő virágzik
A zöldellő vidéken,
- 15 Gyenge Zephyr lengve játszik
A viruló Tempéken.
Údvez légy kies kikelet,
Ki zöld koszorús fővel
Biztatod a munkáskezet
- 20 Termékeny jövővel!
Ki a dicső természetet
Legszebb színben rajzolod,
Ki az érzékeny lelkeket
Egészen megbájolod.
- 25 S kiben a szép ifjúságnak
(Érzem) kedves idejét,

Azt az emberi boldogság
 Tágos arany mezejét,
 30 Melyben rózsát is fűzhetünk
 Virágzó homlokunkra,
 Vigan el is készülhetünk
 Következő nyarunkra.

2.

Egy érző tekintettel
 Gyötrő kétségem vedd el!
 Tedd édesebbé ezeket
 A most kínos bilincseket.
 5 Hidd el, Angyal, míg élek,
 Sajátod lesz e lélek.
 S csak bús sírom árka lészen,
 Ami tőled elveszen,
 Óh látom, kegyes, indulsz,
 Bár szemérmesen pirulsz.
 10 Bár elfordítod orcádat,
 De nem űzöd el szolgálodat.
 Bár reszkető ajakad
 Rebegése fent akad,
 De andalgó gyengülésed
 15 Felfedezi hevülésed.
 Óh, ti boldog angyalok
 Már sorotokba vagyok,
 Elértem boldogságomat,
 Visszaadta egy csókomat!

3.

S hát csak megvetsz kegyetlen,
 Kőszívű, érzéketlen!
 Haszontalan nyögdécesekek,
 Nálad enyhülést nem lelek.
 5 Elfordítod orcádat,

Megölöd hív szolgádat.
 Szívem tömjénét megveted,
 Kínlódásimat neveted,
 S bár akárminth esdeklem,
 10 Érckebled nem érdeklek.
 Karjaim közül elszaladsz,
 S egy vigasztaló szót nem adsz.
 Menj el, menj el, ha nem szánsz,
 De tudom, hogy még megbánsz,
 15 Kalickádba visszatennél,
 S hozzám érzékenyebb lennél.

II. BERZSENYI NÉPDALGYŰJTEMÉNYE.

1.

KANÁSZ-DAL. (B. címezése.)

Megesmered a kanászt
 Bocskora szíjáról,
 A zsíros bő gatyáról,
 Zsíros szűrűjéről.

Megesmered a kanászt
 Magas csákójáról,
 Gombra kötött hajáról,
 Fényes baltájáról.

2.

BUJDOSÓDAL. (B. címezése.)

Bort iszik a szegény legény,
 Mikor útra indul szegény.
 S ha olyan is mint a napfény,
 Mégis csak egy szegény legény.

Minden kincse csak baltája
S vigasztaló furuglája.
Tüskebokor a párnája,
S a madár is kiált rája.

Visszatekint hazafelé,
Szeretője háza felé,
Füstjét látja, de csak alig —
Hogy az égen sötétedik.

3.

Szeretőmet most kötözik,
Talán örökre elviszik.
Bárcsak addig el ne vinnék,
Míg én vele beszélhetnék!

Be sokszor kértelek jóra,
De nem hajultál a szómra.
Óh! a csárda igen csalárd,
Sok szegény legénynek megárt.

Aristom fala, likadj ki!
Én galambom, ott repülj ki!
Jobb volna neked, ideki,
Szeretőddel beszélgetni.

4.

Bizony azt csudálom,
Meg nem hal bújába,
Ki a szeretőjét
Sokáig nem látja.

Lám én az enyimet
Mindennap is látom,
Mégis az én szívem
Majd meghal bújában.

Ej! ki szépet szeret,
Szenved az eleget,
Hideget, meleget,
Rágalmazó nyelvet.

Sírjon az én szemem,
Sírjon mind a kettő.
Sír is mind a kettő,
Mint a sebes eső.

Vagy enyimmé teszek,
Vagy meghalok érted,
Vagy piros véremmel
Földet festek érted...

Vérem a véreddel
Egy patakba folyjon,
Testem a testeddel
Egy sírba nyugodjon.

Porrá lett szívünkől
Egy virágszál keljen,
Melynek levelein
Nevünk írva legyen...

5.

Szürke csikóm, nyereg rajta,
Galambomhoz megyek rajta.
Megnyomintom az oldalát,
Megeresztem zaboláját.

Úgyis tudja már az utat,
Hogy szeretőm felé mutat.
Ott talál szénát, abrakot,
Magam pedig gyöngy alakot.

Nyisd ki babám a kapudat,
Hadd kötöm bé a lovamat.
Adj paripámnak abrakot,
Nekem pedig egy pár csókot.

Abrak kell a paripának,
Csók szeretőd ajakának.

6.

Meg is házasodtam már,
Feleségem sincsen.
A gyermek megszületett már,
Pedig apja sincsen.

Komát kéne hivatni,
Jó emberem nincsen.
Meg kellene keresztelni,
Jaj, de itt pap nincsen.

Bort kellene hozatni,
De pincémbe' nincsen.
Kocsmáról kén hozatni,
Jaj, de pénzem nincsen.

Hitelbe kéne kérni,
De hitelem nicsen.
Jaj Istenem! mit csináljak,
Mikor semmim sincsen?

7.

Sz...a, k...a katonája!
Be szépen áll a ruhája!
Se országa, se hazája,
Mégis piros az orcája.

Sz...a, k...a katonája!
Be sok csókot raktam rája.
S mennél többet raktam rája,
Annál inkább illett rája!

Ej! a magyar gyöngy termetű,
Olyan mint az arany betű,
De a német rút termetű,
Olyan mint a ruhatetű.

8.

Katonának kápolnája a pince,
Imádságos könyvecskéje az icce.
Kocsmárosné arra való, hogy töltsön,
Katonának vagyon pénze, hadd költsön.

JEGYZETEK.

A verseket kísérő Jegyzetek a következő főrészekre oszlanak: 1. A vers kézírata, első megjelenése, annak megjelölése, hogy milyen szöveget követtünk a jelen kiadásban, végül a vers sorrendjének rövid megindoklása. 2. Változatok, a kézirat és a kiadások eltérései. 3. A költemény forrása. 4. A vers szövegét, tárgyát illető rövid megjegyzés (a jelen kiadás végén kiegészítve a mitológiai szótárral), azután a vers keletkezését, kialakulását, megjelenését, első fogadtatását és megítélését jelölő mozzanatok. Végül néhány helyen a vers méltatása egy-egy nagy esztétikusunktól.

A variánsok közlése tekintetében a következő kiadástechnikai elveket követtük, mindenütt elsősorban a *lényeges* megkülönböztetésekre törekedve:

Berzsenyi eredeti szövegezésének minden sajátosságát igyekeztünk megjelölni. Itt nem lehetett természetesen Toldy ötletszerűségét elfogadni, aki csak a változatok egyrészét közli. Bizonyos állandóan visszatérő sajátosságokat azonban nem közöltünk a következő három esetben: 1. Ha ezek a sajátosságok ugyanabban a szóban s ugyanabban a versben fordulnak elő, mert hiszen a költő következetes lévén, mindig ragaszkodik eredeti kiejtési sajátosságaihoz. 2. Nem hoztuk a tisztán helyesírási eltéréseket; a pontozásban, vesszőzésben semmi elvszerűség nincs B.-nél, maga a költő mondja ezeket figyelmetlensége következményeinek. 3. Nem hoztunk

bizonyos oly helyesírási megjelöléseket, amelyek már a hangzati eltérés határán vannak, de azt nem lépik túl. Költőnk eljárása ebben is következetes, azonban éppen mert végigvonul egész munkáján, számtalan ismétlésbe kellett volna bocsátkoznunk, s ezt ennek a pontnak itt történt felemlítésével pótoljuk. Csak éppen megjegyezzük, hogy erről eddig sehol említés nem történt. (Pl.: akki, ammikor, l. később.)

De éppen az előbbieket teszik szükségessé Berzsenyi kézírásának rövid jellemzését a jelen kiadás jegyzeteinek Bevezetésében, mert hiszen e kézírásnak kiadás-technikai szempontból jelentősége van. Berzsenyi kézírása jól olvashatónak mondható.* Kétséget, homályt nem idéz elő, mert verskéziratai a niklai hagyaték írásainak kivételével tisztázatok. Írásában a következő jellemző vonások vannak. Legfontosabb mindenütt a szó zenei eleme. Berzsenyi az élő, hallott szó varázsa alatt áll, amikor ír, s mással nem is törődik, mint a szó hangzásával. Ezért írja pl. halgatott, forna. Ennek a dialektikus, az ő vidékén beszélt kiejtés szerinti írásnak a következménye, hogy a következő szavakat mindig ily módon írja: akki, ammikor, ijjesztő, eggyem, mellyben, hasitt, bajj, dicsőitt, mélly, tellyes, fellebb, áttüti, értted, éjj, héjjaztatja, ujjult öröm, kegyessebb, fénnye, kürtel, annya, regvel, öszve, öszzi, ösi, ammig, dallos, magassabb, nehezzen, édessebben, erőssek.¹ (De sohasem írja: *mell* helyett: *melly*, amely Helmeczi önkényes kitalálása. B. ugyan eltúrte e szó ily írásmódját, még a **Hb.**-ban is, de ennek nincs semmi tudományos alapja, így nem volna értelme, hogy mi is Helmeczit kövessük. [L. Szinnyei József *Tájszótárát* is!])

* Csupán az *o* és *a*, a szóvégi *n* és a szóvégi *d* írása elszetett nála. A *t* és az *r*, továbbá az *s* írása igen karakterisztikus. Kétes esetekben egy csomó más kézirati hellyel hasonlítottuk össze a kérdéses betűket, így sikerült pl. a *Vénuszhoz* és *Horváth Ádámmal* c. versek helyesebb olvasata is.

Részben ilyen kiejtési sajátsággal, részben pedig a kor írásmódjával van összefüggésben a következő szavak írása: senge, zenge, ortzád, kalitzka, palma, balsam, musika, tsirai, pásitos, tsep, bádjadt, vonszó, follya.

Részben az írásban kifejezésre jutó érzelmi elem, részben a németes műveltség hatása mutatkozik a nagybetűk írásában: Hamvak, Bajnok, Dallos, Orcanait, Feniksz, Dalaid, Enyelgöm, Hérók, Barátnénk.

A szavak összeírásával nem törődik, erre nincs türelme, az igekötőket hol össze, hol külön írja, de gyakrabban külön (ki tündöklő).

Az interpunkcióra egyáltalán nincs gondja. Pontra, vesszőre nincs figyelemmel. A kiadásnak ezt a részét is Kazinczy és Helmeczi végezték el lelkiismeretes gondossággal. De itt szabad talán megjegyeznünk, hogy véleményünk szerint ezek a Kazinczy—Helmeczi-féle interpunkciók sokszor ellentétben vannak a hatalmas Berzsenyi-mondatokkal, amelyek a versszakok gátjait elsodorva zúgnak a versekben. Ezeket a mondatokat a kiadók sokszor nem szerencsésen szaggatják meg interpunkciókkal, de a költő is elfogadta e tagolásokat, s így nem volt jogunk megváltoztatni őket. (Később különben a költő írása is mindinkább az irodalmi nyelv hatása alá kerül.)

Minthogy a fent részletezett írástechnikai sajátságok az egész köteten végigvonulnak, nem tartottuk szükségesnek őket esetenként minden versnél külön megjelölni, nehogy számtalan, íráskülönbségen alapuló ismétlés terhelje a kiadást.

Végül még egy fontos körülményre hívjuk fel a figyelmet. Bár, amint már említettük, azokat a hangszínbeli eltéréseket, amelyek egy szóban az egész kötetben végighúzódnak, helyszűke miatt szándékosan nem

* Ilyenek még: bálványja, tsiráji, kalitzka, férjfi, honnya.

közöltük, arra vigyáztunk, hogy a verseknek egyéb hangszínbeli eltéréseit, ha a költőtől erednek, pontosan jelöljük. Úgy érezzük, hogy ezt az eljárást megköveteli a kiadó felelőssége s „a szerző árnyékához” való hűsége.

Ezért ez az első Berzsenyi-kiadás, amely hangsúlyozza, hogy Berzsenyi költészete első alakjában nyelvjárási költészet volt. E fölött az eddigi kiadások elsiklottak, a költő verseinek irodalmiságát emelve ki. Mi azonban abban, hogy Berzsenyi nagy szeretettel használja szülőföldje nyelvjárást, a dunántúli tájszavakat s a dunántúli kiejtést, Berzsenyinek különös érdemét és a magyar földdel, a magyar nyelvvel való tökéletes egybeforrottságának jelét látjuk. Felfogásunk igazolására legyen szabad néhány tájszót és tájkiejtést felsorolnunk; ezek később ugyan nagyrészt — Kazinczy hatására — kimaradtak Berzsenyi verseiből, de hozzátartoznak költészetének különös, eredeti s eddig sehol sem hangsúlyozott sajátosságához: titiláz, ácsorgó ajakam, töllfa, herpel, pirholagos, billyeg, idvezlem, kendele, bötzeke, kuporja, pazérlja, folárkodik, violyák, temjén, estvéli, estvélyi, fajt, buritja, fönnyen, honnyom, pumi, rakia, sete...; azután: özveszakadása, tekénteted, nyoszolámba, balzsamomos, pálád, esmértetik, arcáidon, csergés, cserdülő, porfedelek, erőssek, nehezen, rózsaszálók, fákla, tavassza, miulta, idvezlem, esmerem, tükred, gerditsen, feröszdő, ammikor, akki, innepelése, szélvesze, késér, jármat, pólámnak, gállái, lelkesét, lakossa, tekéntetem, mérkeztem, üljen, kigöngyezett, alul, szökdél, ismértem, elfola, bézárt stb.

Ha később eltért is a költő ettől a nyelvjárási költészettől, azért élete végéig megőrizte írásában ennek zamatát és sajátosságait. Különösen egy-egy szabad fellobbanásában, leveleinek egy-egy nagyobb kitörésében is, fel-feltör nyelvének ez az eredeti rétege. Később azonban mindinkább elismeri az irodalmi nyelv jogosságát. Annyira, hogy például, mint már említettük, a

Kupa támadása második változatát kiejtés szerint írja ugyan, de a harmadik változatot átírja irodalmi nyelvre.

Helmecezi első kiadásának a szövegét óvatosan kell fogadnunk, s variánsként csak ott hozzuk, ahol a költő másképp intézkedik a szövegváltoztatásról. De végleges szöveggként kellett hoznunk az első Helmecezi-kiadásnak azon részeit, amelyeket Helmecezi a második kiadásban *önkéntesen* változtatott meg. (Pl.: *Szerelmes bánkódás, Vigasztalás, A felkölt nemességhez, Mulandóság, gr. Festetics Lászlóhoz, Egy hívtelenhez, Virág Benedekhez* stb.) L. e. versek Jegyzeteit.

Helmecezi második kiadásának újabban hangoztatott kánon-jellegét nem fogadhattuk el teljesen. Óvatossá-gunkat a fenti adatok eléggé igazolják. (L. Kiadástör-ténet is.) Még jobban kell vigyázni ennek a kiadásnak a torzításaira. Pl. *A felkölt nemességhez, 1805. c.* vers 4. sorában van ez a szó: *kiszi*. Az első kiadásban is ez szerepel. Ennek semmi alapja nincs. Nem *kiszi*, ha-nem *készti*. A kézirat is igazolja ezt. Azután itt van a *duzs* és *tömjény* szó. Semmi oka és alapja nem volt Helmecezinek arra, hogy ezeket a szavakat így írja. (Nem tájszavak!) Csak filológiai bogarak, torzítások ezek a nagy költő művén. Mert használatukban követ-kezetesség van, első előfordulásukkor megemlítettük őket, de más jelentőségük nincs. Ugyancsak nem ve-hettük figyelembe e kiadás más helyesírási saját-ságait és furesaságait se. (Balzam, virtusz, mirtusz, stb.)

A Toldy *Handbuch*-jában megjelent versszövegezés-e-ket ellenben kötelezőnek fogadtuk el. (L. Kiadástör-ténet, de még v. ö. a T. Horváth Jánoshoz írt levelet is!)

Döbrentei eltéréseit is, különösen a lényegeseket teljes egészükben hozzuk. Nemcsak azokat, amelyeket ő megjelölt, hanem még inkább azokat, amik nála jelö-letlenül maradtak, s most először ez a kiadás hozza őket. Nem hisszük, hogy egy lényeges változat is jelö-letlenül maradt e kiadásban. E Döbrentei-változatok

elvszerűségét már tárgyaltuk a kiadástörténetben. A Jegyzetekben felhozott példák bőven hoznak anyagot erre vonatkozólag, s alátámasztják az ott mondottakat.

Toldy változtatásait szintén részletesen kellett hoznunk. Az ő változatai sokszor finomak és a versszöveg szépségének fokozását akarják, de rendszerint elfogadhatatlanok, mert a kiadó tetszése szerint válogatta őket össze a kéziratból és a kiadásokból.

Ugyancsak részletesen hoztuk a niklai hagyaték új kézirateltéréseit, amelyek a tudományos közvélemény különös érdeklődésére tarthatnak számot.

Aki a kiadás fáradságos, miniatűr munkáját ismeri, tudja, hogy az végtelen feladat, s itt teljes pontosság elérése szinte lehetetlenség. De annak kell lenni az ideálnak. S ha ez a kiadás ezt az ideált nem éri el, egyben bizonyosak vagyunk: eljárásunk minden tekintetben lelkiismeretes akart lenni. A tudományos kiadás — bizonyos korlátok között — összegezése egy íróra vonatkozó ismereteinknek. Voltaképen oly munka, amelyben a miniatűrfestő érzékeny gondja nyilvánul meg, hogy sok apró részlet finom összetételéből formálja meg egy költő, egy alkotó, néha egy kor arcát. Ebben a munkában főrészt a változatoknak jut. Ezért tanulmányozásuk többi költőinknél is nagy szeretetet és alaposságot kíván, amelyet különben az eddigi kitűnő magyar tudományos kiadások egész sora tesz lehetővé.

A források kimutatását és összefoglalását e kiadás fontos feladatai közé soroljuk. A források részben újak, részben kiegészítőek és nagyérdemű elődök lelkiismeretes munkájának felhasználásai.

Hogy a folytonos ismétlést kikerüljem, szükségesnek tartom kiemelni, hogy csak azok a forrásmegjelölések tekintendők a szerkesztő által megtalált forrásoknak, ahol a forrást jellemző mondat után ott áll az (M.) jel-

zés. A Horatius-hatások megjelölésében különben Csipak Károly érdemes munkáját: *Horatius hatása a magyar költészetre* (a legösszefoglalóbb Horatius-hatáskutatás), a Matthisson-hatások megjelölésénél pedig Demek Győzőnek ugyancsak legösszefoglalóbb id. munkáját: *Matthisson hatása a magyar költészetre* használtam. Ha az (M.) jelzést nem használom, az ő kutatásaikra támaszkodom. A Schiller-hatásoknál Zlinszky Aladár, a Kisfaludy S.-hatásoknál Gálos Rezső kitűnő munkáit és Gálos táblázatait használtam.

Legyen szabad azonban a jelen kiadás önálló forrástanulmányaira is rámutatnom, így *A magyarokhoz* forrásaira és párhuzamaira, a Virág- és Kis János-hatásoknak itt először jelentkező gyűjteményére, a Volney-hatásokra, a Gessner-, Bürger-, Matthisson-hatások kibővítésére, a Kisfaludy-hatások gyarapítására, *A poézis hajdan* és *A táncok* Schiller-összefüggéseire, a *Tudományok* Eberhard-tanulmányára, *Dukai Takács Judit* verseinek hatására Berzsenyi epistolájában, az *Életfilozófia* senecai háttérére, a *Hymnus* új forrásaira stb.

Azonban itt is ki kell emelnem, hogy költőnk e hatásokat egészen magába olvasztotta, s azokat sajátos művészi céljainak és egyéniségének megfelelően dolgozta fel. A forrásokat ő képzelete és művészete anyagának tekintette s tetszése szerint bánt velük, céljai szerint dolgozta fel őket. Ezért jelölik meg a forrásjelölések mindjárt vázlatosan a hatás természetét és mibenlétét is.

A kiadás jegyzeteiben idézett kéziratok jegyzéke — esetleges rövidítésekkel együtt — a következő:

Akadémiai Berzsenyi kéziratok: **Ak.** (Ha nincs más jelzés, mindig az Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 44. értendő.) Ha más akadémiai Berzsenyi-kéziratról van szó, akkor ezt a körülményt külön megemlítjük.

Niklai hagyatéka: **N.** Nemzeti Múzeum: **N. M.** Sümegi Darnay Múzeum: **S. D. M.**

A győri bencésgimnázium kézírata: **B.**

Kiadások jelzése: Helmeczi I. és II. kiadása: **H₁**, **H₂**; Toldy *Handbuchja*: **Hb.**; Döbrentei kiadása: **D.**; Toldy **T.**; Kazinczy terve a Berzsenyi-versek 2. sorrendjére vonatkozólag: **Kt.** Kazinczy másolata Berzsenyi verseiről Szemere tanubizonysága szerint (K. Lev. VIII. 234—): **Kk.** Kazinczy és Berzsenyi levelezése Kazinczy Gábor kiadásában, 1860; Lev. K. G. kiad.* — Horatius verseit: Hor. C. rövidítéssel idézzük, sokszori előfordulásuk miatt.

Jegyzetek az egyes költeményekhez.

Phyllis. Kézirat: **Ak.** Először **H₁**. Helye másutt: **Ak.** 60., **Kt.** III. 21., **H.** III. 11., **D.** III. 12., **T.** I. 21.

Gessneri hangulatú, igen korai vers.

Változatok: cím **Ak.** **T.** *Az epedő* Phyllis. — 1. s. **Kk.** teljes; telles B. jav. u. ott. (K. Lev. VIII. 237. l.) — 15. s. **D.** szíhatom (másutt is).

Forrás: A költemény hangulata élénken emlékeztet Gessner *Idylliumaira* (93. 94. l. M.), amely mű Kazinczy fordításában megvolt Berzsenyi könyvtárában. (L. B. könyvjegyzékét: Prot. Szemle. 1936 május.)

Egy szilaj leánykához. Kézirat: **Ak.** Először **H₁**. Másutt: **Ak.** 30., **Kt.** I. 6., **H.** I. 14., **D.** I. 14., **T.** I. 6.

Gyenge rímes versei közé tartozik.

Változatok: 2. s. **Ak.** Miért *kedves* leányka. **H₁**. *Kedves*, félénk leányka. (L. Berzsenyi lev. Helmeczihez, **Ak.** M. Irod. Lev. 119.). — 4. s. **H₁**. **T.** is: Vadtól fél a bárányka. **Kk.** 7. 8. s. vált. ismeretlen. (L. K. Lev. VIII. 235.) — 10. s. **D.** Rubint (másutt Rubin **D.**-nél). — 11. s. **Ak.** *mikor* már e kegyes. — 14. s. **Ak.** **Kk.** *E* völgy. — 15. s. **Ak.** mint *titiláz*. **Kk.** is *titiláz* (B. jav. Kaz. Lev.

* Az akadémiai kiadásban megjelent Kazinczy-levelezést K. Lev. rövidítéssel jelzem. Sokáig csak Kazinczy Gábor kiadását használtam, de a levelek keltét mindenütt megjelöltem.

VIII. 234. l.) — 16. s. **H.** S mint nyögdel a fülmile. **D.** és **T.** is így. — 17. s. **Ak.** *Ah, majd ha a tél.* **H.**-ben a 4. 5. vsz. hiányzik. (L. Berzsenyi id. l. Helmeckihez.) — **U.** s. **Ak.** örömei.

Forrás. Horatius C. I. 23. (Különböző felfogása ugyanannak a gondolatnak.)

Jegyzet. Berzsenyi levele Helmeckihez: „Tudom, hogy a *kis báránka* Kazinczynak nem tetszik, de úgy érzem, hogy az ily tónusú versbe éppen ilyen szavak illenek. A harmadik vers után még voltak két versek, melyek nem tudom mi okból, kihagyattak. Tedd vissza, kérek.“ (Id. lev.)

Az elválás reménye. Kézirat: **Ak.** Először **T.** Itt **Ak.** szerint. Helye másutt: **Ak.** 54., **Kt.** I. 11., **T.** I. 4.

A gyengébb szentimentális versek közül való. A költő maga is mellőzte a **H.**- és **H.**-ben

Változatok: 6. s. **Kk.** Mint a bús filemile. — 7—8. **Kk.** *Soka tied nem lehetek / Lelkemnek kedves fele.* (K. Lev. VIII. 234. Berzsenyi egyik változtatást sem fogadta el.) Kazinczy a vers címével sincs megelégedve: *Elválást* javasol. (**U.** o.)

Forrás: **U.** e. vsz. Matthisson: *An die Liebe.* u. vsz. (képátvitel). **L.** még Matthisson *Lied der Liebe* u. e. vsz.-át is (gondolatrokonság). (**M.**)

Jegyzet. Kazinczy kifogásolta a verset: „Mennyi haszontalan kép. Das Lied ist zu süsslich, zu sehr im Tone der Alltagsnatur.“ (**L.** K. G. kiad. 245. l.)

Az esthajnalhoz. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 31., **Kt.** III. 9., **H.** I. 21., **D.** I. 21., **T.** I. 14.

A gyengébb szentimentális versek közül, korai költemény.

Változatok: 11. s. **Ak.** csergedeznek. — 13. s. **D., T.** nekem.

Forrás. 3. vsz. Matthisson: *Abendwehmut* 4. vsz. (gondolatrokonság). (**M.**)

Vigasztalás. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 23., **Kt.** III. 7., **H.** III. 7., **D.** III. 7., **T.** I. 18.

A gyengébb szentimentális versek közül való.

Változatok: 1. s. **Ak.** Mindig. — 3. s. is u. az. — 8. s. **Ak.** *halovány* orcád, **H.** *bánatos* orcád (L. B. lev. Helmeceihez id. h.) **D.** arcád. — 9. s. **Ak.** *nedves* fátyolodat. **H.** is u. így. (B. id. lev.) — 13. s. **Kk.** Ott *lobog* már az öröm szárnyain; *lebeg* B. jav. (K. Lev. VIII. 237.) — 14. s. **Ak.** csergedez. — 15. s. **H.** *S a virágzó zöld pálmák árnyain.* (B. id. lev. Helmeceihez.) — 23. s. **Kk.** Nincs ott bánat, *nincs gyász és sírhalom.* B. jav.: *sem gyász, sem sírhalom.* (U. ott.) — 24. s. **Kk.** *Nincs bús fátyol.* — *Sem bús fátyol* B. jav. — 29. s. **Ak.** vár *téged* is ez a dicső tájék. — 33. s. **Ak.** törülgetik, **H.** törlöngetik. (Id. lev. H.-hez.) — 34. s. **D.** arcádról. — 39. s. **Kk.** **H.**₁, **H.**₂, *édes* örömlángokra. **Kk.** *dicső:* Berzsenyi javítása. (Id. K. Lev. VIII. 237. l.) — Toldy kiadásában 5. s. Tudom árva szived kedves felét (kétszer!). U. ott u. e. s. *édes* örömlángokra. (Pedig l. B. lev. Helmeceihez id. h.)

Forrás: 2. vsz. Matthisson *Trost an Elisa*, (tárgyrokonság). — 3. vsz. M. *Sehnsucht* (képhasonlóság). — 4. vsz. *Sehnsucht* (tárgyrokonság) és Matthisson *Todtenfeier*:

Dort schatten Siegespalmen,
Dort tönen Engelpsalmen,
Dort blüht der Heimat ewige Ruh'. (M.)

7—8. vsz. Matthisson: *Trost an Elisa*. (A szerelenszalhatatlanságának dicsőítése.) — 9. vsz. Matthisson *Todtenfeier*:

Wo keine Tränen fließen,
Wo dich Verklärte grüssen,
Heitre deinen Tränenblick. (M.)

(B. verse jóval bővebb, de homályosabb, mint a hozzá legközelebb álló *Trost an Elisa*.)

Jegyzet. Berzsenyi Helmeczihez: (8. s.-hoz) „Így a sok *a*-t elkerüljük, és ez az *epedő* nem oly mindennapi, mint a bánatos.“ (15. s.-hoz) „Ebben két hiba van: a szükségtelen *a* és a még szükségtelenebb új szó, mely az ily szomorgó, együgyű tónushoz épen nem illik. Az *árny* szép és jó szó, de csak a maga helyén.“ (33. sorhoz) „*Törlöngetik* ismét szükségtelen, s ide nem való újítás.“ (Id. lev.)

A szerelemhez. Kézirat: Ak. Először H₁. Másutt: Ak 10., Kt. I. 2., H₁. Í. 3., D. I. 3., T. I. 2.

Finomkodó, erőltetett vers, a gyengébbek közül való.

Változatok: cím D. *Szerelemhez*. 4. s. Ak. Csepegtesd. — 6. s. Kk. balzsamait. Szemere jelzése, B. vált. (K. Lev. VIII. 234—.) H. mindig: balzam. — 19. s. Ak. *Hozd hozzám* zephyr szárnyakon. — 21. Ak. méceset *hozzon*. — 23. s. Ak. *S majd ha* a szent forrást... — 24. s. Ak. *Ismét ölembe add* vissza. — U. a. H₁. is. (L. B. id. lev. Helmeczihez.)

Forrás: 1. vsz. Matthisson: *Elysium*, 1. 2. vsz. (kép-rokonság.) (M.) — 3. vsz. Schiller—Kis: *Az ideálok*. 3. vsz. (hangulat-rokonság.) (M.) — 4. vsz. Matthisson: *Elysium*. 5. vsz. (képátvitel.) (M.)

Jegyzet. Kazinczy ítélete: „Gyönyörű dal.“ A 4. versszakban változásokat kíván, amiket B. nem teljesít. K. kérdésére: „Psychédet magadból merítetted-e, vagy mástól kölcsönözted?“ (K. Lev. K. G. 44. l.) B. azt feleli: „Psychémet senkitől sem kölcsönöztem tudtomra. Örülök, hogy tetszésedet megnyerte. Ami szívből jön, nem lehet az rút.“ (U. ott. 56. l. 1810. febr. 25.) — A 6. s.-ban K. változtatása ismeretlen.

Esdeklő szerelem. Kézirat: Ak. Először H₁. Helye másutt: Ak. 69., Kt. I. 12., H. III. 2., D. III. 2., T. I. 9.

Tartalmilag és technikai szempontból gyenge vers.

Változatok: 7. s. **Ak.** Az ég béke s nyugalma. **D.** *Bé-kés az ég.* — 16. s. **Ak.** fájdalomakkal megtöltik. — 17. s. **H.** Bágyadságom **H.** bezárja. — 20. s. **Ak.** Mossa halvány képemet. (*S* nélkül.) — 32. s. **Kk.** *siránkozó* B. jav. u. ott: *sirdogáló.* — 33. s. **Ak.** tekénteted. — 36. s. **Ak.** Ne hagyj még *eltemetni.* **Kk.** is így. (K. Lev. VIII. 237.) — 40. s. K. jav. ismeretlen. (U. ott.) — **Ak.** cím: *Az esdeklő.*

Forrás: Rokon tárgy, rokon hangulat az *Aufforderung, Beruhigung, Elysium* c. matthissoni versekkel, szorosabb kapcsolat nélkül.

Szerelmes bánkódás. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 55., **Kt.** III. 16., **H.** III. 14., **D.** III. 15., **T.** I. 10.

Legszentimentálisabb, leggyermekesebb versei közül való.

Változatok: 6. s. **H.** Epedező. **Ak.** *lelkemben.* — 8. s. **Ak.** Képzetelemben. — 9. s. **Ak.** *súgarai.* — **Kk.** **H.** is sugarai. 11. s. **Kk.** záporjai. B. javítása: *záporai.* — 17. s. **Ak.** *rejtékébe.* — 22. s. **H.** keservimmel. — 23. s. **Ak.** nyoszolámban. — 25. s. **Ak.** *regvel.* — 28. s. **Kk.** Hajtom alá fejemet. (K. Lev. VIII. 237.); *árva* fejemet, Berzsenyi jav. u. ott.

Forrás: Némi hangulatrokonság Matthisson *Geisternähe* c. versével. (A szerelem jelenvalósága.) — *Andenken, Erinnerung* laza kapcsolatban vannak a verssel.

A csermelyhez. Kézirat: **Ak.** Először **H.** A vers helye másutt: **Ak.** 51., **Kt.** I. 9., **H.** I. 25., **D.** I. 25., **T.** I. 7.

A gyenge gessneri hangulatú, szentimentális versek közül.

Változatok: 2. s. **Ak.** gergedezéssel. — 8. s. **Ak.** csergéseiteidhez. — 9. s. **Ak.** *S* vidd el. — 22. s. **Ak.** *tükred.* **Ak.** Néki. **T.** is. — 32. s. **Ak.** Gerdítsen.

Forrás. Az 5. vsz. gessneri hangulatára l. G. *Idylliumi* id. k. 119., 149. l. (A könyv megvolt B. könyvtárában.) (M.)

Lollihoz. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 48., **Kt.** 13., **H.** III. 3., **D.** III. 3., **T.** I. 11.

Valószínűleg **B.** első komoly szerelméhez, **Perlaky** **Judith**hoz szólt.

Változatok: cím **Ak. Dudi.** Az új címet **Kazinezy** adta a versnek, amivel támpontot adott **Berzsenyi** egyéb névmisztifikációinak. 1. és 2. vsz. **Ak.:**

<i>Dudi, remek kellemiddel</i>	Szép vagy te, mint ifjú Hébe,
<i>A rózsát megelőződ,</i>	Kegyed mint egy Grácia,
<i>S mindenható díszekkel</i>	Szerelmes mint Erycéne,
<i>A jégszívet meggyőződ.</i>	Lelkes mint egy szűz Múza.

(**B.** **Helmeczi**hez id. 1.)

Ez a két vsz. a **H.**-ben:

<i>Lolli! gyönyör kellemiddel</i>	Szép vagy te mint ifjú Hébe
<i>A rózsát megelőződ,</i>	Nyájas mint egy Grácia,
<i>S édes bájos kegyekkel</i>	Oly kecses mint Erycene
<i>A jégszívet meggyőződ.</i>	S lelkes mint Urania.

Ez a két vsz. **D.**-nél:

<i>Lolli, bíbor kellemiddel</i>	Szép vagy te mint ifjú Hébe,
<i>A rózsát megelőződ,</i>	Kegyed mint egy Grácia,
<i>S édes bájos díszekkel</i>	Szerelmes mint Erycéne,
<i>A jégszívet meggyőződ.</i>	S lelkes mint egy szűz Múza.

15. s. **Ak.** *S érzékeny anyagi* szíved. — 20. s. **Ak.** ger-gedez. 23. s. **Ak.** vigyázatlan. — 32. s. **D.** kebelben. — **T.** is.

Jegyzet. **L.** **Berzsenyi** lev. **Döbrentei**hez 1814. jan. 5. (kiad. III. 64.). — Látszik, hogy **Döbrentei** nem ismerte **Berzsenyi** 1815-i levelét **Helmeczi**hez, amely változtatásairól szól. Akkor nem közölte volna a korábbi kézirati formát, amely mintegy egy évvel előzi meg a **Helmeczi** második kiadásában megjelent hiteles szöveget.

Az est. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 53., **Kt.** III. 15., **H.** III. 4., **D.** III. 4., **T.** I. 12.

Tartalmasabb rimes versei közül való.

Változatok; cím: **Ak. T.**: Az estve. 1. s. **Ak.** szép patak. — 6. s. **T.** sűdárokkal. — 14. s. **Kk.** A hegyek közt merülnek; hegyekbe B. jav. u. ott. — 28. s. Berzsenyi I. lev. sz. (**Ak. M.** Irod. Lev. 4. r. 120) lebeg. **H. T.** leveg. — 34. s. **Ak.** s minden így állt. — 36. s. **Ak.** Anadyomén' kiszállt. — 43. s. **Ak.** érzéseknek. — 63. s. **H₂. D. T.** Itt a szívet s ész. (L. Berzsenyi id. l. Helmecezihez.)* — 64. s. **Ak.** magánosság. — **Ak. 6.** s. terebély, s B. úgy látszik jóváhagyta a mostani változatot.

Forrás: 1. vsz. Horatius. C. I. 17. (hasonlóság a helyzetrajzban), de Berzsenyi hosszasan festi érzelmeit; gessneri hang is, l. *Idylliumok* 5. 20. l. — 3. vsz. Gessner *Id.* 5. l. (hangulatrokonság.) (M.) — 5. vsz. Matthiesson: *Der Abend*, 1—2. vsz. U. az: *Aufforderung zum Gesange* 2. vsz. — 9. vsz. U. a. *Elysium*. 6. vsz., gessneri hang is, 129. l. (M.) — 10. vsz. Matthiesson *Elysium* u. vsz. (képátvételek.) A vers mégsem pusztá-utánzás, B. esti képet fest, nem pedig, mint Matthiesson, költői álmot.

Nelli. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 67., **Kt.** III. 24., **H.** III. 9., **D.** III. 10., **T.** I. 17.

Könnyed, negédes, tartalmatlanabb vers.

Változatok; cím **Ak. Kk.** is: *Emmi*, így a 3. s. is. — 1. s. **Ak.** S hát a szerelem szent lángja. — **H.** is (S nélkül), de l. B. id. lev. Helmecezihez. — 2. s. **Ak.** mulandó. **Kk.** *Ilyen* mulandó. *Csak ily* mulandó B. jav. u. ott. (K. Lev. VIII. 234.) — 4. s. **Ak.** változandó. — **Kk.** *Úgy* változandó. B. jav. Csak változandó. (U. ott.) S mégis a **H.** ben l. köv. — 6. s. **Kk.** Ne várj. — 17. s. **Ak.** pillantat. — 20. s. **Ak.** Játszódik. — 23. s. **Kk.**, mért *epedek*: szeretek B. jav. u. ott (id. h.). — 25. s. **Ak.** Mért kinomat nem olthatja. — 35. s. **Ak.** A esillagoknak sorai. — 41. s. **Ak.** *Van hív, van igaz* szerető. — 44. s. **Ak.** *Emmi* kegyetlen. — Az összes eddigi kiadásokban: 1. s. lángja. —

* E változatnak semmi alapja nincs. Helmecezi változtatása.

2. s. *mulékony*. — 4. s. *változékony*. — (L. B. lev. Helmecezihez id. 1.)

Forrás. 9. vsz. Matthisson *Erinnerungen* c. verse 3., 4. sora (képátvitel. M.): Zu deines Namens goldnem Zug verflechten Die Sterne sich. Az *Andenken, Geisternähe* c. verssel tartalmi rokonság.

Glycere. Kézirat: **Ak.** Először **H₁**. Helye másutt: **Ak.** 46., **Kt.** I. 13., **H.** III. 13., **D.** III. 14., **T.** I. 22.

Toldy a jobb érzelmes versek közé sorozza, amelynek a balatoni táj ad némi magyar hátteret.

Változatok: cím **Ak.** **T.** *Emmihez*. — 1. s. **Ak.** **Kk.** is Alkonyodó. — 3. s. **Ak.** *S* nélkül. — 8. s. **D.** Rubinláng. — 12. s. **H.** *S* *Dauliának* panasza. Berzsenyi a **H₂**-ben visszaállította az eredeti szöveget. — 24. s. **Ak.** legelő-szer. — 26. s. **Ak.** az est *sugárát*. — **H₁**. *sugarát*.

Forrás. Az 1. vsz. képe rokon Matthisson *Die Kindheit* 1. vsz., a vers M. *Geist der Liebe* c. versében előforduló képekkel és hangulattal.

Jegyzet. B. megjegyzése Helmecezihez írt id. levelében: (12. s.-hoz) „*Daulia* nem ily mindennapi versebe való.“ — Kazinczy ítélete: „Igen szép dal. De mindent elront az utolsó strópha hibás reimja: *sugárát-poharát*.“ A *pírhologos* szó ismeretlen Kazinczynak.

Fannim emléke. Kézirat: **Ak.** Először **H₁**. Helye másutt: **Ak.** 61., **Kt.** III. 22., **H.** III. 10., **D.** III. 11., **T.** I. 20.

Dudi emlékezete, volt első címe; lehet, hogy első komoly szerelmének élményéhez fűződik.

Változatok: cím **Ak.** *Dudi emlékezete*. — 2. s. **Ak.** *kebeledbe* sietek. — 3. s. **Ak.** keservemmel. — 9. s. **Ak.** hársfák. — 10. s. 12. s. **Ak.** *ölében, tövében*. — 16. s. **H₂**. gyöngye. **H.** jav. — 17. s. **Ak.** *Itt mosolyodott*. **H₁**. is így, l. Berzsenyi id. lev. Helmecezihez. — 22. s. **Ak.** *Halkan* körülsusogtak. — 23. s. **D.** sugárai. — A 15. és 16. sorban **Kk.** javítása ismeretlen.

Forrás: emlékeztet némileg Matthisson *Die Geliebte* c. versére, de a hangulatrokonságon kívül semmi pozitív vonatkozás nincs.

Jegyzet. Kazinczy úgy látszik javította a 15. és 16. sort, de Berzsenyi visszaállította az eredeti szöveget. (K. Lev. VIII. 237.)

A szerelem. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Másutt: **Ak.** 26., **Kt.** I. 3., **H.** I. 18., **D.** I. 18., **T.** I. 8.

Megállapodottabb, reflexívebb vers, a jobbak közül.

Változatok: 1. s. **Ak.** ragyogványja. — 7. s. **H.** vágyaidnak (l. B. id. lev. Helmeczihez). — 11. s. **Ak.** S bájodnak ereje. — 12. s. **Ak.** S az halandó porból. — 14. s. **Ak.** Mert hatalma néked *nem adhat, sem nem árt.* **Kk.** *sem adhat, sem nem árt.* (K. Lev. K. G. 244. l.). — 16. s. **Kk.** S *semmi földi erő nem szab néked határt.* S nem szab semmi földi... B. változtatása. (U. ott.) — 18. s. **Ak.** ég föld *öszveszakadása.* — 24. s. **D.** *Mennyei nektáros* illatban usztatni. (E változtatást sem jelzi **D.**) — 28. s. **Ak.** S *legyen* könnyel ázott kendőd. — U. s. **Ak.** **D. T.:** szemfödelem.

Forrás. U. vsz. Matthisson: *Die Liebe* 2. vsz. (A szerelem hatalmának rokon dicsőítése, képátvétel); *An die Liebe* (tárgyrokonság).

Jegyzet. Berzsenyi Helmeczihez: (7. s.-hoz) „Az ily verset, melynek egyéb értelme ninesen, mint a kellemes, természetes hangzás, nem kell fülbántó új szóval kedvetlenné tenni. A magasb s cifrább hangzásában hamarább lehetne az ily szükséges új szó. Az ily együgyű és folyamú vers leginkább csak a fülhöz szól.“ (Id. lev.) Kazinczy ítélete: „Ismét egy szép dal.“ (K. G. 244. l.)* Ezt a verset Gyulai Pál is szerette, B. legjobb rímes versei közé sorolta. (L. id. előadásai.)

* Egy művelt kortárs ítélete: „Soha ilyen szépet nem olvastam“. Ponori Török József Lészay D.-hez írt levele. 1816. nov. 24. Irod. tört. Közl. 1917. 356.

Az örömhöz. Kézirat: **Ak.** Először **H₁**. Másutt: **Ak.** 12., **Kt.** I. 7., **H.** I. 15., **D.** I. 15., **T.** I. 5.

Jobb mértékes versei közé kellett sorolnunk. **B.** igen szerette. (Észrevételek. **T.** II. 24.)

Változatok: Cím: **D.** Örömhöz. 2. s. **Ak.** Mosolygó szép leánya (szűz **K.** jav. **K. G.** 245.) — 6. s. **D.** bájas (mindenütt így). — 12. s. **H₁** közöl. **D.** közöl. — 4. vsz. 2. s. **Ak.**-ban hiányzik. — 15. s. **Lev.** megkomorodol. (**Ak.** **M.** Irod. **Lev.** 4. r. 44.) **Kk.** is: elkomorodol. **B.** jav.

Jegyzet. Kazinczy ítélete: „A gondolat a dalban igen szép, szépek a képek is, de... kificamlott tagúak a strófák.“ (1810. máj. 6. **K. G.** kiad. 70.) De először ezt mondja róla: „Ezt az éneket bizvást elégetheted.“ (**K. G.** 245. l.) Berzsenyi védekezése: az *Észrevételek*ben. (**T.** II. 24. l.)

A reggel. Kézirat: **Ak.** Először **H₁**. Másutt: **Ak.** 34., **Kt.** II. 20., **H.** III. 8., **D.** III. 9., **T.** I. 19.

A későbbi rímes versek közé soroljuk. **B.** igen nagyra tartotta, másképp nem közölte volna Kissel *A magyarokhoz* c. ódával egyidőben. 1802-ben már megvolt.

Változatok: Cím: **D.** Reggel. Az 1. és 2. vsz. a **H₁**-ben így volt:

*Már keleten pirulnak az egek,
A virradó hajnal mosolyog,
S a tündöklő aranyos fellegek
Közt ragyogó fáklya lobog.*

*A pacsirta hangicsálva repdez,
Víg örömet zengve kiönti,
A kis fecske s elefánt örvendez,
S a feljövő napot köszönti.*

(**L. B.** id. lev. Helmecezihez.)

T. visszatért az 1. kiadáshoz, itt a **H₂** szerint adjuk, elvünkhöz híven. — 6. s. **Ak.** Száll most minden terem-

ményekre. — 9. s. **Kk.** Nem mosolyog néki a *bús* reggel; *szép* reggel, B. jav. u. ott. — 16. s. **Ak.** *Másiknak csak...* — 17. s. **D.** *setétségbe.* — 18. s. **Ak.** *Bolyognak...* — 23. s. **H.** *porkötélbe.* — 27. s. **Ak., Kk.** *fellebb.* — 28. s. **Kk.** *Nap felé repülő; úszó* B. jav. u. ott. — **T.** sajtóhiba: *éltető.* 5. sor.

Forrás. A vers gessneri hangulatára l. Gessner *Idylliumi* Kaz. ford. 45. l., 105. l., különösen az 1. és 4. vsz.-ra. (M.) — Az utolsó verszakra l. Matthiesson *Die Weihe* c. verse 7. vsz.: *Trinkt auf hoher Alpenweide | Mit dem Adler Himmelsglanz.* (M.)

Jegyzet. Kazinczy megjegyzése: „fellegek közt, Schnitzer.“ (Id. lev. K. G. kiad. 248. l.)

A **Múzsához.** Kézirat: **Ak.**, először **H.** Helye másutt: **Ak.** 39., **Kt.** I. l., **H.** III. l. **D.** III. l., **T.** I. 23.

Tárgya szerint a férfikorba való átmenetről szól, azért itt a helye.

Változatok: Cím: **D.** *Múzsához.* 10. s. **Ak.** *E zsenge virágokat.* — 11. s. **Ak.** *Temjénem.* **H.** *Tömjényem.* — 14. s. **H.** *gyöngye.* — 17. s. **Ak.** *Ha a bánat s gond terhei.* (Jav. K. javaslatára, K. G. 244. l.) — 21. s. **D.** *zivatarain.* **T.** is. — 24. s. **Ak.** szintén: *Rengetnek.* (De **Kk.** *Ringatnak* K. jav. U. ott.) — 35. s. **Ak.** *S legforróbb képzelményeink,* utóbbi **T.** is. — 40. s. **Ak.** *Késérsz sötét pállánkon.* — 47. s. **D.** *gondaimat.*

A 12. vsz. után még e szak következett az **Ak.**-ban:

*Adjad, hogy minden művembe
A szépet s jót kövessem,
S szent sugallásod szívembe
Mélyen gyökereztessem.* (K. jav. K. G. 244.)

Forrás. Az 1. és 2. vsz. Matthiesson: *Die Weihe* c. verse 1—2. vsz. (Képrokonság. M.) 7. vsz. Kisfaludy K. Sz. l. Gálos, id. m.

Lilihez. Kézirat: **Ak.** Előszőr **H.** Helye másutt: **Ak.** 42., **Kt.** III. 11., **H.** III. 15., **D.** III. 8., **T.** I. 13.

Döbrentei 1794-re teszi a vers keltét, nem tudni, mi okból. Fejlettebb, bár túlhosszúra nyújtott, összetettebb érzelmes versei közé tartozik.

Változatok: 5. s. **Ak.** juhárlugosnak. — 10. s. **Ak.** *Ingerményid*, **H.** is. (L. B. lev. Helmecezihez id. h.) — 12. s. **H.** és **H.** *Mellyed. B.: Melled.* — 19. 20. **Kk.** *Melyet még csak harmat mosa, S még csak szellőkkel játszott; harmatgyöngy, lágy szellőkkel* B. jav. u. ott. (K. Lev. VIII. 237.) 23. s. **H.** balzamos, mindenütt. — 28. s. **Ak.** temjéned. **H.** tömjényed. — 32. **A.** *Többé* ki nem gázolhatsz. — 37. s. **Ak.** el ne *hadd.* — 38. s. **Ak.** erkölesedet. — 39. s. **D.** neki. **H.** gyöngé. — 45. s. **D.** **T.** karaival. — 48. s. **Ak.** **D.** **T.** hullámain. — 52. s. **H.** egybe se merül. — 54. s. **Ak.** *Oh kedves (O Lilim) ép* szívednek. — **H.** *Te kedves ép* szívednek. (B. lev. Helmecezihez.) — 55. s. **Ak.** *Igy a hív-ságnak* törei. — 56. s. **Ak.** *Soha meg* nem ejthetnek. — 57. s. **Ak.** esmertetik véled. **T.** is. — 59. s. **Ak.** néked. **T.** is. — 62. s. **D.** **T.** Neked. — 63. s. **Ak.** *Földi életed* édenét. — 71. s. **Ak.** ha *orcáidon.*

Forrás. Gálos Rezső mutatta ki a *K. Sz.* hatását a 4. vsz.-ra (Id. tan.) — Tárgy és gondolat szerint némileg Kis János: *A szerelem* c. versére emlékeztet. (M.) (Ford.)

Jegyzet. Berzsenyi Helmecezihez: (54. s.-hoz) „*Te kedves ép szívednek.* Két adjectivum jön össze, mely, ha az olvasónak nem is, de a hallgatónak, ki a commát nem látja, kétértelművé lesz.“ (Id. lev.)

Vénuszhoz. Kézirat: **Ak.** Előszőr **T.** Itt a kézirat szerint. **T.**-nál Toldalék.

A benne előforduló *Naca* név a hasonló című költemény mellé sorolja. (1801 után.)

Változatok. Toldy és utána a többi kiadások: 4. s. *Szárazd el.* Teljesen helytelen olvasás, mert a szónak éppen második fele tisztán látható: *ítsd.* Helyesebb ma-

gyarázata: *száritsd el*, annál inkább, mert ezt a kifejezést *A bonyhai grottá*-ban is használja a költő.

Forrás. Horatiusi hangulatú vers, szorosabb kapcsolat nélkül.

Nacámhoz. Kézirat: **Ak.** Először **T.** Kézirat szerint adjuk. Másutt: **Ak.** 64., **Kt.** III. 23., **T.** I. 3.

A két utolsó versszakban a *K. Sz.* hatása állapítható meg, azért végleges alakja csak 1801 után.

Változatok: **T.** 16. Jóttévő. — 24. s. **Ak.** tekéntettél. 25. s. **Ak.** esmerem.

Forrás. 1. és 3. vsz. *K. Sz.* kifejezésbeli rokonság:

Lehellete a teremő

Istenségnek ihlése. XIII. ének, 7. vsz.

Ahol ő van, édenné vált

A legvadabb pusztaság.

XIII. ének, 11. vsz. (M.)

4. vsz. L. Matthisson: *Der Bund.* 1. vsz. (gondolat-rokonság). (M.)

Téti (Péteri) Takács Józsefhez. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak:** 8., **Kt.** III. 2., **H.** II. 9., **H.** II. 16., **D.** II. 11., **T.** II. 6.

Változatok: 6. s. **Ak.** küküresön. **T.** is. — 13. s. **D.**, **T.** össze. — 15. s. **Ak.** Billyeg. — A cím **T.:** *Péteri Takács Józsefhez.*

Forrás: U. vsz. Horatius *Ars poeticájának* egyik vezető gondolata (Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci. Csipak id. m.)

Herceg Esterházy Miklóshoz. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 18., **Kt.** II. 7., **H.** II. 18., **D.** II. 4 **T.** II. 11.

A verset maga a költő keltezte.

Változatok: 1. s. **Ak.** *Pannon legelső embere, támasza.* (K. javaslata: Lev. K. G. 458.) — 8. s. **T.** szélvészeket. — 12. s. **Ak.** ajakit s halálát. — 13. s. **H.**2. véröket. **D.** vérüket. — 14. s. **H.**2. nemzeti lelkeket — 20 s. **Ak.** *S eltűnik a Pelagus.* — 27. s. **Ak.** *Héró.* — 30. **Ak.** alul. **D.** is. — 31. **Ak.** **H.**1. Athénát. — 33. s. **Ak.** *oly soká.* — A 8. vsz. után **Ak.**:

*Nézd a virágzó Gallia népeit
S Nelson hazáját: rettegi a világ
Ez ész s erő két nagy csudáját,
S hirdeti napkelet és enyészet.*

(K. kívánságára elhagyva, l. K. G. id. h.)

Forrás. Az alapgondolat Kis János *A tudományok...* (Manso) c. versére és az u. vsz. Virág Benedek Sándor Istvánnak c. v. 3. vsz.-ra emlékeztet. (M.)

Jegyzet. *Herceg Esterházy Miklós* (1767—1833) testörkapitány, soproni főispán volt. Az Esterházy-képtár megalapítója. 1797-ben, midőn a franciák az örökös tartományokat fenyegették, saját költségén 1000 önkéntest állított fel. Kazinczy nem sokra tartotta, s csodálkozott, hogy B. ódát ír hozzá. A vezekényi harc 1652-ben volt. A magyarok megverték a törököt, s négy Eszterházy esett el ebben a harcban. — Kazinczy megjegyzése: „Pannon legelső embere (pénzben!), támasza? Bár úgy volna! Ezen változtatást tettem, hogy az óda ne vetségessé ne váljon... *bölcs vezetők, atyák.* Sütés. *Szélvészeket zabolázva tartók.* Zu gezwungen. Az 5-ik stróphát alig lehet érteni. Tűnik nem tűnik. Hagyd el kérlek azt a 9-ik stróphát és azt a Nelsont.“ (K. G. kiad. 247. l.) — Mint látjuk, B. elfogadja K. tanácsát az 1. s. és a 9. vsz.-ra nézve. L. egyébként érdekes válaszát a fentiekre 1811. febr. 15-én: „*Eszterházy.* Mely igen csodálkozom, hogy te engem nem értesz! Ne úgy nézd ezen ódát, mint költői mívet vagy valamely üres hízelkedést, hanem mint hazafiúi áldozatot, mellyel én a leghatal-

masabb magyart, a poezis fátyolában, az ő legszentebb hazafi kötelességére emlékeztetem, és a m. Múzsának nevében előtte leborulok. Ez az én legszentebb ódám.“ (K. G. kiad. 109.) l.) Kazinczy válasza: „Eszterházyhoz írt ódádat most értem. Ki vagy mentve.“ (Lev. VIII. 361.)

A felkölt nemességhez. 1797. Kézirat: **Ak.** először **H₁**. Helye másutt: **Ak.** 17., **Kt.** II. 6., **H.** II. 20., **D.** II. 3., **T.** II. 10.

Kelte magától a költőtől. (Először, úgy látszik 1805-re volt keltezve: Talán Kazinczy elírása. **Kaz. Lev.** VIII. 236.)

Változatok: 4. s. **Ak.** alacson. — 6. s. **Ak.** *Héró.* **H₂** nyomdokiból. — 7. s. **H₂** veszedelmidet. — **Kk.** 15. és 16. s. nélkül. (**Kaz. Lev.** VIII. 236.) 17. s. **Ak.** sem, nem **B.** jav. 19. s. **Kk.** sem hűlhet el, se **B.** jav. (**L.** u. ott.) 26. s. **Ak.** *S* mindent...* — 37. s. Az összes kiadásokban: *Míglen hősi bibor; de l. B. levelét Helmezyhez id. h., továbbá B. lev. Takácsi Horváth Jánoshoz. (L. Kiadás-történet.)* — **U.** s. **Ak.** napja le nem *hunyk!*

Forrás. 15. s. Horatius **C.** IV. 4., 29. (Horatiusénál nagyszerűbb felfogás.) 16. s. Virág **B.** *Csehynek:*

*Ez fitogtatja vitéz párdúcát büszke paizsát
S nyul lappang félénk kebelében.
Egynémely sasnak tollával kérkedik, ki
Sanda bagoly. (M.)*

32. s. Virág **B.** *A királyhoz: Nem félelemből áldozik e sereg (képrokonság). (M.)* 34. s. Virág **B.** *Lydiára.* 10. s.: *Görbedett kardot sem akar s párdúcokat viselni. (Képrokonság). (M.)*

Jegyzet. Kazinczy megjegyzése: „gyáva nyulat Nubia párduca!“ s alább újra: „Afrika tigrise.“ Egy kép kétszer fordul elő egy ódában. Eszterházyt eléhozni peccatum contra unitatem.“ (K. G. kiad. 247.)

* 26. s. **Ak.** áthúзва: *S a mindent tehetők vesszeje győzi meg.* — 30. s. **T.** *nagy anyád.*

Gr. Festetics Györgyhez (Festetics, boldog...) Kézirat: **Ak.** Először **T.** Itt **Ak.** sz. Helye másutt: **Ak.** 4., **Kt.** II. 10., **T.** II. 28.

A vers a keszthelyi Georgikon alapítása után íródott (1797 u.).

Forrás: 1. vsz. emlékeztet Schiller *Das Glück* c. versére (képrokonság).

Jegyzet. Kazinczy megjegyzése: „Gyönyörű kis dal. *Ezen betűkben ömledez a szív.* Meg lehet ugyan érteni, de bajjal.“ — K. felosztásában a Kisfaludyhoz szóló vers elé teszi, Gálos ide a Horatiushoz szóló verset helyezi. Berzsenyi valószínűleg Kazinczy utóbbi megjegyzése és egyéb Festeticsre vonatkozó kifogásai miatt hagyta el a verset a **H.** és **H.**-ből.

A melancholia. Kézirat: **Ak.**, először **H.**, itt **Hb.** szerint. Helye másutt: **Ak.** 6., **Kt.** II. 13., **H.** I. 2., **D.** I. 2., **T.** I. 24.

A vers tartalmilag és formailag B. tökéletesebb rímes versei közé tartozik, azért kellett ide sorolni.

Változatok: **Ak.** 1. s. sötét., 1. s. **D.** vadonain. — 4. s. **Ak.** néked. — **H.**, **D.**, **T.** is. — 4. s. **Ak.** nyögdecslő, (**Kk.** Nyögdealló lány szellő. (Lev. VIII. 234.) B. jav. — 6. s. **H.** nézőhel. — 11. s. **Ak.** képeiben. — 16. s. **T.** e jövendőt. — U. o. **Ak.** magános (mindenütt.)

Az összes eddigi kiadások: 2. s. álmodozni. — 4. s. Nyögdező...; néked. (**H.** kivételével.) **Hb.** II. 72.

Forrás: Matthiisson *Beruhigung* c. versének (1. 2. vsz.) hatása az 1—4. vsz.-ban. U. a. *Das Kloster* c. versének hatása (4. vsz.) az 1—3. vsz.-ra. (M.) U. a. *An die Stille* c. v. (u. vsz.) a 4. vsz.-ban. (M.) B. költeményének hangja férfiasabb, bölcselkedőbb, elvontabb.

Jegyzet. E verset a széplelkű gr. Bethlen Ádámné köre vésette. Berzsenyi 1812. aug. 15-én: „Mostanában kapám azon tudósítást Erdélyből, (Döbrenteitől), hogy gróf Bethlen Ádámné annyira megszerette Melancho-

liámat, hogy azt egy igen szép kertjének grottájában kőre metszeté.“ (Lev. K. G. 150. l.) Feleletül a *Bonyhai grottát* küldi el a költő a grófnénak 1814-ben. (Jún. 18-i levele u. ott.) — Szép levelet ír Kazinczy ebből az alkalomból a Gyulai-testvéreknek. (Lev. X. 143.)

A halál. Kézirat: Ak. Először H₁. Helye másutt: Ak. 38., Kt. III. 10., H. III. 5., D. III. 5., T. I. 16.

A *Mulandósággal* rokon vers, ezért kellett erre a helyre tenni.

Változatok. 1. s. Ak. H₁. A genosznak, a gyáva szíveknek. T. is! (Pedig l. B. lev. Helmecezihez, id. h.) — 6. s. Ak. Porfedelek oszlatójára. — D. Porfedelük. — 7. s. D. dőlnek T. is. — 11. s. Kk. feljebb, fellebb B. jav. (id. Lev.) D. felebb. — 18. s. Ak. vonsz. — 20. s. D. honához. — 23. s. H₂. szükségűtül. — 30. s. Ak. *Epeszted mi..* — H₁. *Epesztgeted.* (L. B. lev. Helmecezihez.) — 31. Ak. könnyüörömmel, H₁. is. (L. a költő lev. Helmecezihez id. h.). — 32. s. Ak. Édes mér-ged. — 33. s. Ak. csalatás. — 38. s. Ak. Melyeket ah! csak. — U. s. D. *Szívjóságnak* s észnek szenteli!

Forrás. Az 1. vsz. Matthisson *An den Tod* 1. vsz. (kép-
emlék). — 10. vsz. *Die Vollendung* u. attól 4. vsz., (for-
dítás). — Még *An die Liebe* c. Matthisson vers is em-
lékeztet, különösen a 7., 8. vsz.-ra.

A tizenhétedik század. Kézirat: Ak. Először T.; itt a kézirat szerint. Helye másutt: Ak. 2., T. II. 23.

Sorrendi helye a címből és a vers szövegéből követ-
kezik.

Változatok: 3. s. Ak. feltekéntek. (Másutt sem ragasz-
kodott a költő ehhez a provincializmushoz.) — 44. s. Ak.
ragyott.

Forrás. 2. vsz. Horatius C. III. l. 8. (Jupiter képe), C.
I. 34. u. vsz. (U. az.) — 6—9. vsz. Horatius C. saec. 57. (bé-
késebb kor dicsőítése), C. IV. 5. 17. is. — 8. vsz. C. saec.
29—30. (jobb jövő hite); u. vsz. C. saec. u. vsz. — Egy-

két képen kívül és némi tárgyrokonság mellett lényeges hasonlóság nincs a párhuzamos helyek között. B. felfogása önálló, nála a nemzeti érzésen van a hangsúly.

Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás. Kézirat: **Ak.** Először **T.** Itt **Ak.** szerint. Helye másutt: **Ak.** 3., **T.** II. 26.

A verset már 1802-ben megmutatta a költő Kis Jánosnak.

Változatok: **T.**-nál hibás a kézirat olvasata: 7. s. *égi* Lángja. — 46. s. születék. — 49. s. legörbedett. — Zavaró sajtóhiba ugyancsak nála: 14. s. *Minden hatóság.*

Mulandóság. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 57., **Kt.** III. 18., **H.** III. 6., **D.** III. 6., **T.** I. 15.

Kisfaludy Sándor hatása erősebb mértékben kimutatható, ezért nem lehet végső formája 1801 előttről.

Változatok: 3. s. **Ak.** esergésétől. — 4. s. sötét. u. ott. — 5. s. **H.** *köszirtek* (B. lev. Helmeczihez.) — 7. s. **Kk.** *S a századokat élt bikkfák; százados roppant bükkfák:* B. jav. u. ott. **Ak.** *S a százados roppant bükkfák.* **H.** *tölgyek.* (L. B. id. lev. H.-hez.) — 8. s. **Ak.** *verődnek,* B. H.-hez írt levelében is, **H.** mégis másképp közli (*verődznek*); mi helyreállítottuk az eredeti szöveget, B. kívánsága szerint. — 16. s. **Ak.** *nóta zeng.* — 26. s. **D.** *Zajgástól külön válva.* — 30. s. **Ak.** *düledez,* **H.** is. (**Ak.** mindig dől h. dül.) — 40. s. **Ak.** *Mind rakásra omlottak.* **H.** is. (U. ott.) 43. s. **Ak.** *az éjjeli sötétségnél.* — 56. s. **Ak.** Elszakaszták kebléből. — 59. s. **Ak.** ismét *andalogva.* **D.** *T. dőlt.* — 65. s. **Ak.** *herpelték.* — 76. s. **Ak.** *Jöttek a nagy bajnokok.* **Kk.** *Megjöttek a bajnokok.* U. o. B. jav.: *Visszatértek a vívók.* (K. Lev. VIII. 237.) — 78. s. **H.** *Toborzon.* **H.** *toborzan.** — 80. s. **D.** *szívükben.* — 89. s.

* Hogy a szóban levő helyet tényleg *toborzón*-nak kell olvasni, bizonyítja a *H*₂ végén közölt Berzsenyi-jegyzet, amely világosan *toborzóról* beszél. Így tehát a *toborzon* és *toborzan* szavaknak semmi értelmük sincs. S mégis Toldy is: *toborzan*, hibásan adja a szöveget.

Ak. Hérók márvány sorompóit. — A cím **Ak. T.**-ban *A* mulandóság.

Forrás. Matthisson: *Elegie in den Ruinen eines alten Bergschlosses* c. verse a 2., 3., 4., 11., 12., 13., 15., 18., 19., 22., 23. vsz.-ra hatott. Az első versszakokra Kisfaludy S. id. h. volt hatással.

Jegyzet. A legtöbb Kisfaludy-hatást e versben mutatta ki Gálos id. tan. — Ebben a versben van aránylag a legtöbb változás a **H.**-ben a **H.**-hez képest.

Kisfaludy Sándorhoz. Kézirat: **Ak.** Először **T.** itt **Ak.** sz. adjuk. Helye másutt: **Ak.** 32., **Kt.**, II. 11., **T.** II. 27.

Kelte 1801. a *K. Sz.* megjelenése után.

Jegyzet. Kazinczy megjegyzése: „Szeretném, ha újat írnál neki, s ezt elvetnéd. Kivált az első stropha férges gyümölcs.“ (Id. lev. K. G. kiad. 247.)

Kisfaludy S. amint levele bizonyítja, nem ismerte B.-t. „Jelentsd szíves köszönetemet magának Berzsenyinek is, kit személyesen esmerni nincs szerencsém. Ódáiban szép tűz ég, szép magyar lélek felleng — gyönyörködtem benne, valamint mindenben, amiben legkisebb szikráját látom a hazafiságnak.“ (Lev. Helmecezihez, **Ak. M.** Irod. Lev. 4. r. 119.)

Magyarország. Kézirat: **Ak.** Először **T.** Itt **Ak.** szerint. Helye másutt: **Ak.** 1., **T.** II. 5.

1800 körül keletkezett, mint a költő e tájban keletkezett verseivel rokon költemény.

Forrás. Az utolsó sor Schiller hasonló nevű epigrammjára utal, amelyet a költő a *Fohászkodásban* is felhasznált. (*Zenith und Nadir.*) (**M.**)

Horváth Ádámhoz. Kézirat: **Ak.** Először **T.** Itt **Ak.** szerint. Helye másutt **Ak.** 40., **T.** II. 3.

Az előbbi versekhez hasonló fejlődési fokon keletkezett.

Változatok: 1. s. **T.** levezette. — **T.** 9. s. Fáklyákkal: 8. s. **Ak.** régulta. — 14. s. **Ak.** *Sparta* erkölccsel. (Elírás.)

Forrás: 21. s. Horatius C. IV. 9. 27. (gondolatátvitel). (M.); továbbá C. III. 13. (gondolatrokonság).

Jegyzet. Kazinczy megjegyzése: „Töredék a Horváth Ádámhoz írt nagy szépségű óda is.“ (Levele 1810. máj. 6. K. G. kiad. 71.) Horváth Ádám Berzsenyit nem becsülte nagyra. Csokonait többre tartotta. (K. Lev. XI. 449.)

A Balaton. Kézirat: **Ak.** Először **T.** Itt **Ak.** szerint közöljük. Helye másutt: **Ak.** 22., **T.** II. 4.

A Magyarország c. verssel kb. egyidőben keletkezett.

Forrás. Matthisson: *Der Genfersee c.* verse némi gondolatrokonságot mutat. Egyenes célzás a költeményre 20., 21. s. a *Genfersee* 29. vsz.-ra:

Hier segn' ich froh *Helvetiens Geschick*,
Hier, wo die Flur des Fleisses Lohn verkündet,
Hier teilt mein Herz *des freien Volkes Glück*,
Auf Menschenrecht und auf Vernunft gegründet. (M.)

17. s. képátvétel Péteri Takács József *A tél, A nyár c.* verseiből:

A barna arató sárga mezejében
Nem dalolgat, kévét kötvén örömeiben... A tél. (M.)
Most víg ének között kézzel
Kévét köt... *A nyár.* (M.)

Jegyzet. Kazinczy megjegyzése: „*A Balaton* töredéknek tetszik. Nem felel meg a végzet a kezdetnek. A hexameterek sem mind szép menésűek.“ (Levele 1810. máj. 6-án. K. G. 71.)

Horác. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 19., **Kt.** I. 16., **H.** I. 8., **D.** I. 8., **T.** II. 21.

A költő mélyebb Horatius-ismeretének összefoglalása. Innen helye.

Változatok: 1. s. **Ak.** Zúg már a Boreas. — 2. s. **Ak.** fürgetegek. **T.** is. — 7. s. **H.** balzamomos. — 8. s. **Ak., Kk** **T.** Melyet *Syria* napja főz. (*Bengala* Berzsenyi vált. *K.* *Lev.* VIII. 237.) — 13. s. **Ak.** messzi. — **D.** álmadozz.

Forrás. 1. vsz. Horatius *Ep.* 13. C. II. 9. — 2. vsz. *Ep.* 13. C. I. 9., 3. vsz. C. I. 9. — 4. vsz. C. I. 11. (E horatiusi helyekkel a költőnek teljesen önálló célja van. Horatiust akarja saját szavain át jellemezni. Az átvételek a művészi cél szolgálatában vannak.)

Amathus. Kézirat: **Ak.**, először **H.** Helye másutt: **Ak.** 47., **Kt.** 18., **H.** I. 23., **D.** I. 23., **T.** II. 25.

A Nelsonra való célzás 1805 előtti versnek tünteti fel, amikor még Nelson élt. (1798: N. győzelme az abu-kíri öbölben.)

Változatok: **Ak.** cím: *Amathunt.* — 2. s. **H.** észak. — 12. s. **D.** s nélkül. — 14. s. **Ak.** cseregdegél. — **D., T.** csörögdegél. — 15. s. **Ak.** a laurus-ernyők. — 16. s. **Kk.** *Amathus keblében; Amathunt ölébe* B. jav. u. ott. — 18. s. **Ak.** véröket.

Forrás. 1. vsz. Horatius. C. II. 11. l. — Matthisson: *Der Genfersee* 30. vsz. (képrokonság). (M.) — 4. vsz. Horatius C. III. 16. 9. — 5. vsz. C. I. 17. 21., C. III. 16. 17. 21. — 6. vsz. C. II. 11. 13. — Horatiussal szemben nem a mámort és a bort, hanem a lélek vidám, de mértékletes, nyugodt életét magasztalja.

Jegyzet. Napoleon alakjának mélységes hatása a költő képzeletére már itt jelentkezik. (L. *Napoleonhoz* c. versét.) — Kazinczy megjegyzése Napoleonra: „Sándora-e? Megvallom, én Sándornak nem nézem.” (K. G. 245.)

Virág Benedekhez. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 5., **Kt.** II. 1., **H.** II. 1., **D.** II. 1., **T.** II. 1.

Az 1800 körüli időbe tehető. Virágnak egyik ekkor megjelent könyve Berzsenyi birtokában volt.

Változatok: 1. s. **D.** Évan. — 2. s. **H.** **D.** Milly szentelt ligetek. — 3. s. **Ak.** rejtnek-e, **H.**, **D.**, **T.** is. — 4. s. **D.**

álmadom. — 8. s. **Kk.** így egészítette ki a kéziratból hiányzó szót: *örök*, **B.** *dicsővé* változtatta ezt. (**K.** Lev. VIII. 235.) — 10. s. **Kk.** *Helai szirtokon.* (**K.** Lev. id. h.) — 13. s. **H₁** és **H₂** *mellyemet.* — 15. s. **Ak.** *Fáklád.* — 16. s. **Ak.** *oszlópa.* — 18. s. **D.** *vezetsz.*

Forrás: 1. vsz. Horatius C. III. 25., 1. Berzsenyi verse mélyebb, eredetibb felfogású.

Féltés. Kézirat: **Ak.** Először **H₁**. Helye másutt: **Ak.** 66., **Kt.** II. 17. **H₁** II. 16., **H₂** II. 9., **D.** II. 8., **T.** II. 8.

Finom pszichológiájú, érett vers.

Változatok: cím **Ak.** *A féltés.* — 2. s. **H₁** *ör ebek.* — 7. s. **Ak.** *Szélvesze* harcait.

Forrás: 1. vsz. Horatius C. III. 16. (Csak a kiindulópont u. az.)

Jegyzet: Kazinczy megjegyzése: „Jó; de rossz az utolsó sor. A puskapor ist nicht geeignet, um ein poetisches Bild zu machen.“ (**K.** G. id. kiadása 248. l.)

Melisszához. Kézirat: **Ak.** először **H₁**, itt a **Hb.** szerint. Helye másutt: **Ak.** 44., **Kt.** I. 15., **H.** I. 6., **D.** I. 6., **T.** II. 7.

A vers gyönyörű magyaros képei a költő érett korszakát mutatják.

Változatok: cím **Ak.** *Ilonkám.* U. e. vsz.-ban is. — 2. s. **Ak.** *Pelides s Alcid.* **Kk.** is. **B.** javítása. — 6. s. **Ak.** *Tempe vadonjain.* — **D.** u. o. *vidámain.* — 12. s. **Ak.** *dühödött.* **T.** is. — 15. s. **Ak.** *Dárdája szórja, mennykövek közt (s nélkül).* — 21. s. **H₂** *víz partokon.* (**S.** h.) — 27. s. **Ak.** *Nem kell borostyán, sem kiáltó.* (U. ott **D.** *nem, kiáltó* (értelemhiba). — Az összes eddigi kiadásokban: 7. s. gerjedését. — 17. s. *szelídebb tárgyakon.* — 22. s. gyenge. (**L.** **Hb.** II. 68.)

Forrás: 1–2. vsz. Horatius C. I. 6. 1. —, II. 12. 1. —. (**M.**) — 6. vsz. I. 6. (A költő a horatiusi képeket és gondolatokat önálló leleménnyel használta fel.) — Gessner-vonatkozásra l. Waldapfel J. id. tan.

Az én kegyesem. Kézirat: Ak. Először H. Helye másutt: Ak. 45., Kt. II. 22., H. III. 12., D. III. 13., T. II. 22.

Eredeti címe: *Ilonkához*. Ezért a *Melisszához* (l. ott) cíművel egyidőbe kellett tenni.

Változatok: cím Ak. *Ilonkához*. (Kaz. jav.: *Mariskám*.) 1. s. Ak. *Az én Ilonkám*. — 2. s. Ak. *De kegyes és szép*. — 3. s. Ak. *Mint ifjú Charis kellemes*. H. *Mint egy Charis oly kellemes* (L. B. lev. Helmecezihez.) — 4. s. Ak. *S szíve tiszta ép*. — 6. s. H. T. *mellye*. — 7. s. Ak. *Mikor felém lép*. — 12. s. D. *fürte*. — 13. s. Ak. *Kendele csendes árnyéka*. — 14. s. Ak. *Festi díszzeit*. — 16. s. D. Rubinja.

Forrás. Emlékeztet Bürger *Die beiden Liebenden* c. versére. Minthogy Kazinczy, Kölesey is Bürgert emlegették, átnéztem Bürger összes költeményeit, s ez az egy volt, amely rokonságot tüntet fel Berzsenyi e versével. E néhány sort idézzük belőle:

Ich bin kein grosser reicher Herr,
Und sie ist *keine hohe Dame*.
Des Morgens, welch ein Mahlerbild!
Wallt sie hervor *in leichtem Kleide*,
Entringelt auf die Schulter sinkt
Die Hälfte goldner Locken nieder...
Zu ihren Wangen wurde nie
Ein Pinsel in Karmin getaucht,
Und doch *wie Rosen*, blühen sie. (M.) *

Az első két sor: a *Mein Mädchen ist nicht adelich* c. versre emlékeztet (Gálos id. m. 13. l.) különben Hor. C. II. 4. 1-re is.

* A kiadás szerkesztője e forrásra már Waldapfel József (Irod. tört. Közl. 1936. 479. l.) közlését megelőzőleg rátalált. *Császár Elemér*.

Jegyzet. Berzsenyi Helmecezihez: (3. s.-hoz) „Hogy a prózai *oly* elmaradjon, legyen: *Mint egy Grácia kelles.*“ (Id. lev.)

Berzsenyi tiltakozott a Bürger-forrás ellen. *Észrevételek* 2. kézirat: „Arra ugyan emlékszem, hogy egy szép Bürgerin nékem egy dalt, melynek kezdete ez volt (Mein Mädchen) ami az enyimé, énekelt, de egyebet ezen énekből egy betűt sem tudtam. Tekintse meg tehát, akinek Bürgere van...” (L. 3. ív.) Megtettük, amit Berzsenyi kortársai is elmulasztottak, s bár Bürger e verse némi tárgyrokonságot mutat, valóban fel kell mentenünk Berzsenyit a Bürger-utánzás vádja alól.

Kazinczy megjegyzése: „Minthogy ez az ének új nevet kívánt, az Ilonkát Mariskának változtattam át. Az nem oly kedvetlen, mint az Ilonka. Egyébiránt még azt kell megjegyeznem, hogy ez az ének koránt sincs elvégezve. Pedig méltó volna, hogy elvégezd. „Mein Mädchen ist nicht adelich.“ Ennek ez talán csak fordítása. Nem hiszem, hogy a német ily könnyen bánt volna a maga tárgyával.” (Id. lev. K. G. kiad. 248. l.)

A tavasz. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 41., **Kt.** I. 5., **H.** I. 13., **D.** I. 13., **T.** II. 13.

Az anakreoni hangú versek közé tartozik.

Változatok: 3. s. **H.**₁, **H.**₂. balzamos. — 10. s. **Ak.** violyák. — 13. s. **Ak.** idvezlő dälomat kiöntvén Egy... — 15. s. **H.**₁, **H.**₂. mellyedhez. — A 2—3. vsz. felcserélve áll a kéziratban, utánuk a következő két elmaradt versszak következett:

*A kies völgyben feselő vidéken
A hegyek s völgyek koszorúzva nyílnak,
A patak kellő fecsegéssel uszkál*

Pázsitos öblén.

*A pacsirták is titilázva zengnek
E közörvendés kies innepében,
Édes érzésit nyögi philomele*

A ligetekben.

(Már **Kk.** is kihagyja e két versszakot, l. Lev. VIII. 235. B. vált. A költő javítására nézve l. u. ott.)

Forrás. A 3. vsz. Horatius C. I. 4. 5—, 4. vsz. C. I. 4. 7—, (Berzsenyi a klasszikus neveket megmagyarosítja!)

Jegyzet. Kazinczy megjegyzése: „*titilázva*: vétkes onomatopoeia; *tűzök* (*tűzök*) vétkes prosodia. Provincialismussal nem szabad élni *in der Schriftsprache*.“ (Id. lev. K. E. kiad. 245. l.)

Chloe (Mint egy árva madár...). Kézirat: **Ak.** Előszőr **H.** Helye másutt: **Ak.** 29., **Kt.** I. 19. **H.** I. 17., **D.** I. 17., **T.** II. 14.

Az anakreoni hangú versek közé tartozik.

Változatok: **Ak.** cím *Chloe*, **Kt.** *Linon*. **H.** *Ninon*, **H.** *Linon*. (L. B. lev. Helmecezihez.) — 2. s. **Ak.** kalicka. (B. nál mindenütt.) — 3. s. **Kk.** *Ügy nyögdelsz*. **H.** ugyanígy, pedig B. változata: *Nyögdécselsz*. (K. Lev. VIII. 235. l.) — 4. s. **Kk.** S vasbékódra szemed *könnyei*; *gyöngyei* B. változtatása u. ott. — 8. s. **Kk.** meg nem *ereszthetik*; *emészthetik* B. változtatása. (Id. h.) — U. s. **Ak.** egy *kedves* szerető.

Jegyzet. K. megjegyzése: „Szép ének. De *hinár*, utálsz hibás szólás. Miért gyöngy a béklyóra? *könnyed* árkjai... *kötélet* *emészthetik*. Nem illenek öszve e kifejezések.“ (K. G. kiad. 246. l.) Berzsenyi Helmecezihez (címről): „Nem *Nini*, hanem *Chloe*. Ez a *Ninon* igen gyermekes, az óda természete pedig éppen nem gyermekes. Az ily név a *Szilaj leánykához* illene. De egyébiránt is ez a vers a valóságban egy *Ninonhoz* volt írva, s jó, hogy bajba nem keveredtünk.“ (3. s.-hoz) „*Ügy*, ez csupa próza, melyet, ahol lehet, kerülni kell.“ (Id. lev.)

Chloe. Kézirat: **Ak.** Először **H₁**. Helye másutt: **Ak.** 65., **Kt.** I. 4., **H.** I. 12., **D.** I. 12., **T.** II. 12.

Anakreoni hangulatú vers.

Változatok: 4. s. **Ak.** *Délia* csillaga. — 6. s. **Ak.** *ethere.* — 8. s. **Ak.** *partjain.* — 12. s. **Ak.** *innepelése.* — 14. s. k. **Ak.** *Ès ti esti szelek.* **H₁**. is így. (B. id. lev. Helmeczihez.)

Egy leánykához. Kézirat: **Ak.** Először **H₁**. Helye másutt: **Ak.** 56., **Kt.** III. 17., **H.** I. 26., **D.** I. 26., **T.** II. 15.

Az anakreoni versek között.

Változatok: 6. s. **Ak.** **H₁**, *Mint a Zephyr.* (S nélkül.) (L. B. id. lev. Helmeczihez.) U. a. s. **Ak.** *tavasszal.* **D.** *Miként zephyr...* — 15. s. **Ak.** *csak ah, csak ah, én...*

Cencimhez. Kézirat: **Ak.** Először **H₁**. Eddigi helyei: **Ak.** 58., **Kt.** III. 19., **H.** III. 17., **D.** III. 17., **T.** II. 16.

Az anakreoni hangú versek között.

Változatok: cím **Ak.** *Barcsimhoz.* — 20. s. **Ak.** *S e gyöngyajak rubintja.* (Így **Kk.** is, de Szemere Pál ajánlatára javítva l. Kaz. Lev. VIII. 234.) — **D.** *rubinja.* — 22. s. **Ak.** *Porban keverve.*

Fő és szív. Kézirat: **Ak.** Először **H₁**. Helye másutt: **Ak.** 59., **Kt.** III. 20., **H.** III. 18., **D.** III. 18., **T.** II. 17.

Az anakreoni versek közé tartozik.

Változatok: 1. s. **Ak.** *ezért,* 4. s. **D.** *szerint.* — 8. s. **Ak.** *Tán Flóra s Hybla berkén,* **Kk.** *A hímes Hybla berkén.* *Tán* B. jav. u. ott. (K. Lev. VIII. 238. l.) — 10. s. **Ak.** *Tán Amor egy leányka* **T.** is *Tán...* — 12. s. **Ak.** *Micim* fejről. — 14. s. **Ak.** *Micim* szemében. — 15. s. **Kk.** *Villognak égi fáklyák; tegzek* B. jav. u. ott. — 18. s. **Kk.** *fojlt; fojt* B. jav. u. ott. — 22. s. **Ak.** *Édes Micim* szeretlek **Kk.** *Szép Chloe, ah,* szeretlek. **Kk.** *Édes Chloém;* B. jav. u. ott.

Egy hívtelenhez. Kézirat: **Ak.** Először **H₁**. Helye másutt: **Ak.** 63., **Kt.** I. 10., **H.** I. 10., **D.** I. 10., **T.** II. 19.

Az anakreoni versekhez tartozik.

Változatok: 1. s. **Ak.** *Lizi.* — 2. s. **H.** **D. T.** Milly bájos... Helmeczi jav. **Ak.** *lugosok* rejtekiben *vigadsz.* **D.** bájas ligetek. — 3. s. **Kk.** *kebledbe* most. **Kk.** *öledbe,* B. jav. — 13. s. **Ak.** Galról galra. — 14. s. **Ak.** *idvezli.*

Esztihez. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 62., **Kt.** I. 17., **H.** III. 19., **D.** III. 19., **T.** II. 18.

Változatok: cím **Ak.** *Emmihez.* **T.** is. — 8. s. **Kk.** Hadd gyűjtse *nagy* rakásra. (K. Lev. VIII. 238.) Rakásra gyűjtse öszve. B. jav. u. ott. — 11. s. **Ak.** *tett csudáját.* — 12. s. **Ak.** *győzedelmi* paeán. — 14. s. **Ak.** véled. **D. T.** is. — 18. s. **Ak.** Csak *szelíd* angyalorcád. — 19. s. **H.** édes Eggym. — 22. s. **Kk.** *S hű szívemnek.* *S hív* szíveink B. jav. u. ott.

Forrás: Matthisson: *Kinderjahre*, 23. vsz. (képátvitel.) (M.)

Jegyzet. Kazinczy megjegyzése: „Von geringem Wert! Beide Lieder (*Szerelmes bánkódás!*) könnyten wegbleiben.“ (K. G. kiad. 246. l.)

Az első szerelem. Kézirat: **Ak.** Először **T.** Itt **Ak.** szerint. Helye másutt: **Ak.** 74., **Kt.** III. 29., **T.** II. 24.

Változatok: 19. s. **T.** verdezi.

Bacchushoz. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 43., **Kt.** III. 12., **H.** II. 15., **D.** II. 20., **T.** III. 13.

Horatius és a mitológia mély tanulmányozásáról tanuskodó vers.

Változatok: 6. s. **Ak.** *Minden* áldásod. — 10. s. **H.** bágyadság. — 16. s. **Ak.** *Eros* ölében. — **T.** kiadásában súlyos sajtóhiba: 1. s. Lykurgos | Veste.

Forrás: 1. vsz. Horatius C. II. 19 : 15., 16., 24. s. (Bacchusnak Horatiussal ellenkező felfogása: Berzsenyi Bacchust szembeállítja a múzsával.)

Jegyzet. Lykurgos thrák király és Pentheus thebai király Bacchus megvetői, akik ezért életükkel fizettek. Rhoetus óriást Bacchus oroszlán képében tépte szét.

Horatiushoz. Kézirat: **Ak.**, először **H.** Helye másutt: **Ak.** 13., **H.** II. 10., **D.** II. 9., **T.** II. 9.

A költő érett Horatius-verse.

Változatok: 1. s. **D.** Pindarossza. — 5. s. **Ak.** *Im* te élsz. 15. s. **T.** öremet (s. h.). — 18. s. **H.** *kobozomra* csalni. (L. B. id. l. Helmecezihez.) **Kk.** is így; *huraimra* B. jav. Az utolsó vsz. **Ak.**-ban így állt:

*Ott taníts a víg megelégedésre
S a dicső virtus magas érdemére,
Ott bolondságot mosolyogni s a bűnt
Félve kerülni.*

22. s. **D.** *Szent erény s nagyság* menedéköléből.

Forrás: Horatiusi hangulat teljesen önálló felfogásban.

Magányosság. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 16., **Kt.** III. 6., **H.** I. 20., **D.** I. 20., **T.** II. 30.

Tárgya miatt kerül e helyre.

Változatok: cím **Ak.** **Kk.** Magányosság. — 2. s. **Ak.** békes (mindenütt).

Forrás: Némi gondolatrokonságot mutat Matthiison: *An die Stille* c. versével. Képátvétel az 5. vsz.-ban Matthiison: *Der Genfersee* c. költeménye 3. vsz.-ból. (M.)

Jegyzet. Szemere Pál megjegyzése idézett levelében (K. Lev. VIII. 234.): „Nem jó lenne-e Berzsenyivel is bevételni a Magány szavat? Azon sor: *Légy Magányosság! vezetőm s barátom*, talán lehetne így: *Légy Magány! nékem vezetőm s barátom*, vagy neologizálva *vezető 's barátom?...*“ (Id. h.)

Búcsúzás. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 72., **Kt.** III. 27., **H.** I. 24., **D.** I. 24., **T.** II. 31.

Tárgya miatt kerül e helyre.

Változatok: 10. s. **D.** vezessen. — 14. s. **D.** *pyrenéken* (**D.** *duna* is így, kisbetűvel.) — 19. s. **Ak.** *sárga arcám-nak* halavány vonásin. **T.** halovány **D.** *S* nélkül.

Barátomhoz. Kézirat: Ak. Először H. Helye másutt: Ak. 50., Kt. II. 12., H. I. 19., D. I. 19., T. III. 1.

A költő legérettebb korszakából való. Sömjéni barát-jához, Káldi Pálhoz szól.

Változatok: 1. vsz. Ak.:

*Káldi! lassanként lefoly a virágkor,
S véle orcáink fiatal virági,
Véle a boldog szerelem s vidámság
Bimbái hullnak.*

6. s. Ak. *Éjtszakánk.* D. T. mellyet. — 7. s. Ak. *örö-mébe.* — 10. s. Ak. *tudománya titka.* — 14. s. Ak. *homá-lyát.* — 19. s. Ak. *késér.* — 21. s. D. *Pirhadó* hajnal. — 22. s. D. *Hív* barátságna. — Ak. *kegyes ápolása.* — 23. s. Ak. *szerelem siralma.* — 24. s. Ak. *Fel nem idézhet.*

Forrás: 1. vsz. Horatius C. II. 11. 9., II. 14. 1. — 3. vsz. Galenus-képe: Kis János: *Szentgyörgyi Józsefhez* c. ver-sében is. (M.) — 3. vsz. Hor. C. IV. 7. 21. — 4. vsz. Hor. C. III. 8. 27., I. 9. 13., II. 8. — 5. vsz. Hor. C. II. 14. 21. — 6. vsz. C. I. 24. 11—12. — (Az egyező gondolatoknak Berzsenyi önálló és a Horatiusénál költőibb kifejezést talál. Filozofikus hajlamának egyik legérdekesebb kifejezése e vers. A költőnek szerinte nemcsak poétának, hanem filozófusnak is kell lennie. (L. lev. Helmecezihez. Ak. M. Irod. Lev. 119.)

Jegyzet. Káldi Pál, a jó barát gazdag könyvtárából hasznos könyvekkel (németekkel is!) látta el B.-t.

Keszthely. Kézirat: Ak. Először H. Másutt: Ak. 70., Kt. II. 18., H. II. 14., D. II. 19., T. III. 11.

Toldy Berzsenyi somogyi tartózkodásával hozza kap-csolatba.

Változatok: 3. s. H. *dúzs* (mindenütt). — 5. s. D. *a za-matos gerezd* (s nélkül). Kk. *a zanatos gerezd.* (K. Lev. VIII. 236.) — 13. s. Kk. *hínaras öblökön.* B. *jav.*; Ak. *zöld*

hinarak között. T. is. — 17. s. Ak. amaz. — 18. s. Ak. Láttatnak.

Jegyzet. L. a vers szerepét a helikoni ünnepélyek keletkezésére nézve: K. G. 1817. jan. 31. levél. Berzsenyi így ír Keszthelyről Festetics Györgynek: „Én Keszthelyben egy magyar Veimárt óhajtok látni.“ (Ak. M. Irod. Lev. 4. r. 120.)

Osztályrészem. Kézirat: Ak. Először H₁., itt Hb. szerint. Helye másutt: Ak. 68., Kt. III. 25., H. I. 9., D. I. 9., T. III. 12.

Valószínűleg már Somogyban íródott, 1808 körül.

Változatok: cím Ak. *A Camena.* H., D., T. *Az én osztályrészem.* — 3. s. Ak. 3. s. ezer *hinárban.* — 5. s. Ak. *Nem vívok többet,* lekötöm hajómat. — 9. s. Ak. *mezeid* határa. — 17. s. Ak. *Vessen a fatum.* — 21. s. H₁. *szeretett* Caména. (L. Berzsenyi id. lev. Helmecezihez.) — 27. s. Ak. *Caménám.* — 28. s. Ak. *hives.* — Az eddigi kiadásokban cím: *Az én osztályrészem* (H₂. kivételével). — 24. s. *Gyenge dalodra.* — T. 14. s. *szeretet, szabadság.* (L. Hb. II. 73.)

Forrás: 1. vsz. Horatius. C. I. 34. 1. vsz. — Péteri Takács József: *A középszerűség.* (M.) Matthisson *Der Seefahrer.* 1. vsz. — 3. vsz. Hor. C. II. 18. 1. — 4. vsz. Hor. C. III. 16. 37. — U. vsz. Hor. C. I. 22. 17., Matthisson *Der Genfersee* 20. vsz. (M.) — (Nem szolgálai utánzása Horatiusnak, hanem önálló felfogása ugyanannak az általános igazságnak. A matthissoni utalások képrokon-ságra vonatkoznak.)

Gróf Széchenyi Ferenchez. Kézirat: Ak. Először T., itt Ak. szerint. Helye másutt: Ak. 20., T. III. 7.

A Nemzeti Múzeum alapításához fűződik.

Gróf Festetics Györgyhez. (Örvendj...) Kézirat: Ak. Először T. Itt Ak. sz. Helye másutt: Ak. 35., T. III. 4.

Valószínűleg a későbbi a két F.-vers közül.

Változatok: 20. s. **T.** Ő vak idők (s. h.) — 24. s. **T.** kötelét. — 33. s. **T.** Gályánk ohajtott tárgya. (Pályánk h. hibás olvasat.)

Forrás: 2. vsz. Horatius C. III. 4. 58. (Képátvétel.)

A megelégedés. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 7., **Kt.** III. 3., **H.** II. 6., **D.** II. 6., **T.** III. 27.

A verset tárgya e rokon versek közé sorolja.

Változatok: cím **D.** *Megelégedés.* — 4. s. **Ak.** küszöbön. — 5. s. **D.** kigyöngyözött. — 6. s. **H.**₁ és **H.**₂: *mellypatyolatjain.* — 7. s. **Ak.** szalmafedél.

Forrás: Horatius C. III. 1. 6. —, III. 24. 1. (B. tömören foglalja össze a római költő fejtegetését.)

Kishez. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 15., **Kt.** II. 15?, **H.** II. 12., **D.** II. 16., **T.** III. 9.

Formai okokból a *Bűcsű Kemenesaljától* c. vers mellé kerülne, de tárgya szerint lehet korábbi vers is.

Változatok: cím: **Ak.** *Tiszt. Kis Jánoshoz.* 1. s. **D.** igaz *erény.* — 4. s. **Ak.** *A Héró.* — 8. s. **Ak.** arealatja. — 10. s. **Ak.** mécesknél virradnak. **T.** is. — 22. s. **D.** *Bájló* — 23. s. **Ak.** *kinyitod* rút képét. — 29. s. **Ak.** ottfent.

Forrás: Horatius C. III. 2. 16—. (Az erényes férfiú képének önálló felfogása B.-nél.)

Jegyzet. Kis János 1803. márc. 27-én küldte el Kazinczynak B. verseit, „egy pár verset, még pedig minden változtatás nélkül, kivéven a tudatlan másoló gyermeki írásbeli hibáit. Ez a szépreményű költő nagy tisztelő, mindeddig senki sem tudta, hogy ő verseket ír, jóllehet már szép számmal készített.“ (Lev. III. 43.) — Szelíd hévvel buzdítgatta B.-t, s a költő Kis egyéniségéhez illően, ebben a hangulatban írta ezt a verset, (Kis egyik kedves versformájában) szemben a Kazinczyhez írt vers tömjénezésével. — A költő 1809 elején így ír Kis Jánosnak: „Ha komám uram versei együtt volnának (egy kötetben összegyűjtve), mindig zsebemben hordoznám.“ (Ak. M. Irod. Lev. 4. v. 120.)

Fohászkodás. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 75., **H.** II. 26., **D.** II. 24., **T.** III. 16.

A költő legérettebb, legszebb versei közül való. Innen helye.

Változatok: 4. s. **Ak.** tekénthet. — 5. s. **Ak.** A *legmagassabb ether* Uránjai. **D.** Uránai. — 6. s. **Ak.** kerengenek. A 3. és 4. versszak **Ak.** felcserélve áll, mégpedig a 3. vsz. így:

*Te hoztad a nagy Minden ezer nemét
A semmiségből, egy csupa szózatod
Által teremnek száz világok,
S mint valamely buborék enyésznek.*

A 4. vsz. végsora így állt: **Ak.** *Titkaidat s nevedet kiáltják.* — 14. s. **Ak.** s az égi láng. — 17. s. **Ak.** színed előtt, *Atyám!* — 18. s. **Ak.** *Majd hogyha* lelkem. — 19. s. **Ak.** S hozzád közelebb *juthat*, akkor. — 23. s. **Ak.** A jobb s nemessebb lelkek útján. — 25. s. **Ak.** tekénten. — 26. s. **Ak.** de oh nem, nem lehet *ott* gonosz. — 27. s. **Ak.** s ott is elszórt. U. s. **D.** esontáimat.

Forrás. 1—3. vsz. Matthisson: *Der Frühlingsabend* (gondolatrokonság). (M.) — 2. vsz. Aranka György: *Panasz.* (M.) Hor. C. III. 4. 45. (képrokonság). — 3. vsz. Hor. C. III. 1., 6. — 4. vsz. Schiller: *Zenith u. Nadir* (képfelhasználás). (M.) — Hangulati rokonság Matthisson: *Heiliges Lied* c. versével.

Jegyzet. Kazinczy elégedetlensége e költeménnyel hozzájárulhatott jelentős változásaihoz. Hogy mennyire fontos az akadémiai kézirat az idősorrend meghatározása szempontjából, bizonyítja e vers példája is. A költemény e három sora:

...a te szemöldöked
Ronthat s teremthet száz világot,
S a nagy idők folyamit kiméri...

csaknem szó szerint megegyezik *A tizennyolcadik szá-*

zad 6—8. sorával. Ez azt a látszatot kelti, hogy a két vers talán szoros időrendi összefüggésben van. Pedig az eredeti szöveg azt bizonyítja, hogy *A tizenharmadik század* 6—8. sora csak akkor került bele a *Fohászkodás* 3. versszakába, amikor a költő már elhatározta, hogy kihagyja az előbbi költeményt s *A tizenharmadik század* tényleg csak a T-ban jelent meg. Ez egyúttal igen fontos adalék a költő alkotási módszerének megismeréséhez is. A versszakoknak, verssoroknak ilyen áttétele egyik versből a másikba B. költői technikájához tartozik.

A Fohászkodásban „a legegységesebb emberi érzést, az istenfélelmet szólaltatja meg a költő, s az értelem erején átszűrődve a mindenség legnagyobb titkát bontogatja. A filozófus tudása helyett az ember intenciójával mélyebben behatol az istenség valójába, mint amaz, s fogalmi meghatározások helyett egy pár utólérhetetlenül szemléletes képpel, hatásában tüntetve fel Isten nagyságát, jobban bevilágít a teremtésnek és a világmegtartásnak ésszel fel nem fogható csodájába, mint a tudós lángelméje. S mikor a költemény végén a legmagasabb mennyből leszáll a földre, s az Urtól magára tér: szubjektívvé válva, a maga kicsinységének érzetében is, megtalálja azt a pontot, ahol az Örökkévaló, a Tökéletes, meg ő, a kérészéletű, a gyarló, találkoznak — megtalálja a halhatatlanság megnyugtató gondolatában.“ (Császár Elemér. Bp. Szle. 1936.)

Görög Demeterhez. Kézirat: Ak. Először H. Helye másutt: Ak. 37., Kt. II. 8., H. II. 3., D. II. 7., T. II. 29.

A költő maga keletzte versét. (1803.)

Változatok: cím: D. Görög Demeterre. 3. s. Ak. S mennyi népnek. — 4. s. Ak. *Isteni mived.* D. Chironi. — 6. s. H. honnja. — 12. s. D. fölött. — 15. s. Ak. *forró kebelébe.* — 16. s. Ak. márványt | *Lelsz te s örök fényt.* Ak. a 2., 3., 4. versszak helyett ez áll:

*Nagy s temérdek tárgy fejedelmi lelket
A magasságnak tetején vezetni,
S Titus és Aurélj idejét világnak
Visszaidézni.*

24. s. **D.** vérük. — 28. s. **Ak.** esmeri.

Forrás. Konnidas-vonatkozás l. Plutarchos: *Theseus* 4. fejezet.

Jegyzet. Berzsényi levele 1810. jun. 23-án: „A többek közt a Görög Demeterhez írt ódát is meg bővítettem, mert igen üresnek ítélttem.“ (K. G. kiad. 76. l.)

Görög Demeter 1803-ban a trónörökös nevelője lett. Az ódát nem is olvasta. — Kazinczy véleménye: „Görögre írt ódád excellens darab.“ (Lev. VIII. 8.)

Az én Múzsám. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 71., **Kt.** III. 26., **H.** I. 11., **D.** I. 11., **T.** III. 17. 1803 után keletkezhetett. (L. K. lev. Kishez.)

Változatok: cím **Ak.** *Kazinczy és Kis.* — 5. s. **Kk.** *Az bájolv hever. Bájoltan heverész,* B. jav. u. ott. (K. Lev. VIII. 234.) 7. s. **Ak.** *istenibb,* **H.** így (L. Berzsényi lev. Helmecezihez id. h.) — 13. s. **Ak.** *mérkőztem.* — 18. s. **Kk.** *Mint kis méh egyedül.* Mint kis méhe csak itt, B. jav. U. ott. **D.** *Mint kis méh csak alatt.* **D.** nem jelölte meg ezt a változtatást sem. — 19. s. **Kk.** *ritka virágain; zsenge virágain:* B. jav. u. ott. — U. s. **Ak.** *Idvezlém.*

Forrás. 1. s. Horatius C. IV. 3. 1. — 18. s. Hor. C. IV. 2. 27. (képátvétel). — Horatius több gondolatának újszerű összeolvasztása.

Jegyzet. Berzsényi így ír 1809. jan. 18-án: „Hogy phantasiám előképei és lelkesítői Kazinczy és Kis, örömmel vallom... ha az ily előképektől elmarad az ellenkép, nem szégyen, ha közelít, dicsőség.“ (K. G. kiad. 8. l.)

A felkölt nemességhez. 1805. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 25., **Kt.** II. 4., **H.** II. 17., **D.** II. 13., **T.** III. 3.

Maga a költő keltezte.

Változatok: 2. s. **Ak.** Cherubim. **H.** is. (L. Berzsenyi id. lev. Helmeczihez.) — 6. s. **Ak.** *S* úgy tetszik. — 9. s. **Ak.** Tódulva jönnek. — 18. s. **T.** önkényt. — 27. s. **Ak.** szemekből, **D.** szemükből. — 37. s. **Kk.** *Szelid királyunk.* (K. G. kiad. 247. l.) — 41. s. **Ak.** királynak tábora, **D.** királynak fegyvere omla rád. — 42. s. **Ak.** *Ostria várait.* — 44. s. **Ak.** birodalmad omlott. — 50. s. **Ak.** az ég ködét. — 51. s. **D.** földhez. — 53. s. **Ak.** fajt. A 13. vsz. után ez áll az **Ak.**-ban:

*Ki győzne méltán zengeni rólatok,
Fegyverre termett Attila magzati!
Oh, harcra buzdult örvitézek,
Honnyotokat fedező erősek!*

A 14—15. vsz. h. u. ott:

*Menj hát vitéz faj! Őseid istene
Legyen vezérlőd vérözönid között!
Rakj zöld borostyánt kalpagodra,
Vagy nemesen pazarold el élted.*

*Menj, menj, mutasd meg, mit tehet a magyar:
Ronts által a nagy bajnoki tárgyakon,
Vagy küzdve halj meg, véred ontsd ki,
Trombitaszón, diadalmi láng közt...*

T. kiadásában a 14. vsz. az **Ak.**-ból betoldva. **U.** vsz. nála: *Menj, menj vitéz faj.* Ennek a változatnak alapja nines.

Jegyzet. Érdekes, hogy a Berzsenyi-használta kép (2. s.) a Szentírás több helyén előforduló bibliai képnek önálló továbbképzése. L. Mt. XIII. 39. „Az aratás meg a világ vége, az aratók pedig az angyalok.“ Mt. XXIV. 31. „és elküldi angyalait nagy harsonaszóval.“ Mt. XXV. 31. „Mikor pedig eljövend az Emberfia az ő fölségében és vele mind az angyalok.“ Thes. IV. 15. 2.

Thes. I. 7. Mindkét helyen arról van szó, hogy Krisztus a világ végén angyalokkal jó el. — Lángszárnyak nincsenek említve, csak lángpallos fordul elő. (Mózes I. könyve III. 24.)

A vers az 1805-i budai országgyűlésre céloz.

Kazinczy megjegyzése: „Fent kezdi a hangot az óda. Félek, hogy *fumum ex fulgore!* Str. 9. *szelíd királyunk Thrézia*. Jobb mint *Hát bölcs*, még pedig minden tekintetben jobb. — Pálffy és Nádasdi helyeken kívül hozatnak elő. Félre itt velek. — Félre a kalpaggal is alább. — A két utolsó stropha igazítást kíván.“ (K. G. kiad. id. lev. 247. l.)

Az ulmai ütközet. Kézirat: Ak. Először H. Helye másutt: Ak. 36., Kt. II. 5., H. II. 8., D. II. 12., T. III. 2.

A verset a költő maga keltezte 1805. okt. 14-éről.

Változatok. 2. s. Ak. *Álgyuk*. — 4. s. H. *Bosphorusok*. — 12. s. D. *Pozson*. — 13. s. H. *csuda nép*. (s. h. l. Ak.) — 14. s. Ak. *S hát nincs* remény már? — 15. s. Ak. *esmert*. H. *lelket* nem ismért. D., T. *ismert*. (L. Ak. *Ebben B. László is téved*. Ak. M. *Irod. Lev. 4. r. 120.*) — 17 s. D. *fö-lött*. — 19. s. Ak. D. *Tódult*. — 21. s. Ak. *mosolyogtál*. — 22. s. H. *mellyed*. — 25. s. Ak. *gigászerősvel*. — 26. s. Ak. *S vívtál*. D. *vítál* (mindenütt). — 28. s. *remekít*. U. ott. 30. s. Ak. *áttüti*. (Másutt is.) T. *átüti*.

Forrás. A 31. s.-ban említett *gyémántfegyver* kifejezés már megvan Virág Benedeknél Nagy Istvánhoz írt költeményében.

Jegyzet. Kazinczy megjegyzése: „Egyike a gyűjtemény legszebb verseinek. A 3. sorban hézag van hagyva, mert az ott álló szó isméretlen szó a hazában, s nem méltó, hogy isméretes legyen. Str. 2. *Mindeneket levert* és mindjárt: *mindent lerontó*. Ez az óda oly szép, hogy méltó hibátlanná tételni.“ (K. G. kiad. 247. l. id. lev.)

Az élet dele. Kézirat: Ak. Először H. Helye másutt: Ak. 11., Kt. III. 5., H. II. 11., D. II. 17., T. III. 8.

Helyét és keltét tárgya és hangulata határozza meg.

Változatok: cím **D. Élet dele.** 3. s. **T.** fölért. — 4. s. **H.** leszáll *majdan nyughelyére.* (B. lev. Helmeczihez id. h.). — 8. s. **Ak.** rejteztél. — 9. s. **Ak.** alul. — 12. s. **Ak.** mindig. — U. s. **T.** sötét.

Forrás. 2—4. vsz. Horatius. C. II. 10: 13., 17., 21. (Ugyanannak a gondolatnak nem utánzó, de élményszerű kifejezése B. versében.)

A közelítő tél. Kézirat: **Ak.** először **H.** itt **Hb.** szerint. Másutt: **Ak.** 33., **Kt.** I. 14., **H.** I. 7., **D.** I. 7., **T.** II. 20.

Helye és ideje tárgyából és hangulatából következik.

Változatok: **Ak.** cím *Az ősz,* a mostani cím K.-tól. K. G. 241.) **D. Közelítő tél.** — 3. s. **H.** balzamos. — 5. s. **Ak.** lugosok. — 6. s. **Ak.** ernyején. — 8. s. **H.** túkrét. — **Ak.** barna csalét fedi. **Kk.** is, B. vált.: *durva.* (Lev. VIII. 234. l.) — 12. s. **Ak.** szomorún kiholt. — 17. s. **Ak.** Bimbaja *hervadoz.* — 19. s. **T.** illettem. — 21. s. **Kk.** s vissza *sem áll; ... se tér* B. vált. (U. ott.) — 24. s. **Ak.** *Barcsim* barna *kökényszeme,* **Kk.** *Cencim* barna *kökényszeme;* *Lollim* barna *szemöldöke* B. jav. u. ott. (Id. h.)

Eddig az összes kiadásokban: 10. s. *nektár-thyrsusain.* (L. **Hb.** II. 74.)

Forrás: 1—3. vsz. Horatius C. I. 9. 1. — 2. vsz. Kis János *A Múzsához* 2. vsz. Matthisson: *Kinderjahre* 15. vsz. (képrokonság). (M.) — 4. vsz. Hor. C. IV. 7. 7. — 6. vsz. C. IV. 7. 21. Gessneri hangulatára l. *Idylliumok* 85. l. (M.) (A mulandóságnak Horatius költeményénél önállóbb és szebb leírása.)

Az ifjúság. Kézirat: **Ak.**, először **T.** Itt **Ak.** szerint. Helye másutt: **Ak.** 21. **T.** III. 18.

Tárgya miatt kerül e helyre.

Változatok: 27. s. **Ak.** gállád. — **T.** kiadásában: 16. s. a föld., 14. s. felujítja. — 30. legelőször.

Forrás: a Horatiusban gyakran előforduló gondolat önálló felfogása. (Az élet mulandósága.)

Barátimhoz. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 73., **Kt.** III. 28., **H.** II. 25., **D.** II. 21., **T.** III. 14.

Tárgya, hangulata szabja meg helyét.

Változatok: Az **Ak.** szövegében és **Kk.**-ban az 1. s. *s tüzes ifjú voltam* (mai szöveg B. javítása). — 2. s. **Ak.** és **H.** *Éltem a szép föld.* (L. Berzsenyi lev. Helmeceihez.) — 3. s. **Ak.** Barna fürtöm közt. — 6. s. **Ak.** amaz lakossa.. — 7. s. **H.** porkötelet lezárta (s. h.). — 9. s. **Ak.** rekeszit. — **Ak.** 10. s. magosan. — 11. s. **Ak.** lakozó kevély sas (*rideg Kk.* B. jav. id. h.) — 12. s. K. jav. ismeretlen. — 27. s. **Ak.** s *Neronak* | Trónusa. — Az **Ak.** szövegében a vers egy szakkal hosszabb volt, ott szövegünk utolsó versszaka helyett a következő két versszak olvasható:

*Látja és keblét szomorún bezárja,
S mint az ősziült kor, komor és magányos
Rejteket választ, s szelölője mellett*

Rágja bajúszát.

*Hol sötét lelkét csak az egyet érző
Karja s ácsorgó csemetéi nyitják,
S visszapillant rá köde alkonyából*

A nevető mult.

Így közölte **H.** és **T. D.** is. **H.** szerint adjuk, elvünk-höz híven. (L. Kiadástörténet.) — **Ak.** 30. s.-hoz: **Kk.** *Tépi* szakállát; (K. Lev. VIII. 236.) *bajúszát* B. jav. u. ott. — 31. s. **Ak.** vadonba.

A remete. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 9., **Kt.** III. 4., **H.** III. 16., **D.** III. 16., **T.** III. 15.

Kisfaludy Regéinek megjelenése után íródott.

Változatok: 7. s. **Ak.** hordogatott elől. — 10. s. **Ak.** pillája alul. — 12. s. **H₂**. Balaton babja (s. h.). — 17. s. **Ak.** *S ott a csüggedező, ősz granitok között Állott* ... 18., 19. s. s nélkül; távul. — 20. s. **Ak.** küszöbít. — 29. s. **H₂** **D. T.** Lóra. — 32. s. **Ak.** *etheri* balzama. — 33. s. **Ak.** *ez Hunnia mezzein.* — 38. **Ak.** régi magyar fajt. — 39. s. **Ak.** *csikorgatott. Kk.* is; *csikarva dult:* B. jav. u. ott. — 39. s. u. kézirati kimaradt sor: **Ak.** *Érzéketlen uszott gyermeke könnyein.* — 40. s. **Ak.** *adá a szerető.* — 43. s. **Ak.** *szakadt szíve felébredett.* — **Ak.** a 44. s. után ezek állnak:

*Sokszor kérte az ég szánakozó kezét,
Hogy végezze megúnt élete napjait.
Sokszor sírt ölelő kedvese karjain
A forró szerelem szép csalatásain.*

(Még **Kk.**-ban is így Lev. id. VIII. 237.) — 48. s. **Ak.** rogyék. — 49. s. **Ak.** *mozdulatit nem lehet.* — 50. s. **Ak.** ömledezéseket. — 51. s. **Ak.** *A* döbbsent kebeleik. — 54. s. **Ak.** nyelveket. **D.** nyelvüket. — 58. s. kimaradt **D.** és **T.** kiadásában:

Oh ifjú! kit az én szívem ezer közül...

61. s. **H₂**. fűredj **D.**, **T.** is. — 67. s. **T.** halovány. — 70. s. **Ak.** és *vizen.* — 71. s. **Ak.** *megleltelek.* — 72. s. **Ak.** *Át-törte T.* is. — 71. s. u. kimaradt **Ak.**-i:

*Mindent elkövetett szívem, eszem, karom,
Míg áttörte acélzáraidat kezem.*

74. s. **D.**-nél kimaradt. — 75. s. **Ak.** *leend. H₂*, kalibánk. **D.**, **T.** is. — 77. s. **Ak.** *jer*, ne habozz! — 80. s. **Ak.** Isten véletek, *ó ti.* — 83. s. **Ak.** Mit hallok, *lerogyom, süllyedek, oh egek!* — 85. s. **Ak.** közelítenek *A fáklyák.* Oda van, *vége már.* — **Kk.** A fáklyák. *Ti kemény Istenek.* B. jav. u. ott. (Lev. VIII. 234.) — 87. s. **Ak.** egy buborék *tehát.* — 88. s. **Ak.** *S hát már nem lehetek...* — 91. s. u. kimaradt **Ak.** kézirati sor:

Ölj meg, hogyha szeretsz: el nem eresztelek!

93. s. **Ak.** szeretőm *segélj!* — 94. s. **Ak.** vasadat *szúrd ide, oh ne félj.* — 95. s. **Ak.** *Nézd itt van kebelem, nézd.* — **H.** *Táran áll kebelem.* — 96. s. **Ak.** *Add, add nékem ezen...* — 100. s. **Ak.** volt *búcsuzó* szava. — 101. s. **Ak.** *ezen világ.* — 110. s. **Ak.** temetőhelyek. — 116. s. **D., T.** *furulyaszó. (Ak. furullyaszó.)* — U. s. **Kk.** *kiható; kiháló* B. jav. u. ott. (L. Lev. VIII. 238.) — E versből **D.**-ben két, **T.**-ben egy verssor hiányzik.

A magyarokhoz. 1807. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **Ak.** 52., **Kt.** II. 9., **H.** II. 19., **D.** II. 15., **T.** III. 5.

A keltezés magától a költőtől származik, s már az **Ak.**-ban megvan!

Változatok: 4. s. **H.** *kiszti.* — 6. s. **Ak.** *Hadria.* — 12. s. **Ak.** *S a kötelek s zabolák.* — 13. s. **Ak.** *Te jó Atyáddal.* — 18. s. **Ak.** *jöjjen.*

Jegyzet. Kazinczy megjegyzése: „Igen szép ének. — *A zabolák s kötelek szakadnak, nem a kötelek s zabolák szakadnak, mert így sok a áll együtt.*“ (K. G. kiad. 247. l. id. lev.)

Felsőbüki Nagy Pálhoz. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Másutt: **Ak.** 28., **Kt.** II. 3., **H.** II. 7., **D.** II. 14., **T.** III. 6. A keltezés magától a költőtől.

Változatok: **Ak.** az 1. vsz. így állt:

Néked is Nagy Pál, adaját letenni

A magyar lantos köteles, fogadd el!

Ritka erkölcsed s magyar ősi lelked

Tíburi dalt vár. (Kk. adóját.)

Már **H.** is úgy közli mint **H.** **Kk.**-ban az 1. vsz. így:

Néked is buzgón szedi Delphi lombját

A magyar dallos koszorúdba, oh Nagy!

Ritka erkölcsed s magyar ősi lelked

Tíburi dalt vár.

1. s. **Kk.** *megalázva* hódol. — A 2. vsz. 3—4—5. **Ak.** így:

A világdúló cudarok csudája,

Mely lidércként nő, elenyész s utána

Atkok omolnak. (L. B. id. lev. Helmeczihez.)

7. s. **H₂**. dűlnek. — 11. s. **Ak.** *S nélkül* (L. B. lev. Helmeczihez!) — 11. s. **H₁**. a jó s nemesebb jövőendő. (L. B. id. l. Helmeczihez.) — 22. s. **Ak.** kormánytvezető. — U. s. **Kk.** *S ősi magyar dísz! régi B. jav.* (K. Lev. VIII. 236. l.)

Forrás. 3. vsz. Horatius C. IV. 8. 28. — Alapgondolata Seneca (Ed. Haase I. 13—14. 245.) (M.) (A halhatatlanság gondolatának Horatiustól és Senecatól is független továbbfejlesztése.)

Jegyzet. Kazinczy megjegyzése: „Örömmel olvastam a Nagy Palira írt ódát. De más kezdetet neki. — Adóját, nunquam adaját.“ (K. G. kiad. 247.)

Levéltöredék Barátnémhoz. Kézirat: **Ak.** Először **H₁**, itt **Hb.** szerint. Helye másutt: **Ak.** 27., **Kt.** III. 8., **H.** III. 23., **D.** III. 23., **T.** V. 2.

Rokon hangulatú és tárgyú vers azokkal, amelyek közé soroltuk.

Kelte 1806—1808 között lehet.

Változatok: 5. s. **Ak.** estveli. — 6. s. **Ak.** *Mikor cselédimet.* — 7. s. **Ak.** *És már alig hallom.* — 8. s. **Ak.** *Vén diófám.* — 9. s. **Ak.** *Füstölgő pipámmal* könyökömre dülök. — 10 s. **Ak.** *Bötzekem* pislogó lángjait. — 11. s. **Ak.** *árjába* merülök. — 21. s. **Ak.** *Bús* melancholiám.

Az összes eddigi kiadásokban: 5. s. estvéli. — 11. s. *A képzelődések álmába.* — 12. s. *S a lelkesedésnek szent óráit.* — 17. s. elestvéledtem. (L. **Hb.** II. 76—7.)

Jegyzet. Erdélyi János is azt mondja B. e verseiről: „Mély egyéniség, párosulva legbensőbb kedéllyel, a költészet filozófiával és vallással, tűnik elő e költeményekből. Hit és ragaszkodás a szenthez, a kedély titkai és bensőség hangzanak itt előtted.“ (*Pályák és pálmák.* 82. l.)

Búcsúzás Kemenes-Aljától. Kézirat: Ak. Először H. Helye másutt: Ak. 24., Kt. II. 14., H. II. 13., D. II. 18., T. III. 10.

1808-ban, a költőnek Niklára költözésekor íródhatott.

Változatok: 1. s. Ak. Messzi. — Ak. sötétedik. T. is. — 7. s. Ak. pólámnak ringását. Kk. bölcsőmnek, B. áthúzta, s mégis így maradt. — 9. s. Ak. Szülőm. — 11. s. Ak. cserdülő. — 14. s. Ak. Elmegyek. — 24. s. Ak. gállái. — 29. s. Ak. D. orkánait. — U. s. D. könyeink (s. h.).

Forrás: némileg emlékeztet Matthiisson *Kinderjahre* című versére, de alig valami pozitív vonatkozással. (Kép a 22. vsz.-ból.)

Jegyzet. B. nem fogadta el K. javítását: 7. s. bölcsőmnek ringását, s az mégis K. javítása szerint jelent meg a H.-ben. (K. Lev. VIII. 236. l.) — Kazinczy ítélete: „Mely igen szép dal.“ (Id. l. K. G. 248. l.) — Berzsenyi Helmecezihez: (31. s.-hoz) „Én ezen Hű-től superstitiöse irtózom, s félek, hogy majd a szép híven helyett így szólunk: hűm, a szívem helyett így: szűm, hevem helyett hõm. Tudom én, hogy a paraszt azt mondja: hű, gyű, de az ily marha szavakat követni nem kell.“ — Gyulai Pál véleménye ilyenemű verseiről: „Berzsenyi tiszta érzékénél fogva önkéntelenül is helyesen találja el a magyar ritmust, egyik-másik költeményében, különösen a *Levéltöredék*...-ben, de elméletileg még nem tudja kimagyarázni.“ (L. id. előadását Berzsenyiről.)

Barátimhoz. Kézirat: Ak. Először H. Helye másutt: H. III. 24., D. III. 24., T. III. 28.

A tárgy miatt kerül e helyre.

Változatok: cím Ak. A magyar tudósokhoz. — 5. s. Ak. Ingerlő remekin andalodó szemem. — 7. s. Ak. Ifjú-ságom arany napjai reggelén. — 10. s. Ak. Amathunt. — 11. s. Ak. komor ész. — 15. s. Ak. S laurussal. —

15. s. után **Ak.** *Országok s ragyogó trónusok omlanak.* (**H.**-ban kihagyott sor.) — 16. s. **Ak.** *Épét s ront az idő, s lelke ezer csudát...*

Forrás: Hor. C. III. 30. 1—. (Rokonság a tárgyban és a vers elhelyezésében.)

Ajánlás. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt; mindenütt első vers.

Maga a költő keltezte.

Változatok: cím **Ak.** *Kazinczy Ferenc.* Az 1. vsz. az **Ak.**-ban még nem volt meg, (l. **Ak.** M. Irod. Lev. 4. r. 44.) a 2. vsz. az **Ak.**-ban:

*Kazinczy! bátor maeoni szárnyakon
Felleng saselméd a magas éteren,
S a dithyrambok dallosával
A nagy Olymp tetejére felhág.*

6. s. **Ak.** **T.** *Felleng saselméd Hella dicső egén.* (L. B. lev. 1809. nov. 25. K. G. kiad. 34. l.) — 3. és 4. vsz. az **Ak.**-ban nincs, helyette a köv. vsz.:

*Lantod kinyitná Taenarus ajtaját, (Kk. ajtaít.)
Elszenderítné őre ezer szemét,
És visszabájozna leromlott
Théba falát magyar énekével.*

(Jav. l. 1809. márc. 12. K. G. kiad. 19.)

13. s. **Ak.** *Póládba paeán ringata tégedet.* (**T.** is. L. lev. Kazinczy Gáborral **Ak.** M. Irod. Lev. 4. r. 145.) — 14. s. **Ak.** és **T.**: *Már ott tapodtál sok buta undokot.* — 18. s. **T.** *legnemesbb.* (s. h.) — 19. s. **Ak.** *E két tulajdon...*

Forrás: Némi ösztönzést vehetett B. Schillernek *An Goethe* c. költeményéből.

Jegyzet. B. megjegyzése szerint ez a kifejezés: *Dithyrambok lángköre:* „dityrambok koszorúja“. A líra legmagasabb hangjainak koszorúja. A lángkör = a latin nimbusz. (**T.** II. 16. l.) — Kazinczy így ír B.-nek 1808. okt. 31-én: „Te engem mesterednek nevezel. Hamis tet-

tetés nélkül s igaz örömmel nyomom vissza homlokodra a szent koszorút, s azt vallom, hogy az tégedet illet, nem engemet.“ (K. G. kiad. 31. l.) B. érzései: „Egy oly férfiúnak serkentése, kinek ítéletét úgy nézem, mint *egy egész nemzetnek szavát*, lekötelez engem, hogy lelkemnek minden erejét öszveszedjem.“ (1808. dec. 13. K. G. 4. l.)

A Múzsához. Kézirat: **Ak.**, itt **Hb.** és Stettner György id. lev. szerint. Helye másutt: **H.** I. 16., **D.** I. 16., **T.** III. 19.

1809-ben küldte a költő e verset Kazinczynak. (k. n. K. G. kiad. 51.)

Változatok: 4. s. **D.** bájas ecsettel. — 10. s. **D.** hamvedrek. — 11. s. **D.** rovatalba. — 18. s. eddig az összes kiadások: *felséges* koszorúsa. (Stettner id. lev., **Ak.** M. Irod. Lev. 4. r. 120.) U. e. s. **H.** *mellyem*.

Forrás: Horatius C. II. 20., C. II. 9., III. 3. alap gondolataiból merített finom vonatkozások, amelyek a költő önálló eljárását és költői módszerét mutatják.

Jegyzet. „Hamvedrek mohait bíborral festeni: a mulandóság, a halál képeit vidám színbe öltöztetni. A moha a régiségnek, a hamveder a halálnak, a bíbor a vidámnak, a szépnek a jelképe. s mindenik szükséges az egész gondolatnak kimerítésére, még szükségesebb annak poetai festésére.“ (Berzsenyi megjegyzése: **T.** II. 18.)

A szonetthez. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **H.** I. 22., **D.** I. 22., **T.** III. 20.

A költő 1809. nov. 25-én küldte el Kazinczynak. (**Ak.** M. Irod. Lev. 4. r. 44.)

Változatok: 10. s. **T.** *Eos lángjaival*. — 12. s. **Ak.** *aeoli éneked*. — 15. s. **D.** *üdvözlek*. — 16. s. **Ak.** s *koszorúzd gyenge...* — 18. s. **Ak.** s *ciprusidat*.

Forrás: Vonatkozás Kazinczy 1809. máj. 25-i levelére. (K. G. kiad. 23.)

Jegyzet. B. megjegyzése: *alak* = igen szép. (**T.** II 18.) — Koosz koszorús húga: Tokaj, termékenységből

hasonló K.-hoz. — Kazinczy fenti levelében kéri B. véleményét („ítéletét s tömjénjét, ha arra érdemes“) az ő első szonettjére vonatkozólag. B. ily költői módon felelt.

Kazinczy Ferencnéhez. Kézirat: Ak. Először T. Itt Ak. szerint. Helye másutt: T. III. 21.

A költő 1809 utolsó napjaiban kelt (k. n.) levelével küldte el Kazinczynak.

Jegyzet. V. ö. Berzsényi fent idézett levelét. (K. G. kiad. 51. l.) Berzsényi id. levelében így ír: „A grófnéd tiszteletére írt versecském már régolta kész, de mind ekkorig nem mertem elküldeni: éreztem, mely kevéssé tudtam abban érzéseimet kinyomni.“ A Kazinczyhoz és feleségéhez írt versekre a költő szép megjegyzése: „Mindezekben (a versekben) nagytekintetű barátom, egyéb díszet nem igen lelsz, mint a magad nevét. Hogy azzal tovább is kérkedjem, megengeded és elnézed ezen költői hiúságomat, s tudod azt, hogy ez nem csupán kérkedés, nem csupa hiúság, hanem a leg-szentebb érzés.“ (L. id. h.)

A Tudományok. Kézirat: Ak. Először H. Helye másutt: H. II. 2., D. II. 2., T. III. 22.

A költő egy keltezetlen, 1809-i levélben küldte el Kazinczynak.

Változatok: 1. s. Ak. Midőn *Saturnus a földről eltűnt.* — 5. s. Ak. hív *tolmácsai.* D. küldöttei. — 6. s. Ak. *kormányjain ültek.* — 7. s. Ak. a nyomtatásban kimaradt: *S az ő tanácsok volt mindenben törvény.* — 9. s. Ak. *boldog népeken.* — 10—13. s. Ak.

De e jótévő védistennéket

A vak halandók csakhamar megúnták,

Mert a nagyoknak sokban ellenálltak.

13. s. Ak. *S a büszke nagyravágyás.* — 14. s. Ak. *hiányzik az Ak.-ban.* D. célait. — 15. s. Ak. *Mint kелletlen*

birák *gyakran gátlák.* — 18. s. **Ak.** *ment a világ.* — 21. s. **Ak.** *A gazdag gazdagabbnak...* **H.** *A dúzs.* — 22. s. **Ak.** *után hiányzik H.-ban:*

*Nem volt erkölcsbiró már most előttük,
Ki a szabad kényt megszorítaná.*

22. s. **Ak.** *De nem soká tartott ez a hiú öröm.* — 24. s. **Ak.** *a hatalmasabbnak...* — 25. s. **Ak.** *a ravaszság pótlá.* — 26. s. **Ak.** *s félelmessé lett láthatatlan nyila.* — 28. s. **D.** *kiszárad.* **T.** *is.* — 31. s. **Ak.** *S kiveszni indult már az emberi fajt.* **H.** *a balgatag fajt.* **D.** **T.** *faj.* — 32. s. **Ak.** *Ezt látván Jupiter megszána...* 35. s. **Ak.** *e boldogtalan népnek.* Utána: *Egyébként őket meg nem tarthatom.* — 37. s. **Ak.** *Tőlem, s csak azt.* — 39. s. *után kimaradt a nyomtatásban a kézirati két sor:*

*Ha nékiek te nem viszel korán
Bölcseséget, mind elvesznek magokban.*

40. s. **Ak.** *aegisz tündérje.* — 42. s. **H.** *A földre leszállni.* — 43. s. **Ak.** *A tudomány szent kincsét.* **T.** *is.* — 44. s. **Ak.** *S minthogy ismeré saját nehézségét.* — 45. s. **Ak.** *S a halandók gyarló gyengeségét.* — 48. és 49. s. **Ak.:**

*Hogy útjait kedves játékokkal
Készítsék a szilaj lelkekhez.*

49. s. **D.** *utait.* — 50. s. **Ak.** *ámbar némely Muzsák.* — 51—52. s.:

*Célt hágtak a magok kedveltetésében,
És a hatalmasok kacérjai lettek.*

53. s. **Ak.** *De mások, kik tovább is megtarták.* — 57. s. **Ak.** *rokon kötél az égiekhez.* — 58. s. **Ak.** *kiterjesztett kézzel.* — 60. s. **Ak.** *Most látták, hogy bolondság a dobzódás.* — 61. s. **Ak.** *óktalanság.* — 62. s. **Ak.** *egynembéliek.* — 63. s. **Ak.** *S egyes hasznából ered minden közjó.* — 64. s. **D.** *Azóta.* **T.** *is.* — 65. s. **Ak.** *szikrát nyernek e szent fényből.* — 66. s. **Ak.;**

Annál inkább meg fognak békülni
A szent Igazsággal s a hív Szeméremmel.

68—69. s. Ak.:

Saturnus boldog | Századja hozzánk vissza fog térni.

Forrás: A költemény forrását Engel *Der Philosoph für die Welt* c. művében találtam meg. Ez e korban elterjedt mű volt. (L. Császár Elemér: *A német költészet hatása a magyarra a XVIII. sz.-ban.*) A vonatkozó német szöveg a következő (B. könyvtárából); az allegória szerzője: Eberhard, címe: *Die Wissenschaften*.

Nachdem Saturn sich in den Schloss des grossen Alls zurückgezogen hatte (dachte er) die Scham und die Gerechtigkeit, diese Gesandten des höchsten Gottes wären allein geschickt, die Menschen glücklich zu machen. Die Menschen sannern auf Mittel, wie sie so lästigen Ratgeberinnen los werden mögten. Ihre Verdammung war beschlossen: sie nahmen ihren Flug zu ihrer Heimat und kehrten zurück zu den Himmlischen. Nun ging alles weit besser: die Mächtigen fühlten sich mächtiger, und die Fröhlichen fröhlicher, denn keine Sittenrichter schienen ihre Freiheit fernerhin einzuschränken.

Aber diese Freude währte nicht lange. Der Schwächere fühlte bald den Druck des Mächtigeren, Arglist ersetzte bald den Mangel der Gewalt. Durch den Untergang des nützlichen Geringen versiegte bald die Quelle des Überflusses für den schwelgenden Grossen. List gegen List, Gewalt gegen Gewalt, Schwerter gegen Schwerter gekehrt würden endlich das Geschlecht der Menschen zu Grunde gerichtet haben, wenn nicht Jupiter sich ihrer erbarmet hätte.

Geh! redete er seine weise Tochter, Minerva an, und nimm aus meinem unzulänglichen Vorratshause Verstand und Weisheit für diese Unglücklichen. Sie können anders nicht erhalten werden, als wenn ich ihnen diesen Schatz öffne. Prometheus hat in der Eile nur soviel entwenden können, als genug war um die Menschen verschlagen zu machen, jetzt sind die Scham und die Gerechtigkeit, die ich ihnen zur Hülfe sandte, zum Himmel zurückgekehrt.

Minerva, dem Befehl des Vaters der Götter und der Menschen gehorsam, schickte sich an, sich mit dem Lichte der Weisheit auf die Erde herabzulassen und den Sterblichen die göttlichen Gaben der Wissenschaften auszuteilen. Ihrer ernsten Hoheit sich bewusst, und mit der Schwachheit der Sterblichen bekannt, sandte sie ihre jugendlichen Schwestern, die Musen, voran, um sich durch die anmutigen und absichtlosen Spiele dieser Unschuldigen den Zugang zu bereiten.

Dieses Mittel gelang ihr. Zwar trieben einige Musen ihre Gefälligkeit zu weit und wurden Buhlerinnen der Mächtigen. Aber

die Übrigen die ihre himmlische Unschuld behielten, hauchten doch spielend manchen Funken der Weisheit in die Busen der Menschen. Allgemach lebte in ihnen der ätherische Teil wieder auf, wodurch sie mit den Himmlischen verwandt sind, und sie begannen nach den Gaben der Minerva dankbare Hände auszustrecken. Nunmehr lernten sie: dass Schwelgerei Torheit und Verheerung Unsinn sei: dass die Menschen *ein* Geschlecht ausmachen und dass aus dem Wohl der Einzelnen das Wohl des Ganzen entspringe. Seit dem hofft man, jemehr sie den Funken des Heiligen Lichtes auffangen werden, desto mehr werden sie sich mit Scham und Gerechtigkeit wieder aussöhnen: und dann wird die Seligkeit des Saturninischen Zeitalters auf die Erde zurückkehren.

(Az elbeszélés hosszabb. Berzsenyi műérzékére vall, hogy a lényeket kiválasztotta és egészzé formálta.)

Jegyzet. Az 1. kidolgozás megjelent Lev. K. G. 1810. jan. 9-i levél mellett.

A jámborság és közepszer. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **H.** I. 4., **D.** I. 4., **T.** III. 23.

A költő 1809. d. n. kelt levelével küldte el Kazinczy-nak. (K. G. 51.)

Változatok: cím: **D. Jámborság s...** — 4. s. **Ak.** Üljen. — 5. s. **Ak.** kolyibák. — 6. s. **Ak.** *Gyáva* Jámborság. — **Kk.** *Régi jámborság:* vált. B. javítása. (Lev. VIII. 234. l.) — 11. s. **Ak.** mosolyogva. — 29. s. **D.** *Lakja szentegyház.* (D. e változást sem jelölte meg.) **H₂** A jámborság s...

Forrás: Horatius C. II. 10., C. II. 18., C. III. 16. (Az arany közepszer gondolatának rokon dicsőítése.) — 1. vsz.-hoz: Matthisson: *Die Kinderjahre* c. v. 2. vsz. (képátvitel). (M.)

Jegyzet. „Az Atridák ragyogó dagályát tarka pórázon mosolyogva nyögni: a nagyok fényes kevélységét cifra rabkötélen mosolyogva túrni.“ „E beszéd oly természetes, mint az imádság.“ B. megjegyzése. (**T.** II. 17.)

Orczy árnyékához. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **H.** II. 4., **D.** II. 5., **T.** III. 24.

Változatok: 3. s. **Ak.** hiányzik. **T.** is. — 5. s. **Ak.** tapsa alatt. — 10. s. **D.** Utaikon. — 13. s. **Ak.** fellegeit *seperd*; *higítsd* B. jav., **Kk.** — 17. s. **D.** fékeit. — 21. s. **Ak.** fönt...

H₂ önérzése. **D.** is. — 23. s. **Ak.** *gyász*os ravatal. — 24. **Ak.** sor **H.**-ból kimaradt: *S sem század, sem örök meg nem emésztheti.* — 25. s. **Ak., T.** *mint te Kazinczy.* — 26. s. **Ak.** *általhatja* sötét Aeacus öbleit. — 27. s. **Ak.** fegyver*i közt.* — **Ak., T.**-nál a cím: *Kazinczy Ferenchez.* — **D.** *Orczy árnyokához.* — U. o. 6. s. Petrarchát.

Jegyzet. **B.** először Kazinczyt tisztelte meg e verssel, s **K.** változtatta át így. — Az utolsó sor finom vonatkozása Herkulesről szól, aki, hogy a Nessus-ing okozta kínjaitól szabaduljon, máglyára lép. Onnan az istenek segítsége: egy felhő felviszi az égbe.

Gróf Festetics Lászlóhoz. Kézirat: **Ak.** Először **H₁.** Helye másutt: **H.** II. 22., **D.** II. 22., **T.** III. 25.

A költő, mint az előbbi verset, ezt is 1809. k. n. leve-lével küldi el Kazinczynak.

Változatok: 2. s. **Ak.** *tölkoszorúival.* — 10. s. **D.** *hínak.* **T.** is. — 25. s. **Ak.** *fönnyen.* — 28. s. **Ak.** *S hireket és neveket.* **D.** *S hírüket és nevüket.* — U. e. sor: **H₁., H₂.** villámja. (De l. **B.** Helmeczihez, id. l.)

Forrás: 2. vsz. Horatius C. IV. 4. 25. — 4. vsz. C. III. 2. 1—. — 6. vsz. C. III. 3. 1—. Virág: *Bátorítás,* 4. vsz. — 7. vsz. Hor. C. III. 2. 17. — 9. vsz. C. IV. 4. 33—. — (Az erény dicsőítésének teljesen önálló, keresztényi fel-fogása.)

Jegyzet. Gr. F. L. a Georgikon alapítójának fia, a magyar művelődés lelkes pártfogója.

Hol vagy te Széphalom... Kézirat: **Ak.** Először Kazinczy Gábor kiad.: Kazinczy Ferenc levelezése Berzsenyi Dániellel. 1860. 16. l. Helye másutt. **O. K.** Tol-dalék.

Kelte: 1809. márc. 12-én küldi el a költő **K.**-nak.

Forrás: Kazinczy írta Berzsenyinek 1809. febr. 14-én, feleségéről, Török Sophieről; „A bécsi klostromban

neveltetvén, hol két tántja, a két Comtesse Rogendorff apácák, franciául tökéletesen beszél, s most, midőn gyermekét emlőjétől akarván elválasztani, Kázmérba ment által, Schillert s Goethét magával vitte.“ — Később a költő elvetette a verset, s a gr. Török Sophiehez címűt küldte el helyette. (L. ott.)

Barátom, a gonosz csakó... Kézirat: **Ak.** Először K. G. kiad.: Kazinczy Ferenc levelezése Berzsenyi Dániellel, 1860. 31. l. Helye másutt: **O. K.** Toldalék.

Kelte: 1809. nov. 25-én küldi el a költő K.-nak.

Változatok: Az összes eddigi kiadásokban: 11. s. barna, gödörkés (s nélkül). (K. G. barnak.) — 17. s. S vágyásid. — U. a. s. betölthetném. Mint az előbbi verset, ezt is **Ak.** szerint adjuk.

Forrás: Kazinczy levele gr. Ráday Pálhoz:

*Az a csakó, mely, vélem, Afrikából
Szép asszonykáinknak hordja a gyermekeket,
— Olykor azoknak is, kik édes cseppeket
Még félve lopdosnak az Ámor italából —
Oh, képzeld e csudát! hosszú orrából
Sophiem keblébe ma egy kis fiút teve.*

Ezt az előre megírt levelet Kazinczy abban a hitben készítette még el (l. lev. 1809. okt. 21-én), hogy bizonyosan fia lesz. De leánya lett, s innen a költő tréfás levele. (K. G. id. k. 31—.)

Jegyzet. Cakó: gólya.

Gróf Török Sophiehoz. Kézirat: **Ak.** Először **H.** Helye másutt: **H. I. 5., D. I. 5., T. III. 26.**

A költő 1810. febr. 25-én kelt levelével küldte a verset Kazinczynak.

Változatok: 9. s. **Ak.** magánosság. **H.** is. — 10. s. **Ak.** csalatásit érzi. — 11. s. **D.** képekkel. — 12. s. **H.** Khronos, — 15. s. **D.** álmadások.

Forrás: 1. vsz. Horatius C. I. 22. 1—. (A horatiusi gondolatnak teljesen önálló felhasználása.)

Jegyzet. L. B. id. levele. (K. G. kiad. 55. l.)

Kazinczy Ferenchez. Kézirat: **Ak.** Először **T.**, itt **Ak.** sz. Helye másutt: **T. V. 1.**

A költő 1809. nov. 25-én kelt levelében tesz róla először említést, dec. 31-én küldi el K.-nak.

Változatok: * 76. s. **T. oh**, ott helyett.

Forrás: 1. s.-ra l. Kazinczy levelét az ő saját epistolájáról: „Attól félek, hogy érdemét csak a praetexta, gynaeceum, stadium, lavarium teszik olvasóink előtt, s az a józanság, mely az epistolán előmlött s inkább nem poetai gondolkodásomat festi.“ (K. G. 22. l. 1809. máj. 25-én.)

Jegyzet. Pumi: kislejtes eb. (Szinnyei József: Tájszótár II. 229.) Lövelkedik: lövellik, hatol. (Szinnyei: I. 1366.) — B. 1809. nov. 25-i levele: „Most egy epistolát készítek Hozzád... Ezen darabomban nem annyira Véled, mint cravátosainkkal fogok beszélgetni. Én nem tudok megszabadulni azon nevetséges bolondságtól, amely engem szüntelen arra ösztönöz, hogy használjak és tanítsak.“ „Neked ezentúl igen sokat fogok írni mint egy lírikus és mint egy beszélni tanuló gyermek, aki mindent kipetyeg, ami a szívében van, de aki mindazonáltal soha el nem felejté azt, hogy tanítójával és vezetőjével beszél.“ A levél lelki forrása 1809. május 25-én: „Naponként érezteted velem, hogy ezen szép szavakat barátom és szeretlek nem úgy mondogatod, mint a kalugyer a liturgiát vagy a papagáj az emberi szavakat, hanem mint egy bölcs, aki a természetnek ezen jóltevő ösztöneit érzed, érted s tiszteled, s ha szíved soha rokont nem talált is, de kívánt s vágyódva keresett.“

* A nov. 25-i levélben lévő töredék változatai: 2 s. nekem. — 4. s. bézárt. — 6. s. *szólni kell*. — A 7., 8., 9., 10. s. itt a későbbi 15., 11., 12. s., s utána köv. s.: A közömlésnek *gátat vetni kívánsz*.

(K. G. kiad. 20. l.) Viszont v. ö. Kazinczy véleményét róla (Kölcsy számára 1810. máj. 12-én írt levele): „(Berzsenyi) versei igen-igen szerencsés poétát, levelei igen-igen nemeslelkű, nagy talentumú és tüző embert, hazafit és barátot mutatnak. Ő egy kis Sonderling, egy kis Rousseau.“ (Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 133.) Kölcsy érdeklődésében már benne van kezdődő ellenszenve.

Wesselényi hamvaihoz. Kézirat: **Ak.** Először **H.**., itt **Hb.** szerint. Helye másutt: **H.** II. 21., **D.** II. 23., **T.** III. 28.

A költő 1810. ápr. 18-án kelt levelével küldte el Kazinczynak.

Változatok: 1. s. **H.** Leomlok. — 2. s. **H.** **D.** áldozom. — 7. s. **Ak.** S mint egy szivárvány. — 12. s. **Ak.** A *cudarok s gonoszok*. — 13. s. **Ak.** S a jók csudáltak... — 19. s. **Ak.** S pályája. **Hb.** küszdés. — 28. s. **Ak.** *Díszeidet maradékaiddban*. 2. változat: *Díszeidet deli magzatidban*. (Lev. K. G. kiad. 78. 1810. jún. 23-i levél.)

Az összes kiadásokban eddig: 10. s. Megráztad a gőztorlaszok *alpesit*.

Forrás: Aethra-vonatkozás l. Plutarchos: Theseus, 6. fejezet.

Jegyzet. Berzsenyi megjegyzése: „Gőztorlaszok alpesi (l. előbbi kiadások) gőzhegyei, gőzfellegei helyett.“ „A felhőket hegyeknek, a hegyeket alpeseknek nevezni mi egyéb, mint mindennapi dolog.“ (L. *Észrevételei*. **T.** II. 16.)

Id. Wesselényi Miklós báró (1751—1809) az erdélyi ellenzék vezére, a magyar színészet lelkes pártfogója. Fia B. nagy tisztelője volt.

B. 1810. jún. 21-i levele: „Az én Múzsám oly meddő, hogy egy kis ódánál egyebet szülni nem tudott, és ennek származása is gyanús előttem és csak a széphalmi bábának köszönheti életét.“ „Ezt nem azért küldöm néktek édes Barátim, hogy dicsérvétek, hanem hogy baráti egyenességgel megrostáljátok és nékem is ezért egy kis

lelki csemegét küldjetelek a ti productumotokból.“ (Lev. Szemeréhez Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 133.)

B. 1810. júl. 5-én: „hogy ódácskám Néked s Kézynék tetszik, örülök, az ily bíróknak ítélete nékem gyanús nem lehet.“ (K. G. 81.) Az Aethra-vita: 75., 81., 83. l. u. ott.

A magyarokhoz. (Végleges formája 1810-ben.)

Kéziratok: **NM.**, **B.** (a győri bencés gimnáziumban lévő kézirat, l. Gálos: Irod. tört. Közl. 1926. 70—75.) és **Ak.** Először **H.** Itt **Hb.** szerint. Helye másutt: **Ak.** 14., **Kt.** II. 2., **H.** II. 5., **D.** II. 10., **T.** II. 2.

Az első kidolgozást (**NM.**) körülbelül 1797-re teszik, mivel a költő *A felkölt nemességhez* 1797. é. versében így szól:

Méltán *búslakodám* előbb,

Hogy hősosz eleid nyomdokiból kitérsz...

Ez az érv azonban — amelyet Toldy használt először — magában nem meggyőző. Mert nem bizonyos, hogy a *búslakodám* szó mire vonatkozik. Fontosabb az az eddig nem említett adat, hogy a **NM.** kézirata előtt ez áll: *Berzsenyi Dániel I. ódája*. Nehézséget okoz, hogy ez nem Berzsenyinek, sem környezetéből valakinek az írása. (Legalább bizonyíthatóan nem az.) Ez az adat különben is csak az első, igen eltérő változatra vonatkozik. A későbbi változatok sűrű Virág-vonatkozásai lehetetlenné teszik az 1799 előtti keltezését. (L. Jegyzetek. Virág versei 1799-ben jelentek meg.) Ez azonban nem zárja ki, hogy a vers első csírái már igen korai időszakba eshettek. A kezdő időpontot azonban biztosan nem tudjuk. Annál biztosabb a végső kialakulás ideje: 1810 nyara. Ekkor adta meg Berzsenyi (jelentékeny változtatással) a végső alakot versének, s az a költő kezeírásával került a nyomdába. (L. K. Lev.

VIII. 234.) Így tehát leghelyesebbnek véltük, ha a verset végső formájában 1810-re keltezzük és sorrendjét így határozzuk meg, annál inkább, mert hiszen ennek a versnek a fejlődési íve áthidalja Berzsenyi költészetét a korai versektől költészetének csúcspontjáig, s mintegy költői munkássága legfőbb, legremekebb teljesítményének tekinthető.

A NM. variánsa természetesen korai változat. Ennek idejét se mernénk azonban határozott évhez kötni. A költő első korszakában keletkezett s 1802-ben már valószínűleg teljesen készen volt.

Ezt a kéziratot igen fontosnak tartjuk, s minthogy szövegét eddig egy kiadás sem közölte, itt adjuk teljes egészében; mivel a másolat nem Berzsenyitől származik, hanem idegen írás, és tele van a leglehetetlenebb hibával és írásbeli hanyagsággal, nem tartottuk szükségesnek, hogy a szöveget ez íráshibákkal együtt hozzuk:

Romlásra indult hajdan erős magyar!
Nem látod Árpád vére miként fajul?
Nem látod a bosszús egeknek
Ostorozó kezeit hazádon?

*Sok századoknak vérzivatarja közt
Rongált Budának tornyai állanak,
Ámbár ezerszer vak tüzedben
Véreidet, magadat tiportad.*

Elszórja, hidd el, *számkivetett ősi*
Erkölesöd átka s mostani veszni tért
Romlott fajultság, s nemsokára
Ércfalain viperák süvöltnek.

Nem ronthatott el Tégedet, *oh magyar!*
A vad tatár kán xerxesi tábora
S világot ostromló töröknek
Napkeletet leverő hatalma.

Nem *vert le téged* Zápolya öldöklő
 Századja s *Bethlen vérbe merült kora*,
Rákóczi vérengző haragján
S rettenetes tüze közt megálltál.

Mert régi erkölcs s spártai férfikar
 Küzdött, vezérlett fergetegid között:
 Birkózva győztél, Herkulesként
Achaji kard rezegett kezedben.

Most lassu méreg, lassu halál emészt,
S mint egy kevély bikk, melyet az éjszaki
 Szélvész le nem *ront*, benne termő
 Férgesek erős gyökerit megőrlik.

Bátran merül most a buja ifjúság
Undok bűnében, s *úszva folárkodik*,
Még gyenge a szűz, s már kacéros
Gerjedező tüzeit kínálja.

A férfi — ó bűn! — már ma kereskedik
Szép párja testével, maga alkuzik
Gazdag folárral, s *gyenge társát*
Fajtalanul teregetni hagyja.

Vallástalanság rút *szüleményei*,
 Erkölcstelenség s minden *utálatos*
Fertelmek áradnak hazánkra,
 Régi nemes magyarok *porára.*

Fegyverre termett szép deli ifjúság
Kardforgatásban nem gyakoroltatik,
Nem tud nyeregben, *nem tud ugró*
Gyors paripán leragadva szökni.

Ó más magyar kard mennyköve villogott
Atila dicsó harcai közt, midőn
 A félvilággal szembe szállott
 Nemzeteket tapodó haragja!

Más néppel ontott bajnoki vért hazánk
 Szerzője Árpád a Duna partjain,
 Ó más magyar *kard* verte vissza
Hunyadival Mahomet hatalmát!

*Akkor vitéz hírt s bajnoki érdemet
Szerzett az ifjú Pelides útjain,
Most ime — oh szégyen, mivé lett —
Módi majom, gunyolásra méltó.*

*Atok reátok, Harpya fajzati!
Erkölcseinket vesztegető fenék!
Fessen le hív Gvadányi tolla,
Nemzetemet csufoló bolond korcs!*

*De jaj! csak így jár minden az ég alatt!
Forgó viszonság járma alatt nyögünk,
Tündér szerencsénk változandó,
Hol mosolyog, hol utálva néz ránk.*

*Felforgat a nagy századok éjjele
Mindent, leomlott a magos Ilion,
S a büszke Karthago hatalma
Mint az erős Babylon leromlott.*

*Volt oly idő már, melybe nemes hazánk
Fénylő dicsőség polca felett virult,
Jön oly idő még, melyben gyászos
Hamvaiból gyülelész kavarc kél.*

A kéziratok egymáshoz való viszonya különböző.

1. *A magyarokhoz* c. vers második rétegét a győri bencés Rómer Flóris-múzeum őrzi. Jelentős változat. Sok tekintetben szebb alakban rögzíti meg a költemény szövegét, mint a **NM.** változata. Különösen fontos, hogy a **NM.** nyers 8. és 9. vsz.-a ebben a változatban elmaradt. Helyette a mai forma 8., 9., 10. versszaka tűnik fel. Azonkívül az egyes kifejezések is csiszolódnak, mélyülnek, az egész vers egységesebb. A **NM.**-nak 18, a **B.**-nek 19 versszaka van. — A győri szöveg eltérései: 1. s. **B.** Romlásnak. — 22. s. **B.** vezérelt. — 26. s. **B.** bükk. — 27. s. **B.** le nem dönt. — A **NM.** 8., 9. versszaka helyett **B.** már a mai 8., 9., 10. vsz.-ot hozza. — 45. s. **B.** magyar kar. — 51., 52. s. **B.** Ó más magyarral verte vissza | Nagy Hunyadink. — 55. s. **B.** oh szegény. —

66. s. **B.** leomlott a híres Iliön. — 70. s. **B.** fölött. — A **B.** 8., 9., 10. versszakának végéhez ugyanazon kézírással egy alsó jegyzet azt állítja: „Kazinczyé.“ (Ez utóbbi adat Lovas Elemér dr. szíves közlése, aki kérésre a vers pontos másolatát szíves volt elküldeni.) — Az itt feltüntetett eltérések nyilván bizonyítják, hogy a versnek győri szövege későbbi, mint **NM.** verse. A **B.** közelebb viszi a verset mai formájához, mert kiküszöböli nyers, érzéki elemeit, s a költeményt a költő egyéniségének megfelelően szellemibbé, nagyobbyszerűvé, „hősiesebbé“ teszi.

2. Az **Ak.** szövege a Kazinczyhoz küldött versesomóban található meg (**Ak.** M. Irod. Lev. 4-r. 44.), tehát 1808-ban készen volt. A **NM.** szövegénél újabb, bár még mindig vannak benne avult versszakok (9., 10., 13., 14. és utolsó vsz.). Viszonyát a győri szöveggel nem látjuk ilyen tisztán. A **B.** részben avultabb — a 3. vsz. és a Bethlen—Rákóczi-vonatkozás (5. vsz.) még mindig a régi alakban van meg benne —, egyébként azonban a **B.** fejlettebb. Lehetetlen, hogy az **Ak.** egész terjedelmében korábbi volna, mint a **B.**, mert a költő nem mondhatott le a nagy szépségű 9. és 10. versszakról. Nem tartjuk kizártnak, hogy a kettő talán párhuzamos szöveg, vagyis a vers újabb kikristályosodási korszakába esik, átmeneti állapotot jelöl, s ennek különböző lehetőségeit fejezi ki.

A **NM.** szövegének viszonya az **Ak.**-hoz a következő. A versszakok száma mindkettőben 18. Egyébként a 4. s. **Ak.** a mai szöveg. — 5. s. **Ak.** mai szöveg. — 3. vsz. **Ak.** 5. vsz. **Ak.** mai szöveg. — 10. s. **Ak.** erkölcsed. 22. s. **Ak.** fürgetegid. — 24. s. **Ak.** mai forma. — 26. s. **Ak.** Mint a kevély tölgy (*S* nélkül). — 27. s. **Ak.** mai szöveg. — 8. vsz. **Ak.** mint **H.** — 38. s. **Ak.** s nélkül. — 39. s. **Ak.** Förtelmek. — 43., 44. s. **Ak.** nem tud ádáz | Tátosokon leragadva szökni. — 45. s. **Ak.** mai szöveg. — 46. s. szintén. — 50. s. **Ak.** Atlássa Árpád. — 51., 52. s. **Ak.** mai

szöveg. — 53. s. **Ak.** *férjfias* (s nélkül is). — 54. s. **Ak.** Szerzett az ifjú *Herkules* útjain. — 65. s. **Ak.** mai szöveg. — 66. s. **Ak.** leromlott a *híres* Ilion. — 67. s. **Ak.** mai szöveg. — 68. s. **Ak.** *Róma, erős Babylon* leomlott. — 70. s. **Ak.** *A legmagasabb polcra emelkedett.* — 71. s. **Ak.** Jön oly idő, melyben *elszórt*...

Az **Ak.** szövege így viszonyul a győri szöveghez: 1. s. **Ak.** *Romlásra.* — 4., 5. s. **Ak.** 3., 5. vsz. **Ak.** mai szöveg. — 10. s. **Ak.** *erkölcsed.* — 22. s. **Ak.** s *vezérlett* *förgetegid.* — 24. s. **Ak.** mai forma. — 26. s. **Ak.** *Mint a kevély tölgy* (S nélkül). **B.** *S mint egy kevély bükk.* — **B.** 9., 10. vsz. **Ak.**-ból hiányzik. — 42. s. **Ak.** s nélkül. — 47., 48. s. **Ak.** nem *tud ádáz Tátosokon.* — 50. s. **Ak.** mint mai szöveg. — 54. s. **Ak.** hazánk | *Atlássza Árpád.* — 57. s. **Ak.** *férjfias* érdemet. — 58. s. **Ak.** *Herkules.* — 59. s. **Ak.** oh *szégyen.* — 69. s. **Ak.** mai szöveg. — 70. s. **Ak.** leromlott. — 72. s. **Ak.** *Róma, erős Babylon* (s nélkül). — 74. s. **Ak.** *A legmagassabb polcra emelkedett.* — 75. s. **Ak.** Jön oly idő, melyben *elszórt*.

3. A mai szöveghez különbözőképen viszonyulnak a kéziratok. Az **NM.** kézírata tér el leginkább a **H₁** szövegétől. Még 18 versszaka van, míg a **H₁**-nek csak 14; a 8., 9., 10., 11., 14., 15. és 18. versszakot teljesen elhagyta a költő. Nagyobb változásokon ment át a **NM.** 3. és 5. vsz.-a is. A 3. versszak hatalmas, de nyers képét a költő elvetette, s ezáltal a verset tömörebbé tette. Az 5. vsz.-ból Bethlen és Rákóczi nevét hagyta ki a költő, amivel a vers egységesebb és zavartalanabb hatását fokozta. A többi különbséget a szöveg dült betűi mutatják. (De l. még a 22. és 23. sort **NM.** s nélkül.)

A győri szöveg közelebb jut már a maihoz. Itt először is az 1. s. szebb kifejezését: *Romlásnak*... először találjuk meg. Ugyancsak először találjuk meg a 8., 9. és 10. versszakot. Egyébként a különbség a két szöveg között a következő: 4. s. **B.** mint **NM.** — 5. s. **B.** mint **NM.** — 3. vsz. **B.** mint **NM.** — 13. s. **B.** mint **NM.** —

5. vsz. szintén. — 22. s. **B.** vezérelt (s nélkül is). — 23. s. **B.** s nélkül. — 24. s. **B.** mint **NM.** — 26. s. **B.** *S mint egy* kevély *bükk.* — 35. s. **B.** földült. — A 10. vsz. után 2 vsz. **B.** mint **NM.** 10. és 11. vsz.-a. — 42. s. **B.** *dicső* harcai. — A 12. vsz. után **B.** 2 vsz. mint **NM.** 14. és 15. vsz.-a. — 51., 52. s. **B.** mint **NM.** — 53. s. **B.** mint **NM.** — 54. s. **B.** *lomlott* a *híres* Ilion. — U. vsz. **B.** mint **NM.** (A **B.** és **NM.** pontos viszonyára l. 2. pont is.)

Az **Ak.** a mai verstől a következő eltéréseket mutatja: 1. s. **Ak.** *Romlásra* indult. — 10. s. **Ak.** *Erkölcse*d. — 13. s. **Ak.** *Nem ronthatott el tégedet, oh magyar,* — 19. s. **Ak.** *ferösz*tő. — 22. s. **Ak.** *Küzdött,* vezérlett *förgeteg*id. — 26. s. **Ak.** *Mint* a kevély *tölgy.* (**T.** tévesen a **H.**-ről is azt írja, hogy ezt a változatot közli. L. kiad. 178.) — A 9. vsz. h. **Ak.**-ban **NM.** és **B.** változatai e különbséggel:

Nem tud nyeregben, nem tud *ádáz*
Tátosokon leragadva szökni.

31. s. **Ak.** *megvesz.* — 46. s. **Ak.** *hazánk* | *Atlassza,* *Árpád...* — E versszak után ismét kettő volt az **Ak.**-ban, mint **NM.** és **B.**-ben, e különbséggel:

Szerzett az ifju *Herkules* útjain.
Módi majom, *gunyolásra* méltó.

51. s. **Ak.** *szerencsénk változandó* | *Hol mosolyog, hol utálva néz ránk.* — 54. s. **Ak.** *leromlott* a *híres* Ilion. — 56. s. **Ak.** *Róma,* erős *Babylon* (s nélkül). — E versszak után még egy volt, **Ak.**, mint **NM.** és **B.**, de e változattal **B.**-vel szemben:

Volt oly idő már, melyben nemes *hazánk*
A legmagassabb polcra emelkedett.

Ebből a következő kép alakul ki. A vers gerince a **NM.** kézírata. Ez lehetett az alapkidolgozás. A győri

szöveg a költő újabb teremtmő tevékenységéről számol be. **B.** elhagyta a **NM.** érzéki elemeit, s a költeményt a beleszótt három vsz.-kal a legnemesebb erkölcsi eszme, az erkölcsi tisztaság, az erkölcsi és nemzeti halhatatlanság hirdetőjévé tette. Ezzel szemben az **Ak.** szövege más tekintetben mutat haladást. Itt a költő figyelme inkább bíráló tevékenységére, a kifejezés tömörségére terjedt ki. — A végleges formában a **NM.** emléke már elhalványult. A mai vers a győri és az akadémiai szöveg költői szintézisének tekinthető, amelyet Kazinczy művészi ízlése és tanácsa is formálni segített. A győri szöveg másolója Kazinczyt említi a három szép új versszak szerzőjének, — ez nyilván tévedés, e három versszak csak Berzsenyi alkotása lehet. A vers a **Kk.**-ban mint Berzsenyi kézírása szerepel; tehát nem tudhatjuk, javított-e valamit rajta Kazinczy, de javítása nem valószínű, csak tanácsa. (L. Lev. K. G. 241.) A költő szakszerűtlen szövegjavítási kísérletei hol erre, hol arra a versszakra irányultak. Konzervatíven teremtmő képzelete így érkezett el a vers mai remek formájához.

4. A Helmeczi-kiadásokban a vers azonos szöveggel szerepel, csak a következő két csekély változás van: a 19. s. **H₁.** *rokonvérbe* feresztő. **H₂.** ezzel szemben *rokon vérbe* füresztő; ezt nem fogadhatjuk el, tekintettel B. levelére T. Horváth Jánoshoz. (L. Kiadástörténet.) — 21. s. **H₁.** s Spártai, ezzel szemben **H₂.** s Szpártai. Mint-hogy a **Hb.** is, amely egyébként egészen megegyezik a **H₂**-vel, e szerint adja a verset, mi ezt a végleges alakot fogadtuk el.

5. A többi kiadások változatait a következőkben jelöljük. **D. T.** 22. s. Mert régi erkölcs, spártai. (L. **Hb.** II. 62.) — 22. s. **Ak. T.** vezérelt. (L. u. ott.) — **D.** 32. s. ledől. — 54. s. ledőlt.

Forrás. Hogy milyen mélyen van beleszóve ez a vers a kor hangulatába, s mennyire egy nagy kórus vezető-

szólama, legyen szabad erre vonatkozólag a következő helyeket például felsorolni. (Közben felenlítjük Horatius megfelelő sorait is.)

1. vsz.: Más szülék nemzették ama bajnokokat, | Kiknek a hír emelt örök oszlopokat, | Kik sebes árvíz módjára | *Az ég ostorai* lettek | S lány népeket rabbá tettek... (Kis J. *Chernel Dávidhoz*, 10. vsz. Ford.)

3. vsz.: *Vesszetek el, mostoha fajzatok!* Forgandó minden, mint a köd enyészik... | *Az a vár*, melyet csudál Európa szepegeve... (Virág: *Változás*. V. ö. még: Kis János: *Aratáskor*.)

5. vsz.: *Eheu, cicatricem et sceleris pudet Fratrūque*... (Hor. C. I. 35.) *Gonosz visszavonás, hah, rút fajzatja pokolnak!* | Jön, s kürtöli bűnös | Győzedelmének fiait, kik önnön | *Honnyoknak szívébe döfödni* | *Merték fegyverök élet*... (Virág B.: *A versengő hazafiakhoz*.) — Nemesak muzulmán gázolá e helyet, | S düh fegyverével döngeté: | *Ah, a mi vérünk, a mi rokonunk ellene* | *Szegezte dörgő mennyköveit*... (Virág: *Dömötör Pálnak*...)

7. vsz.: Nézzed eme szép körtvélyfát, mint ingadoz, ó mint | Csóválja kedves terhe alatt fejét | Szánd meg, *belrészét féreg rágja*... (Virág: *Gróf Gvadányi Józsefnek*. V. ö. Baróti Szabó Dávid versét is: *A ledőlt diófához*.)

9. vsz.: Nem vagy te *Bécsnek fényei közt magad* | Kényednek élő *Sybarita*, nem | Tarthat keresményedre számot | *A puhaságba merült hiúság*... (Virág: *Sándor Istvánhoz*.) — Érefal: murus aeneus. Hor. C. III. 3. 11.

10. vsz.: *Quis non Latino sanguine pinguior* | *Campus sepulcris impia proelia testatur*. (Hor. C. II. 2.) — Amin hazánknak sorsa forog, magyar | *Törvény, szabadság, öltözet és való* | Tanuja fennlétünknek, a *nyelv* | Kellemetes vala s szent előtte. (Virág: *Sándor Leopold palatinus*.) — *Dicsőült elődeidnek* nyomdokait kövesd... (U. az. Gr. *Gvadányi Józsefnek*.)

11. vsz.: *Non his iuventus orta parentibus | Infecit
 aquor sanguine Punico | Pyrrhumque et ingentem ceci-
 dit | Antiochum Hannibalemque dirum.* (Hor. C. III. 6.)
 — Oh nagy bajnokok, oh magyar | Bellona bátor mag-
 zati! *Ázsiát | Megrázta s dőlőfélbe hozta | Győzni tanult*
karotok. (Virág B.: *A győzedelmeskedő magyar sereg-*
hez.) — Ti, mint midőn *a mennykövek a setét | Felhők*
öléből hullanak és halált | Szórnak magokból szerte
széjjel | Oly bizonyos sebeket csináltok. (U. az, u. ott.)
 — Hatalmas *karjaidnak | Mennyköve* nemzeteket nem
 öldös... (U. az. *Károly győzelme Oszteraknál.*) — *Quam*
neque finitimi valuerunt perdere Marsi | Minacis aut
Etrusca Porsenae manus | Aemula nec virtus Capuae,
nec Spartacus acer. (Hor. C. V. 16.)

13. vsz.: *Sed improvisa leti | Vis rapuit rapietque*
gentes. (Hor. II. 13.) — *Nincsen az ég alatt | Állandó*
dolog ... (Virág: *Egy hajóhoz.*) — ... *hinc apicem rapax*
Fortuna cum stridore acuto | Sustulit, hic posuisse gau-
det. (Hor. C. I. 34. 16.)

14. vsz.: *Így merült sok ország örök éjszakába | Mely*
részenen bízván mosolygó sorsába | A boldogság édes
mérgét mohón nyelte | S vétek viperáit keblében nevelte.
 (L. variánst. Kis János: *Aratáskor.*) — *De változások*
közt forog, ami van, | Csak a teremő szüntelen egy s
az ő | Törvénye állandó, kivüle | Más hatalom nem ad
e világnak ... (Virág: *Aurora.*) — E büntől magadat,
 mely *puha, rest, gyenge, dologtalan | Örizz, ront hazafit,*
ront katonát s hadviselő vezért | Hajdan Pompejusod,
Róma, imígy romla s hanyatlani | Kezdel: mert kitanult
 és elesett az, ki vezethetett. (U. ott.) — *Mi az emberi*
hatalom: | Eldült a római roppant birodalom! (Kis Já-
 nos: *A Dicsőség.*) — Mikor Róma letette vadságát | Már
 bövség ázott Xerxes országából | Itt *Carthago* tájából |
 Tágas patakokban áradt mindenekre | *S magával pes-*
tist vitt a jó erkölcsökre. (Kis János: *A Tudományok.*)
 — Hol van már Ninive, *Babylon* s az egyiptusi Thebe,

Memphis, Carthago... Corinthus, Athene. | Hol van régi dicsőséges Rómának hatalma? | Forgandó minden... | Mindenek eltűnnek, fel-alá kerekednek, enyésznek, | Mint járt Perzsia? | Azt görögök tapodák... (Molnár János: Mulandóság. Orpheus. 1790.) — Babylon, Róma, elég okotok vala rontani népét | S bosszút állani régen | Róma nevéért. (Virág: *A versengő hazafiakhoz.*)

U. vsz.: L. Seneca: „*Omnia voluntur semper et in transitu sunt, ut lex et naturae necessitatis ordinavit, aliunde alio deferuntur.* (Ed. Haase I. 242.) *Nova gentium nomina extinctis prioribus aut in accessionem validioris conversis oriuntur.* (Id. m. I. 243.) *Inrevocabilis humana pariter ac divina cursus vehit.*“ (Id m. I. 14.)

NM. 8., 9. versszakhoz: Látok mindenfelé nemtelen anyákat | Anyjok mesterségét tanuló lánykákat | S hárem csőszeivé termett lágy férjeket | Kik soha nem érzik férfierejeket | Szeplősítve látom a tiszta ágyakat | A mocskolt szűzeknek hallom jajszavokat | Oda van az egész ország... A virtus fut. (Kis János: *Nagy Istvánhoz.*) — Ehhez még: Hor. III. 6. (*Irodört. Közl.* 1926. 219. Utóbbi Gulyás József adata.)

Jegyzet. Kazinczy az Ak. 9., 10., 14. és 15. versszakát kifogásolja s ez az általános megjegyzése: „Az ily erőt és nagyságot lehelő ódában nem maradhat meg sütés, mert az gyengeséget mutat, pedig a gyengeség meghazudtolja az erőt, s a nagyságra lobbantó óda nevetéses lesz.“ (Id. kiad. 247. l.) Berzsenyi a kifogásolt versszakokat kihagyta, s a költemény e részeit újra dolgozta. (L. Változatok.) — Különösnek látszik, hogy több jelentéktelen verset is igen dícsér Kazinczy, ezt pedig nem emeli ki különösebben. A költemény heve, indulatossága, különösen régebbi alakjában, nem nyerte meg teljes tetszését. A versnek a korra való hatása azonban általános volt. Talán nem túlzunk, ha azt állítjuk, hogy Széchenyinek is egyik buzdítója volt ez a költemény.

Már *Naplójában* elragadtatással említi (l. *Ak. Értesítő* 1913. 515.), Crescentiának le is fordítja a vers tartalmát prózában, kivéve a két utolsó versszakot. Általában így nyilatkozik költőnkéről: „Je mehr ich Berzsenyi's Gedichte lese, desto mehr erfüllt sich mein Herz mit Wehmut, dass so wenige hungarisch lesen... (U. ott 1828.) E versről pedig így szól: „... im ungarischen klingt es so männlich, so ... schön“. (U. ott.) Az utolsó két versszakról azt hitte, hogy azokat Berzsenyi a cenzura miatt írta. Annyira tele volt Széchenyi szíve magyar sorssal s a jobb jövő hitével, hogy ellenkezéssel olvasta a versnek e részét, amely általánosságban, a végtelen sors-tudatban vész el. Általánosan ismeretes a *Hitel* híres helye, amelyben Széchenyi hódolattal és elragadtatással idézi *A magyarokhoz* legmegindítóbb sorait. (L. Széchenyi és a költő további viszonyára nézve a Mailáth-jegyzetet.) — A kor magyar verseinek német fordítói közül Mailáth János gróf nem próbálkozott a vers fordításával. *Magyarische Gedichte*, 1825. c. antológiájában Berzsenyinek következő verseit fordítja le: *Der Tanz*, *Mein Anteil*, *Kopf und Herz*, *Der Frühling*, *An Eszti*, *Zufriedenheit*, *Phyllis*, *Die Abenddämmerung*. Ugyan-
csak nem fordítja le G. Steinacker sem e verset, akinek *Pannoniens Blumenlese*, 1840. c. munkájában Berzsenyinek csak két verse szerepel: *A táncok* és *B. Weselényi M. képe*. Vasfi és Benkő: *Nationallieder*, 1852. gyöngé fordításban hozza e Berzsenyi-verset. Ennél sikerültebb Gr. St. Pongrácz: *Gedichte aus Ungarn*, 1861. (Steindruck) könyvmatos versgyűjteményének Berzsenyi-fordítása: *An die Ungarn*. (27. l.) (Kertbeny: *Album*, 1853. is csak a *Táncokat* hozza.)

A költemény soha el nem múló értékét bizonyítja, hogy ma is legszebb magyar költeményeink közé soroljuk: „A kétségbeesésig fokozódó honfibú, amely szülte, a ridegség látszatát keltő fatalizmus, amely kihangzik belőle, a nemzet fényes multjának kegyetlen szembe-

állítás a nyomorúságos, sívár jelennel: mi más mindez, mint szívbe markoló változat egy húron, a végletekig felfokozott hazaszeretet érzésén. A költemény lesújtja az olvasót, mert maga is érzi a költő szavainak igazságát, s maga is szégyenkezik a nemzet helyett, de föl is emeli, mert a költő érzésének ereje kivívja tiszteletünket, bámulatunkat. A vers minden szaka vagy gyógyó kép a nemzet multjából, vagy égető seb, bűneink tudatával.“ (Császár Elemér: *Berzsenyi Dániel*, Bp. Szle. 1936.)

Küpriszhhez. Kézirata nincs meg. Nem található a Kazinczynak küldött kéziratok között, tehát valószínűleg 1809 után keletkezett. De a 2. kéziratban már megvan. (L. K. Lev. VIII. 234—1.) Először az I. kiad.-ban: **H₁**. Utána mindegyik kiadás **H₁**. szerint közölte, csak Döbrenteinél: 2. s. *eldallom*. 3. s. *eldallom*. Minden kiadásban 2. vers az *Ajánlás* után.

Forrás: Horatius C. I. 30. (Némi rokonság a kifejezésben.)

Életfilozófia. Kézirat: **Ak.** Először **H₁**. itt **Hb.** szerint. Helye másutt: **H.** III. 22., **D.** III. 22., **T.** IV. 1.

A költő 1811. március 13-án küldte el Kazinczynak.

Változatok: **Ak.** cím nélkül. **H₁**. *Az élet korai*. — 4. s. **Ak.** *keblében*. — 13. s. **Ak.** *enyim*. — 24. s. **D.** *ad*. — 27. s. **D.** *erényem ha*. — 54. s. **H₁** nem kérnék. (L. B. lev. Helmeceihez.) — 58. s. **Ak.** *borzasztom*. — **T.** u. s. *kebelembe*.

Eddig az összes kiadásokban 47., 48. s.: rózsáját, pályáját. (L. **Hb.** II. 71.)

Forrás: Seneca id. m., különösen a 4. és 7. vsz.-hoz: „Éltem, s mely sorsot nyújtott a szerencse, betöltém. — (193. l.) — Jőjjön bármikor az utolsó nap, a böles férfiú nem vonakodik a haláltól, nem kételkedik, hanem bátor léptekkel megy a halálba. (128. l.) — Az élet három időszakra osztatik: a jelen, elmúlt és jövőre. Ezek közül az, melyet élünk, rövid, melyet élni fogunk, kétes,

melyet élünk, bizonyos. (125. l.) — A bátorságos és nyugodt elmének tulajdona multjának minden részét bejárni.“ (127. l. Szaicz id. ford.) (M.) * — Továbbá 1—4. vsz. Schiller *Resignation* c. verse. 5—7—9. vsz. Horatius C. III. 29. 45., 8. vsz. C. III. 29. 41. u. vsz. C. III. 29. (A kifejezés teljes függetlensége némi általános gondolatrokonság mellett.)

Jegyzet. Hol a gigászi Örök vár s chaoszába elmerít: Hol a nagy, szörnyű, merész, csudás, örökkévalóság vár rám, s zavarjában eltemet. (B. megjegyzése T. II. 18.) — 16. s.-hoz B. jegyzet, **Ak.** das Ewige.

Berzsenyi levele Helmezihez: (a 14. s.-hoz) „...nem kérnék. Nem igaz, mert kérnék, ha kérhetnék, de nem érnék, mert nihil novi in mundo. Azt akarám mondani: Mindent láttam, s akármeddig élnék, egyebet nem látnék...”

Berzsenyi levelében 1811. március 13-án tréfásan vízízű versekről beszél, amelyeket a „mostani esős napok”-ban írt. Kéri Kazinezyt, ha gondolja, hogy a vers — amelynek címet sem adott — világravaló, adjon neki nevet. (Id. m. 117. l. K. G.) Kazinezy dícséri a vers schilleri melegségét és filozófiáját. (U. ott.) Megjegyzése u. ott 118. l.: „Egészen fellellek ezen dalodban s kiismerném millió énekek közt első tekintettel, hogy azt nem a Te lelked mása, Kis írta, hanem egyenesen Te.” (U. ott 118. l.) 1811. ápr. 4-én írt levelében.

Berzsenyi és Seneca, 1812. aug. 15.: „Senecat viszem velem és az én csacska lányomat, hogy az harcolni, ez pedig mosolyogni tanítson, mert aki mosolyogva tud

* * A latin szöveg: „Vixi et quem dederat cursum fortuna, peregi. (Ed. Haase I. 154.; idézet.) — ... quandoque ultimus dies venerit, non cunctabitur sapiens ire ad mortem certo gradu. (I. 207.) — In tria tempora vita dividitur: quod fuit, quod est, quod futurum est. Ex his, quod agimus, breve est, quod acturi sumus, dubium, quod egimus, certum. (I. 206.) — Securæ et quietæ mentis est in omnes vitæ suæ partes discurrere.” (I. 206.)

harcolni, az a Jupiternek minden sógorait is lekacaghatja.“ (K. G. kiad. 151.)

A táncok. Kézirat. Ak. Először H₁. itt Hb. szerint. Helye másutt: H. III. 20., D. III. 20., T. IV. 2.

A költő 1811. március 14-i levelében küldi el Kazinczynak.

Változatok: 4. s. H₁ lebelgve. — 7. s. Ak. szökdél. — 11. s. Ak. ragadja az *oestrum*. Így H., D. is. Mi Hb. szerint közöljük, T. is. — 13. s. T. szerelemmé olvad. — D. felolvad. — 14. s. H₁. bája hevét (sajtóhiba). (L. Berzsenyi lev. Helmeczihez Ak. M. Irod. Lev. 4. r. 119.) — 24. s. H₁ a lyánkát. — U. e. s. Ak. örüljen.

Eddig az összes kiadások: 6. s. mindig. (Kivéve H.)

Forrás: Emlékeztet Schiller: *Der Tanz* c. költeményére, de teljesen önálló. (A 3., 11., 13., 19. s. egy-egy kép vagy fordulat mutat némi vonatkozást.) (M.)

Jegyzet. B. id. lev.: „Én egykorúim között legelső magyar táncos voltam, lovat, embert, asztalt általugrani nékem játék volt.“ (K. G. kiad. 117.) L. levelét Széchenyihez, gr. Mailáth Jánoshoz: a magyar táncról. (Ak. Ért. 1914. Ak. Irod. Lev. 4-r. 120.)

Emmihez. Kézirat: Ak. Először H₁. Itt Hb. szerint. Helye másutt: H. III. 21., D. III. 21., T. IV. 3.

A költő 1811. március 13-i levelében küldi el Kazinczynak.

Változatok: Ak. T. 12. s. Küpris övében. — 18. s. H₂-ben gyöngék. (Helm. vált.) — 19. s. Ak. nyögdel. — 23. s. D. dőlök. — 27. s. Ak. Ott az ég minden kegyes istenével, T. is. — U. s. Ak. S harmóniát zeng. 18. s. l. Hb. II. 69.

Forrás. C. II. 4. (Berzsenyi nemesebb szerelemről énekel.) C. IV. 3. (Gondolatrokonság.)

Jegyzet. L. Stettner Gy. levelét Berzsenyihez. (Kiadástörténet.) — *Aki vért zengett s haragos Skamandert.* l. Homeros:

Szölt s a duló Arest kivezette a harci gomolyból.
 Ő azután le is ült a *Skamander partszakadékán*.
 Trója vitéz seregét a görögség egyre szorítja.

(Ilias, V. é.) *Aki a zordon Rhodopén parancsolt: Orpheus.* (Thrakiai volt.) *Rhadamanth kezének:* Orpheus Euridikéért, feleségéért leszállt az alvilágba, s annak egyik bírása Rhadamanth volt. A bírák újra felengedték E.-t, ha O. nem néz vissza. Innen a célzás. — Kölcsey megjegyzése: „Berzsenyi a maga poetai karakterét e négy sorban (első négy sor) raphaeli lélekkel nyomta ki... esupa érzés, esupa fantázia, ifjú erő, ifjú láng...”

A balatoni nympa gróf Teleki Lászlóhoz. Kézirat:
Ak. Először **H.** Helye másutt: **H.** II. 23., **D.** II. 25.,
T. IV. 4.

A verset maga a költő keltezte. (1812.)

Változatok: 1. s. **Ak.** Idvezllek. — 5. s. **Ak.** nemed
merjem-e zengeni. — **Ak.** 3. vsz. h. ez áll:

S hogy nagy míve egész, s honja nemesb legyen,
 A vakságba merült századok éjjelén
 A mennyből lehozá Delphi szövétnekét
 S meggyújtá Buda ormain.

15. s. **Ak.** s szent palotáiban. — 16. s. **H.** mellyedet. **H.**
 is. — 17. s. **Ak.** oskolád. — 19. s. **Ak.** **H.** pitvariban. — 21. s.
Ak. fönnyen. — 31. s. **Ak.** esmeri, nagy s szabad. — 34. s.
Ak. üszögöt. — **D.** üszöket. — U. e. s. **Ak.** **H.** Badacson.
D. **T.** is.

Forrás. Horatius C. I. 15. (Helyzetrokonságból egész
 más tartalom fejlődik ki.) C. III. 4. 58. (képátv.). (M.)

Jegyzet. Berzsenyi nyilatkozata Telekiről 1812. aug.
 15-i levelében (K. G. 151.), majd u. ott (169. l.): „Gróf
 Teleki mint ember és hazafi az én egész szeretetemet
 és tiszteletemet megnyerte.” Kazinczy hatása alatt ké-
 söbb a dicséretet mérsékli. (171.) A vers összefügg

Berzsenyi somogyi ünneplésével. (1812. ápr. 2. ér. lev. K. G. 141.) Teleki nevezte ki a költőt táblabírává.

Verséről ezt mondja a költő: „Félek, hogy ezen óda a poezis korlátiból kihág, és igen hidegen és szárazon okoskodik. De valóban nines is nehezebb, mint ily komoly igazságot innepi köntösbe öltöztetni, mely mindenkor csak úgy szeret megjelenni, mint a mezitlábos Cato a világ trónusán.“ (Ak. M. Irod. Lev. 4. r. 120. a pesti kispapokhoz 1812 k. n.) — Berzsenyi Kazinezyhoz 1812. dec. 20.: „Én még a Balatoni Nymphát sem küldém meg gr. Telekinek, pedig tán az illendőség úgy kívánná, hogy (nyomtatás előtt) először bémutatnánk Nekik.“ (Lev. X. 201.)

Báró Prónay Sándorhoz. Kézirat: **Ak.** Először **H₁**, itt **Hb.** szerint. Helye másutt: **H.** II. 24., **D.** II. 26., **T.** IV. 5.

A költő maga keltezte. (1812.) Kazineczynak küldi a verset, hogy ő juttassa el Prónayhoz. (Lev. X. 223.)

Változatok: 2. s. **Ak.** *Achaja.* (Graecia K. jav. l. **Ak.** M. Irod. 4. r. 44.) — **D.** Pindarosz. — 4. s. **H₂**, **D.**, **T.** fűrdik. — 6. s. **Ak.** *A Hérók ragyogó szobraikat s halált.* **H. D. T.** *A Hősek ragyogó.* — 7. s. és 8. s. **Ak.** *Miolta tőled szűz Caménám / Oh haza bölcs fia! pályabért nyert.* **H₁** *pályabért vett.* (B. id. lev. H.-hez. **Ak.** M. Irod. Lev. 4. r. 119.) **D.** *Mióta.* **T.** is. — 9. s. **H₁** *combjaim.* — (id. l.) 18. s. **H₁** *És túlhatsz az igazt-fátyolozó színen.* (L. B. id. lev.) — 22. s. **Ak.** **T.** szerint. — 24. és 28. s. **Ak.** s nélkül. — 26. s. **Ak.** *S honnyunk.* — Az összes eddigi kiadásokban: 11. s. *Nevem kiküzdém mély porából.* (L. **Hb.** II. 67. l.)

Forrás: 1—2. vsz. **Hor.** C. IV. 3. u. s. (gondolatrokonság), — u. vsz. C. II. 17. u. vsz. (gondolatátvétel). C. IV. 2. u. e. vsz. A gondolat kidolgozása Berzsenyi versében önálló.

Jegyzet. B. levele Helmecezihez: (6. s.-hoz) „Nem hősek, hanem bajnok. Az ily harsogó ódához keményebb

hangú szavakat kell választani“. (7. s.-hoz) „*vett* két-értelmű, erőtlen s helytelen és ez sokkal nagyobb hiba, mint a monotonia.“ (18. s.-hoz) „*És túlhatsz* jó magában, de itt igen rossz, mert mindjárt előtte van *és nemest*, s kiváltképen ezen helyezetben felette nagy hiba.“

Prónay Sándor, kora lelkes közéleti embere, őszintén lelkesedett Berzsenyiért, alaposan foglalkozott verseivel, s új sorrendet is javasolt a költőnek. (K. Lev. XI. 191.)

Berzsenyi levele 1812. márciusában: „Estére pedig báró Prónay a nagy palotába hivatott, és mint poétát az egész közönség jelenlétében megköszöntött. De mint-hogy ezen jó úrtól a szólás ajándéka csaknem egészen meg vagyon tagadva, úgyhogy fele szavát sem érthettem és semmi helyes beszédbe vele nem eredhettem, igen hiányos lett örömöm.“ (K. G. kiad. 141. l.) Kazinczy levele Prónayhoz, u. o. 142. l.

Kazinczy ítélete: „Néked — akit kimondhatatlanul szeretek — irigylem.“ (Lev. X. 226.)

A bonyhai grotta. Kézirat: **Ak.** M. Irod. Lev. 4. r. 119. (Helmecezihez 1814. dec. 15.) és sümegi Darnay-Múzeum. (U. az.) Először **H₂**. Helye másutt: **H₂**. IV. 1., **D.** IV. 1., **T.** IV. 7.

A költő 1814. jún. 18-i levelében küldi el Kazinczynak.

Változatok: 3. s. **Ak.** Hintsenek *enyhítő* árnyékot körülted. — 5. s. **Ak.** mohaidra. — 6. s. **H₂**. **D.** **T.** A *Hösek*. (De l. B. levelét T. Horváth Jánoshoz.) — **Ak.** magános.

Forrás: A költő *Melancholia* c. versével kapcsolatos.

Jegyzet: *Ének nektáros érzése.* „Ha azt mondom: ének édes érzése, még akkor is csak egy testi érzékkel izgatok, de ha azt mondom: *nektáros*, akkor az egész képzelő erőt a legszebb, legideálisabb szemléletekre ragadom, mert a *nektárral* az egész Olympusnak és Heli-

konnak minden ideái kapcsolatban lévén, egyszerre feltámadnak a lélekben.“ „Igy van a dolog mind a *gigász*ival, mind a *tündérrel*: mindenik a léleknek legpoétaiabb húrjait tapogatja, s mindenik az ideális világ legszebb színeivel teljes.“ Jean Paulra is hivatkozik a költő; a német esztétikus ugyanis ezt mondja: „A hímzetek mértékét bizonyos határozatba szorítani nem lehet. Gyakran gáncsoltatik azoknak mértéktelensége, holott csak azoknak mindennapisága fáraszt. A szerelem és lelkesedés néha kiáradó, édes ösztönt ad belénk, melyről a terméketlen fagynak ítélni nem kellene.“ *Észrevételek Kölcsey recensiójára.* (Toldy-kiad. II. 21. l.)

Kisküküllő vármegyében volt gróf Bethlenék ősi kastélya; parkjában özv. gr. Bethlen Ádámné B. *Melancholia* c. versét kölaphra vésette. (L. Döbrentei lev. 1812. jan. 20. kiad. III. 53.)

B. nyilatkozata: „Érzem, hogy igen csekély, de azt is érzem, hogy szívből jött.“ (K. G. kiad. id. l.) — „Én most igen műzsátlan életet élek, s igen ritkán mosolyognak rám a heliconi szűzek s igen ritkán nyujtanak ily kis Pimplai szálakat.“ (Lev. Helmecezihez Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 119.)

Báró Wesselényi Miklós képe. Kézirat: Ak. és sümegi Darnay Múzeum. Előszőr H. Helye másutt: H. IV. 2., D. IV. 2., T. IV. 6.

Kelte: 1814. (A költő keltezése.)

Változatok: Ak. és sümegi D. M.: u. s. esküszöm. Aldozz! (Ak.: M. Irod. Lev. 4. r. 119.)

Jegyzet: Döbrentei és B. Wesselényi Miklós 1814 szeptemberében meglátogatta Berzsenyit. L. a látogatás leírását D. I. 259—266. B. Helmecezihez írt id. leveleiben: (Ak. M. Irod. Lev. 119. sz.) „Így ítél-s-e Te Wesselényiről?“ Báró Wesselényihez pedig így ír a költő: „Légy segítőm és segítője mindazoknak, kik velem az elnyomott emberi érzelem felszabadításán s terjeszté-

sén munkálkodnak“. (Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 120.) — A verset ily szavakkal küldi el a költő W.-nek: „Hogy én téged nemcsak láttalak, hanem általláttalak, engedd meg, hogy ezen kevés sorokkal megbizonyítsam.“ (1814. nov. 20. Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 120.)*

Napoleonhoz. Kéziratok: **Ak., N.** A vers először Kulcsár István *Hazai és Külföldi Tudósítások* c. újságjában jelent meg. Itt **Hb.** szerint. Helye másutt: **D. V. 6., T. IV. 13. (Hb. II. 80.)**

A költő 1814. máj. 15-én küldte el Helmeckinek a verset.

Változatok: cím **Ak. H. K. T. Napoleon. N. Bonaparte, D., T. Napoleonra.** 1. s. **N., D., T.** Nem te magad győztél. — 2. s. **Ak., N.** zászlóit hozta dicső sereged. — 4. s. **Ak., N.** sorsa kezedre juta. — 7. s. **N.** fölemelt. — 8. s. **Ak.** Benned az emberi *nem* ügye boszulva vagyon. **N.** Benned az emberiség *könnye* boszulva vagyon.

Jegyzet: Kulcsár István újságja közelebbi vonatkozásban is állt a költővel. A lap fején a szerkesztő néhány soros idézetet szokott közölni: klasszikus költők műveiből, közmondásokat latinul, magyarul, stb. Így az 1814. évfolyam 2. számában Berzsenyi verseiből közölt kétsoros idézetet:

*Felkél az ébren szunnyadozó magyar,
S elszórja villámkardja eged ködét...*

(*A felkölt nemességhez*, 1805., a lap fején.) Sőt már az 1812. ápr. 18. számban előre jelezte is Berzsenyi költeményes kötetének a megjelenését: „Általmentek a könyvvizsgáló Rostán Tek. Bersenyi Dániel Urnak többnyire Lantos Versei. Ezen gyönyörű elmélyű Lyricus sok tekintetben megérdemli, hogy a haza előre

* Szentmiklóssy Alajos szerint B. még aznap írta a verset, amelyen Wesselényi eltávozott tőle. (Irod. tört. Közl. 1916. 368.)

is tudja micsoda classicus lélekkel ír.“ Ennek bizony-
ságára idézi a *Megelégedést*.

Berzsenyi 1814. máj. 15-én Helmecczinek küldi el ver-
sét azzal, hogy közölje Kultsár. „Vedd most ezen epi-
grammát s ha tetszik Néked és Kulesárnak, tegyétek
az Ujság elébe.“ E helyett a szerkesztő a verset az
1814. évf. 44. számának *Toldalékában* tette közzé e nem
nagyon szerencsés jegyzet mellett: „Igen sok verseze-
tek küldettek be“, s ezekből a hely szűke miatt csak a
következőket közlik (vagy 4 verset). Igaz, hogy Kul-
tsár a többi értéktelen rigmusok előtt közli Berzsenyi
költeményét, ezzel a megjegyzéssel: „Ts. Berzsenyi
Dániel Ur, valamint költeményeinek gyűjteményében,
úgy ezen alkalmatosságra készült verssel a maga poe-
tai talentumát nyilván megbizonyította.“ A vers meg-
írása idején Napoleon még csak Elbán volt száműzött.
Talán a később bekövetkezett események hatása alatt
írta azután B. Helmecczinek, hogy versét mégis tartsa
vissza, nem ér fel a tárggyal. Nyilván nem volt meg-
elégedve akkori formájával. Ezért dolgozta át több-
ször. — A niklai hagyaték kéziratának utolsó sora igen
szép változat, de minthogy nem valószínű, hogy a
költő ezt a változatot a *Handbuch* (1828) után írta, a
Handbuch változatát kellett közölni, annál inkább,
mert a niklai változat különben visszatér az 1814. szö-
veghez, ami egy-két helyen visszaesést jelent. Gyulai
Pál szerint összes magyar kortársai közül Berzsenyi
jellemozte legmélyebben és legtalálóbban Napoleon
sorsát. (Egyet. előadásai, *A magy. irod. tört. 1807—48.*)

A temető. Kézirat nincs. Először H₂. Helye másutt:
H₂. IV. 3., D. IV. 3., T. IV. 8.

Kelte: D. 1815-re teszi.

Változatok: 13. s. H₂. *kelle* nekem (s. h.) — T. álma-
dozás. — 14. s. H₂. Agyváz altate (s. h.).

Forrás: Horatius C. II. 18. 32. (gondolatrokonság. Csipak.) A 2., 3. és 4. vsz. kapcsolatban van Engel: *Der Philosoph für die Welt* c. művének néhány gondolatával. Pl. 5. vsz. „*Wenn ich zu jeder Spanne Land sage, auf die mein Fuss tritt: du bist Grabstätte von Tausenden, zu jedem Staube sage, der vor mir auf-fliegt: du warst Nerve eines empfindenden Wesens...*“ (Engel id. m. II. 64. l.). E könyv megvolt B. könyvtárában.

Barátnémhoz. Kézirat: Ak. Először H₂. Helye másutt: H₂. IV. 8., D. IV. 8., T. V. 3.

A költő epistolái közé sorozza, 1813–15 között.

Változatok: 14. s. D. és T. itt is van határ.

Forrás: Horatius C. I. 24. 10. — C. II. 9. 10–18. (M.) (Fölötte áll H. versének.)

Vandal bölcsesség. Kézirat: Ak. Először H₂. Másutt: H₂. IV. 10., D. IV. 9., T. IV. 9.

Kelte: 1813–15.

Változatok: 2. s. Ak. jön. — 4. s. Ak. *Csak abba lelték veszte főökát.* — 9. s. Ak. könyvek s tudósok. — 26. s. Ak. S nélkül. 26. és 27. s. Ak. felcserélve. — 27. s. Ak. S azért. — 28. s. D. szél fú, fergeteg leend (s nélkül). — 28. s. Ak. förgeteg. — 30. és 31. s. U. o. felcserélve. — 30. s. Ak. Ha nyájainkba métely s kosz szökik. — 35. s. Ak. *De oh*, nagy hézag ez! — 39. s. Ak. esmeri. — 40. s. Ak. *Se* marhafékre. — U. s. D. bárd alá kerültek. — Ak., T. cím: *A vandal...*

Forrás: 4. vsz. Voss—Kis: *A szépség felszentelése* 4. vsz. (képhasonlóság.) (M.) — 4. vsz. Inachus; Horatius C. II. 3. 21. (M.)

Dukai Takács Judithhoz. Kézirat nincs, először Erdélyi Múzeum 1815. III. 42–45. Itt Hb. szerint. (II. 77.) Helye másutt: H₂. IV. 6., D. IV. 6., T. V. 4.

Kelte a fenti megjelenési év.

Változatok: 2. s. **E. M.** szebb pályáiról. — 8. s. **D., T.** vagynak-e. — 10. s. **D.** gyenge. — **E. M.** bimbáját. — 11. s. **E. M.** kebleken. **D.** keblükén. — 12. s. **E. M.** véreknek. — **D.** nedvéből. — 17. s. **E. M.** dajkakézzel. **D., T.** ölükkbe. — 19. s. **E. M.** ölelve tésznek. — 21. s. **E. M.** van nekik. — 22. s. **E. M. T.** rendeltetések. **D.** rendeltetésük. — 31. s. **D.** *Erényekig fel.* — 37. s. **E. M.** repdes ajkadon. — 39. s. **E. M.** hévit. — 60. s. **E. M.** mosolygván. — 61. s. **E. M.** tiszta fényt. — 62. s. **E. M.** ihletéseket. **D.** ihletésüket. — 63. s. **E. M. S** engedsz sugalmok szent intésinek. — 65. s. **E. M.** szabadba. — 68. s. **E. M.** idvezli. — galyokról. — 69. s. **H.** viradó, **D., T.** viradó. — 75. s. **E. M.** nyögdelve. — 77. s. **E. M.** repdeső. — 74., 75., 80. gyenge u. o. — 88. s. **E. M.** magasba fénylő. — 94. s. **E. M. S** indulatinknak. — 100 s. **E. M.** fürtödet. — U. e. s. **E. M.** istene.

Forrás. A költő verseivel is összefüggésben van: 35. s.— *Klaviromhoz.* — 45. s.— Kazinczy levele Dukai Takács Judithhoz: Ak. D. T. J. hagy. 4. r. 38. 55. — 62. s.— *Lányélet. A kalitkába zárt madár.* — 81. s. *Esti fantázia.**

Jegyzet: Dukai Takács Judit (1795—1836) a kesztelyi helikoni összejövetelek Malvina néven ünnepelt költőnője, akinek alakját a költő meleg szeretettel ünnepli. Rokoni kapcsolatok is voltak köztük. A költőnő nagy tisztelettel és csodálattal szól leveleiben Berzsenyiről. (L. 1815. május 29-én írt levelét.) A költőnő és B. kölcsönösen látogatták egymást. Úti leveleiben is gondol a költőre D. T. J., amikor a Balatonon hajózik és a somogyi partokhoz közelednek. (1816. július 4. „Nikla felé néztem.”) Berzsenyi egyik legszebb prózai levelét is Dukai Takács Judithhoz írta. A költőnő felolvasta neki verseit, együtt olvasták B. költeményeit is, amelyeknek Takács Judit nagy bámulójuk volt. A komoly költő felvidult társaságában. „Édesen mosoly-

* Berzsenyi kéziratban ismerte e verseket.

gott“, amikor a költő szavait hallotta. (1815. május 29.) D. T. J.-nak sokat kellett küzdenie kora elfogultságával, s ebben a küzdelemben B. bátorította. A költő meg akarja mutatni, hogy „a poetriák eránt való rossz vélekedésre az emberek nem igazi okból, hanem csak pusztá gondolatokból jöttek.“ Életének erre az egyik alapproblémájára világít rá B. verse. (L. Ak. Dukai Takács Judit hagyatéka.)

Kazinczy ítélete: „Dudidhoz írt epistolád egyike a te legszebb teremtetésidnek.“ (1815. jan. 10. K. G. k. 186. l.) B. így ajánlja Kazinczynak a költőt: „Dukai Takács Dudi unokahugom... minden kellemekkel bíró leányka, 18 esztendő, s szép értéke legalább megér hetvenezret, s méltó, hogy törekedéseiben buzdítsuk, segéljük. Ajánlom kegyeidbe.“ (1814. dec. 15.)

Vitkovits Mihályhoz. Kézirat: nines. Először H₂. Helye másutt: H₂. IV. 7. D. IV. 7., T. V. 8.

A költő maga keltezte 1815-re. Vitkovits epistolája is ez évben jelent meg az *Erdélyi Múzeumban*.

Változatok: T. 28. s. *többfélélt*. — D. Kívánhat-e. T. is. D. Dunát állandóan kisbetűvel hozza.

Forrás: Vitkovits epistolája az *Erdélyi Múzeum* 1815-ös évfolyamában. Ez az epistola Horvát Istvánhoz szól. (Tárgyellentét. Erd. M. I. 43—47.) Vitkovits epistolája is sikerült, B.-nek is tetszett. (L. levelét Helmecezihez Ak. M. Irod. Lev. 119. sz.) — Horatius Epist. I. 7., C. II. 2. (Önálló vonatkozásban felhasználva.) — Senecai gondolatok is vannak benne: 9. szak. (Ed. Haase I. 245.)

A Pesti Magyar Társasághoz. Kézirat: Ak. Először H₂. Helye másutt H₂. IV. 4., D. IV. 4., T. V. 6.

Keltezése a költőtől: 1815.

Változatok: 4. s. Ak. ezzel nő. — 9. s. Ak. *intéz minden népeket*. — 14. s. után következő 4. Ak sor a nyomtatásban nines meg;

*Ha a világnak őstörténetét
És a jelenkor népeit tekintjük,
Csudálva látjuk, mily meddőn tenyészik
A Szent Igazság s józan értelem.*

(L. B. levele Helmecezihez id. h.)

25. s. hiányzik **Ak**-ban. — 31. s. *Előtte el volt rejtve...* e sor hiányzik a kéziratban, de lásd B. lev. változtatásairól. — 36. s. **D.** most *azóta*. **Ak.** *miköztünk* kezd is fényleni. **T.** is. — 58. s. **T.** városok. — 68. s. **H. D. T.** füreszti. — 76. s. **Ak.** után kimaradt a nyomtatásban egy sor:

Segíthetünk-e embertársainkon. (L. B. lev. Helmecezihez.) 77. s. **Ak.** *S gyaníthatunk.* — 82. s. **D.** *Ezred meg ezred majd meg fogja tenni.* — 86. s. **D.** láncához csatol. — 94. s. **Ak. T.** Az ész s... — 101. s. **Ak.** *Az isteneknek kedvesek lehetnek.* U. s. **Ak.** Tömjénetekhez. **H.** Tömjényitekhez.

Forrás: Volney *Die Ruinen* c. művének (fordítás) e helyei: (M.) 17. s.—: „Es entstanden im Schosse der Staaten gotteseelästerliche Gesellschaften. Sie stifteten ein Reich der Mysterien und ein Monopol der Aufklärung, welche bis auf diesen Tag die Nationen ins Verderben gestürzt haben.“ 211. l. „...ein politisches Mittel, die leichtfertige Menge zu lenken.“ 235. l. 43. s.—: „Nunmehr stiegen die Tiere, welche der Verstand in die Himmel versetzt hatte, wieder auf die Erde herab. Das Volk richtete ein Gebet an sie.“ U. ott 46. s.—: „Sie nahmen den Grundsatz an, dass der Körper nur ein Gefängnis ist, dass Vollkommenheit eine gänzliche Fühllosigkeit ist.“ 238. l. „Woraus die Beschauung und alle Gebräuche der traurigen Verwirrung der Anachoreten entstanden.“ 238. l. U. a. sz. 4. „Beide lachen über die Dummheit des Indianers der den Mist der Kuh verehrt, während sie (der Kalmükker und der Bewohner von Lar-sa) die Excremente ihres Papstes einweihen.“ 144. l. 13. s.—: „Wenn beide Muselmänner sich auf einer Reise antref-

fen, und sich brüderlich begrüßen und die Stunde des Gebets kommt, wo der eine die Reinigung bei den Fingerspitzen, der andere beim Ellbogen anfängt, so sind sie Todfeinde.“ 144. l. „Stete Wortstreitigkeiten (haben) Revolutionem und Kriege veranlaszt.“

Jegyzet. A *Pesti Magyar Társaság* Bilkei Pap Ferenc és társai voltak, akik felajánlották Berzsényinek versei 2. kiadásának közrebocsátását. (L. lev. 1814 dec. 18.) Ak. M. Irod. Lev. 4. r. 120.) — A cím is valószínűleg eredetileg így volt: A *Pesti Kisapok* Magyar Társaságához. (U. ott. 4-r. 119.)

Döbrentei Gáborhoz. Kézirat: Ak. Először H₂. Helye másutt: H₂. IV. 5., D. IV. 5., T. V. 7.

1815-ben írta B. (Lev. Döbrenteihez. Ak. Régi és újabb írók 8. r. 15.)

Változatok: Ak. 11. s. kárhoztatni szép. — 17. s. Ak. S gyűlöljük-e. T. is. — 31. s. D. utálnók. — 32. s. Ak. nem hasonló. — 34. s. Ak. s a bürök megöl. — 44. s. Ak. Kuporja. — 45. s. D. mindig. — 48. s. Ak. Pazarlja. — 50. s. Ak. Bizár. — 51. s. Ak. Az egyik az óság rabja, majma. — 56. s. Ak. régi isteneit. — 57. s. Ak. keresztény verseket csinál. — 58. s. 62-ig hiányzik a kéziratban. — 67. s. Ak. gyümölcsét mint figét. — 69. s. Ak. Betyár szavakkal. — 72. s. Ak. Ekként az ember. — 76. s. Ak. S ki tudna. — 77–78. s. Ak. felcserélve. — 88. s. Ak. ifjúságom rózsaberkein. — Utána ez a két később kihagyott sor volt:

*A képzeteknek szép játéki közt
Az érzemények édes ömleményit.*

Ez a két sor később a Takács Judithhoz írt versbe került. (81., 82. s.) 90. s. Ak. S nélkül. — 93. s. Ak. Nevesd te is hát őket. — 98. s. Ak. előtted.

Forrás: Horatius C. IV. 2. 27. (Csupán némi gondolatrokonság.) B. sem törődik a gáncsokkal, a „turba“

véleményével, de ezt a gondolatot is továbbfejleszti, s a barátság dicsőítéséig ér el.

Jegyzet. A költeményben lévő célzás a *Mondolatnak* Berzsenyi-támadására vonatkozik. — B. levele Döbrenteihez: „Kedves Barátom, rokonom s földim, vedd ezen csekélységet szeretetemnek s tiszteletemnek örökös jelölül. S ha szokásom szerint hibázni találtam, add tudtomra, hogy botlásaimat, minek előtte satu alá ereszténém, megigazíthassam.“ (Id. lev.)

Helmeczi Mihályhoz. Kézirat nincs. Először H₂. Helye másutt: H₂. IV. 9., D. IV. 11., T. V. 8.

Változatok: 2. s. D. T. énekeljek-e.

1815-ben küldte H.-hez a második kiadás számára.

Barátimhoz. Kézirat: N. Először itt.

A Kölcséyyvel és a többi epigrammával együtt leírva, de a cím korábbi keltezést sejtet.

Forrás: Kazinczy szonettje, amelyre célzás történik, így kezdődik:

Nincs milliók közt egy, kit a fene

Vak Áte így vett volna szabdalásba.

Jegyzet. A „Honnét van...” kezdetű verssel közös sorai vannak, de mivel nem tudjuk, hogy a költőnek mi célja volt velük, mindkettőt közöljük. Az utolsó 5 sort a költő áthúzta, majd az áthúzást érvénytelenítette, kivéve az 1. sor első szavait. (Itt zárójelben.)

Himnusz Keszthely isteneihez. E versnek két nyomtatott szövege és két kézirata van. Az első nyomtatott szöveg a *Helikonban* jelent meg (Keszthely, 1818. 34. l.). K.-val jelezzük. Ez a lenyomat tele van a legdurvább sajtóhibákkal és értelmetlenségekkel. (A kies Veimár, Zeng s fölötte...) Döbrentei változata is teljesen megbízhatatlan. (Ceresz és, igazabb, Tegzes.) Az első kézirat

(Ak. M. Irod. Lev. 4. r. 44.) gyengébb szövegű, s korábbinak látszik, mint a niklai hagyatékból most előkerült szöveg (*Vidám avénám hymnusa titek' áld, szöveteg, leszeg*). Tehát N. szerint közöljük a verset. — Helye másutt: D. V. 4., T. IV. 10.

Maga a költő keletzte a verset.

Változatok: 4. s. K. szemérmes arcád.* — 6. s. D. Vilám ostromait (S nélkül). K. viliám (s. hiba). — 10. s. K. palotáiban. — 11. s. D. Ceresz és. — 13. s. Ak. hymnusa titek áld. — 15. s. Ak. földi, lelki. — 17. s. D. T. hívtad erdeiből elő. — 20. s. K. neki. — 21. s. Ak. szövetegjeit. — 22. s. T. elementomit. — 32. s. D. T. S nélkül. — 35. s. D. esmért. — 38. s. D. igazabb mennyei csírajait. — 40. s. Ak. nyila bús vadonján. K. S Elüzion szomorú. D. S nélkül, teljesen értelmetlen... (D. az s-nek ellensége volt.) — 41. s. D. húrait. — 44. s. Ak. Megkerülé. — 45. s. K. Théba. — 46. s. Ak. T. felderült. — 47. s. D. T. S nélkül. — 49. s. T. lelki merész keze. — 50. s. Ak. T. leszeg. — 52. s. Ak. K. D. világot alkot (s nélkül). — 53. s. K. Kronos szülöttje s. K. D. T. s Delphi nagy istene. — 60. s. D. Saturnust s nélkül. Ak. K. D. T. idejét. — 63. s. K. kies magyar Veimár öléből. — 64. s. Ak. T. Lássa hazám. — 66. s. K. ismere. 71. s. K. zeng s fölötte Tegzed arany nyila és az Aegis. — 72. s. D. Tegzes arany nyila. — U. s. Ak. Kazinczy javítása: zeng az Aegis.

Forrás: 1—4. vsz. Hor. C. I. 6. 1—. (Rokon gondolat, máskép kifejezve.) — 3. vsz. Schiller *Der Spaziergang*:

Nieder steigen vom Himmel die seligen Götter und
[nehmen

In dem geweihten Bezirk festliche Wohnungen ein.

Herrliche Gaben bescherend erscheinen sie, Ceres

[vor allem. (M.)

* Az 5. sorban a kéziratokban Tridens' áll, mint a 6. sorban villám'. A birtokos esetet pótló jel vezette Toldyt hibás olvasatára: T. 5. s. Tridenst,

Az 5. vsz.-hoz l. Kis János *A szépség felszentelése* c. versét is, továbbá Schiller *Das eleusische Fest* c. versét. Erre nézve l. Zlinszky tanulmányát az *Egyet. Phil. Közl.* 1897. évf. Tárgykülönbség: Berzsenyi verse szűk-körűbb, ő csak Keszthelyt akarta dicsőíteni. — A 6. vsz.-ra l. ismét *Spaziergang* (M.) és *Das eleusische Fest* id. v. — 8. vsz.-ra Schiller *Die Künstler* c. verse egyik képét (M):

Und Menschheit trat auf die entwölkte Stirn...
Und der erhabne Fremdling, der Gedanke
Sprang aus dem staunenden Gehirn.

A 13. vsz.-ra l. Kis János *Erdélyi Múzeum*, 1814. 40. l. (gondolatrokonság). B. kedves olvasmánya. (M.)

Jegyzet: A *Helikon* megjegyzése: „Mely napon jelen lévő ő is, annak emlékezetére béküldött Berzsenyi Dániel s felolvastatott.“

Festetics György gr. (1755—1819) 1797-ben alapította a keszthelyi Georgikont. 1817-től haláláig ötízben rendezett helikoni ünnepélyeket Keszthelyen. Az ünnepélyek központjai a költők felolvasásai voltak. B. is résztvett az első ünnepélyeken.

Berzsenyi 1817 március 12-én K.-nak így jelenti be a költeményt: „Barátom, hat napi vajúdás után Múzsám egy korcsot szült, feje Schiller, melle Berzsenyi, lába Horác, nyelvére nézve semineologus, melynek a tudós magyar világ tán még hírét se hallotta. Tekintsd meg kérlek, s mondd meg, mit tegyek vele.“ (K. G. kiad. 209.) Kazinczy válasza 1817 március 23: „Hat napi vajúdása után Múzsád nem azt a chimaerát szülte, melynek feje Schiller, közepe Berzsenyi, hátulja Horác, hanem oly nagy tűzű ódát, amelyet csak tőled halla még a Haza. Mely erő! mely képek! mely nyelv!“ (K. G. kiad. 214.)

A költő következő sorok kíséretében küldte el a verset gr. Festetics Györgynek; „Ime, én ismét jóven-

dőlő lettem, alig teljesedett be a Helicon, már Veimárról álmodom.“ Azután azt a gondolatot fejti ki, hogy Festeticsnek nemcsak kortársai között kell kiválnia, mert „mi fény azok között tündökölni, akik az anyai nyelvet cigánynyelvnek nevezik és a poetát ioculatornak tartják“ — hanem a jövő maradék számára kell alkotásait maradandókká tennie. (Levele 1817. márc. 16. Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz.)

Felséges királyunknak... Kézirat: B. kézirata hiányzik, csak másolat van róla, Makáry Györgytől. (Ak. Vegyes Qu. 13. 2.) Először az *Aurora* 1824. évfolyamában, innen adjuk. Helye másutt: D. V. 2., T. IV. 11.

Kelte: 1817, Ferenc császár és király keszthelyi tartózkodására.

Változatok a kéziratban: 6. s. Temjént. — 8. s. jusaitoknak. — A 3. s.-hoz jegyzet: zengő, azaz a *Balaton*.

Forrás: Horatius C. IV. 15. (Rokon gondolat Augustus magasztalásában, de önálló kifejtés.)

Hektor búcsúzása. Kézirat: N. Először D. Itt D. szerint, mert szövege belső okokból későbbinek látszik. Helye másutt: D. V. 5., T. Toldalék.

Kelte: 1817 után, mert H.-ben nem közli.

Változatok: 2. sorban 3 variáns N.-ben: Hol Achilles a) *győzhetetlen ökle*, b) *bírhatatlan ökle*, c) *öldöklő fegyvere*.^{*} — 5. s. áthúzva Isten *tisztelni*. — 8. s. N. *tüzem engem*. — 11. s. N. *bátran* ontok. — 14. s. N. *rozsdá rágja*. — U. s. áthúzva N. Hektor *veszhet*.

Forrás: A vers Schiller: *Hektors Abschied* c. költeményének fordítása. Berzsenyi a két variánsban meglévő (l. Goedecke I.) schilleri verset a második (klaszikus) szöveg szerint fordította. (A két variáns közti eltérés: Wickhoff, Schriften II. 93.)

^{*} E három változat után végül a költő a mai szöveget írja oda a fogalmazványban.

A német és a magyar ízlés. Kézirat: N. Először itt közölve.

Kelte: 1817 után, kapcsolatban a Kölcsey ellen írt *Észrevételekkel*.

Jegyzet. L. Berzsényi vallomását a magyarságról az *Észrevételekben* (2. változat, Szemere Tár IX.) „A nemzetiség minden igazságoknál szentebb. A magyar Európának leglelkesebb népei közé tartozik, szép ízlését mutatja nyelve, *szép öltözete*... hogy a magyar igen érző, mutatja érzékeny éneke és muzsikája. A munkás és mélyen ható német geniust a mély tudományokban el nem érheti, de a poézisben felmúlhatja és föl fogja múlni.“

Egy philologushoz. Kézirat: N. Először itt közölve.

Kelte: 1817 után, kapcsolatban az *Észrevételekkel*.

Jegyzet. Itt a Dunának és a Tiszának mintegy philológiai értelme és jelentősége van. A költő a dunaiságra és a tiszaiságra vonatkozólag hosszasan beszél az *Észrevételek* második fogalmazványában. (L. Szemere Tár IX.) Tagadja a tiszántúliak elsőbbségét és kivételes jelentőségüket a magyar nyelv törvényei és kialakulása tekintetében, s egyenjogúságot követel a dunántúli nyelv számára.

A magyar. Kézirat: N. Először itt közölve.

Kelte kapcsolatban lehet az *Észrevételekkel*.

Jegyzet. A 3. sorban hiányzik a daktilust képző szótag (le).

Herder. Kézirat: N. Először itt.

Kelte: 1817 után, összefügg B. esztétikai tanulmányaival. A többi epigrammával egy papírlapra tisztázva.

Jegyzet. *Rakiát*; valószínűleg *raki*, pálinkafajta neve.

A szonett. Kézirat: N. Először itt.

Kelte: 1826 körül, összefüggésben a szonettháborúval. (L. Négyesy id. tan. Beöthy Képes Irodört.-ben.)

Jegyzet. L. Berzsenyi bírálatát Szemere szonettjeivel kapcsolatban. „Mindezen daloknak leggyakoribb hibájok az érzelmi harmóniátlanság, amit én részint a mesterkélt formának tulajdonítok, részint pedig ama céltalanságnak, hogy mindig csak érzést, meg érzést, még pedig mély érzést akarunk ömledezni, s nem a szív egyszerű nyelvén... az ily legfennebb hangok mellett a legszebb közéletűek is hamar alantaknak látszanak.“ (T. II. 180.)

Plato. Kézirat: N. Először itt.

Kelte: 1817 után; összefügg B. esztétikai tanulmányaival, de főleg a mesterkélt költészet ellen irányul. (L. T. II. 180 l.)

Tollhiba a kéziratban: 1. s. méhet.

Honnét van... Kézirat nincs. Először D., innen adjuk, de a *költér* szó nélkül. Helye másutt: D. V. 18., T. a Toldalékban közli.

Kelte: 1816 után, mert a H.-ben nem jelent meg.

Változatok: D.-nél ez a lehetetlen cím: *Költér üldete*. T. cím nélkül közli. — 2. s. D. költért. — 5. s. D. u. a. — 6. s. D. ismét költért. — A RKK *A költő és a sors* címen hozza a verset, a címet D. nyelvéből mai nyelvre fordítva.

Jegyzet. Karaib délamerikai nép. L. még a *Barátim*-hoz c. verset is. — Kuriózumképen megemlítjük, hogy Magyar Mihály *Költő üldözése* címen közli a verset.

Kölcsey. Kézirat: N. Először itt.

A Kölcsey-vitára vonatkozik, tehát mindenesetre 1817 után keletkezett, de már bizonyos lecsillapodott fölény van benne, ezért a 20-as évekből származhatik.

A Kölcsey-vita költészeti visszhangja, ez a jelentősége.

Az ifjúsághoz. A Berzsenyi könyvtárában talált, most előkerült teológiai könyv: *Theologia, Fr. Buddei, Hanoverae, 1719.* hátlapjára írva. Eddig ismeretlen volt, itt először közlöm az elmosódott sorokat, kémiai restaurálás és felnagyítás után. (Pusztaszeri Ferenc írásszakértő úr segítségével fejtettük meg a szavak egy részét.) Első fogalmazványnak tekinthető.

A könyv belső bekötési tábláján ez áll: *Ex libris Danielis Bersenyi* 1820. Tehát 1820 után íródhatott a vers.

Felsőbüki Nagy Benedekhez. Kézirat nincs. Először **D.** Itt **D.** szerint adjuk. Helye másutt: **D. V. 10., T. IV. 14.**

D. 1821-re keltezi.

Változatok: 10. s. **T.** fénybe.

Jegyzet. Felsőbüki Nagy Benedek: Nagy Pálnak, a B. által dicsőített szónoknak rokona volt. Meglátogatta Berzsenyit Niklán.

Montesquieu művének hivatkozott részlete: „On a vu la maison d'Autriche travailler sans relâche à opprimer la noblesse hongroise. Elle ignorait de quel prix elle la serait quelque jour. Elle cherchait chez ce peuple de l'argent qui n'y était pas, elle ne voyait pas des hommes qui y étaient. Lorsque tant de princes partageaient entre eux ses états, toutes les pièces de sa monarchie, immobiles et sans action, tombaient, pour ainsi dire, les unes sur les autres; il n'y avait de vie que dans cette noblesse, qui s'indigna, oublia tout pour combattre et crut qu'il était de sa gloire de périr et de pardonner.“ (*L'esprit des lois*, p. 132, l. 12., Flammarion.)

A füredi kúthoz. Kézirat: **N.**, először **D.**, itt **N.** szerint. Másutt: **D. V. 7., T. IV. 18.**

Berzsenyi egyik füredi időzése alkalmával íródhatott, Téli Takács József halála után (1821).

A kézirat eltérései: 2. s. **N.** mennybül. — (Másutt seadtuk e prov. ragot.) — 18. s. **N.** fölleg.

Forrás: 1—3. vsz. Horatius C. I. 3. 25. (Célzás Japet fiára.), III. 13. 1. — (A forrás dicsőítése.) A horatiusi magot a költő kibővítette és jelentősebbé tette. Forrás helyett emberekről, kedves lelkekről beszél. — Az *Aurora* gyakran hozott Füreden dicsőítő verseket, ez is bizonyos ösztönzést adhatott **B.**-nek, a nagy versengőnek.

Elégia gr. Festetics György hamvaira. Kézirata eddig nem volt ismeretes, most két kéziratot is találtam. Az egyik a költőtől származik, valószínűleg első fogalmazvány, a másik pedig a költő fiának, Berzsényi Lászlónak a másolata. (Erre hivatkozik B. L. Toldynak írt levelében, amelyben kifogásolja a **D.** közölte szövegeket. Ak. M. Irod. Lev. 120.) Mivel ezek a kifogások alaposaknak látszanak, a költő kézirata pedig első fogalmazvány, a verset Berzsényi László kézirata szerint adjuk. — Helye másutt: **D.** V. 8., **T.** IV 12. — Kelte: 1823.

A fogalmazvány (**N.**) és a kiadások* eltérései: 1. s. Kesztheli. — 2. s. öblei, árbocai (s nélkül). — 3. s. *Csendes az ég.* — 5. s. *földedre kiszállok.* — 7. s. Minden *lépésem.* B. L. Minden mozdulatim. (Elírás.) — 8. s. *S míveiden lengő.* — 9. s. *Látom, mint öleled...* — 10. s. kapuidba hozott. — 11. s., 12. s. *Látom, mint fogadád a gyermek gyenge virágít, S mint fizetéd vissza, amit a gyermek adott.* A 12. s. előtt kimaradt a B. L. kéziratából a fogalmazvány köv. két sora (Döbrenteinél, **T.**-nál is hiányzik):

*Mint kinek oltáron leborulva imádkozik a föld,
A mennyből testben szálla le hinteni jót.*

13. s. *Mint a görög nagyság.* — 16. s. változata: *S gyermeki játékkal isteni célra vivél.* — 17. s. *Míg egyebek honnunk javait vesztünkre kiszórják.* **B. L.** is. — 18. s. *erejét kiölik.* — 19. s. **D. T.** *Közbe Te keltél fel.* — **N.** s. vala-

* Ahol jelöletlen a változat, ott **N.**-ről van szó.

merre *fordula* arcád. — 21. s., 22. s. N.-ben hiányzik. 22. s. **D. T.** A görög ég s Helikon. — 24. s. N.-ben hiányzik. **B. L.** öszveköté. — 25. s. **D.** ajándok. — 26. s. S minden ideg (*ragyogó*) *magasabb pályafutásra* feszült. A köv. kézirati sor kimaradt **D.-nél**, **B. L.-nél** is:

A buta dölfe kacagott, csak üres zajt halla ezekbe.

Viszont a 27—30. s. a kéziratban hiányzik. — 28. s. **B. L.** öszveszedé. 31. s. pálla. 32. s. A csuda (*nagy*) *bajnokokat*. — 33. s. zengésben. — 35. s. A sete nép a zajt látta s Amalthea tölgyét. **D. T.** s a tölgyet emelte. **B. L.** emelte a tölgyet. (De l. id. lev. T.-hoz!) — 36. s. *Halhatlant látni* nem vala *nyitva* szeme. — 37. s. *föntjáró* lelkednek látta csapásit. — 43. s. düledékin az érző. — 44. s. *A nagy idő szomorú.* **D.** képzeletében. — 45. s. *képekben* az utas. — A N. szövegében még 4 sor van a végén, de valószínűleg a 41. s. elé gondolva:

*De soha nem jöhet oly nap, melybe csudálni feledje
A maradék szeretett képedet és nevedet.*

De soha nem jön idő, amelybe csudálni feledje...

és még:

Elfolya szép élted, vele eltűnt szebb ideálad.

Így tűnik minden! Palotád... (L. 119. l.)

Még ez a négy sor van a niklai kéziratban (áth.):

*Ó, de te lelkieket plántáltál túl a veszendőn,
S lelkivilágnak vagy s lész örökös lakosa.
Lelkünkben laktál, ott élsz te örökre dicsően
Minden igaz szívben, mint az enyimbe' ma élsz.*

Talán a 42. s. utánra gondolta a költő.

Jegyzet: Eddig 1819-re tették a vers keltét, de **B. L.** másolata, 1823. máj. 22. Berzsenyi Dániel: 1823. mellett szól. Ekkor kezdett különben is **B.** költői ereje visszatérni. A fogalmazvány olyan füzetben van, amely esztétikai jegyzeteivel van tele.

Vig Chloe. Kézirat nincs. Először Kisfaludy *Aurora*-jának 1825. évfolyamában (85. l.). E szerint közölve. Helye másutt: **D. V. 11., T. IV. 15.**

Kelte: 1825.

Változatok: **D. u. e. s. Almam** még istenné tehet... (L. Berzsenyi László levelének igazítását, Ak. M. Irod. Lev. 4. r. 120.) (*Lilim.*) — 15. s. **D. kelheid.**

Jegyzet. Az utolsó két sor:

Lilim még istenné tehet,

Legyen, legyen hallgatók.

Logikai ellentmondásban van az egész vers tartalmával. Ezért **D.** változata helyesebbnek látszik (*Almam*), azonban nem hiteles.

A poeta. Kézirat nincs. Először Kisfaludy *Aurora*-jának 1825. évfolyamában (97. l.). Onnan közöljük. Helye másutt: **D. V. 1. T. IV. 16.**

Kelte 1825.

Változatok: **D.** önkényesen *A költér* címet adta a versnek.

Jegyzet. A költemény 1. versszaka és *A füredi kúthoz* c. vers 2. versszaka csaknem teljesen azonos.

Szilágyi 1458-ban. Kézirat nincsen. Először Kisfaludy K. *Aurorájá*-nak 1825. évfolyamában közölve (53. l.) Itt Toldy *Handbuchja* szerint. Helye másutt: **D. V. 3., T. IV. 17.**

Kelte: 1825.

Változatok: 5. s. **D.** ledőlt az undok cimbora (s nélkül). — 15. s. **Hb.** atyavirtusán. — 18. s. **D.** bízók. — 23. s. **D.** tornyait Földünknek. — Eddig az összes kiadásokban 14. s.: Megkímélve.

Jegyzet: Helmezi levele (Ak. M. Irod. Lev. 120.) nagy elragadtatással emlékezik meg a versnek a korra tett hatásáról, 1815 ápr. 14-én: „Azon strophában: *Féltünk rossz rokonink...* mindnyájunk szemébe könny szökött, s kéziratodat csókoltuk helyetted.“

Wesselényi, a nádor Muránynál. Kézirat nines. Előszőr: **D.** innen adjuk. Helye másutt: **D. V. 9., T. Toldalék.**

Schiller. A kézirat eddig ismeretlen volt, most került elő a niklai hagyatékából: **N.**, e szerint közöljük. Helye másutt: **D. V. 14., T. Toldalék.**

D. 1825-re teszi keltét.

Vázlatok: **D.**-nél a cím: *Kellő közép.* **T.**-nél címtelen.

Jegyzet. A vers **B.** esztétikai tanulmányaival, különösen Harmonisztikájával függ össze. A könyvtárában levő Schiller-példány aláhúzásai is alapos tanulmányozásról tanuskodnak.

A kritika. Kézirat: **N.** Előszőr **D.** Itt **N.** szerint, mert ez a szöveg újabbnak látszik. Helye másutt: **D. V. 12., T. Toldalék.**

Kelte: 1817 után; a vers nyilván összefüggésben a Kölcsény-kritikával. **D.** 1825-re teszi.

Változatok: 1. s. **N.** műv. — 2. s. **N.** összevezavarni (másutt se vettük figyelembe). — 3. s. **D.** s utána **T.** a szép. (Itt: szép s jó.)

Jegyzet. **V. ö.** Berzsényi nézeteit a kritikáról: „A tiszta kritikának törvényei nem egyebek, mint az emberiség legfőbb törvényei. Ezen legfőbb törvények parancsolják a tanító kritikusnak, hogy ember- és író-társai hibáit a műveltség és emberiség javára felfedje, de ugyanezen legfőbb törvények parancsolják neki azt is, hogy ezen felfedés az embert avagy író-t minden lehető módon kímélje, s a művésztől művét megválassza.“ (**T. II.** 191.)

Az Új Görögország. Kézirat nines. Előszőr **D.** Itt **D.** szerint. Helye másutt: **D. V. 13., T. IV. 20.**

Kelte: 1825 **D.** szerint, szerintünk 1827, a navarinói tengeri esata után, amelyre célzás történik.

Anglia. Kézirat nincs. Először **D.** Itt **D.** sz. Helye másutt: **D.** V. 16., **T.** Toldalék. **D.** 1828-ra teszi.

Jegyzet. Érdekesen vegyül itt Berzsenyi hellenizmusába a Széchenyi-korszak angolkultusza. A kettő találkozására magyarázza Berzsenyi kritikai s mély erkölcsi álláspontját az angol realizmust illetőleg.

Hadarász ifjoncnép. Kézirat: **N.** Először **D.** Itt **D.** szerint, amely későbbi fogalmazásnak látszik. Helye másutt: **D.** V. 17., **T.** Toldalék.

D. 1829-re keltezi.

Változatok: Cím **N.** *A tudós fickó*, majd ezt áthúzza, *A genialis nép.* — 2. s. **N.** *A genialis nép álmaiban...* — 4. s. **N.** kurta belük *a genialis urak!*

Forrás: A vers Schiller: *Die Sonntagskinder* c. epigrammjának fordítása. (Zlinszky.) **B.** nem jelöli meg a forrást.

Gr. Mailáth Jánoshoz. Eredeti kézirat eddig nem volt, most kettő is van (fogalmazványtöredék és töredék-másolat), de a **D.** közölte változat teljes kézírata hiányzik. (L. erre vonatkozólag Berzsenyi László levelét Ak. M. Irod. Lev. 4. r. 120.) A **B.**-kézirat a Mailáth-versre vonatkozólag most került elő a niklai hagyatékból, s a 2. változat első fogalmazványának (illetve két töredék-fogalmazványnak) látszik. A másik, nem **B.**-től származó kézirat az Ak. M. Irod. Lev. 4. r. 44. sz. alatt az 1. változatot közli. (L. erre vonatkozólag Széchenyi I. levelét, Levelezése, Mailáth B. I. kötet.) A 2. változatról azt írja Berzsenyi László id. levelében, hogy a róla Döbrentének adott kézirat hiányos volt, s meg is jelöli pl. azt a két sort, amely ebben a kéziratban nem volt benn (a jelen kiadás zárójelben közli), s amely szerinte Döbrenteitől származik. E szerint tehát a nyomdai szöveg közvetlen alapjául szolgáló kézirat nincs, így kénytelenek vagyunk a verset **B. L.** kifogásaival és bizonyos

fenntartással **D.** szerint adni, mindenütt megjelölve a változatokat. A vers helye másutt: utolsó költemény **D.-nél** és **T.** kiadásában.

A vers keltezése a költőtől származik; 1830. aug. 15-én küldte el a költő Széchenyinek. (*Ak. Értesítő* 1913. Viszota Gyula közlése.)

Változatok: **Ak.** kéziratváltozata. A 3. vsz. után ez áll az akadémiai kéziratban (nem Berzsenyi tollából való):

*Sem gyenge Lolli égnyilatú ölen,
Sem bájolvá csudált nemzete hajdanán,
Nem hős atyáink büszke rogytán,
S dülve megállni feszült erényin.*

4. vsz. Mint egy Pygmalion szobra karom hevén, | Életre
gyúlni látsza honnom, | S annak örök szavait rebegtem.
Majd így folytatja:

*Annak szerelme lángjai zengeték
Lelkem zengedező memnoni oszlopát,
S azok lobognak húraimról
Honszerető kebeleddel össze.*

*Most már telemnek bús szele fujdogál,
S tőled nyert koszorúm bimbait elszedi,
Eltűnt világom omladékin
A hideg ész mutatá ki pályám.*

*Földhez gyalúdvá szántogatok, vetek,
S kunyhóm szűk teremít télre tatargatom,
Hogy a hülékeny nedvű dallost
Vad Boreas dere földve lelje.*

*Vagy néha, hogyha gondaim engedik,
Mi szép, mi jó, azt fejtve tanulgatom;
Lekötve nyomván játszi Proteust,
Emberi színt mutat és jövendő.*

*Te zengj, mosolygó Grátia kedvese!
Nagy fényű eleid nagy neve nagyra int,
Int Pindarus szép régi tárgya:
Ím lovak és lovagok robognak*

*Istenfiakként nyitva Olympiát (T. Istenfiakkal.)
Rákos szent mezején! Hallom a pályazajt,
S a pályazajban Széchenyink dús
Aldozatit s lova könnyű győztét.*

*Oh, énekeld őt, a diadal fiát!
Eurus-szülte lován mint viva, nyerve díjt,
Sándorral, a hírhedt lovaggal,
Kezdve, teremtvé dicső utat s célt.*

Mely újra szülje a magyar izmait

stb. (l. a szövegben az utolsó vszakot).

A 2. változat fogalmazványai (az egyik fogalm., a másik tisztázattöredék a niklai hagyatékból), a következő variánsokat mutatják. 2. s. A Kárpátokról. — 4. s. Fát áthúzva h. tört. — 10. s. pásztorkalibák füstje. — 14. s. karom között. — A 15. s. két változata:

*Életre gyúlni látsza honnom... és
Életre gyúlni láttam a hont*

A 16. s. változatai:

*Részeg öröm ragadozta lelkem... (áth.)
Szent örömöm huraimra ömlött. (áth.)
S annak ivá kebelem sugalmát.
S annak örök szavait rebegtem...
Szent szerclem ragadozta lantom. (áth.)
Szent szerelem vala hű sugallóm...
Az vala istenem...*

17. s. *Szivembe* mint egy Ilión... — 21. s. *Eltűnt az álom.*
 — 22. s. *Szóm* lelkedre hatott, *hidd, hogy az égi szó.* (áth.)
 U. e sorrász: *szeretett hang lőn az.* (áth.) *Szóm szép*
lelket emelt, nem vala puszta hang. (változat.) 6. vsz.
 teljes variánsa:

Eltűnt az álom, ámde ha gyermeki
Szóm lelkedre hatott, hidd, hogy az égi szó, (áth.)
Nem, mely a tudatlan gyermek ajkán
Mennykövezett. Koszorúm felöltöm.
 (U. ott ne bánd meg áth.)

Ismeretlen versszak, szintén a 6. változatának tekint-
 hető:

Amit magyar szív ömle, magyar dal az,
Szívből szívbe lobog: szívben az égi lant.
...ott magyar dal s hon szerelme,
Ott az örök: koszorúm ne bánd meg...

Eddig az összes kiadásokban: 15. s. *Életre gyulva*
lengé honom... (De I. Berzsényi László id. lev. Ak. M.
 Irod. Lev. 4. r. 120.)

Jegyzet. Mailáth János gr. 1820. dec. 4-én keresi fel
 Berzsényit meleghangú levelével: „Rég ideje már, hogy
 a legjelesb magyar poetai költeményeket németre for-
 dítani kezdettem... Vallom, hogy én a Tekintetes Urat
 a Magyar Poezis legnagyobb hőségnek, Magyarország
 legnagyobb poetájának tartom.“ (Ak. M. Irod. Lev. 4-r.
 120. sz.)

Berzsényi levele Mailáth Jánoshoz 1822. febr. 28-án.
 (Ak. M. Irod. Lev. 4-r. 120.) Különösen köszöni neki,
 hogy az ő „legifjabb, legeggyűgyűbb érzelmű dalait ked-
 veli és dicsőíti“. „Szegény reducáltatott expoeta colle-
 gáját zárja Nagyságod ezután is kegyeibe, tisztelje meg
 tovább is nagybecsű leveleivel.“ „Különösen örvendek
 azon, hogy Nagyságod többnyire a Kölesey által úgy-
 nevezett gyermeki gyomaimat tisztelte meg. De örüljen

Nagyságod is, mert ezzel nyilván megmutatta, hogy érzése távol van a góth íztelenség szentimentalgrimaszszaitul s a gyermeki érzést a gyermeki érzékenykedéstől meg tudta választani.“ (U. ott.) A versnek egy másik előzményét Széchenyi 1830. jan. 15-én keltezett levelében kell keresnünk, aki nagy tisztelettel szól a költővel. Majd más helyen így szól: „Ismerem és mondhatom, ugyan jól Nemzetem azon dicső lantosát, kivel más nemzet kérkedne. Ha nem is látnám soha is — annál többet érzettem, vágytam, és nem ritkán felemelkedtem véle dicsőbb hazákba, ahol gúny, irigység, ellenségeskedés idegen!“ B. az ódát 1830. aug. 15-én küldte el Széchenyinek. Levele elején így szól: „A nagy névnek nincs szüksége a Poezis koszorújára, hanem a Poezisnek van szüksége a nagy névre.“ (Ak. Ért. 1913. Viszota Gyula közlése.)

A második változatra nézve l. ugyancsak Széchenyi 1830. nov. 7-i levelét, aki különösen három változtatást kér Berzsenyitől. Először is a Sándor Móriccal való összehasonlítás a legártalmasabb, mert a legnevettségesebb következtetéseket fogja szülni. Sándor ugyanis csak az ő kérésére lovagolt, s tudta, hogy nem fog győzni, mert lova silányabb volt. Azután személyének költői jellemzése ellen szól: *(a diadal fia)* „Ami pedig szegény, elsoványodott sárga személyemet illeti, ifjú abban a lélek, és erős, de tokja hitvány.“ Végül az *Olympia* kifejezést találja helytelennek. Hiszen minden törekvése, hogy a realizmus iránti érzéket keltse fel a nemzetben. Ezért a lóversenyeket is gazdasági jelentőségükben akarja láttatni, nem úgy, mint a költő. Széchenyi „le akarja vonni az egekből földieit, jobb calculatorokká nevelni, levegőben nyargalókból“ a föld és a valóság népévé akarja tenni a magyart. — Berzsenyi változtatott a szövegen, de a vers végleges alakját nem ismerjük. Berzsenyi László Döbrenteitől származottnak mondja legalább is ezt a két sort:

*Mint áldozá fel ezreit, hogy
Ész művein kecsesülne nyelvünk.*

B. Széchenyinek mind a három kívánságát teljesítette. Keserű hangú levele rendkívül érdekes (1830. nov. 18.), mert egyúttal feltárja utólag a vers keletkezésének körülményeit is: „Igazak, bölcsek Méltóságod intései, s pirulva lép vissza az álmodó Hellenisz. Hellenfiak közt nevelkedett, szabad, csacska, nyíltmellű, nem tudja, mi a hazug szemérem és a hamis becsület, felkoszorúzva szokott a világ legszebb ünnepén a Perzsák Győzőjével andalogni s midőn *Alcibiadesünket gúnyoltatni hallá, meg akará zendíteni a perzsagyőző lantot*, felejtve hevében időt, helyet, felejtve azt, hogy az éneklőnek oly sandikának kell lenni, hogy egyik szemével mindig égre, másikkal pedig mindig földre sandikál, s elhagyta szegény földünket.“ — A 2. változatot nem küldte el B. Széchenyinek.

Emlékkönyvbe. Eredeti kézirat nincs, csak másolat Berzsenyi László levelében Toldy Ferenchez, amely két példányban is megvan: N. és Ak. M. Irod. Lev. 105.; utóbbi szerint adjuk.

Kelte: 1831. (Berzsenyi László adata.)

A poézis hajdan és most. Kézirat nincs. Először D. Itt D. szerint, de tekintetbevéve B. L. javítását (L. Ak. M. Irod. Lev. 4. r. 120.) Helye másutt: D. V. 15., T. IV. 19.

Nyers, kidolgozatlan költemény, amelyet a költő már nem tudott befejezni.

Változatok: cím: D. A poezis hajdanta. T. A poezis hajdan és most. — 31. s. D. lyánka. — A 3. vsz. pontozása eddig helytelen volt mind D.-nél, mind T.-nél. — A 4. vsz. 2. sorát eddig helytelenül közölték: szívből szí be. (L. Berzsenyi László id. levelét.) A 16. s. pontozása helytelen.

Forrás: (A Schiller-utalások a versnek csak elmosódó támaszpontjai.) (M.)

1. vsz. *Ewig wechselt* der Wille den Zweck und die
[Regel, in ewig
Wiederholter Gestalt wälzen die Taten sich
[um. Schiller *Der Spaziergang*.

2. vsz. Was erst nachdem Jahrtausende verflossen
Die alternde Vernunft erfand,
Lag im Symbol des Schönen.
U. az. *Die Künstler*.

3. vsz. *Da der Dichtung zauberische Hülle*
Sich noch lieblich um die Wahrheit band,
Durch die Schöpfung floss da Lebensfülle
Und was nie empfunden wird, empfand.
An der Liebe Busen sie zu drücken
Gab man *höhern Adel der Natur*.
Alles wies *den eingeweihten Blicken*
Alles eines Gottes Spur.
U. az. *Die Götter Griechenlands*.

3. vsz. Da ihr noch die schöne Welt regieret
An der Freude leichtem Gängelband...

4. vsz. *Finstrer Ernst und trauriges Entsagen*
War aus eurem heitern Dienst verbannt. U. o.

5. vsz. S minthogy a poézis az érzések nyelve, *a vadak*
között is az, akit a természet többeknél érzékenyebbnek
szült, éneket zeng. *Daljaiban feltalálván vad társai*
történeteiket, szokásaikat, örömeiréseiket, örömmel
gyűlnek melléje hallgatásra. (Erdélyi Múzeum 1814. 142.)
L. még:

Bald drängten sich die staunenden Barbaren
Zu diesen neuen Schöpfungen heran.

Schiller: *Die Künstler*.

(A kölcsönzések csak gondolatrokonságra és képátvitelre vonatkoznak.)

Jegyzet. A niklai hagyatékból most előkerült a vers 5. vsz.-a egy külön íven. Hogy eredetileg hozzátartozott-e a vershez vagy nem, nem tudhatjuk. Ha Berzsenyi László szerint a gr. Mailáth Jánoshoz szóló vers másolata is hiányos volt, amelyet Döbrentének kellett pótolnia, még inkább lehetne hiány ebben a költeményben. Utolsó versnek tartjuk, mert oly rendkívüli gonddal dolgozó költő, mint B., nem adhatott ki kezéből ily befejezetlen verset. — A vers címe Döbrenteinél *A poézis hajdanta*. Minthogy ez utóbbi Döbrentei kedvenc szava, helyesebbnek találtuk mellőzését. T. cím-adása jó, de nem hiteles.

Jegyzet a Függelék kétes ifjúkori verseihez. E versek, illetve verstörödékek mint Berzsenyi Dániel ifjúkori versei, Berzsenyi László hagyatékában találtattak. Berzsenyi Dániel szellemi hagyatéka Berzsenyi László birtokában volt. Az ő és felesége (sz. Noszlópy Júlia) halála után néhány irat átment a Noszlópy-család tulajdonába, mert Berzsenyi Lászlónak gyermeke nem volt. Innen kerültek a Függelék verskéziratai a sümegi Darnay-Múzeumba, mint a családi hagyomány szerint Berzsenyi egész ifjúkori próbálkozásainak emlékei. — A hagyomány iránti tiszteletből közöljük őket, azonban nem valószínű, hogy a versek tényleg Berzsenyi Dániel költeményei. Berzsenyi költészetével való összefüggésük nem bizonyítható.

Jegyzet a Népdalgyűjteményhez.

Berzsenyi népdalgyűjteményének eddig csak egy kézirata volt ismeretes. A másik most került elő a niklai hagyatékból. Minthogy hozzátartozik Berzsenyi irodalmi működéséhez, itt közöljük.

A népdalokat Berzsényi Döbrentei felkérésére gyűjtötte össze, aki Bowring angol tudós kérelmére kezdte azokat az ország minden részéből összeszedni. (L. e gyűjtés ismertetését Horváth János munkájában: *A magyar népiesség Faludtól Petőfiig*, 135. l.) Döbrentei gyűjtése azonban valami okból nem jutott el Angliába, útközben elveszett valahol.

A két kézirat közül az akadémiai kézirat az újabb. (Ak. Népkölt. 192. sz.) Ezt nemcsak rendesebb, tisztázati formája bizonyítja, hanem az is, hogy szövegei jobbak, mint a niklai kéziraté. Viszont a niklai kéziratnak az a jelentősége, hogy ennek alapján meg lehet állapítani, hogy Berzsényi maga esiszolta a népdalok nyelvét. Az első leírásban lerögzített szöveget később tetszetősebb alakba öntötte. Pl. a *Bujdosó dal* eredetileg így kezdődött: *Bujdosik a szegény legény. Bujdosik* a tisztázatlanban ki van törölve, helyette ez áll: *Bort iszik*, mint Berzsényi javítása. — Mégis kötelességszerűen, mint későbbit, mint Berzsényi akarátát, az akadémiai szöveget adjuk, megjelölve a niklai szöveg gyér eltéréseit. A sorrend is a Berzsényié.

Változatok: (N. eltérései.) — 2. dal: 1. s. *Bujdosik* a szegény legény. — 3. dal: 5. s. *Ej, sokszor kértelek jóra.* — 4. dal: 21. s. Vérem a... — 22. s. *folyna.* — 24. s. *nyugodna.* — Utolsó 4 s. a niklai kéziratban:

*Hogy piros vérünkől
Piros rózsá kelne,
Melynek levelein
Nevünk írva lenne.*

5. dal: 4. s. *Megeresztem a kantáriját.* — 6. s. *szeretlöm* felé mutat. — 6. dal: 3. s. *A gyermek megszületett.* — 4. s. *nincsen.* — 5. s. *kellne* hivatni. — 7. s. *is kellne.* — 8. s. *De itt* papunk. — 11. s. *kell* hozatni. — 13. s. *kell* hozatni. — A niklai kéziratnak még van egy népdala, de nem a Berzsényi kezétől, azért közlését mellőzzük,

valamint a *Mikor a lány...* címűt, amely közismert szöveg.

A népdalok gyűjtésére Döbrentei költőnket 1828. május 6-án kérte fel. (Kiad. III. 116.) A költő 1828. június 15-én válaszol: „Népdalt küldök, amit tudok. Népes helyekről kapsz, tudom, eleget, csak ifjú embereket szólíts meg.“ (Id. kiad. 119.)

Jegyzetek Kupa támadásához.

B. egészében kiadatlan drámai töredékének kézírata az Akadémia könyvtárában van, (Régi és újabb írók. 8-r. 15.) s a maga egészében mindeddig nem jelent meg. Címe Toldytól származik. Először Boross Gábor adott belőle részleteket az Irodalomtörténeti Közlemények 1895. évfolyamában. A jelen kiadás a kézirat szerint közli a töredéket, mégpedig harmadik kidolgozásában, az elsőnek és másodiknak csak legfőbb eltéréseit jelölve meg.

A mű megírására Berzsenyit Döbrentei Gábor drámai pályázata is ösztönözhetette, amely Berzsenyi kedves újságjának, Kultsár Hazai és Külföldi Tudósítások c. lapjában is megjelent (1814. 46. sz.), ugyanabban az évfolyamban és két számmal hátrább, mint Berzsenyi verse *Napoleonhoz*. (44. sz.) Azonkívül Döbrentei is biztatta őt drámaírássra. A költő 1814. dec. 15-i levelében már tanácsot kér Kazinczytól egy az erdélyi színház számára irandó dráma tárgyában. Majd 1815. dec. 2-i levelében Kotzebue hibáinak kimutatására kéri Kazinczyt, ugyanakkor Döbrenteit is. Kazinczy 1815. dec. 15-én általánosságokban felel, Döbrentei pedig csak 1820. márc. 15-én ad felvilágosítást. A költő 1816. febr. 8-án kelt levelében tesz említést művéről: „Én most a somogyi Kupát akarom játékszínre állítani, s már ötven lapig terjedt. De meg nem mondhatom, néked, mely resten s kedvetlen dolgozom. Későn vettem észre, hogy itt a re-

ligióról és országlásról kell szólni, melyekről okosat mondani keserves. Bánom, hogy belekaptam.“ Abba is hagyta, pedig úgy látszik, kedves terve marad félbe vele.

Változatok. Eddig a feldolgozók csak két feldolgozásról tudtak. Pedig voltaképen joggal beszélhetünk három változatról.

Az első változat eddig semmi figyelemben nem részesült. Ez a kézirat utolsó lapjain található meg. Az egész feldolgozásnak ez a csírája. A következő töredékes részekből áll: István, Venczel magánbeszéde, Czéba és Berta jelenete, Bárdos magánbeszéde, Pázmán és Venczel, Kupa és Bárdos párbeszéde. Legszebb az utóbbi, amely mintegy kiegészítője a harmadik változat később félbehagyott jelenetének. Mindenesetre legkésőbbben készült, s lehet, hogy már átmenetül szolgál a többi változatokhoz, vagy beolvasztásra volt szánva. Az előbbi öt jelenettöredék azonban kétségtelenül az első változat. Bizonyítja ezt István király monológja, amely ebben a változatban egészen rövid, úgyszólván csak a közepe és a vége van meg. Azonkívül az egész nagyrészt kidolgozatlan, odavetett mondatokból áll. Nem érdektelen ez a változat a költő dolgozasmódjának jellemzésére sem. Látszik, hogy lírai költő készül itt drámaíráásra. Három monológ van ezek között a töredékek között: Berzsenyi későbbi drámájának leglíraibb részei.

Igen érdekes a második változat is. Ez már részletebben van kidolgozva, de jobban szétfolyik az egész, s kidolgozása sem oly gondos, mint a harmadik változaté. Az, hogy a harmadik változat mögé van kötve, nem jelent semmit, ez csak technikai dolog, amely nem a költőtől származik. Még érdekesebb, hogy ha a két változat szövegét összehasonlítjuk, azt látjuk, hogy a második változat inkább nyelvjárási nyelven van írva, a harmadik változat ellenben tudatos közeledés az irodalmi nyelv felé. — Hogy a második változatot miért hagyta abba a költő, nyilvánvaló lesz, ha megfigyeljük Tsaba

alakját. Ezt ebben a formájában a költő a harmadik változatból kihagyta. Ez a „kannibáli“ alak valóban oly rikítóan színezett, hogy a költő nem tudott vele mit kezdeni. Ő maga vetette el, és — bátran mondhatjuk — ő ölte meg képzeletének ezt az idomtalan alakját.

A harmadik változat keletkezési idejét a tisztább irodalmi nyelv is bizonyítja, de még inkább a kidolgozás gondosabb volta és kerekébb szerkezete. — A költő, úgy látszik, főleg színpadi ismeretek hiányában hagyta abba a mű folytatását. Pedig nem érdektelen mű: a felvilágosodás eszméinek (István, Bárdos), a nemzeti, romantikus mitológiának (Herkules és *Atilla* szobrai, Kupa alakja) és a klasszicizmusnak (Delli és Aladár jelenete emlékeztet Hektor és Andromache búcsúzására) sajátos vegyülete.

A három kidolgozás közül az utolsó a legjelentéke nyebb. A második kidolgozásban az I. felv. 1. jelenetének csak végső sorai vannak meg. A 2., 3., 4., 5. jelenet elűt a harmadik kidolgozástól, töredékesebb, nincs meg itt a harmadik kidolgozás folyamatossága, bár néhány érdekes kitörés és értékes gondolat van bennük. A 3. jelenet elég jelentéktelen, a 4. és 5. Csaba és Vencel jellemzését nyújtja oly vonásokkal, amelyek a kezdő drámaíróra jellemzőek. A 6. jelenet egyezik az utolsó kidolgozás 2. jelenetével. A 4. és 5. jelenet hiányzik a második feldolgozásban.

Forrás: X. F. Girzik: *Stefan, König von Ungarn* c. drámája kétségtelenül nagy hatással volt a műre.* Ez a hatás már a személyekben is mutatkozik. Nemcsak Istvánnak és Kupának, hanem részben a mellékalakoknak a személye is többnyire névszerint egyezik. Csaba Berzsényinél Tzéba, Tséba, Tsaba. Zabolch szerepét költönknél Czéba viszi, de szerepe különösen a második

* Girzik művét már Waldapfel József is említi (Irod. tört. Közlemények 1933. évf.), de csak utal arra, hogy B. ismerhette e művet.

kidolgozásban domborodik ki. Berzsenyi azonban idealisabban képzei el Czéba szerepét, mint Girzik az ármanyos Zabolchét. Berzsenyi Pázmánja Girziknél Passman és mint a lovag mintaképe és Zabolch ellenfele szerepel. Berzsenyinéél egyénibb a színezés. Pázmán itt okos, felvilágosult és mérsékelt ember, olyan életbölesféle. Wenzelin alakja költőnkéél mint Venczel jelenik meg, de nem az általában hű német, hanem más temperamentumú: türelmetlen, dühös, a német Tsaba, Tsabának német ellenlábas. Berzsenyinéél a magyarok elleni ellenszenvnek a szócsove, Girziknél a magyarok ármanykodásának az áldozata.

Már ebben is mutatkozik a két felfogás közötti ellentét. Még inkább fokozódik ez a két főalak felfogásában. Girzik Istvánt mint végtelen jó, passzív lényt ábrázolja, akibe csak a német lovagok öntenek egy kis lelket. Sápítózik, egy-egy nagyobb meglepetésnél vagy véresebb eseménynél szinte elájul a felindulástól. Ő a német műveltség, a művelt emberi szellem terjesztője a barbár magyar földön. Ez jellemzi különben az egész dráma szellemét. A német szerző azt szeretné elhitetni, hogy a király érzi népének alsóbbrendűségét. A németek az író szerint jóltevői a barbár magyaroknak, akik között nagy ritkaság a Szent Istvánhoz hasonló menygyei lélek. De Berzsenyit a legnagyobb ellentmondásra kétségtelenül Girzik Kupa-felfogása bírta. Talán első-sorban ennek köszönhetjük e drámai kísérletet. Girzik ugyanis Kupát mint alattomos gazembert mutatja be: minden eszközt felhasznál, csak hogy ő legyen a király és letaszítsa Szent Istvánt a trónról. Szóval ő úgyszólván csak hatalmi versengést lát a két férfi küzdelmében, amelyben Szent István az angyal, Kupa, der Fürst von Sümögh pedig a sátán. Szinte shakespearei volna Kupa gonoszsága, ha azt több költői erővel tudná a szerző kifejezni. Milyen más Berzsenyi felfogása, ha technikai ügyessége nem is hasonlítható Girzikéhez!

Ő Szent Istvánban nem a mennyei lelket, Kupában sem az ördögöt látja. Szent István egyszerűen a történelmi előrelátás sorsteljes feladatát végzi nála, Kupa pedig ezzel szemben a nemzeti ellenállás hőse. Mind a kettő tragikus alak, mert Szent István habozva bár, de hivatásának tudatában végül is könnyörtelenül megy előre a maga útján. Evvel szemben Kupa az ősi hagyományok védője, a nemzeti szabadság képviselője. Mindketten ugyanazt akarják, csak más úton: a magyarságért küzdenek. Egyenrangú ellenfelek, más és más történelmi eszme hordozói.

A felfogás e költőisége már ebben a töredékben is kidomborodik. Berzsenyi nem ért a drámaíráshoz, de felfogása költői. Még inkább látjuk ezt, ha a dráma eszméjének további töredékeire gondolunk. Ebből a szempontból igen figyelemreméltó Bárdosnak, Kupa fiának az alakja. Kupa fia már megvetéssel néz a pogányságra és annak szertartásaira. Berzsenyi tehát a két világnak, a keresztény és pogány világnak az ellentétét magából a magyarság belső válságából akarta kihozni, szemben a német író külsőséges felfogásával.

Nagyon jellemző tehát már az a mód is, ahogy a költő a német író munkájára reagál, Berzsenyi költői alkotásmódjára. Itt is ki kell emelnünk alkotásmódjának, mint egész költői magatartásának és megjelenésének klasszikus jellegét. *Versenyzés* nála az alkotás, mint az ókor nagy költőinél. Nem a *mi*, hanem a *versenyző hogyan* ihleti és készíti írásra; e jellemző vonása végigvonul egész költészete történetén.

Minthogy így, a *felülmúlásban* fogta fel az eredetiséget: ezért nem csodálkozhatunk, ha drámája egyes részletei is hasonlítanak Girzik művéhez. De egy átvétele se mondható szolgainak, ha a végcél és a végső összefüggéseket tekintjük.

A Varázsló alakját szintén a német írótól vette, valamint azt is, hogy a pogányok Girziknél Mars és Her-

cules, ő nála pedig Attila és Hercules szobraiit imádják. (Ez utóbbi körülményben van valami a „nemzeti mitologia“ sejtelméből.) A lovagok beszéde Szent Istvánról hasonló Girzik egyik-másik részletéhez. Különösebb megegyezés leginkább csak Szent István beszédének egyes kitételeiben található, különösen a harmadik kidolgozásban, az I. felvonás 2. jelenetének egyes mondataiban: „Doch will ich zuvor mit dem Ölzweig als mint dem Schwert die Bahn öffnen. Scham und Reue soll ihre Vernunft läutern. Vielleicht macht die Gnade die Verbrecher geschmeidiger.“ De Girzik sosem tud annyira belemélyedni Szent István lelkébe, mint Berzsenyi, aki az első felvonás 3. jelenésének nagy lírai monológjában tárja fel István emberi és uralkodói sorsát. E mellett azonban vannak hasonlóságok és egyezések: „Gott! Gott! wie hart prüfst du den Anfang meiner Regierung... Ich bestrebe mich nach deinem hohen Beispiel, Gerechtigkeit und Güte mitsammen zu verschwistern! Und doch glimmt Aufruhr und Neid von allen Seiten... Gott, sende deinen Segen auf mich herab und gib mir die Kraft deiner Engeln! Die Feinde zwingen uns ihnen die Spitze zu bieten. Zurückhaltung würden sie für Zaghaftigkeit schätzen und die Verräter noch trotziger machen. Doch kann die allgemeine Wohlfahrt ohne Blutvergiessen errungen werden, so würke es Allmächtiger!“ (146—147. 156. l.) Mégis a monológ Berzsenyinéél a maga egészében önálló lélekrajz, amint az egész dráma nemzeti tragédiának készült. (Kelet-Nyugat probléma.)

Jegyzet. Az eddigi szempont helyességének vitatható volta az oka annak, hogy *Kupa támadása*, amely kétségtelenül elhibázott drámai töredék, de nincs bizonyos irodalomtörténeti és esztétikai érdek nélkül, nem részesült elég méltánylásban. Két részletes tanulmány van ugyan e műről, az egyik Váczy János ismert *Berzsenyi életrajzá*-nak egy alapos fejezetében, a másik

pedig Boros Gyula pontos tanulmánya az Irodalomtörténeti Közlemények id. évfolyamában. Az utóbbi behatásban elemzi a töredéket és a 2. feldolgozást is részletesebben boncolja, de hidegebben áll szemben a költővel, mint ahogy Berzsenyi ezt megérdemli.

Az I. kidolgozás főbb változatai:

1. s. —: Vencel: ... gyalázatomra ... letiprom a pogány ebeket, vagy elvégzem gyalázatos éltemet. — 23. s. —: az előrotákban. — 26. s. —: láttad-e derékon mint ásítoztak és fészkelődtek a nyughatatlan magyarok. — 29. s. —: alkalmatosságok nem volt. — 35. s. —: Vencel: Igaz, igaz! De feltettem a magyarokat a parancsolástól és szökéstől elszoktatni. — 41. s. —: Nem isméred. — 314. s. —: Ime! én nagyobb akartam lenni mint eleim, s kisebb lettem mindeniknél. Ők idegen tartományokat pusztítottak, én hazámat! Vissza tehát az ő útvokra! Vissza? De mégsem! Tehát én csak egy szokott barbarus legyek? Tehát az én népem örökké az ő vadságában maradjon? — Teremtő! ki ezt az isteni akaratot belém lehelted, adj erőt is annak végrehajtására, vagy oltsd el bennem az égi szikrát, hogy keblemben az Istent és a férget tusakodni ne érezhessem. (Összefüggő szöveg.) — A csonka II. felv.-ból 344. s. elé: Berta, ennek lovasa. — 344. s.: Tovább nem megyek, Berta! Kösd meg a paripákat! — 347. s. —: Berta: (a kordinán belül) De tán jobb lesz kipányvázni? — 349. s. —: Czéba: Amint tetszik. — Berta: Nékem mindegy, de a paripák kétség kívül jobb szeretik a füvet rágni mint a zabolát... — Az 563. s. előtt: Kupa sátora alatt lóháton vacsorál. Négy fegyveres vitézek tartják fönt előtte a táblát, és pártás leányok udvarolnak. Hátul hadi muzsika és ezen kiáltások harsognak: Éljen Kupa, a magyarok nagy vezére! — Kupa: Éljen vagy haljon, mindegy! Mert aki örökön él, s a szabadság szent harcán kúrtharsogás közt hörögi ki lelkét, az a poklokban is él... — 564. s. —: hogy sze-

meimet ezen iszonyú látással gyötörjem? — Hah! borzasztó látás! hah! ahol istenek vagynak, ott embervérnek is kell lenni.

Csak az első kidolgozásban meglévő töredék:

571. s. után: (Bárdos) ...a ti crocodilusi agyarakok nem marcangolna, S hah, nem maradt e annyi ezer esztendő kolt, miolta titeket Egyiptom kiokádott, ember, aki azt a világnak megmutatta volna, hogy a ti agyarakok csak krokodilusi agyarak, melyeket az okos könnyen kitörhet. Én, én töröm ki agyarakokat... én tiveletek élni nem akarok, vagy ti pusztultok ki a föld színéről vagy én! Igen, de tehetem-e azt? De azt kérdezem (?) a bajnokoknak Istene, ki engem a te ismereted által az igazságnak s emberiségnek oltalmazására szenteltél, segélj, hogy ezen undokságot kiirhassam, vagy ha ki nem írthatom, magamat diesőségesen feláldozhassam.

(Sarolta)* Megtettem érted, amit megtehettem, de mind hasztalan, az egész udvarban csak Czéba van pártodon. A kormányt a papok s papok teremtményei vezetik. Ezek, ha Vencel nem elég, egész Európát elled hozzák. Minden veszedelmedre mutat; én a király után sietek a táborba, hogy ott is semmit próbálatlan ne hagyjak. Engedj kérlek az időnek, s kíméld életedet a hazáért és énért.

Kupa: Igen is. Teérted és a hazáért örömmel kímélem, s örömmel leteszem éltetemet. Boldog, ha értetek élhetek, boldog, ha értetek halhatok. Rohanjon rám ég-föld, megölhet, de meg nem tántoríthat. Akit virtus s szerelem lelkesít, mosolgja Jupiternek minden mennyköveit. — Czéba!

Czéba: (belép).

Kupa: Czéba, én a te barátságodat elfogadom Sarolta kezeiből. Jer, esküdj meg kardodra! ...észt s szívet...

* Teljesen különálló töredék.

Részlet a II. felvonás 5. jelenetéből:

(Nem biztos, hogy az első kidolgozáshoz tartozik.)

KUPA. S hát te, Bárdos, kivonod magad a haza védjei közül?

BÁRDOS. Én fiad vagyok, s nem szükség hozzád esküdnöm.

KUPA. Hát így tiszteledd az ősi hitet és szokást?

BÁRDOS. A jót igen is!

KUPA. A jót? Gyermek, gyermek!

BÁRDOS. Megvallom, Atyám, hogy én töletek irtózom!

KUPA. Irtózzál! mert most nem atyáddal, hanem a szabadság bosszúállójával van dolgod.

BÁRDOS. Oltalmazd a szabadságot, s én első leszek melletted a vér mezején. De ha az emberiséget tapodod, ha az ártatlanokat és fegyverteleneket gyilkolod, úgy, atyám — úgy — ellenséged vagyok?

KUPA. Ellenségem? (*Mérgesen végignézi.*) S hát ezt tanultad a görög iskolákban s István udvarában?

BÁRDOS. Azt tanultam ott, atyám, hogy a népnek boldogsága a szelíd erkölcsökben s józan vallásban áll, te pedig ezt a kettőt ki akarod irtani. Ti a magyart vissza akarjátok azon vadságba taszítani, mely mind magát, mind Európát oly rettenetesen ostromozta.

KUPA. (*A jelenlevőkhöz fordul.*) Hallottátok! Oh, ha már az én vérembe is elhatott a méreg, ki fog hazánkon segíteni? Barátim! Itt az idő, hogy gátot vetni siessünk! (*Bárdoshoz.*) Gyermek, gyermek! Téged megvakított az udvari csillám, te többre becsülöd azt, mint az igaz s gyökeres dicsőséget, te a szolgaságot szelíd erkölcsnek s a szolgaság vallását józan vallásnak nevezed.

BÁRDOS. Nem az a kérdés, mely nép szabadabb, hanem melyik boldogabb? Egy szelíd erkölcsű nép szolgaságban boldogabb, mint egy vad a legnagyobb szabadságban.

KUPA. Te talán azt nevezed boldogságnak, midőn utainkat és kapuinkat várfalakkal lezárják, midőn barmainkat és terményeinket megtizedelik, midőn vérünket — hah! halj meg rettenetes szó ajakimon! hogy ezen szent helyet veled meg ne förtőztessem. Nem, nem! Ha vesznünk kell, vesszünk magunkért!

BÁRDOS. A földön tiszta boldogságot, az emberi mívékben hibátlanságot keresni nem lehet, de nem jobb-e szabadságunknak s javainknak egy részét a közjónak feláldozni, hogy a többit békével használhassuk, mint a

vadság és a zabolátlanság miatt az egészet elveszteniünk vagy legalább használni nem tudnunk? Mi az a mi híres szabadságunk egyéb, mint zavar s rendetlenség! Már három ízben rabolták ki eleink Európát s már két ízben nemcsak a zsákmányt, de magokat is elvesztették, és mi most harmadszor se tanuljunk az ő példájokból?

KUPA. Tudd meg gyermek, hogy a legvitézebb nép is alája van vetve a szerencse viszontagságinak, a legvitézebb nép is megcsügged néha, de soha, soha el nem süllyed. Amit a sors a mi atyáinktól két ízben elragadt, azt a mi karjaink visszaszerezték, mert szabadságunkat s ősi erkölseinket minden zivatarok között megtartottuk, de amely nép egyszer ezen védisteneit elveszti, azt többé semmi Isten fel nem emelheti. — Forduljon el tőlünk a szerencse, ragadja el tőlünk újra Pannoniát! csak nemzeti lelkünket tartsuk meg, ez a világ kulcsa (*megüti kardját*) mindenkor markunkban lesz.

A II. kidolgozás főbb változatai:

A III. kidolgozás következő szavai itt még így állanak: keresztényekbűl, sarkastúl, csecsemű, kéméllés, koponyámrúl, vállaimrúl, szándékárúl, Kupárul, Haláltúl, Attúl, kebelembűl, álmaimbűl, útjárúl. — Az első felvonás 1. jelenéséből csak párszavas töredék maradt.

2. JELENÉS.

TSABA és az előbbieik.

TSABA (*fütyölve s buzogányát pergetve elejbe jön Pázmánnak, s azt karöltve visszavezeti.*) Mi az, mi? vérkereszttség? Hercules teremtetten, a kereszttséghez koma is kell, én ajánlom magamat komának. Hát paszita lesz-e?

VENCZEL. (*Erőltetett vidámsággal.*) Örülök, örülök, Isten hozott vitéz barátom, Tsaba! (*Ölelkezés.*)

TSABA. A torkom, koma, a torkom! Hercules adta, gödénytorkú sobájkjai, mire én megszomjúztam, már akkor azok minden pincéket dicsőségesen földúltak, s minden hordókat fenekkel felforgattak.

VENCZEL. Hahaha!

TSABA. Ugyan kérlek, honnan vetted ezt a rettenetes szomjús hadat, ezt az örökké epedő karavánt? Hercules úccse, ha így megy, én félek, hogy maholnap szőleinket gyökerestül megeszitek.

VENCZEL. Hahaha!

TSABA. De ugyan kérlek, már miulta emlegetem a paszitát, pincét, bort, hordót, szomjúságot s még sines bor! Ugyan kérlek, tanulj már egy kis emberséget, hiszen nem most jöttél magyarok közé.

VENCZEL. Hej, bort! Sepperment! Megengedj, barátom, tele vagyok gonddal, bosszúsággal.

TSABA. No, tán elfogyott a borod, vagy a feleséged cibakolt meg?

VENCZEL. Ne tréfálj barátom, míg Kupa vére gyalázatomat le nem törli, addig én tréfálni nem tudok.

TSABA. Fikkerment (?).!

VENCZEL. Ez a csúf megfutas!

TSABA. Hahaha! Most sem feledted el?

VENCZEL. Én, ki soha nem futottam? De esküszöm, ma utólszor futottam!

TSABA. Tréfaság, katonadolog, kutyabaj! Szégyen a futás, de hasznos. Sokszor futottam én a Rajnától az Albisig, az Albistul a Dunáig, s most is itt vagyok s iszom! *(Elejbe lép a borhozónak s a poharat kezébe veszi.)*

VENCZEL. Megengedj, barátom, a német nem úgy érez. A németnek annyi a futás, mint a halál.

TSABA. Kétségkívül! mert a ti kutya mozsárlábú lovak miatt nálatok a futás szokás szerint tenger bóccal (?) jár, s már pedig akkor kutya van a kertben! *(Föltartja a poharat s énekel:)*

Katonának kápolnája a pince, a pince,

Imádságos könyvecskéje az icce, az icce.

Kocsmárosné arra való, hogy töltsön, hogy töltsön,

Katonának vagyon pénze, hadd költsön, hadd költsön.

(Megüti Pázmán vállát.) Éljen Kupa! *(Iszik, s Pázmán-nak adja a poharat.)* Hercules adta, faragta örökös kötése! Ha Kupa nem lett volna, már unalmamban arra is akartam vetemedni, hogy valamelyik ágyasomat asszonyommá teszem, mint a német, hogy legalább legyen

valaki, aki velem reggeltől fogva estig csőrrel, perrel, dizegve-duzzogva mulasson, mint a német asszonyok a Gottliebekkel és Gottfriedekkel.

PÁZMÁN. Éljen a király s annak minden hű magyarjai! *(Iszik.)*

VENCZEL. S országoljon dicsőséggel!

PÁZMÁN *(Venczelnek adja a pohárt.)* Szelídséggel, békességgel!

VENCZEL. Irtsa ki Kupát s minden cimboráit! *(Iszik.)*

TSABA. Éljen, országoljon! De Hercules adta, már én minden erdeimet kipusztítottam a vadakbul, maholnap verebekre szorulok. De bízom a Magyarok Istenében, hogy nemsokára a Rajna mellett fogok verebészni.

VENCZEL. Hohó!

PÁZMÁN. Elmúlt bíz az, kedves komám.

TSABA. Mit? Ezer villám csapta-verte! Hát azt gondoltok, hogy a magyar csak potomra ült nyeregbe? Azt gondoltjátok Tsaba, Gyula, Botond, Zoltán megelégszik Kupa bőrével?

VENCZEL. No! Tán ismét Németországban akarjátok fogaitokat hagyni.

TSABA. Inkább elveszni, mint otthon kujtorogni, s kutya-módra élni.

PÁZMÁN. Ugyan kérlek, van-e boldogabb föld, mint a tietek?

TSABA. Igenis, de Hercules adta kalánfülü sógora, én neked nem szántok, s esküszöm Bendeguz buzogányára, hogy száz Bonifacius páterek sem papolják ki markomból a kardbódét. *(Megüti kardját.)*

PÁZMÁN. Nincsenek-e számtalan munkás tót és német szolgáid, kik neked elegendőt szántanak?

TSABA. Eredj, puruttya, tiszankos, inaszakadt ivadékkal! Bolond volt Balambér, hogy mind le nem aprította. A német, ha nem ihatik, az ajakát nem bírja, a tót amennyit nappal behajt, éjjel hat annyit ellop. A mult ősszel is százat agyon kellett veretnem, hogy paripáimnak abrakját s vitézeim kenyerét meg ne egyék.

VENCZEL. Azért kellene a tekerő vitézeket útnak eresztelni s a heverő paripákat ekébe fogni!

TSABA. Mit? Harsogó adta! Hiszen, ha vitézeim nem volnának, magamat ennének meg az éhes tótok és németek. Most is azt hallom, hogy egy pincémet fölverték s legjobb boraimat megitták, de, Hercules üccse, mind a

Dunába szorítom őket, hogy soha többet ne szomjúzzanak!

VENCZEL. Éppen ezért szükség az országban a rend és vallás.

PÁZMÁN. S a szelíd erkölcs.

TSABA. Ime ni! Valahány német, annyi Pater Bonifacius! Villámhorlta! Azt is mindennap le kell innom, hogy száját bedughassam, látom, ti is azt akarjátok. *(Pázmán köszönti poharát és iszik.)* Hallod-e sógor, én szint' oly jó keresztény vagyok, mint akármilyen éhes német zarándok, mert engem már háromszor megkeresztelt a Pater Bonifacius, s nem bánom, ha még minden újhód-pénteken megkeresztel is, de ha Pater Bonifacius azt akarja, hogy én tőle kérdezzem, mit egyem, mit igyam s kit szeressek, hohó! már akkor későn jár, már akkor agyoniszom, ha száz lelke van is!

3. JELENÉS.

ÖRTISZT. A tábor veszedelemben van: egyfelől Tsaba magyarjai a német táborba lopódzának, az öröket és alvó németeket öldösik, rabolják, másrésről Kupa lovagjai minden őrállókat leszabdaltak, s a tábort megtámadták.

VENCZEL. Ördög, mennykő! *(Sisakját fölveszi s kardot ránt.)* Pázmán, fuvass trombitát, Tsaba, seregedhez, s utánam minden csatarendben! *(Pázmán, Venczel elmennek.)*

4. JELENÉS.

TSABA egyedül.

Hahaha! Kora is a vérkereszttség! Nono, de ki tehet róla? Én megparancsoltam katonáimnak, hogy aludjanak s hogy most is jobb szeretnek rabolni, mint alunni, annak Pater Bonifacius az oka, mért nem keresztelte meg őket jobban? *(Iszik.)* Hercules-adta! A magyar bor és kard hamar elaltatja az embert. S egyéberánt is mikor a magyar ilyen csínytet tesz, csak azt szoktuk rá mondani: *hamis magyar fattyú*. S míg a magyar szereti, ha azt mondjuk neki: *hamis magyar fattyú*! Addig se Venczel, se Bonifacius el nem altatja... De ha Pater Bonifacius a kereszttség helyett a magyarnak sert, a németnek bort adna, úgy talán-talán valami ördög lehetne belőle. *(El.)*

5. JELENÉS.

VENCZEL. (*Egyedül.*) Ördög, pokol fajzatjai! Nem vitézek, hanem ragadozó, éhes farkasok! Ordítva rohannak reám, s mihelyt megmozdítom a csatarendet, szaladnak, s ha pokolig kergetem is, el nem érem, s mint a lidérc a tüzet, úgy szórják hátra a nyilzáport. Nem szemközt, hanem futva harcolnak, s az ő futások szintoly veszedelmes, valamint az ő rohanások... Ördög, pokol! Lova pozdorját, maga lóhúst eszik, ma itt, holnap Rómában van! Az ő könnyűsége és gyorsasága minden erőt, minden mesterséget haszontalanná tesz. Mit tehetett a világgyőző római phalanx a parthusokkal... A német csatarendjeit öszveláncolja, megáll s meghal. Marius s Caesar százezrenként öldözték le a németeket. A szkitha csak száguld, s aki az ő száguldását használni tudja, azé a föld...

A második kidolgozás egyéb eltérései:

— 109. s.—: Az örök megkettőztessenek, a paripák nyeregbe, a vitézek fegyverbe maradnak, s az első trombitaszóra csatarendbe álljon minden. — 122. s.—: Venczel: Ma egy kis korig hátat fordított a szerencse, de reményilem, hogy a következő nap s az én buzgóságom mindent meg fog orvosolni. — 124. s.—: hogy magam előbb köztetek lehessenek. — 130. s.—: bizhatunk. — 142. s.—: Vesszen a rész, csak az egész maradjon. — 145. s.—: Venczel: nagy király. — 147. s.—: Czéba: eltávoztatására. — menjek, s ha lehet, a hazafivért mentsem. — 161. s.—: örömtül. — 164. s.—: Király: Jól van Czéba, fejem szól ellened, nem szívem, menj, s tedd meg az utolsó próbát, s mondd meg Kupának, hogy az elválasztó óra jelen van. — 166. s.—: Czéba: Ezen jószágod, király, oly koszorú lesz homlokodon, amilyet semmi diadal nem adhat! Király: Egyéb koszorút soha sem kívántam. — 170. s. hn.: Őrtiszt: Kupa lovagjai ismét megtámadták a külső vigyázókat, sokat leöldöztek a németek közül. Venczel: Hát Pázmán? Őrtiszt: Pázmán egész csatarendeket vezetett ellenek, s azokat

nagy nehezen visszaverte. Király: *S vagynak-e foglyok? Örtiszt: Egy ördögös, ki csapatjával az egész tábort ostromolta, sebei miatt félholtan kézbe került. Király: Kötözzétek be sebeit s hozzátok ide. Örtiszt (el). Vencel: ...pogány vadak tele vagynak gonosz lélekkel. — 175. s.—: Fogoly: (...körül néz) Mit akartok itt velem? — 186. s.—: Király: Távul legyen. — 191. s.—: Vencel: Király! Én meg vagyok sértve... hogy bosszút álljak s téled... búcsúzzam. — 196. s.—: Király: Barátom!.. hogy pereljek, hanem hogy veled megbékéljek s barátommá tegyelek. — 202. s.—: Fogoly: ...igenis én nyugodt és szabad vagyok. Oh, aki a haláltul nem fél, az mindenütt s mindenkor nyugodt és szabad. De aki hazája védelmében megöszült s a szabadságért a halállal szembeszállott, azt te árulóvá nem teszed... Hanem várj... majd azok tudtodra adják a magyarok szándékát. Király, te engem megaláztál. — 233. s.—: Király: Ime, nem úgy bántam veled, mint ellenséggel, hanem mint megtartómmal. — 236. s.—: Orda: Ontsd ki bótran véremnek hátralévő cseppjeit, de azokat meg nem hidegitheted. — 247. s.—: Vajha örökre kiirthatnám... akkor másodszor tartanám meg életedet s hazámnak életét. — 250. s.—: legjobb célhoz. — 263. s.—: te gyem. — 268. s.—: Orda: Viszontagság alá van vetve minden... De jaj annak a népnek, amely külső szövetségekre támaszkodik... Nézd az élőfa mint ragaszkodik izmos gyökereivel a földbe, s mikor egyszer másra támaszkodik, már akkor nem él, már akkor csak tuskó. Király: Nem Tudod-e, hogy atyáink ezen földről már két ízben kiűzettek? Orda: Igen, tudom, de azt is tudom, hogy mindenkor újabb s nagyobb erővel visszatértek. Mert míg a fának gyökere ép, addig annak minden sebei hamar beforradnak, s a szekerce nyomán ifjabb s zöldebb koszorúi sarjadoznak. Te annak gyökereire ontod a mérget, s nem lesz tavasza, mely azt többé virulni lássa... Király: Te a keresztény vallást s szelid*

erkölcsöt méregnek nevezed? Orda: S te az ostobaságot keresztény vallásnak s a szolgaságot szelíd erkölcsnek? — 280. s.—: Király: Nem tudod-e, hogy a magyarnak mindenkor a visszavonás volt veszedelme, s nem tudod-e, hogy a visszavonást mindenkor a vadság és zabolátlan-ság szülte... Orda: S az a rend, amely minket a keleti óceántól a nyugoti óceánig diadalommal vezetett, s minden egyéb rendeket megrázott, vajjon az a rend tökéletlen rend-e? — 290. s.—: Orda: Igen, de elődeink... is szabtak új törvényeket s nem volt szükség... Venczelekre. S amely törvényt hatalom szab, az ha legjobb is, veszedelem, mert szolgaság bélyegét viseli. Ifjú, ifjú, megrakított ifjú! Nem látod-e nemzetedet a maga vérében fertőzni? Nem látod-e véreidnek borzasztó csonthalmait s az örökös pártütéseknek pusztító üszkeit, melyeket te gyújtasz, te adsz a magyar kezébe, s melyek nemzetedet meg fogják emészteni s örökös szolgaságra juttatni? Hah! élni akartam, hogy hazámat sirassam s gyermekeim csontjait eltemessem. Hah! Orda úgy élt mint szabad magyar, s úgy vesszen el mint szabad magyar! (Ezen utolsó szavai alatt leszaggatja a kötözött sebes melléről, vérére elereszti.) Buzogj, szabad vér, s lágyítsd meg a kemény királyt, kit az én szavaim meg nem indíthattak, s légy koronájának ékessége. (Midőn ezeket mondja, kezét vérébe mártja, s vérére a királyra fecseli, s hirtelen ledől és meghal.)

297. s.—: Király: (Néma borzadással bámulja a haladoklót, s nagy háborodás jeleit mutatja.) Égesd, égesd lelkemet, irtóztató szempillantás. Égesd bíboromat szent vér! Hah! — 305. s.—: nemzetek sorába. — 312. s.—: a nagy cél. — 314. s. —: mely lelkemet... nagyobb akartam lenni... mint atyáim..., s kisebb lettem. — 316. s.—: őket a maradék áldni és csudálni fogja... nemzetem átkoz. S hát az általlátott Jónak és Igaznak útjárul elrettentsen engem a harc és a vér? Nem, nem csüggedek..., nevemet tisztelni s áldani fogja.

Megjegyzés. A harmadik kidolgozás nyomtatott szövegében a 190. s.-hoz ez a pár sor pótlendő: „...s még ez nem elég az idvességre? Ha, ha, ha! Te kétség kívül minden magyart a Tanais vizébe szeretnél keresztelni?”

Minthogy nem világos a költő szándéka az 571. s. után a kéziratban még szereplő néhány sorral, bent akarta-e hagyni őket, vagy nem, e pár sort is itt adjuk. Fontosak, mert világot vetnek az első kidolgozás megfelelő töredékére: *„Volt-e öldöklőbb gyilkosa az emberiségnek, mint az, aki titeket a ti fészkekből, a Nilus iszapjából kihozott? Van-e oly gunyhó, vagy oly rejték a föld kerekiségén, melyet a ti mérgetek meg nem fertőzhetne, s támad-e még oly ember, aki a világnak azt megmutassa, hogy a ti agyarakok, mint a ti honotok sárkányainak agyarei okossággal kiránthatók?”* (Kürt- és trombitaharsogás.) E szerint ez az utasítás: *Kürt- és trombitaharsogás* 3-szor szerepelne. Már ezért se valószínű a szöveg bennmaradása. E rész kapcsolatban van az I. kidolg. id. részletével.

NÉVMAGYARÁZATOK

(egyben mitológiai szótár).

- AEACUS***: Zeus fia. Aegina sziget uralkodója, igazságsága miatt nagy tiszteletben részesült.
- AEGIS ASSZONYA**: Pallas Athéné, Aegis szörny legyőzője; bőréből Pallas pajzsot készített, s pajzsának védelme alatt állnak a tudományok.
- AGANIPPE**: a múzsáknak szentelt forrás a Helicon alján, Thespieae közelében. A költői lelkesedés forrása.
- AETHRA**: görög királyleány, Theseus anyja.
- ALCIDES**: Herakles mellékneve, nagyatyja, Alcaeus után. Midőn a Nessus-ing okozta iszonyú kínok elől máglyára lép, az égi segítség: egy felleg égbe ragadja.
- ALBION**: Nagybritannia régi neve. Kelta eredetű, bizonytalan jelentésű szó.
- AMARANT**: el nem hervadó virág neve, amely minden évszakban és megszáritva is megtartja élénk színét.
- AMALTHEA**: annak a nimfának a neve, aki kecsketejen nevelte Zeust. Z. hálából a kecske egyik szarvát ajándékozta Amaltheának; ez a cornu copiae, a bőség szaruja: mindig megtelt avval, amit a nimfa kívánt.
- AMATHUS**: antik helység Cyprus déli partján, híressé lett Aphrodite temploma és tisztelete által. Innen Aphrodite mellékneve: Amathusia.
- AONIA**: Aon Poseidon fia, beotiai hős. A múzsák Beotióban, a Helicon hegyén laktak, ezért a múzsák: Aónok. (Aonides, Aoniae sorores.)
- ARCAS**: az arkadiai nép őse.

* A görög-római neveket Berzsenyi hol görögös, hol latinos alakban használja, de mindig latinos helyesírással írja. Mi a magyarázatokban a görögös alakot adjuk, de Berzsenyi módjára latinos átírásban.

- ARION: mitikus költő. Hajójáról a tengerbe vetette magát rablói elől, de egy delfin hátára vette és Taenarum hegyfokánál partra tette.
- ARISTIPPUS: híres görög bölc.
- ARETHUSA: forrás Syrakusa mellett. Eredetileg nimfa neve, akit Diana forrássá változtatott át, mikor a folyamisten üldözte.
- ARKÁDIA: Peloponnesos magasabban kiemelkedő része. Pán kedvenc tartózkodási helye, pásztorok idilli, költői világa.
- ASTRAEA: az igazság és erkölcs istenasszonyának leánya.
- ATRIDÁK: Agamemnon és Menelaos neve; a tragikus sorsú Atreus görög király fiai. (Pelopidák mítosza.)
- AULIS ÁLDOZATJA: Iphigenia, akit a kedvező szél elnyeréséért áldozott fel Agamemnon, az aulisi öbölben összegyűlt görög hadak vezére.
- BACCHUS: a bor istene, Jupiter és Semele fia.
- BAKTRA VIDÉKEI: Perzsia, Baktra város után.
- BELLEROPHON: Glaucus fia, Sisyphus unokája. Megölte a korinthusi Bellerust, innen a neve. Legyőzte a Chimaera nevű szörnyeteget.
- BENGALA: gangeszmenti indiai tartomány.
- BLANDUSIA: Horatius sabinumi jószágához közeli forrás neve (helyesen: Bandusia).
- CALLIRHOE: egy forrás nimfájának neve.
- CAMOENA: jósló istennő, akit múzsaként tiszteltek. A latin betűk feltalálását fűzték hozzá.
- CHARIS: a Gratia görög neve.
- CHERUBIM (Cherub többesszáma): Isten trónjának őrző angyalai, egyesszámként is használatos szó.
- CHIMAERA: mesés ókori szörnyeteg, elől oroszlán, hátul kígyó, közepén kecske. Bellerophontes győzte le. Mítoszának fészke Corinthos lehetett, amely pénzére is ráverette a szörnyeteg képét.
- CHIRON: Saturnus fia, híres görög bölc, nagy görög férfiak nevelője.
- CYNTHIA: Diana mellékneve, születési helye után. (Hegynév Delosban.)
- DANAE: görög királyleány, Jupiter kedvese, Perseus anyja; apja, születendő gyermekétől való félelemből bezárta, majd a tengerbe taszította, de gyermekével együtt megmenekült.
- DAUNIA: Apulia, Daunusnak, meghódítójának nevérol.

DAPHNE: nimfa; Diana borostyánná változtatta át, amikor Apollo üldözte.

DELIA: Diana mellékneve, születési helye, Delos után.

DIONÉ: Aphrodite anyja, azután Aphrodite mellékneve is.

DIRCEI HATTYÚ: Pindaros, nagy görög költő névhelyettesítője. A helynév Theba melletti forrás neve. Pindaros Thebában született.

DEUKALEDON: Skócia.

ELIS: tartomány neve, középső részén, az Alpheus völgyében voltak az olympiai játékok.

ELYSIUM: a boldog lelkek túlvilági helye.

ENNA: szicíliai város, gyönyörű, termékeny vidéken, Demeter tiszteletének helye.

EURUS: délnyugati szél. A gyors lovakat e szélről születteknek szokták mondani.

EOS: a hajnal görög neve.

ERATO: a szerelmi dal és a tánc múzsája. (Erosból.)

ERYNNYS: az átoknak és a büntető sorscsapásnak megsemmisítői. Nagy szerepük van már Homerosnál, de különösen a tragikusoknál.

EROS MIRTUSI: a mirtust a rómaiak Vénusnak, a görögök a dicsőség istenének szentelték.

ERYCENE: Aphrodite mellékneve. (Eryx hegy után Sziciliában, ahová a púnok vitték Aphrodite tiszteletét.)

ETÉZIÁK: északkeleti szelek neve. (Etosból.)

EVAN: Bacchus mellékneve.

FAVON: a nyugati szél latin neve. (Favonius.)

GIGÁSZOK: „a földnek ádáz kölykei“ (*Gr. Festetics Györgyhez*); Zeus villámmal sújtotta őket, így sújtotta az ég a költő szerint az igazságtalan ügy pártolóját.

GOLKONDA: ősrégi hindosztáni város. A deccami szultánok mesés kincseket halmoztak fel benne.

HAEMUS: zord thrakiai hegység régi neve.

HELLENIS: a görögök ősanja.

HESPERIDÁK: Atlas fivérének, Hesperusnak leányai. Kertjük fái aranyalmát termettek, amelyet sárkány őrzött: ezt kellett Heraklesnek legyőzni.

HESPERUS: esti csillag neve.

HIPPOKRENE: forrás a Helikonon, a Múzsáknak szentelve.

HÓRÁK: Zeus és Themis lányai, a természet rendjének istenasszonyai, az évszakok megsemmisítői; mint sorsistenségek is szerepelnek. Hesiodus szerint hárman vannak: Eunomia: a törvényesség, Diké: az igazság, Irene: a béke istennője.

HYBLA: szicíliai város, mézéről híres.

IDALIA: Aphrodite városa Cyprus szigetén.

LISSUS: Athén melletti patak, a Hymettus északi lábánál ered.

INACHOS: Argos első királya, Oceanus és Thetis fia, az argivok műveltségének megalapítója. Az istenek viszályában is mint bíró szerepel.

JAPET FIÁNAK SASA: Prometheus Japet fia; ellopta a tüzet az égből, Jupiter ezért sziklához láncolta, és egy sas ette nappal a máját, amely éjjel mindig megnőtt.

JUBA: numidiai király. (Kr. e. 421.)

KALPE: hegy, ma Gibraltár, itt volt Herakles egyik oszlopa.

KASTAL: forrás a Parnassus hegyén. A római költők szerint vize költői ihletet kelt az emberben.

KONNIDAS: Theseus nevelője.

KOOS: termékeny hegy neve.

KORYBANT: Kybele papja; Kybele papjai mámoros ünnepeket rendeztek.

KRONOS: az aranykor istene, leánya: Demeter (Ceres).

KÜPRIS: Aphrodite mellékneve.

LARISSA: thessaliai város, Achilles születési helye is.

LATMUS: hegység neve, Miletustól keletre, a monda szerint itt alussza álmát Endymion.

LETHE: a feledés folyója az alvilágban.

LYKURGOS: thrakiai király; Bacchust azzal gúnyolta ki, hogy szőlőtőkéit kivágatta. Bacchus azzal büntette, hogy a király eszét vesztette, s csakhamar meghalt.

MAEOS: Homeros atyjának neve. Homeros születési helye: Maeonia.

MEANDER: Meandros folyó, az antik Trója közelében, kanyargós folyásáról híres.

MELISSZA: krétai királyleány, a tisztaság jelképe.

MELPOMENE: a szomorú dalok múzsája.

MNEMOSYNE: az emlékezet istennője. (L. *Kishez*: Kis János a jók emlékezetében él.)

NAPAEÁK: a ligetek nimfái.

NEREUS: tengeri isten.

NINUS: legendás asszír király, Ninive alapítója.

NUMA: Róma törvényalkotója és második királya.

PAEAN: Apollo mellékneve.

PALLADIUM: Pallas Athene szobra Trójában, a város oltalmazója.

PAROS: márványáról híres görög sziget.

- PANTHEON: az összes isteneknek szentelt templom.
- PAPHOS: cyprusi város, ahol Aphrodite temploma volt.
- PARTHENON: Athena Parthenosnak szentelt gyönyörű atheni templom az Akropolison.
- PELOPS: Tantalus fia; apja megölte, de az istenek fel-támasztották.
- PENTHEUS: thébai király; megalapította Bacchus isten tiszteletét. Anyja és Bacchus papnői ezért darabokra tépték.
- PELIDES: Peleus fia, Achilles.
- PELION: az istenek ellen harcoló gigászok hegye.
- PERSEPOLIS: a régi Perzsia fővárosa.
- PINDUS: görög hegylánc.
- PIERI SZÜZ: múzsá; Pieris görög hegy a múzsák lakóhelye.
- POLYHYMNIA: a dal múzsája.
- PHAROS: sziget az egyiptomi Alexandria mellett, világító tornyáról híres, amelyet az ó-világ hét csodái egyiké-nek tartottak.
- PHILOMELA: Tereus sógornője; a rajta esett erőszakért bosszúból Tereusszal fiát, Ityst megegette. Az istenek Philomelát pacsirtává változtatták át.
- PHYLLIS: Gessner idilljeinek hősnője.
- PYGMALION: cyprusi király, szobrász, szerelmes lett egy elefántesontból készült leányszoborba, amelyet azután az istenek könyörületből életre keltettek.
- PSYCHE: a lélek neve; a napisten leánya, Eros kedvese.
- RHADAMANTUS: Zeus fia, Minos testvére, az alvilág három bírójának egyike.
- RHODOPE: hegység Thrákiában, Orpheus hazájában.
- RHOETUS: óriás neve, Bacchus oroszlán képében szét-tépte. (B.-nél Rhaecus.)
- SABINA: római női név.
- SAMIEL: sivatagi szél (számum). Voltakép Isten ellen törő angyal neve, B. nem használja pontosan e nevet.
- SENECA (65 Kr. u.): Nero nevelője, sztoikus bölcs; később kegyvesztett lett, Nero parancsára felmetszette ereit és elvérzett.
- SYLLA (SULLA): római diktátor; uralma tetőpontján mon-dott le a hatalomról.
- TANTALUS: Phrygia királya; az istenek örök szomjúság-gal és éhséggel büntették, mert kételkedett bennük.
- TARENTUM: város Dél-Olaszországban, az ioniai tenger partján.
- TELLUS: a föld mítoszi neve.

TEMPE: kies görög völgy Thessáliában.

THEBE: görög város.

THETIS: Peleus thessáliei király neje, Achilles anyja, Nereus tengeristen leánya; azért a tenger istennőjének nevezik.

THETIS FIA: Achilles; Chiron volt a nevelője.

THYRSOS: Dionysos szőlőlombbal átfont pálcája.

TIBURI PHOENIX: Horatius.

TRIDENS: Poseidon háromágú szigonya; az isten jelképe.

TYNDARIDÁK: Tyndaros görög király gyermekei: Castor, Pollux, Helene.

VAUCLUSE: délfranciaországi völgy, Petrarca tartózkodási helye.

VILLIK: holdfényben táncoló, halálba hívogató szellemek.

ZOROASTER: Zarathustra, mitikus keleti vallásalapító és törvényhozó.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap
Előszó	3
I. Berzsenyi költői pályája	5
II. A költő egyénisége és világnézete	11
III. Költészetéről	27
IV. Berzsenyi költői sorsa	54
V. Kiadástörténet és a jelen kiadás	66
Berzsenyi Dániel költeményei:*	
Phyllis. (1795—1802.)	127
Egy szilaj leánykához. (1795—1802.)	127
Az elválás reménye. (1795—1802.)	128
Az esthajnalhoz. (1795—1802.)	129
Vigasztalás. (1795—1802.)	130
A szerelemhez. (1795—1802.)	132
Esdeklő szerelem. (1795—1802.)	132
Szerelmes bánkódás. (1795—1802.)	134
A csermelyhez. (1795—1802.)	135
10 Lollihoz. (1795—1802.)	136
Az est. (1795—1802.)	137
Nelli. (1795—1802.)	140
Glycere. (1795—1802.)	142
Fannim emléke. (1795—1802.)	143
A szerelem. (1795—1802.)	144
Az örömhöz. (1795—1802.)	145
A reggel. (1795—1802.)	146
A Múzsához. (Végleges formája 1801 után.)	147
Lilihez. (Végleges formája 1801 után.)	149

* A **-gal jelzett versek ismeretlen kéziratok alapján először e kiadásban közölt költemények.

20	Venushoz. (1795—1802.)	151
	Nacámhoz. (Végleges formája 1801 után.)	152
	Téti Takács Józsefhez. (1796 után.)	153
	Herceg Esterházy Miklóshoz. 1797.	154
	A felkölt nemességhez. 1797.	155
	Gr. Festetics Györgyhez. (1797 után.)	157
	A melanchólia. (1795—1802.)	157
	A halál. (1795—1802.)	158
	A tizennyolcadik század. (1800 előtt.)	160
	Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás. (1800—1802 között)	162
30	Mulandóság. (Végleges formája 1801 után.)	164
	Kisfaludy Sándorhoz. (1801 után.)	167
	Magyarország. (1797—1808 között.)	168
	Horváth Ádámhoz. (1797—1808.)	169
	A Balaton. (1797—1808.)	170
	Horác. (1797—1808.)	171
	Amathus. (1798—1805.)	171
	Virág Benedekhez. (1799—1808.)	172
	Féltés. (1800—1808.)	173
	Melisszához. (1800—1808.)	173
40	Az én kegyesem. (1800—1808.)	175
	A tavasz. (1800—1808.)	175
	Chloe. (Mint egy árva madár...) (1800—1808.)	176
	Chloe. (Láttam!...) (1800—1808.)	177
	Egy leánykához. (1800—1808.)	177
	Cencimhez. (1800—1808.)	178
	Fő és szív. (1800—1808.)	179
	Egy hívtelenhez. (1800—1808.)	180
	Esztihez. (1800—1808.)	180
	Az első szerelem. (1800—1808.)	181
50	Bacchushoz. (1800—1808.)	182
	Horatiushoz. (1800—1808.)	183
	Magányosság. (1802—1808.)	184
	Búcsúzás. (1802—1808.)	185
	Barátomhoz. (1802—1808.)	185
	Keszthely. (1802—1808.)	186
	Osztályrészem. (1802—1808.)	187
	Gr. Széchenyi Ferenchez. (1802 után.)	188
	Gr. Festetics Györgyhez. (1802—1808.)	189
	A Megelégedés. (1802—1808.)	190
60	Kishez. (1802—1808.)	191
	Fohászkodás. (1802—1808. Végleges forma 1810-ben.)	192
	Görög Demeterhez. 1803.	193
	Az én Múzsám. (1803—1808.)	194

	A felkölt nemességhez. 1805.	195
	Az ulmai ütközet. 1805. október 14.	197
	Az élet dele. (1806 után.)	198
	A közelítő tél. (1806—1808.)	199
	Az ifjúság. (1806—1808.)	200
	Barátimhoz. (1806—1808.)	201
70	A remete. (1807 körül.)	202
	A magyarokhoz. 1807.	206
	Felsőbüki Nagy Pálhoz. 1807.	207
	Levéltöredék barátnémhoz. (1808 körül.)	208
	Búcsúzás Kemenesaljától. (1808 körül.)	209
	Barátimhoz. (1808 körül.)	210
	Ajánlás. 1808.	211
	A Múzsához. 1808.	212
	A szonetthez. 1809.	213
	Kazinczy Ferencnéhez. 1809.	214
80	A Tudományok. 1809.	215
	A jámborság és középszer. 1809.	217
	Orczy árnyékához. 1809.	218
	Gr. Festetics Lászlóhoz. 1809.	219
	Hol vagy Te Széphalom... 1809.	221
	Barátom, a gonosz cakó... 1809.	221
	Gr. Török Sophiehez. 1809.	222
	Kazinczy Ferenchez. 1809.	223
	Wesselényi hamvaihoz. 1810.	227
	A magyarokhoz. (Végleges formája 1810-ben.)	229
90	Küpriszhez. (1808—1810 között.)	231
	Életfilozófia. 1811.	231
	A táncok. 1811.	233
	Emmihez. 1811.	234
	A balatoni nympa gr. Teleki Lászlóhoz. 1812.	235
	Br. Prónay Sándorhoz. 1812.	237
	A bonyhai grotta. 1814.	238
	Br. Wesselényi Miklós képe. 1814.	238
	Napoleonhoz. 1814.	239
	A temető. 1814.	239
100	Barátnémhoz. 1813—1815.	240
	Vandal bölcsesség. 1813—1815.	242
	Dukai Takács Judithoz. 1815.	244
	Vitkovits Mihályhoz. 1815.	247
	A Pesti Magyar Társasághoz. 1815.	250
	Döbrentei Gáborhoz. 1815.	254
	Helmeczi Mihályhoz. 1815.	257
	**Barátimhoz. (Engem is ...) 1816 után.	257

	Himnusz Keszthely isteneihez. 1817.	258
	Felséges királyunknak... 1817.	261
110	Hektor búcsúzása. 1817 körül	262
	** A német és a magyar ízlés. (1817 után.)	263
	** Egy philológushoz. (1817 után.)	263
	** A magyar. (1817 után.)	263
	** Herder. (1817 után.)	264
	** A szonett. (1817 után.)	264
	** Platon. (1817 után.)	264
	A költő és a sors. (Honnét van...) (1817 után.) ..	264
	** Kölcsey. (1817 után.)	265
	** Az ifjúsághoz. (1820 után.)	265
120	Felsőbüki Nagy Benedekhez. 1821.	265
	A füredi kúthoz. (1821 után.)	266
	Elégia gr. Festetics György hamvaira. 1823.	267
	Víg Chloe. 1825.	268
	A poéta. 1825.	271
	Szilágyi 1458-ban. 1825.	271
	Wesselényi, a nádor Muránynál. (1825 körül.)	272
	Schiller. 1825.	274
	A kritika. 1825.	274
	Új Görögország. (1827 körül.)	274
130	Anglia. 1828.	275
	Hadarász ifjoncok. 1829.	275
	Gr. Mailáth Jánoshoz. 1830.	275
	** Emlékkönyvbe. 1831.	277
	A poézis hajdan és most. Utolsó vers ..	277
	** Kupa támadása	279
	** Függelék. I. Berzsenyinek tulajdonított versek ..	300
	II. Népdalgyűjtemény	302
	Jegyzetek. Az 1—10. vershez: 314—319. l.; 11—20. vershez: 319—325. l.; 21—30. vershez: 325—331. l.; 31—40. vershez: 331—336. l.; 41—50. vershez: 336—341. lap; 51—60. vershez: 341—344. l.; 61—70. vershez: 344—351. l.; 71—80. vershez: 351—358. l.; 81—90. vers- hez: 358—378. l.; 91—100. vershez: 378—387. l.; 101—110. vershez 387—395. l.; 111—120. vershez: 395—398. l.; 121—130. vershez: 398—403. l.; 131—135. vershez: 403—412. l.	
	Jegyzet a Kupa támadásához	412
	Névmagyarázatok	429

